TURST - GLOSSARE

School of Theology at Claremont
1001 1384869

PJ 4845 F8 Mit Subvention der Zunz-Stiftung in Berlin, der Alliance isr. universelle in Paris und Sr. Herrlichkeit des Lord Rothschild in London. PJ 4845 F9

GLOSSARIUM GRAECO-HEBRAEUM

ODER

DER GRIECHISCHE

WÖRTERSCHATZ DER JÜDISCHEN MIDRASCHWERKE

EIN BEITRAG

ZUR

KULTUR- UND ALTERTUMSKUNDE

VON

D^B. JULIUS FÜRST, RABBINER.

STRASSBURG. VERLAG VON KARL J. TRÜBNER. 1890. Theology Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

SR. KÖNIGL. HOHEIT

DEM GROSSHERZOG FRIEDRICH VON BADEN

IN TREUER

HINGEBUNG UND TIEFSTER VEREHRUNG

ALLERUNTERTHÄNIGST GEWIDMET.

EINLEITUNG.

Zu den grossartigsten Leistungen auf culturhistorischem Gebiete gehört die Wirksamkeit, welche das römische Volk in Sprache, Sitte und Rechtsleben auf die gesammte alte Welt geübt. Kein Volk hat es verstanden, den kriegerischen Eroberungen eine solche Stärke und Nachhaltigkeit zu verleihen, wie die Römer, indem sie die Lebensbedingungen der Völker, Völker dreier Welttheile, mit den römischen zu durchdringen wussten. Wie lange und tapfer die Völker Spaniens und Galliens bis in Augustus Zeiten gegen die römische Übermacht gekämpft, sie trugen später mit eben solchem Stolze den Namen Römer, wie sich die Bewohner des byzantinischen Reiches noch im vorigen Jahrhundert nicht Griechen, sondern Romäer nannten. Die Nachkommen der stolzen Lybier und Phöniken, wie die der kriegerischen Gallier vertauschten allmälig ihre Sprachen mit der Sprache Roms. In Trier und Lyon, wie in Karthago und Utika sprach man elegantes Latein. Ein ausgedehntes Strassennetz verband die entferntesten Theile des Reiches mit der Hauptstadt. Denn durch die in allen Theilen des Reiches begründeten römischen Colonieen nicht minder, wie durch den officiellen Verkehr mit den Behörden übte die Sprache Roms einen herrschenden Einfluss. Im Orient zwar war durch den civilisatorischen Einfluss der Eroberungen Alexanders des Grossen und durch die Höfe und Verwaltung der Diadochen das Griechische zur Sprache der höheren Stände geworden. Diese alte Cultursprache, welche eine ganz neue Art Literatur in den Ostländern geschaffen hatte, konnte von der römischen nicht verdrängt werden. So kam es, dass es im römischen Reiche zwei officielle Sprachen gab, die lateinische und die griechische. In Rom selbst war die griechische Sprache den höheren Ständen schon in früher Zeit geläufig, so dass schon im 3. Jahrh. v. Chr. Fabius Pictor seine römische Geschichte in griechischer Sprache schrieb, also auf ein Publikum rechnen durfte, das ihn verstand. Die Römer hatten eine ehrfurchtsvolle Vorliebe für die Griechische Sprache. So eignete sich die griech. Sprache trefflich als Vermittlerin zwischen der Regierung u. den östlichen Provinzen. Die griech. Sprache wurde die zweite Staatssprache des Reiches. Die Kaiser hatten eine lateinische und eine griechische Kanzlei: Bittschriften in griechischer Sprache wurden auch in der gleichen Sprache beantwortet. Auch unter den Juden Palästinas hatte seit der makedonischen Zeit die Kenntniss des Griechischen sich verbreitet. Der Verkehr mit den ägyptischen und seleucidischen Höfen geschah in griech. Sprache. Als die griechischen Laster und Unsittlichkeiten, wie der griechische verführerische Götterdienst dem Volke den grellen Gegensatz zur nüchternen abstracten Gottesverehrung und reinen Sittenlehre der Juden offenbarte, entstand zwar ein heftiger Kampf gegen Griechisches Wesen, in welchem die Juden die Reinheit ihrer Lehre und Sitte siegreich behaupteten. Aber die griech. Sprache ward nicht verdrängt. Die Bücher der Makkabäer sind in griech. Sprache abgefasst. Auch der Verkehr mit den vielen griechischen Städten Palästina's musste die Kenntniss der griechischen Sprache bei den Juden Palästinas erhalten. Noch zur Zeit Trajans zeigte sich in Palästina, wie einst bei den Juden Aegyptens, das Bedürfniss einer griechischen Bibelübersetzung: zwei griechische Bibelübersetzungen erstanden in Palästina, die des Aquila und die des Symmachus: In Cäsarea wurde in der Synagoge in griechischer Sprache gebetet. Josephus schrieb seine alte Geschichte der Juden wie die Geschichte des jüdischen Kriegs gegen die Römer in hebräischer und griechischer Sprache.

So ist es nicht zu verwundern, dass auch die Prediger in ihren Vorträgen sich der in das Volk eingedrungenen griech. Wörter und Ausdrücke bedienten. Wörter aus dem hebräischen Bibeltexte erklärte man aus dem Griechischen, so z. B. אלון בכוח (1. B. M. 35,8, Klageeiche) wird in Pesikta Sachor aus dem Griechischen erklärt: "ein zweites Weinen", denn ἄλλον heisse im Griechischen "ein Anderes"; nächst der Nachricht vom Tode der Amme Rebekka's habe Jakob noch ein anderes Weinen, eine andere Trauer gehabt, da er die Nachricht vom Tode seiner Mutter erhalten.

R. Abbahu, heisst es an einer andern Stelle, von einem Philosophen gefragt, wie er behaupten könne, dass ein im siebenten Monat geborenes Kind lebensfähig sei, ein im achten Monat geborenes aber nicht, erwiderte: Das will ich aus eurer Sprache dir beweisen: ζήτα (Ziffer 7) heisst: lebend, ήτα (Ziffer 8) "es geht dahin;" oder: woher der Name des Propheten Jeremia? weil in seinen Tagen der Tempel ἔρημος (zerstört) worden. (Pes. Dibre) u. a. Den Predigern boten die Sitten, Regierungsverhältnisse, Belustigungen, socialen Verhältnisse des römischen Reiches Vergleichungspunkte u. Anknüpfungspunkte in Menge. Diese benutzten sie und bedienten sich dabei der betreffenden griechischen Ausdrücke. Mit der Gründung von Byzanz durch Constantin begann eine Mischung der römischen u. griechischen Sprache. Die Bewohner von Constantinopel sprachen in der ganz von griechisch redender Bevölkerung umgebenen Stadt nur lateinisch; die Sprache der Behörden war die lateinische. (Siehe Finlay, Griechenland unter den Römern, S. 91). Es musste nothwendig hierdurch eine Sprachmischung erfolgen. Während die klassischen Schriftsteller praetor durch στρατηγός ausdrückten, legatus durch ὅπαργος, praefectus durch ἔπαργος, finden wir im Byzantinischen daneben die Ausdrücke ληγᾶτος, πραιφέκτος dafür, für προστάτης wird πάτρων gebraucht. Was im Lateinischen ganz natürlich ist, thut, strikt ins Griechische hinübergenommen, der Sprache Zwang an: wenn die Römer sagten: a secretis (sc. procurator), so lautet das im Byzantinischen ὁ ἀσεκρῆτις, ὁ ἀβεστιάριος (a vestiario sc. procurator): lateinische Wörter ändern, ins Griechische herübergenommen, Form und Bedeutung: aus fossa wird τὸ φωσσᾶτον, Wall, Graben, erhält später die Bedeutung Armee und Feldzug.1) Alle diese und ähnliche Wörter kommen in ihrer griech. Form u. Bedeutung im Midrasch vor. Es werden ferner Wörter aus beiden Sprachen zusammengesetzt, wo denn beide Bestandteile oft das Nämliche bedeuten, wie ἀληθόβηρα, echt purpurfarbene Kleider (aus ἀληθής und verus zusammengesetzt. Das Gegenteil davon ist ψευδοαλη-Da die Midraschliteratur einen Zeitraum von mehreren Jahrhunderten umfasst, so zeigt sie uns mehrere Phasen der grieschischen Sprachentwicklung. Wir können aus dem Vorkommen irgend eines griechischen Wortes die Zeit erkennen, in welcher der bestimmte

¹⁾ Übrigens kommt foss tum in diesen Bedeutungen schon in der neueren Latinität vor (vgl. hist. Aug. Gordianus III c. 28 und Salmasius z. St.

Passus seinen Ursprung nahm. So zeigen die oben angeführten Worte ὁλόβηρα, ἀληδινόβηρα oder φωσσᾶτον, ληγᾶτος, dass der Vortrag, in welchem jene griech. Wörter vorkommen, der Zeit von Diocletian an und den folgenden angehören. Wenn der Midrasch sagt: Joseph hatte seine Curiosi, die ihm über Jakob berichteten, oder: es giebt Curiosi, die (Gott) das Gute hinterbringen, und es giebt Curiosi, die ihm auch das Böse der Menschen hinterbringen, so stammen diese Midrasche aus der nachdiokletianischen Zeit. Denn vorher war dafür der Ausdruck frumentarii üblich. Wenn in Esra im Midrasch Ester für μετική (χρυσάργυρον) erklärt wird, so muss dies aus der Zeit von Constantin bis Anastasius herrühren.

Ich habe es nun unternommen, die griech. Wörter in den verschiedenen Midraschsammlungen auf ihren Ursprung und auf ihre historisch gewordene Bedeutung zu prüfen. Denn auch die Wörter haben ihre Geschichte. So heisst στρατηγός z. B. Feldherr, auf röm. Verhältnisse bezogen bedeutet es aber praetor; ἔπαρχος ist die officielle griech. Benennung des praefectus praetorii, und seit Constantin des obersten Civilbeamten in jedem der 4 Praefecturae des Reiches: στρατηλάτης (κυσισιάνα) ist das Haupt der Militärverwaltung der Praefectura, der comes militaris z. B. στρατηλάτης τῆς ἐώας, comes Orientis; δουξ ist im 3. Jahrhundert der militärische Befehlshaber der Provinz, ἡγεμων, praeses, der keine Militärgewalt hat. Rex (griech. ἡἡξ oder ἡῆγα) wird von den Byzantinern nicht mit βασιλεύς gleichbedeutend gebraucht. Diese letzte Bezeichnung gebührt nur dem Kaiser; die Könige der barbarischen Völker hiessen ἡῆγες, so im Hebr.

Ich gebe daher im Nachfolgenden eine Übersetzung der griechischen Wörter, die in den Midraschwerken sich finden, in alphabetischer Folge. Dabei soll nicht nur das Etymologische berührt werden, sondern mehr noch die historische und sachliche Erklärung dieser Fremdwörter. Es erhebt sich aber dabei eine grosse Schwierigkeit. Als nämlich die aggadische Literatur sich im Occident verbreitete, waren durch den Abstand der Zeiten und der Länder sowie durch die Wechsel der Bewohner in Folge der Wanderungen der Völker die griechisch-römischen Verhältnisse aus der Anschauung und der Kenntniss geschwunden; man verstand

¹⁾ Schon von Sachs ist hervorgehoben worden, dass im Spätgriech. häufig der Nominativ mit Accusativendung gebraucht wird.

daher auch viele der fremden Worte nicht mehr so allgemein; erklärende Glossen am Rande des Textes brachten sie dem Verständnisse näher. Diese Glossen verdrängten zum Theil allmälig das zu erklärende Wort. Andere Wörter blieben unverstanden, wurden nach Mutmassung durch andre ersetzt. Ohnehin erleiden Wörter, die in fremde Sprachen eindringen, oft Veränderungen.

Wir haben aber dafür mehrere Korrektive. Zunächst die Citate in dem Wörterbuche des Nathan ben Jechiel. Ferner kommen dieselben Vergleichungen und Vorträge in verschiedenen Midraschsammlungen vor. So dienen die einen zur Berichtigung der anderen.

Ausserdem ist in neuester Zeit Vieles aus bisher unbenützten Handschriften zur Verbesserung des Textes geschehen. Für Midrasch Bereschith rabba hat Dr. Grünwald durch Veröffentlichung der Varianten des Pariser Codex im "Hammechakker" 1879 sich grosse Verdienste erworben.

Ganz besonders verdient hat sich Herr Salomon Buber um die Wissenschaft gemacht durch seine unermüdliche Thätigkeit in Herausgabe der Midraschwerke auf Grund und nach Vergleichung von Handschriften aus den Bibliotheken in Parma, Oxford, Cambridge etc., und durch seine gelehrten Heranziehungen der Parallelstellen. Herr B. hat auch die Pesikta auf Grund neuer Handschr. herausgegeben, und mit seinen gelehrten Anmerkungen begleitet, ebenso eine ältere Redaktion des Midr. Tanchuma (ich bezeichne sie als T. I; die bisher bekannte gedruckte aber spätere als T. II), Midr. Abba Gorion zu Megill. Ester. Derselbe hat in neuester Zeit diese seine Verdienste vermehrt durch Herausgabe der Zusätze des R. Samuel Gama zum Aruch des R. Nathan. Wir finden in diesen "Zusätzen" manche in unseren Ausgaben, wie im Aruch nicht vorfindliche Fremdwörter aus den Midraschen citirt: da sie in unseren Ausgaben durch erklärende hebräische Wörter ersetzt sind. Herr B., welcher uns demnächst mit einer neuen Ausgabe des Midrasch Tillim auf Grund mehrerer Manuscripte erfreuen wird, bestätigt in seinen Noten zum "Agur des Samuel Gama" oder berichtigt die citirten Lesungen auf Grund der Manuscripte.

Zur richtigen Erklärung der griechischen Wörter im Midrasch genügt aber nicht die Eruirung der etymologischen Bedeutung der Wörter. Die Sprache ist ein lebendiger Organismus, und von ihr gilt ebenfalls das Wort Heraklits: $\pi \acute{\alpha} \nu \tau \alpha \acute{\rho} \tilde{\epsilon} \tilde{\iota}$, Alles ist in beständigem Flusse."

Auch die Wörter haben ihre Geschichte; sie verändern ihre Bedeutung. So heisst χιλιάργης, der Anführer über Tausend; auf römische Verhältnisse angewendet ist es die Übersetzung von tribunus militum; παγανός heisst bäurisch; aber für römische Verhältnisse bedeutet es: der, der nicht in militia ist, der ohne Amt ist. So lesen wir in Tanch. II Behaalothcha § 11 (Bem. r. § 15 zu אספה לי שבעים איש): R. Abba . . . sagte: wenn ich eine grössere Gesellschaft Menschen sah, nahm ich einen anderen Weg, um sie nicht zu bemühen, dass sie vor mir stehen bleiben. Als ich das R. Josef ben Sebid erzählte, sagte er: ich müsse vor ihnen vorübergehen, damit sie mich sehen und vor mir aufstehen, denn dadurch gelangen sie zur Gottesfurcht; denn, sagte er, die Würde der Rechtschaffenen ist eine bleibende Würde. Esaus Würden sind vorübergehend und sinken von Stufe zu Stufe: (צ"ל היום הוא אפרכום למחר סגן למחר (צ"ל היום בריום. Levy erklärt das Wort סגן für Signatorius, ein Wort, das nicht existirt. Nun lautet aber das Wort in dem älteren von Herrn Buber herausgegebenen Midr. Tanchuma I nicht סנן, sondern של, und Herr Buber belehrt uns in der Note, dass auch die Mantuaner Ausgabe des späteren Tanchuma פנן lese statt des fehlerhaften סנן. Nun ist פנן zwar παγανός, paganus; es heisst aber hier nicht Bauer, wie Mussafia sagt, sondern: ohne Beamtung, Privatmann. Die Stelle heisst also: "heute ist Einer Präfekt, und morgen schon ist er ein Privatmann; heute ist Einer ein Generalkommandant einer Praefectur (comes militum), und morgen gemeiner Soldat." Beweis: die Zeiten unter Justinian und Theodora, durch deren Ränke der verdiente Belisar gestürzt ward.

Ebenso lesen wir auch in Ber. r. § 50 מן המלך: עד שלא הגיע למיתורין שלו היה מהלך כפנן כיון שהגיע למיתורין שלו היה מק מן המלך: עד שלא הגיע למיתורין שלו היה מהלך כפנן כיון שהגיע למיתורין שלו היה Wenn Jemand vom Kaiser die Würde eines Provinzstatthalters bekommen hat, so geht er, ehe er an das Grenzgebiet seiner Provinz gelangt ist, in bürgerlicher Tracht;¹) erst nachdem er an der Grenze seines Gebietes angelangt, geht er geschmückt mit den Abzeichen seiner Würde. ($\Pi \alpha \gamma \alpha \nu \delta \zeta$) nach Hesychius heisst $i\partial \iota \omega \tau \eta \zeta$, Privatmann.) So werden die 2 Engel, sagt der Midrasch, ehe sie nach Sodom kamen, wohin ihr Auftrag leitete, Männer ge-

י) Mussafia's Übersetzung von פגניקא mit איש כפר איש כפר mit איש כפר איש כפר איש כפר mit איש כפר איש כפר איש איש פרוי, sowie Landau's Übersetzung "Bauer, bäurisch" ist daher unrichtig.

nannt und erst, wie sie in Sodom angelangt sind, werden sie Engel genannt.¹)

Ebenso heisst es in dem von Buber herausgegebenen Midr. Deb. sutta § 9 שלח המלך והתיר זוגין שלו והיה מהלך פיגן (צ"ל פגן) Da sandte der Kaiser und nahm ihm seinen Degen (eig. löste seinen (Degens =) Gurt), so dass er als Bürgerlicher einherging. In Midr. Sam. § 24 heisst es: "Saul, als er nach Endor ging, zog מאנין פנניקא, bürgerliche Kleidung, an. Const. Porphyrog. de caerem. p. 33 werden τὰ παγανὰ die Kleider der Kaiser genannt, welche nicht bei festlichen Gelegenheiten getragen werden. In Midr. Schir s. v. גן נעול wird das Wort Jechesk. 16,10 ואלבישך רקמה von R. Sima erklärt mit פרפירא (πόρφυρα): "ich kleidete dich in die Purpura," Akylas habe es übersetzt, wird dort berichtet, mit אפליקתא; es soll heissen אפקילתא, wie denn wirklich die Übersetzung des Aquila (Montfaucon in der Hexapla des Origenes 2. B. M. 28,39) für σον ποικιλτοῦ lautet. Beide Übersetzungen bedeuten, Gott habe Israel königliche Würde gegeben. Der Eine drückt dies aus, indem er den Propheten sagen lässt: "ich gab dir die purpura," den Purpurmantel.

Die Erhebung zum Kaiser geschah aber durch Umwerfen des Purpurmantels, daher purpuram sumere bedeutet: die Kaiserherrschaft antreten. (Mommsen, Röm. Staatsrecht I, 14.) Aquila sagt: "ich kleidete dich in ein gesticktes Gewand;" es ist das gestickte Triumphalkleid, welches der Kaiser bei festlichen Gelegenheiten anlegte. (Ders. I, 2. S. 396, Marquart, Privatleben der Römer II, 526.) Beide Übersetzungen von aus, dass das Wort eine ausschliesslich dem Kaiser zukommende auszeichnende Kleidung bedeute, dass also Gott Israel königliche Würde verliehen habe.

In den unruhigen Zeiten, da die Soldaten oft tumultuarisch einen Kaiser proklamirten, begnügte man sich, dem Erwählten eine Purpurschärpe, die sich gerade vorfand, umzuwerfen. So berichtet Vopiscus, vita Saturnini: "deposita purpura ex simulacro Veneris,

¹⁾ Diese Stelle erhält ihre Erläuterung durch Dio Cassius 53, 13, wonach Augustus angeordnet, dass die Provinzstatthalter die Auszeichnungen ihres Amtes nicht eher anlegen dürfen, als bis sie die Grenze ihrer Statthalterschaftsprovinz betreten hatten.

cyclade uxoria, militibus circumstantibus, amictus et adoratus est."
Und vita Proculi: "allataque lana purpurea humeris ejus (Proculi) ingessit eumque adoravit." Capitolinus, Gordiani: "sublata de vexillis purpura, Imperatores eos dicemus."... "inventusque senex venerabilis (Gordianus, proconsul Africae) post jurisdictionem jacens in lectulo, qui circumfusus purpura, humi se abjecit, ac retrectans elevatus est." Wenn es daher in Schem. r. § 15 heisst: משל שורקו בו הלניונות פורפירה wenn die Legionen einem Dux den Purpur umwerfen, so ist das Wort "sie werfen um" wörtlich zu nehmen: "selbst gegen seinen Willen irgend ein Stück Purpur umwerfen", wie bei Gordian.

Auf Ps. 18,44 "Rette mich vor den Haderern im Volke," ist in Sch. t. bemerkt, dass David damit die inneren Kämpfe und Streitigkeiten gemeint habe, worauf Gott ihm erwidert: דור אמילם. Daselbst zu Ps. 16,11: חודיעני אורה חיים, thue mir kund den Weg des Lebens" bemerkt Sch. t. nach Samuel Gama — denn in unseren Ausgaben fehlen diese Worte — וחיה ואכול שמור מצותי וחיה : R. Samuel fügt hinzu, es scheine, dass in diesen beiden Stellen nicht das אמלים gemeint sei, welches mit שוק gleichbedeutend. Buber notirt, dass im Parma Cod. für letztere Stelle die Lesung sich finde: איטולים אתה עשה ואכול Es ist an beiden Stellen איטוטלים zu lesen: αὐτοτελής, unumschränkter Herrscher. Nach Dio Cass. 53,23 hatte der Senat den Kaiser vom Zwange der Gesetze befreit, ΐνα καὶ αὐτοτελης ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ. Der Aggadist, unter dem Einfluss der byzantinischen staatsrechtlichen Verhältnisse stehend, wonach der römische Kaiser unumschränkter Herrscher war, wendet diese auf David an: איטוטליס אתה, du bist unumschränkter Herrscher." In Tanch. I Wajescheb § 2 lesen wir, Gott habe die Engel gerufen, sie sollen dem aus Haran zurückkehrenden Jakob entgegengehen. Wenn des Kaisers Sohn übers Meer gefahren ist, um ein Weib zu freien, und kommt später, um in seine Heimat zurückzukehren: da sagt der Kaiser לאפסיקן שלו; kommt, wir wollen meinem Sohn entgegen gehen: so hat Gott die Engel gerufen und ihnen gesagt: lasst uns dem Jakob entgegen gehen. Was bedeutet nun אפסיקין: Die Glosse erklärt es mit מיל: das Heer. Es ist das lateinische obsequium, griech. οψίκιον: die Quartiermacher, die Wegebereiter. Const. Porphg. de them. 1, p. 24 οψίκιον γαρ Ρωμαϊστί λέγεται, ὅπερ σημαίνει τῆ τῶν Ἑλλήνων φωνῆ τους προπορευομένους έμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἐπὶ εὐταξία καὶ τιμη. Das. p. 25: καὶ

τὴν ὀναμασίαν αὐτοῦ εἴπομεν, διὰ τὸ προπορεύεσθαι ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως καὶ καταρτίζειν καὶ διευθύνειν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ καὶ μονὰς. Daraus ist ein daselbst sehr häufig wiederkehrendes Zeitwort gebildet: ὀψικεύειν.

In Midr. Schir. s. v. כי מובים דודיך מיין f. 5d soll das Verhältnis des Propheten und der Synedristen bestimmt werden: משל למלך ששלח פלמנפרין שלו למדינה על אחר מהן כתב אם מראה לכם חותמי וסימנפרין שלי האמינו לו ואם לאו אל תאמינו לו. Dasselbe in Jer. Berach. I. f. 3b (dort steht פמלטרין), Jer. Sanh. XI,6 f. 30b: das. Ab. s. II,8, wo es in verschrieben ist. Levy will es für πολεμονοτάριος erklären. Es ist vielmehr πρωτονοτάριος, und für פלמנטירין ist zu lesen: "Das ist wie wenn der Kaiser zwei oberste Staatsschreiber (Reichskanzler: primus notariorum bei Amm. Marcell., sonst primicerius notariorum) in die Provinz schickt; von dem Einen schreibt er: wenn er euch meine Unterschrift und mein Siegel zeigt, glaubet ihm; wenn nicht, so glaubt ihm nicht. Von dem anderen schreibt er: glaubt ihm, wenn er euch meine Unterschrift und mein Siegel auch nicht zeigt." Dem Propheten soll man glauben, wenn er ein Zeichen angiebt, und es trifft ein; von den Synedristen aber steht: "Nach der Weisung, die sie dich weisen, und nach der Vorschrift, die sie dir künden werden, sollst du thun." ---

Die Erlasse des Kaisers hiessen entweder προςτάγματα, διατάγματα: sing. פרווטגמא) פרווטגמא) oder nach dem Papier, auf dem sie geschrieben waren, χάρτης, charta, קרטיסא (sing. ארטיסא, auch wie im Syrischen כרטיסא bei Barhebr. Chron. eccl. und leg. secul. bei Land, Anecd. syr.). So lesen wir Pes. bachod. haschl. f. 104b, סוריא ובני או דתון לסוריא ובני את בתו וקבע קרטיסין בני רומי לא יחתון לסוריא ובני (לרומי. Wie wenn ein Kaiser, der seine Tochter verheiratet, Befehle (χάρτας) erlässt, dass die Bewohner Roms nicht nach Syrien hinabgehen, und die Bewohner Syriens nicht nach Rom hinaufgehen dürfen. Mussafia erklärte dieses Wort hier für Steinhaufen, wohl durch das Zeitwort עור בחות יוראה לי כמו שתרגמתי irregeleitet; Landau übersetzt es mit: Befehl, bemerkt dazu: יראה לי כמו שתרגמתי ohne die Etymologie anzugeben. 1)

¹) Siehe Bubers Note 72 zu der Stelle. Das Wort $\chi \acute{a} \rho \tau \eta \varsigma$ hat im Text die hebr. od. aramäische Pluralendung.

In der Stelle Waj. r. § 31 γραγ γρασια, wo unsre Ausg. πα γρασια πα haben, hat es die Bedeutung von: Rechnungsbücher, und hier, sowie zu Jer. Kidd. III, 4 f. 64° γρασια κα εκ εκ εκ εκ εκ εκ της και και του und fügt hinzu: charta, μας γραγια του ταμιειου. (Die Schuldverschreibungen an den Fiskus.)

Eine auffallende Stelle ist Pes. Sukka f. 182a: "Wer ein geraubtes Lulab schüttelt, gleicht einem Räuber, der am Kreuzweg steht und die Wanderer plündert. חד זמן עבר חד לגיון בעי למעבר (צ"ל למגבי) דימוסיא דהרא מדינתא וקם עלוי וקדמיה וקפחיה ונסב כל דהוי גביה בתר יומין אתצד ההוא ליסטא ואתיהב בפילקי שמע ההוא לגיונא וכו'. Unmöglich kann das hier mehrfach vorkommende לנין hier eine Legion bedeuten; es kann nur die Bezeichnung eines Gattungsnamens einer Person sein. Levy übersetzt es daher in seinem Lexikon S. 475a mit "Befehlshaber einer Legion, Feldherr"; dazu ist keine Berechtigung vorhanden; das Wort hat im Lateinischen und Griechischen niemals diese Bedeutung; somit können wir sie ihm auch für den Midrasch nicht ohne Weiteres vindiciren aus Verlegenheitsgründen. Nun haben Tanch. I und II an dieser Stelle, das gleicht dem Abgesandten des Kaisers (שלח של מלך). Dieses Wort ist aber Übersetzung von legatus, ληγᾶτος; es ist der legatus Caesaris ad census accipiendos in einer cäsarischen Provinz: s. Mommsen, röm. Staatsr. II, 411. Denn bei den späteren griech. Autoren kommt für Legatus neben πρεσβευτής auch das lateinische ληγᾶτος vor, (Marquardt, röm. Staatsverwaltung I, S. 527, Note 7) wie für tribunus neben χιλιάρχης auch τριβοῦνος, und πραίτωρ für στρατηγός. Es heisst also die Stelle; "Einst ging ein Legatus vorüber, welcher die Steuern der Stadt erheben wollte."

gewand" zu nehmen, welche Bedeutung προκοπή niemals hat. 1) Levy übersetzt nemlich: "Gleich einem König, dem am Anfang seiner Regierung ein Feldherr einen Hymnus gesungen. Dafür gab ihm der Kaiser ein Prachtgewand, das nie von ihm weichen soll." (Ich habe hier Levy's Worte nicht wörtlich citirt, da mir sein W. B. augenblicklich nicht vorliegt). Wir haben schon gesehen, wie die Aggadisten so beherrscht waren von den zeitlichen Staats- und Gesellschaftsverhältnissen, dass sie dieselben unbedenklich in die biblischen Zeiten verlegten, um diese dadurch zu erläutern. Wenn 2. Kön. 18,18 Schebna der סופר, der Schreiber des Königs Hiskia genannt wird, so übersetzen sie das Wort one mit dem in der מובה חכמה מכלי קרב .v. שובה הכמה מכלי קרב Kaiserzeit üblichen Beamtentitel; in Koheleth s. v. מובה Ende heisst es: מקויי פטריי, es ist verdorben aus סיקריטריא, σηκρητάριος, Schreiber des kaiserlichen Geheimen Rates, des σεκρῆτον. Ebenso werden Jer. Kethub. XII f. 35b mit Bezug auf 1. Kön. 4,3 תרין איסקריטורי Elichoref und Achia genannt אליתרף ואחיה בני שישא סופרים) die zwei ἀσεκρητάριοι, Sekretäre Salomo's genannt. Diese Beamten hiessen οἱ ἀσεκρῆτις, οἱ σεκρητάριοι oder οἱ ἀσεκρητάριοι, in der Einzahl ὁ ἀσηκρῆτις od. ἀσηκρήτης, ähnlich wie man neben νοτάριος auch ἀνοτάριος sagte; in der Parallelstelle Kilaj. IX f. 326 ist es in איסקבטוריי corrumpirt. Die Deutung für scriptores, wie sie Levy und Buber geben, passt nicht.

Dio Cassius und die byzantinischen Schriftsteller, besonders Malalas, das Chronikon, Constantinus Porphyrogenetus, leisten hier grossen Nutzen. Schon haben Rappoport und Sachs in Erklärung der griechischen Wörter im Midrasch Hervorragendes geleistet, und die Arbeiten von Perles in seinen "Etymolog. Studien" und in seinen "Beiträgen zur Geschichte der hebr. und aram. Studien" sind von bleibendem Werte. Von den Arbeiten dieses bedeutenden Forschers habe ich vielfach Gebrauch gemacht. Noch besonders hervorzuheben sind ausser den verdienstvollen Werken von Levy (Wörterbuch über die Targumen u. sein Wörterbuch über Midraschin u. Talmudim), von Kohut (Plenus Aruch), ferner Bacher, die

¹⁾ Wenn ich hie und da die Erklärungen dieses verdienstvollen, hochbedeutenden Forschers zu bestreiten veranlasst bin, so will ich auch nicht das Geringste von dem ihm gebührenden Ehrenkranze entziehen; auf einem engeren Gebiete, wie ich es vorhabe, ist es viel leichter, auf Einzelheiten sich eingehend einzulassen, als in einem so umfassenden Werke, welches sich auf Einzelforschungen stützen muss.

Aggada der Tannaiten Bd. 1 u. 2; Levysohn, Zoologie des Talmuds und das Saggio und Nuovo saggio von Lattes; Jastrow, a dictionnary of the thargumin, the talm. babli and yerushalmi and the midrashic literature, sodann die französ. Übersetzung des Talmud jeruschalmi (mit den Verzeichnissen der griech. Lehnwörter) von Schwab. Doch bleibt noch immerhin Manches übrig, was noch der Erklärung bedarf, wie aus einigen vorher angeführten Beispielen zu ersehen ist. 1)

Ausserdem liefern die Werke in syrischer Sprache, vor Allem die syrischen Bibelübersetzungen, die Werke Ephräms, und die von Land herausgegebenen Anecdota Syriaca ausserordentlich viele Beispiele von griechischen in die syrische Sprache übergegangenen Wörtern.

In formell sprachlicher Beziehung ist noch zu bemerken, dass, wie schon Sachs bemerkt, im Spätgriechischen sehr häufig der Nominativ der Hauptwörter mit Accusativendung gebraucht wird. Mit dieser Accusativendung sind viele griech. Wörter auch in den Midrasch übergegangen. Dahin gehört auch die Vorliebe für den Gebrauch von Deminutivformen auf 101, abgekürzt: 11.

Wörter, die der griechischen und hebräischen Sprache gemeinsam sind, können aber nicht durchgängig als griechische Lehnwörter gelten. Vielmehr sind viele durch die Phönizier zu den Griechen

¹⁾ Die lateinischen im Midrasch vorkommenden Wörter sind erst auf dem Umweg durch das Griechische in die Sprache des Midrasch übergegangen, wie λεγεών, ληγάτος, ληγάτον, βῆλον, πάτρων u. A.

gekommen, wie מגלבין ,מרגניתא ,חייה , ferner תיה ,מרגלים , מגלבין ,מרגלית , ferner מגלבין ,מרגלית und dergl. Sie gehören daher nicht in den Rahmen dieses Werkes.

Noch dürfte zu bemerken sein, dass, wie wir aus der Wiedergabe griechischer Wörter im Syrischen und Hebräischen sehen, der längst aus der Schrift geschwundene Laut des Waw (F, das Digamma Aeolicum) in den griechischen Wörtern vor einem Vokale oder Halbvokale in der Aussprache wol gehört wurde; das zeigt die Wiedergabe der Wörter ἀὴρ mit אויר (awer), Luft, ῥόδον mit ולגדיקא (wrad), Rose, λεκτίκη mit סלקטיקא (wlectica) (wlectica), ebenso die Wiedergabe des Monatsnamens novembris bei Malalas und im Chronicon paschale mit νοέμβριος.

Sehen wir nun wie die römischen Verhältnisse, sei es im öffentlichen sei es im socialen Leben oder in sittlicher und rechtlicher Beziehung, im Midrasch sich wiederspiegeln. Nachdem im Jahre 29 v. Chr. der Senat dem Octavian den Titel Imperator erteilt hatte, gab er ihm im Jahre 27, als derselbe vorgab, er wolle die Gewalten dem Senat und Volke zurückgeben, nebst der unumschränkten Gewalt den Ehrennamen Augustus.

Augustus behielt einen Teil der Provinzen für sich als kaiserliche; diesen cäsarischen Provinzen stand ein propaetor vor, oder legatus Caesaris pro praetore, ἀντιστράτηγος, auch kurz στρατηγός oder υπαργος (legatus) genannt; die anderen Provinzen, soweit sie nicht zum Krongut gehörten, wie Ägypten, wo ein praefectus, später mit dem Titel Augustalis ausgezeichnet, die Verwaltung und den Befehl über das stationierende Militär hatte, übergab er der Verwaltung des Senats; an der Spitze der senatorischen Provinzen stand ein proconsul, ἀνθύπατος (κισιασία) oder consularis, ὑπατικὸς (אפטיקוט). Der Kaiser feierte jährlich den Tag, an welchem er die Regierung angetreten hatte, den dies principatus (griech. und ebenso im Hebräischen: γενεσια). Aber dennoch bildeten nicht die Jahre der Kaiser die Ära, sondern man benannte immer noch bis Justinian die Jahre nach den am 1. Januar das Amt antretenden zwei Konsuln, wovon in der Regel der eine der Kaiser war, aber nicht immer; der Ausdruck: "unter der ὑπάτεια, unter dem Konsulat des und jenes" ist auch in den Midrasch übergegangen mit der Bedeutung: ein König, nach dem man die Jahre benannt, also ein

¹⁾ Dieses Wort ist dann oft verderbt worden in גלקריקא oder גלקריקא oder in גלקריקא.

gesetzmässiger König. So heisst es im Midrasch zum 3. B. Moses § 36: "Obgleich Achas ein ruchloser König war, wird er doch, weil er seiner Sünden sich vor dem Propheten Jesaja geschämt, in der ὑπάτεια der Könige mitgezählt" (so dass man nach seinen Regierungsjahren ebenfalls die Jahre zählte wie nach den Konsuln, υπατοι, in Rom). Merkwürdig ist eine Stelle des Midrasch auf 1. B. M. 18,25: "In menschlichen Verhältnissen kann man Berufung (ανάκλησιν) einlegen vom Dux an den Legaten (ὕπαρχος), von diesem an den comes militum (στρατηλάτης): von dir (Gott) kann man nicht weiter Berufung einlegen. Juda ben R. Simon sagte: Als du deine Welt richten wolltest, gabst du sie in die Hand von Zweien, in die des Romulus und des Romus, so dass der Eine das Vorgehen des Anderen verhindern konnte. Du, der du der einzige Gott in der Welt bist: wer kann dich an Etwas hindern?" Hier ist die Sage von Romulus und Remus¹) als Prototyp der späteren zwei Consuln genommen.

Der Titel Augusta ward zuerst durch Testament des Augustus an Livia übertragen, (Tacitus annal. I, 8: Livia in familiam Juliam nomenque Augustum adsumebatur: s. auch Dio Cass. 56, 46). So wurden auch die Gattinnen der Kaiser vom Senat mit der Auszeichnung der Benennung Augusta beehrt, wie Agrippina, Gattin des Claudius, Faustina, Gattin des Antoninus Pius u. a. Diese römische Sitte übertrugen die Midraschim auf die Gattin des Perserkönigs: "Aus Nebukadnezars Haus, heisst es in Ester r., blieb eine Waise übrig. Diese hast du (Gott) zur Augusta gemacht über ein ihr fremdes Königreich."

Zu den Auszeichnungen des Kaisers gehörte auch Schwert und Krone. Mit Bezug hieraufsagt der Midrasch: als die Israeliten einstimmig erwiderten: Alles, was Gott gesprochen, wollen wir thun und wollen gehorchen; da sandte Gott jedem Israeliten einen Engel, der ihn schmückte. Als sie aber das goldne Kalb verfertigt, wurde ihnen dieser Schmuck genommen. Rabbi Chanin aus Sepphoris sagte, dieser Schmuck war eine Krone; nach Rabbi Simon war es ein Schwert, ζωνάριον (πιτη), das umgegürtete Schwert, mit dem er sie umgürtete; nach Rabbi Sima war es die purpura.

Bei den Griechen wird Remus auch Ρῶμος genannt: s. Frgm. Dionis
 c. 4. 13. Der Grund der Wahl von zwei Consuln, wird in Dio's Frgm. c.
 13 so angegeben: ὡς εἰ συμβαίη τὸν ἔτερον φαῦλον εἶναι, καταφεύγειν ἐπὶ τὸν ἔτερον.

Eine andere Ehrenauszeichnung des römischen Kaisers und der Gattinen des Kaisers war, dass ihnen das Feuer vorgetragen wurde. Mit Bezug hierauf heisst es in Mechiltha zum 2. B. M. 13, 21 ("Gott ging ihnen voran bei Tag mit der Wolkensäule und bei Nacht mit einer Feuersäule, um ihnen zu leuchten"): "Wenn der Kaiser Antoninus bis in die Nacht hinein auf dem Tribunal gesessen, um Recht zu sprechen, und seine Söhne bei ihm aushielten, nahm der Kaiser beim Weggehen vom Richterstuhl die Lampe und leuchtete seinen Söhnen; da sprachen die Grossen Roms: wir wollen Deinen Söhnen die Leuchte (Dip., $\phi \alpha v \delta \zeta$) vortragen. Er aber antwortete: es fehlt mir nicht an Leuten, die meinen Söhnen die Leuchte vortragen, will ich meine Liebe zu meinen Kindern bekunden, dass ihr ebenfalls sie ehren sollt." So bekundete Gott seine Liebe zu Israel, indem er ihnen vorleuchtete.

Augustus baute sich auf dem mons palatinus ein Haus, welches er für Staatsgut erklärte, worin er zugleich als pontifex maximus seine Amtswohnung hatte; diese Wohnung hiess daher das palatium; davon hiess dann jedes Wohnhaus, das der Kaiser in irgend einer der Hauptstädte des Reichs besass, palatium (παλάτιον, oder παλάτιν, (פלטן); in späterer Zeit hiessen daher die Hofbeamten παλατίνοι, פלטיני, und so heisst פלטיני, palatini der Beamtenadel; den Titel nobilissimus (griech, εὐγενέστατος) gaben die Kaiser seit dem 3. Jahrhundert einzelnen Gliedern des Kaiserhauses. Mit Anspielung hierauf wird der Beiname "Ephrathi" (אפרתי), der dem Vater Samuels und dem Gatten der Noëmi in der Schrift gegeben wird, nicht als Ortsname erklärt, sondern nach den Einen bedeutet es פלטעי, palatini, die zum Hof- und Beamtenadel gehören, nach den Andern wird es erklärt als κιλικό, εὐγενέστατοι, von königlicher Abkunft. Als Imperator und Prokonsul hatte der Kaiser wie auch die Legaten und Prätoren ihre Wohnung in den Orten, wo sie befehligten; sie hiess das praetorium (πραιτώριον), das Feldherrnzelt; das Wort wurde dann oft für Palast und Amtswohnung des Kaisers oder des Statthalters gebraucht. Im Midrasch ist daraus mit Verwechslung des r und l plaitorion oder plaiturin geworden.

¹⁾ Dio Cass. 53. 16. Die Endung τον ward im Spätgriech. sehr häufig verkürzt in τη, z. Β. εἰκόντο für εἰκόντον; s. oben.

Die Erlasse des Kaisers heissen, wie oben erwähnt, von dem Material, auf dem sie geschrieben waren, χάρται, (sing. γάρτης, charta) oder nach dem kurzen Inhalte brevis oder breve, Mehrzahl breves oder brevia. Die Griechen machten aus letzterem Worte βρέβια und bildeten daraus den Singular βρέβιον. Beide Ausdrücke werden im Midrasch verwertet. So wird in Bereschith rabba § 53 der Name Jizchak gedeutet als אין, ein Gesetz ist ergangen"; denn, heisst es dort, mit der Geburt Jizchaks wurden Breve's, Gnadenerlasse (βρέβια, בריוויות), kaiserliche Handschreiben) erlassen. Ausführlicher heisst in Pesikta r. § 43: "Nicht nur Sara wurde von Gott bedacht, sondern alle Blinden wurden sehend, alle Lahmen geheilt von ihrer Lähmung, allen Stummen ward die Zunge gelöst, jeder Geisteskranke gesund. Wenn z. B. der Kaiser bei einem freudigen Ereignis für seinen Günstling zeigen will, wie hoch der Freund bei ihm in Gunst stehe, erlässt er Breve's, dass die Gefängnisse (φυλακαί) sich öffnen sollen."

Nach bedeutendem Siege riefen die Legionen ihren Feldherrn zum Imperator aus. Augustus nahm den immerwährenden Imperatortitel an, und dieser Titel ging dem Eigennamen voraus. Hatte nun der Kaiser, sei es in eigner Person oder durch seine Legaten, einen bedeutenden Sieg errungen, so nahm er ausser dem Imperatortitel, welchen die Griechen mit βασιλεθς wiedergaben, hinter seinem Namen noch die Würde des Imperator an, mit Hinzufügung, zum wievielten Male er diese Auszeichnung angenommen, imperator iterum, tertium etc. (Dio Cass. 44 § 2-5; 52, 41; 53, 16). Mit Bezug auf den Lobgesang am roten Meere sagt R. Abbahu auf obige Verhältnisse anspielend: "Gefestigt ward dein Thron, der von Ewigkeit war, damals" (Ps. 93, 2), nämlich als Moses und die Israeliten den Lobgesang anstimmten; das ist zu vergleichen mit einem Kaiser, der einen Sieg errungen, man rief ihn zum Augustus (soll heissen: zum Imperator) aus. Die Truppen sagten zu ihm: "du warst schon Kaiser (βασιλεύς) ehe du diesen Krieg geführt, aber jetzt haben wir dich zum Augustus (soll heissen: Imperator) ausgerufen". So hat Israel zu Gott gesagt: "Seit du die Welt geschaffen, warst du schon Weltbeherrscher, jetzt aber ist dein Ruhm und deine Herrschaft bekannt geworden". Die Schwierigkeit, das Wort Imperator, welches als Kaisertitel meist mit βασιλεύς wiedergegeben ward, zugleich in der anderen

¹⁾ So ist nach Pesikta rabbathi § 43 zu lesen anstatt דורניות.

ursprünglichen Bedeutung richtig zu übersetzen, führte dazu, dass man es beide Male hier mit Augustus wiedergab.

Mit Beziehung auf die römischen Verhältnisse werden im Midrasch mächtige Könige der Vorzeit, wie Pharao, Nebukadnezar u. A. auch Weltbeherrscher, κοσμοκράτορες genannt. So heisst es Pesikta f. 14a: "Weil Merodach Baladan, König von Babel, dem König Hiskia Ehrerbietung erwiesen, sollten von ihm drei weltbeherrschende Könige abstammen, Nebukadnezar, Ewil Merodach und Belsatzar". Das Wort κοσμοκράτωρ kommt nun in der griech. Literatur nicht vor.1) Aber nach Ammianus Marcellinus 15, 1 nannte sich Constantius Π. dominus totius mundi, was auf griechisch κοσμοκράτωρ heisst.

Die Kaiser suchten durch Bauten von Strassen, Hallen, Spazierplätzen, Bädern in den verschiedenen Städten des römischen Reiches sich die Gunst des Volkes zu erwerben. Hierauf anspielend heisst es in Ber. r. § 8 zum V. 16 im Kap. 1 (Gott sprach: "wir wollen einen Menschen machen"). Die Mehrzahl "wir" deutet nicht auf mehrere Gottheiten, sondern es ist wie bei einem irdischen König, der an der Thüre seines Palastes ($\pi\alpha\lambda\acute{\alpha}\tau\nu$) spazieren ging, und einen grossen Steinblock ($\beta\omega\lambda\acute{\alpha}\rho\nu$) dort liegen sah. Er fragte seine Umgebung: "was wollen wir aus dem Steinblock machen?" Einige erwiderten: öffentliche Badanstalten ($\delta\eta\mu\acute{\alpha}\sigma\iota\alpha$), Andere dagegen sagten: Spazierplätze (Parkanlagen mit Säulenhallen, $\pi\epsilon\rho\acute{\epsilon}\pi\alpha\tau\iota$). Der König aber sagte: "nein, ein Menschenbild (ἀνδριάς) mache ich daraus." So hat Gott beschlossen, aus dem Erdenkloss den Menschen zu machen.

Der Regierungsantritt des Kaisers ward jährlich festlich begangen, und zwar ward der Tag gewählt als dies principatus, $\dot{\epsilon}o\rho\tau\dot{\eta}$ $\tau\tilde{\eta}_{\mathcal{S}}$ $\gamma\epsilon\nu\epsilon\sigma(\alpha_{\mathcal{S}})$, an welchem die Legionen den Kaiser proklamirt hatten (Sueton. Vespas. VI). Mit Bezug hierauf heisst es in Schm. r. § 15: Der Vers 2. B. M. 15, 2: ("Dieser Monat sei euch der Anfang der Monate") steht in Verbindung mit Spr. Sal. 8, 15 ("Durch mich regieren Könige"). Das ist dem zu vergleichen, sagt R. Levi, wenn die Legionen einem Dux ($\delta\omega$) ξ , Statthalter mit Heeresmacht) den Purpur umwarfen. Was thut dieser? er erlässt die Steuerrückstände ($\lambda o\iota\pi\dot{\alpha}_{\mathcal{S}}$), verbrennt die Schuldscheine und

¹ Ausser bei den Kirchenvätern als Beiname des Satan: Fürst dieser Welt.

führt die Legionen hinaus, und das wird der Anfang seiner

Regierung genannt.

So hat, nachdem 26 Geschlechter hingegangen (von Adam bis Moses) Gott sich in Ägypten als König gezeigt, er hat die Steuerrückstände (λοιπάς) nachgelassen, denn die Schrift sagt: "und die Kinder Israels zogen gehobenen Hauptes aus", er verbrannte die Schuldscheine (die Israeliten sollten 400 Jahre bleiben, und blieben nur 210 Jahre in Ägypten), er führte die Legionen hinaus, und dies ward der Anfang seiner Regierung genannt. Die Vergleichung ist aus dem römischen Leben entnommen: "Hadrian, so erzählt Spartianus (vita Hadriani 7), unterliess nichts, um sich die Volksgunst zu erwerben, erliess unendliche Geldsummen, welche Privatleute in Rom und Italien dem Kronschatze schuldeten, in den Provinzen aber auch ungeheure Beträge an rückständigen Steuern und verbrannte die Schuldscheine auf dem Forum Trajani". Um die Statthalterschaften der senatorischen Provinzen liess der Senat loosen. Die Kaiser nahmen sich aber das Recht, die in das Loos Aufzunehmenden zu bezeichnen. Hierauf bezüglich heisst es zu Ps. 10,10: "Der Frevler nimmt in sein Loos (κλῆρος) nur frevelhafte und starke Männer auf, wie er selbst ist. So ernannte Nebukadnezar (Dan. 3,20) kräftige Männer, um die drei Jünglinge in den Feuerofen zu werfen."

Insbesondere gab aber die Sittenlosigkeit der römischen Gesellschaft reichen Stoff zu abmahnenden Reden. Seit der Eroberung Asiens war nämlich das früher im Vergleich mit dem griechischen Sittenverderbnis treue und gewissenhafte Verhältnis der Geschlechter vollständig abhanden gekommen. Seit Sulla und Cäsar, welche bei ihrer hohen Stellung sich zugleich als die grössten Wüstlinge zeigten, nahm das Verderbnis bei beiden Geschlechtern in erschreckendem Masse überhand. Insbesondere war Cäsar ein Beispiel auch der von Ebers z. B. idealisirten Sittenlosigkeit zwischen Männern. 1) Augustus hatte gut Reden halten, dass die römische männliche Jugend in gesetzmässiger Ehe leben solle, statt dem ungebundenen ehelosen und lasterhaften Leben zu fröhnen; er hatte gut Belohnungen auszusetzen für Verheiratete und Familienväter, hatte er ja selbst dem Claudius Nero dessen Gattin Livia genommen: und die Priester hatten kein Wort des Tadels gegen ihn.

¹ Sueton. Caesar cap. 49, Dio Cass. 43,20.

Wie anders tritt der Prophet Nathan dem König David gegenüber! Was den Herodes den Juden so verhasst gemacht, waren nicht zum wenigsten seine Frevel im ehelichen Leben. War ja keine Ehefrau vor Augustus sicher und liess er sich oft Ehefrauen in einer Sänfte bringen. Ein Freund machte ihn auf die Gefahr aufmerksam mit den Worten: "Wie, wenn nun ein Mann statt eines Weibes der Sänfte entstiege und dir den Dolch in die Brust stiesse?" Jenem unnatürlichen Laster fröhnten selbst Kaiser, wie Trajan und Hadrian. Scheusale, wie Tiberius bis Nero, Domitian, Heliogabal wurden erst möglich, nachdem die Bahn des Lasters von den Vorgängern, Caesar und Augustus, eröffnet worden. Ward ja im Senat der Vorschlag gemacht, dass es dem Julius Cäsar erlaubt sein sollte, den Ehebruch mit allen Frauen zu üben (Dio Cass. 44,7). Man sieht hieraus, wie tief das römische Volk gesunken war und wie das ruere in servitium nicht erst mit Tiberius begonnen hatte. Wenn die Schrift sagt: "Nach dem Beispiele des Landes Ägypten und des Landes Kanaan sollt ihr nicht thun, und in ihren Satzungen nicht wandeln", spielt der Aggadist auf das römische Lasterleben an, das sich auch in den Städten des Ostens schamlos zeigte. ,, Was thaten sie, das ihr nicht nachahmen sollt? Der Mann verband sich mit dem Mann, das Weib mit dem Weibe oder mit zwei Männern; darum heisst es: "und in ihren Satzungen sollt ihr nicht wandeln." So sah die römische Welt wie Nero seine Hochzeit mit dem Freigelassenen Pythagoras feierte, und als Braut dabei mit dem Schleier sich umhüllte, wie er sich mit dem Freigelassenen Sporus vermälte. Dem Antinoos baute Hadrian Tempel und liess ihn unter die Götter versetzen. Wie einst die Juden gegen Antiochus der Welt den Monotheismus und die Sittlichkeit gerettet, und dadurch die Ersetzung des lasterhaften Götzendienstes durch eine reinere Religion und Sittenlehre möglich gemacht: so waren es die Juden, welche allein im römischen Reiche die Errichtung von Bildsäulen und die göttliche Verehrung Caligulas verweigerten und dadurch die Ehre des Menschengeschlechts retteten, als das ganze römische Volk sklavisch gesinnt, dem Kaiserbefehl nachkam. Allerdings hatten die Juden von Alexandria dafür die Wuth des alexandrinischen Pöbels zu erdulden; allerdings drohte der Statthalter Petronius in Judäa die Juden von seinen Reitern niedertreten zu lassen; aber sämmtliche zu ihm um Befreiung von dem Frevel herbeigeströmten Männer

und Frauen warfen sich zur Erde und sprachen: "Lass uns von den Hufen deiner Rosse zertreten, wir werden's nicht hindern, aber einen Frevel gegen Gott werden wir nicht begehen". Schon der, welcher mit den Augen Begehrlichkeit zeigt, heisst ein Ehebrecher, sagt Resch Lakisch.

Pflanzstätten der Sittenlosigkeiten waren die Theater und Pantomimenspiele (histrionica). Besondere Freude fanden aber die Römer an den Kämpfen der Gladiatoren und an den Tierhetzen (venationes, κυνήγια), Sklaven, Gefangene und zum Tode Verurteilte wurden in Gladiatorenschulen gemästet und mit grosser Grausamkeit zu den Waffenspielen eingeübt. Männer, Frauen und Jungfrauen jauchzten auf, wenn ein Gladiator, auch ludius oder ludarius genannt, das Leben verlor; jedes menschliche Gefühl war bei den Zuschauern solcher Kämpfe abhanden gekommen. Augustus rühmt sich in seinem Testamente, dass er den Amphitheatern 10,000 Gladiatoren im Ganzen geliefert¹). Grausamer noch waren die Tierhetzen, in welchen die oben bezeichneten Kategorien mit wilden Tieren kämpfen mussten. Nach Zerstörung des Jerusalemer Tempels liess Titus eine grosse Anzahl Gefangener in Cäsarea als Gladiatoren auftreten zur Feier des Geburtstages seines Bruders Domitian. Die Zahl der hier Umgekommenen war nach Josephus über 2500. Ebenso feierte er in Berytus den Geburtstag seines Vaters durch Verurteilung gefangener Juden zu den Gladiatorenund Tierkämpfen.

Darauf bezüglich heisst es in Sifra zu 3. B. M. 18, 2: "in ihren Satzungen sollt ihr nicht wandeln", darunter sind die Theater, die Circesien- und die Histrionenspiele (Pantomimen) verstanden. So heisst es auch im Talmud auf Ps. 1, 1: Glücklich der Mann, der im Rathe der Frevler nicht geht, d. h. der nicht in die Theater und Circesien geht, und auf dem Weg der Sünder nicht steht, d. h. der nicht bei den Tierhetzen (κυνήγια) steht. So heisst es auch: sei nicht von den Unternehmern der Thierhetzen (κυνηγοί). Darum ist es auch verboten, an Heiden Löwen, Bären und andere schädliche Tiere zu verkaufen. Die Unternehmer solcher Venationen hiessen auch κυνηγοί, mussten daher auch die Arten der Tiere unterscheiden können. Daher Noa, auf den Befehl, sieben von jeder Art reiner Tiere, und zwei von jeder Art unreiner

¹⁾ Göll, Kulturbilder aus Hellas und Rom II, 102.

Tiere in die Arche aufzunehmen, nach Ber. r. § 33 antwortet: ,,Bin ich denn ein κυνηγός, ein Veranstalter von Tierhetzen und Kenner der Tiere?" worauf die Antwort erfolgte: "Sie werden schon von selbst hineingehen, du hast sie nur zuzulassen." Das Zuschauen von Gladiatorenspielen und Tierhetzen ward nur gestattet, weil man da durch Bitten vom bevorstehenden Tode erretten könne, oder Zeugnis über den Tod ablegen könne. Wenn daher die Propheten die Frevel der Israeliten geisseln, so führt der Midrasch das Gemälde aus, indem er ihnen die römischen Laster zuschreibt. So heisst es auf Jesaja 3, 16 (dieweil die Töchter Zions gereckten Halses einhergehen), R. Chanina sagte: wenn eine ihren Schmuck anhatte, so wiegte sie sich nach beiden Seiten, um ihren Schmuck zu zeigen, sie schminkten ihre Augen mit Augensalbe (κολλύριον), war sie klein, so zog sie einen dichten Kothurnus (κόθορνος) an, legte in den hohlen Raum zwischen den zwei Sohlen eine Eierschale mit Balsam gefüllt, und trat darauf, sobald sie eine Anzahl junger Leute sah, so dass der Duft wie Drachengift1) in die Seelen der Jünglinge drang. Sagte der Prophet zu ihnen: lasset ab von eurem bösen Wandel, damit nicht die Feinde über euch kommen, so erwiderten sie: Gott beschleunige sein Thun, damit wir es sehen. Da sieht mich der Dux (Statthalter) und nimmt mich zur Frau, oder es sieht mich der Präfekt (ἔπαρχος) und heiratet mich. Nachdem durch der Sünder Schuld die Feinde in Jerusalem eingedrungen waren, gingen jene Jungfrauen ihnen in ihrem Schmucke entgegen, der Dux sah Eine von ihnen und nahm sie zur Frau und nahm sie mit sich auf den Wagen (καβρούχα), eine Andre sah der Präfekt, heiratete sie und nahm sie mit auf seinen Wagen. Aber dort sandte Gott Krankheiten über sie, so dass der Gatte sie mit dem Schwerte durchbohrte und unter seinen Staatswagen schleuderte, und sie unter den Wagenrädern zermalmt wurden. Die hier erwähnten Staatswagen carrucae waren je nach Rang und Würde der Staatsbeamten verschieden; sie waren mit Silber beschlagen.2)

Dieser römische Adel musste daher, um seinen Ausschweifungen fröhnen zu können, die Staatsämter in den Provinzen ausnutzen,

¹⁾ Das Wort υσυ heisst nemlich Fusskettchen, Schrittkettchen an den Füssen zum Schmuck; hier wird dies Wort mit ἔχιδνα (Schlange, Drache) zusammengestellt.

²⁾ S. die Notitia dignitatum.

und drückte die Provinzialen auf unmenschliche Weise. Die Provinzialen hatten den Hof des Statthalters und sein Gefolge mit Mehl, Brod, Fleisch, Wein, Öl etc. zu versorgen gegen eine unverhältnismässige Vergütung, welche der Statthalter vom Staate als cellarium (κελλάριον) bezog und an die Provinz ablieferte. Dazu hatten die Provinzialen an das stationierende Heer oder an durchziehende Legionen die annona, die Verpflegung zu liefern. Ausserdem aber drückten die römischen Beamten auf jegliche Weise durch willkürliche Auflagen, Strafgelder (ζήμιαι).

Die Statthalter und Intendanten waren im Bunde mit den römischen Rittern, welche den Provinzialen auf hohe Zinsen Geld liehen. Mit Bezug hierauf wird das Wort Spr. Sal. 28, 8 ("Wer sein Gut durch Wucher mehret, sammelt es nur für den, welcher die Armen begünstigt", also angewendet: "Wer sein Geld auf Wucher leiht, der muss es dem frevelhaften Esau geben. Ist denn aber Esau ein Begünstiger der Armen? er ist ja ein Bedrücker der Armen. Nein, es sind die römischen Procuratoren (ἐπίτροποι, Steuerintendanten, auch Statthalter der Kronprovinzen), welche die Städte und Dörfer durchziehen, die Pächter ausplündern und sagen, bringt uns die Armen her, damit wir ihnen Wohlthaten erweisen, das Sprichwort sagt: sie buhlt und giebt den Buhlerlohn an Kranke."

Allerdings gab es unter den Statthaltern auch viele vortreffliche Männer, welchen das Wohl der Provinzbewohner am Herzen lag, welche gewissenhaft und uneigennützig in der Verwaltung waren. So wird der spätere Kaiser Antoninus Pius gerühmt wegen seiner Verwaltung der Provinz Asien, als Prokonsul, er übertraf sogar darin seinen Grossvater Arrius Antoninus, der früher dieselbe Provinz als Prokonsul mit grossem Ruhme verwaltet hatte. Von diesem Prokonsul Arrius Antoninus werden Gespräche über biblische Erzählungen mit jüdischen Weisen im Talmud angeführt: er wird dort genannt der $\dot{\eta}\gamma\varepsilon\mu\dot{\omega}\nu$ Antoninus; $\dot{\eta}\gamma\varepsilon\mu\dot{\omega}\nu$ ist hier griech. Übersetzung von praeses provinciae.

Die Weise der römischen Statthalter wird auch in folgendem Midrasch geschildert. In den Spr. Sal. (15, 19) heisst es: "Der Weg des Faulen ist wie durch Dorngesträuch, macht man sich hier los, bleibt man an jenen Dornen stecken; ebenso windet sich das frevelhafte Reich Esaus (Rom); bring deine Kopfsteuer, bringe deine Grundsteuer ($\delta\eta\mu\dot{\phi}\sigma\iota\alpha$), bringe deine annona (Lieferungen an

den Hof des Statthalters); wenn einer Nichts hat (zum Bezahlen), legt man ihm willkürliche Strafe (census od. censiones) auf, lässt ihn mit Ruthen streichen."

Besonders verhasst wegen der Härte ihrer Eintreibung war die fünfjährige Lustralsteuer, seit Constantin genannt Chrysargyron. Zosimus berichtet, dass unter Constantin in jedem vierten Jahre man in der ganzen Stadt nur Geisselhiebe und Folterqualen wahrnahm, welche die Ärmsten zu erdulden hatten, weil sie die Steuer nicht bezahlen konnten. Mütter verkauften oft ihre Söhne, Väter gaben ihre Töchter der Schande preis, um den Martern wegen Nichtbezahlens der Steuer zu entgehen. So heisst es in Midrasch Schir: "Wie die Rose, wenn sie im Dorngesträuch ist, vom Nordwind nach Norden gewendet und vom Dorne zerstochen wird, die Blume aber doch aufwärts sich richtet, so die Israeliten; obwol man von ihnen Lieferungen erpresst und Chrysargyren, so ist ihr Herz doch nach Oben (zu Gott) gerichtet."

Um die Würde des Menschen auszudrücken, heisst es in der Pesikta: "Die Ferse Adams hat den Sonnenball verfinstert (so glänzend war sie, dass der Sonnenball dagegen dunkel erschien), um wie viel mehr die Züge seines Angesichts. Wenn Jemand sich zwei Prunktische (δισκάριν, orbes) anschafft, einen zu seinem Gebrauche, und einen zum Gebrauche seines Klienten, so wird er doch den schönsten für sich nehmen. So hat Gott den Menschen erschaffen, dass er Gott diene, und den Sonnenball hat er zum Nutzen der Menschen geschaffen; darum ist es erklärlich, dass gegen den Glanz der Ferse Adams der Sonnenball dunkel erschien, um wie viel mehr gegen die Züge seines Angesichts." Man hat das Wort δίσκος oder δισκάριν bisher mit "Schüssel" übersetzt. Allein es ist hier auf einen Luxusgegenstand angespielt, der bei den Römern gegen Ende der Republik aufkam. Es sind dies die μονοπόδια oder τριπόδες, Tische mit einem Fusse oder drei Füssen von Elfenbein, wozu die Platten (orbes, κύκλοι oder δίσκοι) von dem Stamme eines einzigen Citrusbaumes, der Thuia cypressoides in Mauretanien, dem ganzen Durchmesser nach geschnitten waren. Je nach der Grösse und der feineren Maserung steigerte sich der Preis eines solchen δίσκος oder orbis von einer halben bis anderthalb Millionen Sestertien. Nach Dio Cassius 61, 10 besass Seneca, obwol er sehr gegen den Luxus eiferte, dennoch 500 solcher cedernen Platten mit je drei elfenbeinernen Füssen, und zwar waren diese

Tische von gleicher Grösse und Güte'). Vgl. Forbiger, Hellas und Rom I, 205. 217. 226. Plin. h. n. 13, 29 berichtet, dass zu seiner Zeit noch ein solcher Tisch des M. Cicero existirte, der bei den damaligen ärmlichen Verhältnissen (in illa paupertate), und was noch mehr zu verwundern, in jener Zeit für eine Million Sesterzien verkauft worden sei. So heisst es in einer Stelle in Ber. r. § 11 auf 1. B. M. 2, 3 ("Gott segnete den siebenten Tag und heiligte ihn"). "Rabbi Chanina ben Abba erzählte: einst lud mich ein Mann in Laodicäa (am Sabbat) zu Tische, und stellte einen discus (orbis), Prunktisch auf, beladen mit sechzehn Aufsätzen²), auf denen aufgetragen war von Allem, was in den sechs Schöpfungstagen erschaffen worden, ein Kind, in der Mitte sitzend, rief aus: "Des Ewigen ist die Erde und was sie füllet" (Ps. 25, 1), und dieser Ausruf sollte den Besitzer vor Hochmut bewahren. Ich fragte ihn: mein Sohn, welche Tugend ist es, die dich all dieser Herrlichkeit würdig gemacht hat? worauf er antwortete: ich war ein Metzger, und wenn ich im Laufe der Woche ein besonders schönes Stück Vieh erkaufen konnte, habe ich es für den Sabbat bestimmt." Aus dem Zusammenhang erhellt, dass hier δίσκος nur einen solchen Tisch bedeuten kann, wie denn auch Rabbi Nathan³), welcher einen reichen Vorrat traditioneller Worterklärungen aus den babylonischen Hochschulen besass, das Wort δίσκος mit "Tisch" an unsrer Stelle übersetzt.

Ein andrer Tisch, zum Aufsetzen des Silbergeschirres bestimmt, hiess Delphika.

Als Adam gesündigt hatte, sagt ein andrer Midrasch, ist der Sabbat für ihn betend eingetreten, und Gott verzieh ihm seine Sünde und sprach: "Du sollst ein Vorzeichen sein für deine Nachkommen; wie du heute vor Gericht gestanden, und mit einer dimissio, Freisprechung, ausgegangen bist, so sollen auch deine Nachkommen, wenn sie mit Sünden belastet sind, durch Busse und Rückkehr heute am Neujahrs- und Gerichtstage mit einer dimissio, Freisprechung, davon gehen."

¹⁾ πεντακοσίους τρίποδας κεδρίνου ξύλου έλεφαντόποδας ἴσους καὶ όμοίους εἶχεν.

²⁾ Wünsche, Biblioth. rabbin. übersetzt es irrig: "setzte uns eine grosse Schüssel vor, getragen auf 16 Stangen." Das Wort שעון heisst aber "belastet", nicht "getragen".

³⁾ R. Nathan dei Mansi aus Rom beendete 1101 sein berühmtes Wörterbuch über Talmud und Midrasch.

In Bezug auf die Offenbarung heisst es in Mechiltha: die Offenbarung geschah in der Wüste δημοσία, an einem öffentlichen (herrenlosen) Orte, damit die Israeliten nicht sagen können zu den Heiden: ihr habt keinen Teil daran; vielmehr ist sie desswegen δημοσία (an öffentlichen Orten, nicht in den Grenzen eines bestimmten Landes) gegeben worden, damit Jeder, wer will, daran Anteil nehmen könne. Von Anfang an schon "habe ich nicht im Verborgenen geredet, nicht am Orte dunkeln Landes, ich habe auch nicht zum Samen Jakobs gesagt: ihr sollet umsonst mich suchen", d. h. ich habe sie nicht in trügerischer Weise (φενακικῶς, wie die Phöniken, trügerisch) gegeben, sondern "ich der Ewige, rede mit Rechtlichkeit, verkünde in Aufrichtigkeit" (Jesaja 45, 19), schon ehe ich die Gebote gegeben, habe ich die Belohnung vorausverkündet.

An einer anderen Stelle heisst es mit Bezug auf Ps. 138, 4 ("Dich bekannten alle Könige der Erde, als sie hörten die Worte Deines Mundes"). Zwei Worte hörten die Könige der Völker aus dem Munde Gottes, erhoben sich darauf von ihren Thronen und priesen ihn, als er gesprochen: "was er veruntreut von dem Heiligen, soll er bezahlen" (3. B. M. 5, 16); in unseren Gesetzen (νόμοις) heisst es: "wer nur eine Gabel von dem Kaiser stiehlt, soll an den Galgen gehängt werden", und dieser lässt verkünden (κηρύσσει): was er vom Heiligtum veruntreut, braucht er nur zu bezahlen; ja noch mehr: "die Veruntreuung an Privatgut wird härter beurteilt, als die am Heiligen", die Veruntreuung wird als unabsichtliches Versehen beurteilt: "wenn Jemand etwas veruntreut und sündigt durch Versehen an den Heiligtümern"; die Schrift betrachtet dies demnach als Versehen, während es bei der Veruntreuung an Privatgut heisst: "wenn Jemand sündigt und begeht eine Untreue an dem Ewigen dadurch, dass er seinem Nächsten ein Pfand oder Aufbewahrtes ableugnet"; dies wird also als absichtliche Sünde beurteilt. Als sie dies hörten, erhoben sie sich von ihren Thronen und priesen ihn.

"Aber als er gesprochen: ich bin der Ewige, dein Gott etc., sagten sie: welcher König wird wollen, dass ein Andrer ihm (gegenübertrete und ihn gewissermassen) verleugne. Als er gesprochen: Du sollst keine anderen Götter neben mir haben, sprachen sie: welcher König wird einen Teilhaber an seiner Herrschaft haben wollen? Als er gesprochen: du sollst den Namen des Ewigen,

deines Gottes nicht zur Unwahrheit aussprechen, sprachen sie: welcher König will, dass man bei seinem Namen falsch schwört? Als Gott gesagt: gedenke des Sabbattages, ihn zu heiligen, sprachen sie: welcher König verlangt nicht, dass man seinen Regierungsantritt (γενεσία) feiert? Aber als er gesprochen: ehre deinen Vater und deine Mutter, sagten sie: nach unseren Gesetzen verleugnet der, welcher als Soldat (στρατιώτης) eingeschrieben ist, seine Eltern¹), und dieser verkündet: ehre deinen Vater und deine Mutter; da standen sie von ihren Thronen auf und priesen Gott."

Wollt ihr wissen, wie weit die Elternverehrung gehen muss, geht hin und lernet es von dem Heiden Dama ben Nethina in Askalon; dieser war das Haupt der Patrobuleuten (der Senatoren), da kam einmal seine Mutter und schlug ihn in Gegenwart des ganzen Senats (βουλή) und er sagte Nichts zu ihr, als: "lass es jetzt genug sein, liebe Mutter!" Chiskia sagte: in Askalon war ein Heide, Haupt des Senats, von diesem wollten die Weisen Israels einen Edelstein kaufen zum Brustbilde des Hohenpriesters. Sie boten ihm dafür den Preis (τιμή) von hundert Golddenaren; als er den Stein holen wollte, sah er, dass sein Vater schlief und seine Füsse auf dem Kästchen lagen, in welchem der Edelstein aufbewahrt war. Er ging hinab und sagte ihnen, ich kann ihn euch nicht geben. Diese glaubten, er sage nur so, um einen höheren Preis dafür zu bekommen, und boten ihm bis zu tausend Golddenaren. Als sein Vater erwacht war, brachte er ihnen den Edelstein und sie wollten ihm dafür den zuletzt gebotenen Preis bezahlen. Er aber verweigerte es mit den Worten: glaubt ihr, ich lasse mir die Elternverehrung bezahlen?

Diese Auszüge mögen genügen, um den Geist des Midrasch und die Art, wie die aktuellen Zeitverhältnisse sich in dem Inhalte und der Sprache widerspiegeln, klar zu machen.

¹⁾ In der Kaiserzeit musste der römische Soldat zwanzig Jahre dienen; da konnten sie meist Vater und Mutter nicht wiedersehen.

אפיקין, officium, δφφίκιον, die Beamtung, der Beamtenstab im kaiserlichen Rom, s. Notitia Dignitatum; Midr. Abba G. 3. Redact; s. v. ותמאן המלכה ושתי (ed. Buber. f. 30b) שהיה כורש באאפיקון (של בבוכדנצר im Jalkut z. St. אמפיקין ונוי das Richtige ist demnach אמפיקין סלפיקין אפיקין אפיקין אפיקין אפיקין אפיקין אפיקין אפיקין אפיקין.

אווגינים , אבגינום für אווגינים. אבגינים, ευγενής edelgeboren, nobilis, von fürstlicher Abkunft. Koh. r. s. v. קהלת בן דור f. 70d: in Midr. Schir. אבנינום בן אבגינום f. 2d verschrieben in אווגישום בן אווגיטוס. Statt des worn steht auch oft ein ה, daher הוגנים, wovon das hebraisirte הגון (s. d. Art.); und אוגנוס Th. Jer. II zu 2. B. m. 18,1 letzteres als Übersetzung von כהן; (corrumpirt in Bei Malalas: βασιλεύς Mαδιάν. Siehe über dieses Alles die trefflichen Bemerkungen von Sachs, Beitr. I, 117 ff; 163 ff. Ebenso ist בת נינוסים in Pesikta hachod. f. 52b. (Pes. r. das. ייאהב . Midr. Est. s. v. ויאהב והמלך) ist nach Sachs das. die Anfangssilbe weggelassen. In Waj. r. § 2 f. 146a ist statt אבנינוס welches Zunz, Gesam. Schr. II, als Eigennamen nimmt für Efraim nach den Parallelstellen Ruth r.

und Midr. Schmuel אבניניסטטי zu lesen; wie denn auch Aruch die Lesung אוגנוסטטו vor sich hatte. Siehe den folg. Art. In Sch. t. Ps. 10,12: ist נגיסין אוגניס nach Jalk. 105 zu berichtigen: "zu beweisen, dass er von edler Abkunft."

γενέστατος, εὐγενέστατοι, griech. Übersetzung von Nobilissimus, Nobilissimi, der Titel und die Würde eines Nobilissimus ward von den späteren röm. Kaisern einzelnen Mitgliedern des Kaiserhauses als Auszeichnung verliehen. Zosim. II, 39.

ויהי כאמרם ויהי לא שאני איסגנטירין 107° (לא עוד אלא שאני איסגנטירין של הב"ה לא עוד אלא שאני (יליד בית) איסגנטורין ולא עוד אלא שאני (יליד בית) איסגנטורין (die eingeklammerten Worte sind erklärende Glosse): Jalkut zur St. איסגינטרינן של הק"בה Levy hält das Wort für signatorius, ein Wort, das gar nicht vorkommt; Kohut schwankt zwischen signatorius und ἐγγενετής (einge-

¹⁾ Es sei ein für alle Mal hier erwähnt, dass, wie sehon Sachs Anmerkt, im Spätgriech. oft die Accusativendung für den Nominativ eintritt εὐγενέστατος für εὐγενέστατος.

boren); Sachs I, 164 bemerkt, es sei אינגוסטורין, "der Edelgeborene" (I, 164). Es ist aber zu lesen אוגניםטטון, εὐγενέστατον; die griech. Übersetzung von Nobilissimus. Zwar wird bei den späteren Schriftstellern Nobilissimus meist mit ἐπιφανέστατος wiedergegeben; aber die Midraschstellen beweisen, dass es auch häufig mit εὐγενέστατος übersetzt ward. Ebenso lautet bei Const. Pphg. de cerem. II 48 die Zuschrift an den Emir al Mumenin ('Aμερμουμνην) wie an den König von Franken: τῷ εὐγενεστάτῳ S. das. p. 686. 691, wo also εὐγενέστατος die Übersetzung von Nobilissimus ist.

Mordechai sagt: er beuge sich nicht vor Haman, weil dieser sich als Gott verehren lasse, und ausserdem bin ich, sagt er, der Nobilissimus des Kaisers oder (nach M. Est.) Gottes; da mein Ahnherr Benjamin der einzige von Jakobs Söhnen im heiligen Lande Geborene ist; wird sich ein Nobilissimus, ein Prinz vom kaiserlichen Hause vor einem gewöhnlichen Menschen bücken? "In Midr. Ruth r. אפרתים רי"בל אומר פלמיאני ור' יהושוע בר נחמיה אמר אבגניסטי) אבגניסטטי. R. Josua b. Levi erklärt Ephratim für Palatini, kaiserliche Hofbeamte; R. Josua b. Nehemia erklärt es: kaiserliche (königliche) Prinzen. Dieselbe Berichtigung hat in Midr. Schm. 1 einzutreten; in Waj. r. § 2 f. 146^d lautet in ders. St. das betr. Wort: אבגינו; aber Aruch hatte vor sich die Lesung אוגנוסטטו, und darnach sind alle die angef. Stellen zu berichtigen in אבגיניסטטון oder אבגיניסטטון.

האב'תיים, in Abba G. באב' אחורי soll heissen הקורייס, סוגפּדוּק, סוגפּדּוּק, Sklavin, "wie die Sklavin". In Est. r. corrumpirt in אביא גיתיות Ber. r. § 71 corrump. in אף הגתיות (S. Gebhardt, Jüd. Lit. Bl.).

אבולאי, אבולאי, אבולאי, אבולאי, bedeckte Säulenhallen um die Stadt (Chron. Pasch. p. 528 u. a.) syr. s. Sachs II, 32. Waj. r. § 16 f. 160°: Ruth r. s. יימותו f. 37°; im Talmud sehr häufig.

אבמולמום, Εὐτολμος, Eutolmus; Mechilta Mischp. § 3.

in Sifre 5. B. in § S1 הואיל והם יוצאין באבטיגא -- הואיל והם יוצאין בארגמן Rappoport meint, es sei = toga. 1) Aus dem Context erhellt aber, dass von der Kostbarkeit der Kleider die Rede ist, daher Levy's Annahme mehr für sich hat, es sei אנמינא zu lesen. welches buntgestickte Kleider, άνθινά, mit eingestickten Blumen, Thieren etc. bedeutet. Wahrscheinlicher scheint mir aber es für ἰάνθινα, hyakinthfarbene Kleider, ianthinae vestes zu stehen, welches eher zu ארגמן passt, da es ebenfalls von farbigen Kleidern handelt. Diese Hyakinthpurpuroder Janthinfarbe ward durch einmalige Färbung in einer Mischung von schwarzer Purpurfarbe und der aus dem Safte der buccina, Trompetenschnecke gewonnenen Farbe bereitet. quardt, Privatleben der Römer S. 491. Ebenso wie hier purpurne und hyacinthfarbene Kleider zusammengestellt sind, so in

י) Aruch citirt aus Midr. Pan. acher. P. wijschallechu: טגיות אינן "die togae brauchen keine Schaufäden zu haben."

Sch. t. ps. 15 ebenfalls אנמנא und אנמנא , ίάνθινα und ἀληθόβηρα, hyacinthfarbige und ganz ächt purpurfarbige Kleider.

אבטליון, Πολλίων, Abtalion, Eigenn. eines zweiten Synedrialvorsitzenden, Lehrers des Hillel. Mech. Besch. § 3, f. 35^b.

אבית, δίς, δίος, Schaaf. Waj.
r. § 34 f. 178 ירים אמר (יתרו) אמר בשכרו האכילו דכתיב וגם דלה לגו
ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר Das letztere Wort ist nach Gebhardt's geistvoller Bemerkung (Jüd. L.-Bl. 1881, Nr. 22) ולאביתינו בעו ופפח: δίες, Schaafe; dazu passte denn ר' נחמיה אמר דלה לנו ולרועים ורבנן אמרי דלה אמר דלה לנו ולרועים ורבנן אמרי דלה לנו בזכות אבותינו (אביתינו) ולרועים להמיל שלום:

אבלינה, אבלינה, אבלינה, אבלינה, אבלינה, אבלינה, אבלינה אבנוס, אבנוס Ebenholz; Musafia; Sachs II, 47. Syrisch אבנוס, Ebenholz. In Pes. r. § 34f. 59b ist, wie Rappoport bemerkt, אבלינא zu lesen statt zu lesen statt; Pes. r. das. übersetzt neml. R. Abba 1 Kön. 10, 12 אבלינא mit אבלינה [צ"ל אבלינה] In Ber. r. § 15f. 15d und Jer. Kethub. VII Ende wird אלמונים אלוום, אלוום אלוום, אלוום לוויס, אלוום in dischen Agaloche, die man für einen Paradiesbaum hielt.

In Jelamd. behaalothcha (Jellinek b. h. VI S. 88) steht zweimal irrig אבלינה dafür.

consolved x, αὐτόματος, von selbst sich bewegend, von selbst geschehen, durch Zufall; Sch. t. ψ 1; Mechiltha Nesikin § 4 f. 85^a (Aruch).

אביא, Sifre 4. B. M. § 131. מביא das Wort ist nach Jalkut, Balak אסיא zu lesen, und ist darunter nach Rappoport E. M. 155 die Stadt Sardes im

Lande der Asianen in Lydien zu verstehen. Im Cod. Baluzianus indess, in Bandurius, Animadvs. in Cst. Pphg. de thematibus wird $A\sigma i\alpha$ als der alte Name v. Ephesus aufgeführt.

Οἰνόμαος, Önomaos, berühmter Philosoph des 2. christl. Jahrhunderts. Er verspottete die Orakel. die Grausamkeit des Apollo, wie überhaupt die Frevel und Laster der griech. Götter. Euseb. praep. ev. V, 10—15; Jost, Gesch. des Judent. u. s. Sekten II, 87. Nach Ber. r. § 65 f. 65^a (Echa r. Einltg. Pesikta Echa f. 121a) und Ruth r. zu 1, 8 f. 38ª und Euseb. l. l. war er aus Gadara; denn הגרדי ist, wie schon Jost a. a. O. bemerkt. in הגדרי zu berichtigen. Nach Ruth r. zu 1, 8 f. 38^a (Chagiga f. 15b) war er ein Freund des R. Meir.

κ, έβρεξεν, es regnet; Pes. r. § 22 f. 41b: כלי קרי אברוכסים ist nach Jer. Schebu. 34d Ende und Jer. Ned. 38^a zu berichtigen in קירי פולי אבריכסין (wer stark regnen sieht und sagt:) κύριε, πολύ ἔβρεξεν, "Herr Gott! wie regnet es so stark" (übertritt das dritte Gebot, das Verbot des unnötigen Eides); έβρεξεν, aoristisch: es hat geregnet und regnet noch fort. Brüll liest: κύριε, πολύ βρέξον, und erklärt es: "Herr! lass viel regnen." Das aber widerspricht dem Zusammenhang: ,, wer über die Strasse geht und regnen sieht, und spricht: Herr! lass viel regnen! übertritt das Verbot eines unnötigen Eides"; es müsste dann heissen הרי זו תפלת שוא, aber nicht, wie es wirklich heisst: הרי זו

שבועת שוא, und im ganzen Zusammenhang ist nur von unnötigen Eidschwüren die Rede, ebenso an beiden Talmudstellen.

אנאליגין s. אנאליגין

אגדיקום, צגריקום, juridicus, defensor civitatis, kaiserlicher Rechtspfleger, derjenige kaiserliche Beamte in den liberae civitates, der seit Antoninus Philosophus für die Rechtspflege eingesetzt ward und alle Geschäfte zwischen der Stadt und dem Statthalter vermittelt. Auch im Syr. s. leg. secul. in Land. Anecd. f. 203v. Verschieden davon sind die von Valentinian II. zum Schutz der niederen Bevölkerung gegen die Reichen eingesetzten defensores (έκδικοι). Marquardt, röm. Staatsvfass. IV, 214. Auch für die Rechtspflege in den liberae civitates wurden seit Hadrian Consulare ernannt, seit M. Aurel juridici, ἔκδικοι genannt. Mommsen, röm. Staatsr., S. 1038. Siehe auch De Lara. — Ber. r. § 12 f. 13^b אגריקום במרינה. Aruch liest unrichtig אגריקום und erklärt es auch demnach falsch, was schon De Lara rügt und erklärt es richtig mit έκδικος = מושיע ורב. Siehe Perles, Dav. Coh. De Lara's rabb. Lexikon, S. 14. Midr. Schir s. v. אמרתי אעלה בתמר f. 31° דוכסין ואגריקין Mussafia liest fälschlich אגריקום, ebenso Landau.

אנומין, ἄγωμεν, wohlan! Aruch. Ber. r. § 78 f. 76^d.

אגון, ebenso syr. אגונא, ἀγών, Kampfspiel, Circusspiel mit Wagenrennen etc. Pesikta Sukkoth f. 180° (Waj. r. § 30 f. 174° לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין לית אנן ידעין נצח אלא מאן דנסיב באנין אנו נצח אלא מאן דנסיב באנין אנו

ידעין דהוא נצח. In Tanch. I. Emor לשני ב"א גכנסין לדין לפני המלך § 26 ולא היה אדם יודע מה ביניהן אלא המלך בלבד דגן המלך ולא היו הבריות יודעות מי נוצח לחבירו אלא מי שהוא יוצא ואנוז בידו הכל יודעים שהוא נוצח. Tanch. II Emor § 18 steht אנין statt אנוי. Es muss heissen לשני הנדיוכין שנכנסו לאגון אלא מאן דנסיב באנין אנן ירעין דהוא נצח; "gleich zwei Wagenlenkern, die zu den Wettrennen gehen (in Gegenwart des Kaisers); wir wissen nicht wer der Sieger ist; der aber, welcher den Palmzweig (באנין), βάϊον) empfängt (vom Kaiser), (oder nach Tanchuma I: "wer herauskommt, und den Palmzweig zu lesen statt ואנוו in der Hand hält), der, wissen wir nun, ist Sieger". Siehe Sachs II, 152. Der Palmzweig als Siegespreis bei den Circuskämpfen und Wagenrennen ward nemlich in der Hauptstadt vom Kaiser, in den Provinzstädten von dessen Stellvertreter, dem Statthalter oder sonstigen Beamten, dem Sieger übergeben, wie aus Malalas zu ersehen. So übergibt Gott den Palmzweig als Siegespreis. Aufschluss hierüber gibt die Stelle in Sch. t. ψ 17: שני הנדיוסין רצין בהפרכוס מי שנטל ובא הוא נצח; nur bedarf auch diese Stelle der Berichtigung. Sachs a. a. O. liest בהיפודרומום für בהיפרכום: richtiger ist בהיפיכו: abgekürzt בהיפיכון: im $i\pi\pi i\kappa \delta \zeta$ (so hiess bei Malalas ebenfalls der Circus), für ist zu lesen בייא (βάίον) wie Sachs berichtigt: Das Wort welches Sachs bekennt, noch nicht ermittelt zu haben, ist zu berichtigen in הנדיוכין, ήνίοχοι die Wagenlenker; vgl. Ber. r. § 10 f. 10° הרבה להן בהדיוכין: "er gab ihnen viele Wagenren-

nen", (ἡνιοχία).

Nachdem die lebendige Anschauung der Circusspiele aufgehört hatte, schwanden damit allmälig auch die betreffenden griech. Wörter aus dem Leben und dem Verständniss, und so wussten die Abschreiber nicht mehr, was sie aus den Worten und באנין machen sollten; sie änderten es in לדין, in אצל הדיין: und שני הנדיוכין; aus שנטל ובא, welches man sich nicht mehr erklären konnte, wurden שני בני ארם. Bereits hat Perles (Thron und Circus des Königs Salomo S. 18) הניוכמין in הנדיוסין geändert, u. damit das Richtige getroffen; nur scheint mir הנדיוכין den Gesetzen der Sprache mehr zu entsprechen, da eine Einfügung des δ vor ν häufig vorkommt), vgl. ἄνδρος für ἄνρος, ἄνθρωπος für ἄνρωψ (Mannsbild), s. Riemer, Gr. Wörterb.

אנוסטא , אנוסתה , אנוסטא (mit Weglassung des s) אגוסטום, Aűγουστος: Augustus. Dieser Ehrentitel ward dem C. Julius Caesar Octavianus vom Senat i. J. 27 v. Chr. gegeben; später auch seinem Nachfolger; Schem. r. עד שלא עשית מלחמה היית איית עד שלא עשית מלך עכשו עשינו אותך אגוסטוס: Der Kaiser hatte den Titel Imperator (αὐτοκράτωρ) als oberster Kriegsherr. "Ausserdem liess sich der Kaiser vom Heere zum Imperator ausrufen wegen kriegerischer Erfolge, von ihm oder einem seiner Feldherren errungen." S. Dio Cass. 43, 44 § 2—5; und lib. 52, 41 Ende. Weil man Imperator, welches im Allgemeinen den Kaiser als Herrscher be-

zeichnet, im Griech. mit βασιλεύς, hebr. mit מלך wiedergab, und das Wort Imperator erst lange nach Justinian in die griech. Sprache überging, so konnte der Satz: schon vor dem Kriege warst du Imperator (Herrscher); jetzt nach ruhmvollem Siege rufen wir dich zum Imperator (siegreichen Heerführer) aus, nicht wol anders ausgedrückt werden, als durch die Worte מלך und אגוסמום. Man hatte wol αὐτοκράτωρ für imperator in beiden Bedeutungen; aber man brauchte meist das Wort βασιλεύς für den Kaiser. Schem. r. § 8 f. 109^b (Tanch. I, Waëra § 8; I. II. Waëra § 7) מלך ב"ו אין נקראין בשמו קיסר אגוסתא ואם נקראין ממיתין אותו: Tanch. I Ked. § 5 und T. II das. § 5 בשעה שארם מבקש לקטרג את חבירו קורא לו אגוסטה ד מלוני ואין לו חיים: Tanch. I Bechukkothai § 6: אני קורא אותו אנוסטה; ähnl. Tanch. II Bech. § 4.

אנוסמה, אגוסמה, אגוסטיד α , Augusta, ein Titel, den Gemalinnen der Kaiser vom Kaiser oder durch Senatsbeschluss verliehen; auch wurde hie und da der Mutter, Tochter oder Schwester des Kaisers dieser Titel durch Senatsbeschluss verliehen. Sch. t. ψ 17 (Est. r. Parascha III f. 103°; 103°).

אנוסטיאני, Augustanei, die Leibgarden des Kaisers; Ber. r. § 94 f. 92b corrprt. in הפרחטים: Est. r. f. 101d s. v. הפרחטים; nach R. Elieser waren Parthemim die zwei Legionen, Augustanei und Decumani, durch deren Ausrufung der von ihnen Bezeichnete erst den Kaisertitel erwirbt; diese beiden Legionen hätten dem Nebukadnezar (damit ist nach Sachs

1. 113 auf Hadrian hingewiesen, welcher die Trümmer des Tempels in Jerusalem noch weiter zerstörte, [s. Rappoport] und die Stadt dem Jupiter weihte). Sie seien dafür zur Strafe aufgelöst worden. Die Prätorianer wurden von Septimius Severus aufgelöst; Sachs denkt an die spätere Auflösung der Prätorianer durch Diokletian, welche Meinung bestätigt wird durch den Zusatz des Midrasch, dass die Joviani und Herculiani (so hiessen die Garden des Diocletianus Jovius und des Maximianus Herculius) an deren Stelle traten.

אגוסטלא

Αὐγουστάλιος, Augustalis, "Mitglied des Collegiums der Priester des Augustus, zu welchem Collegium nach Tacitus Annal, I, 54 die Prinzen des Hauses und 21 aus dem Senat hierzu Erlesene gehörten; die Zugehörigkeit zu diesem Priesterkolleg war eine hohe Auszeichnung, wie schon daraus erhellt. dass die Prinzen des kaiserlichen Hause's dazu gehörten. Auch der Präfekt von Agypten, als Stellvertreter des Kaisers, als Königs von Agypten führte den Titel Augustalis. Vgl. Malalas lib. IX, p. 224 und lib. XI, p. 280.

Von den bei Forbiger, Hellas und Rom III, S. 151 und Madwig, Vfass. u. Verwaltung des röm. Staates II, 228 erwänten Augustales in den italischen Städten ist im Midrasch nicht die Rede.

Αίγουστος, Augustus, ein Ehrentitel, dem Octavian vom Senat i. J. 27 v. Chr. verliehen; später dem Tiberius. So kam es, dass dies der auszeichnende Titel der römischen Kaiser wurde. Ber. ${
m r.} \,\,\, {
m S} \,\, {
m S} \,\,\, {
m f.} \,\,\, {
m 9}\,{
m b}$: כאינש דאמר בסיליגום קיסר אנוסטוס Tanchuma I. Waëra \$ 7: אין קוראין בשמו כמו קיסר אגוסתום משל למלך:.Schem.v. § 23Anf בסילואוס שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטום.

שמן , מנורי, מיסטףסק, unreif; שמן אגורי, unreifes Öl; Plin. N. N. 15, 2: ex eadem quippe oliva different suci; primum omnium e cruda atque nondum inchoatae maturitatis; hoc sapore praestantissimum. Siehe Perles a. a. O. S. 3; Ber. r. § 91 f. 89^b Ende: מור אגורי Myrrhe; Bem. r. § 4 Anf. f. 1886: אגוריהם) אבל ישראל nach Münchener cod.) צדיקים הם כולם חמים אנוריהם. Ich folgte hier meinem verehrten Freund Dr. Perles, der mich hierauf aufmerksam gemacht. S. dessen zur rabbin. Sprach- u. Sagenkunde 34.

אנים, ἀγής, der eine Blutschuld auf sich geladen hat. Sch. $t.~\psi~34$: הרי אניסו בא "da kommt der, der die Schuld seines (Goliaths) vergossenen Blutes trägt." Auf dies Wort und s. Bedeutung wurde ich durch Gebhardt, Beitr. z. Erkl. d. gr. Wörter etc. Jüd. L.-Bl. 1881 aufmerksam; jedoch irrt G., wenn er meint, άγος heisse Sühnopfer.

אנוריא, ἀγορά, Markt, Gerichtshof; in Tanch. II, Mischp. § 6 aus Scheelth. אגוריאות של ע"כום ebenso Gittin f. 88b. (Syr. אנורסא bei Ephr. in Sam. II, 1, 21: Strasse).

ארגנטרין s. ארינטרין.

אננייה, agninus, vom Lamme herrührend. Ber. r. § 20 f. 21b.

הגמון s. אגמון.

אגסטרין, אגסטרין, אגסטרין, אגסטרין, אַנסיטורין, אַנסיטורין, אַנאַזיאַ $\hat{\xi}$ ניזי \hat{g} ניסי, Abschiedsegen. Sch. t. ψ 84. ψ 86; das. in ψ 102

אגרדמון, אגרדמון, άγορανόμος, der Marktaufseher; gr. Wort für aedilis. (Wegen des Zusammenstossens von 🤊 u. 3 ist aus 3 der leichteren Aussprache wegen ein 7 oder 2 geworden; ähnlich ist in הנדיוכין ein ד eingeschaltet: ήνιοχία; vgl. άνδρες für άνρες, s. auch Lattes, Saggio di giunte e correzioni al lessico talm. del Dr. Rabb. M. Lattes f. 30 v. 1): plur. אגרדמין oder אגרדמים; letzteres aber auch für ἀγορανόμιον, der Gerichtshof der Adilen. Sifra יהיה לך: מנה : 8 § 8 והיה לך: לך אגרדימים על כן, ebenso Sifre 5. B. M. § 294 (Kiteze). In Ab. s. 58° ist אגרדמים wohl אגרדמים wohl υν (ἀγορανόμος έθνικὸς, ein heidnischer Marktaufseher) lesen. Pesikta Asser f. 96ª Ende: הגרונימוס; in Tanch. I u. II an den entsprechenden Stellen durch die Glosse בעל השוק verdrängt: Waj. r. § 145b אגרונימון של מדינה. Jer. B. b. v. hat אנגרמוס (verschrieben aus אנרגמוס). Th. b. mez. VI., Kel. VI Ende haben איגראנאמין, איגראנמין.

אגרומי, γρυμέα, γρυμαία, ein

Haufe gewalttätiger Menschen. Ber. r. § 75 f. 74°. הלך ונטל אנרומי הלד (Fischer zu Buxtorf).

אגרדמון s. אגרונימון.

אנרטין, אנרטין, אנרטין, אנרטין, אנרטין אנרטין אורטין אורטיין אייין אורטיין אורטיין אורטיין אורטיין אייין אורטיין אורטיין אייין אורטיין אייין אורטיין אייין אורטיין אייין אורטיין אייין אייין אייין אייין אייין אורטיין אייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין אייייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין אייייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין אייייין אייייין אייייין איייייין אייייין אייייין אייייין אייייין אייייין אייייין איייייין איייייי

אנריון, אנריון, אנריון, rauh. Pesikta Bachod. f. 44° (Pes. r. das. f. 26° ist בועף Glosse. Midr. Schir. s. v. הנה מטחו f. 18°d Bem. r. § 11 f. 211°). Ber. r. § 77 f. 77°: שנריון בילים אנריון.

ארניסטים s. אריסטים.

אנריפס, 'Αγρίππας, r. pr., Agrippa, König, Enkel des Herodes. Sifre 5. B. M. § 157.

אדורא, δέρας, δορα, Fell, Haut. In Tanch. I r. II Wajassa hat Buber nach Aruch und Nedar. 25° und Schebu. 29° (wo אדורתא בע berichtigen) ווארורא berichtigt. (De Lara, ebenso Rappoport, Er. Mill.). In Baba kama 11° ist die eine Lesung אדורה, entstanden aus dem richtigen אדורה oder אדורה.

אדרא, אדרא, אדרא, κεδρος, Ceder; Ber. r. § 15 f. 15 wird אדרא durch אדרא übersetzt. Aruch.

אדרא, έδρα, Sitz; Midr. Sch. s. v. שרוך f. 30°. Aruch.

אדרא, δόρυ, Lanze, Spiess. Koh. r. s. v. ושבתי אני f. 81^a.

(Levy).

אדרבלא, ύδραύλης, Orgelspieler; der auf der Wasserorgelspielt. Ber. r. § 25 f. 23^d in corrprt.; Ber. r. § 50^a f. 50^a. (De Lara).

ארופיקום, ύδρωπικός, wassersüchtig. Waj. r. § 15 f. 158°. In der entsprechenden Stelle in Tanch. I u. II, Tasria hat Buber hiernach איסטנים richtig in ארופיקום geändert.

אדריאם, ' $A\delta \rho i \alpha \varsigma$, das adriatische Meer; Tanch. II, Ber. § 7: חירם בנה לו פלפרין במנגין [במנגנין]

בין אדריאם לאוקיינום.

אנדרינוס, אדריינוס, Άδριανδς, Eigenname des römischen Kaisers, Nachfolgers des Trajan. Ber. r. § 63 f. 61°; § 78 f. 77°; Schm. r. § 30 f. 127°d. Echa r. f. 58°a; f. 61° etc.

אדריינג, Hadrianisch; Anhänger und Soldaten des Hadrian. Echa r. f. 59^d.

ארימון s. ארימון אנדרטא s. ארינטים

אהלי, αὐλή, Castell, Burg; Tanch. I, Teruma § 8 (Tanch. II das. § 9; Waj. r. § 1 f. 145°. Bem. r. § 1 f. 182°. Midr. Schir. s. v. מתפוח f. 13a); Pesikta Hachod. f. 46. 47; (das. Schuba f. 163b); Pes. r. an den entspr. St. In Midr. Schir. s. v. אני ישנה f. 25° steht עגלות וקרניות für אהליות וכצוצטראות, offenbar eine erleichternde Lesung, aber desshalb nicht richtig. In Ber. r. § 28 f. 27^a אמחה את האדם מה הם סבורים ?אריות נסטרות אני צריך, von Buber berichtigt in אהליות וגזווטראות. Sch. $t. \psi 2$, Ende. ובצוצריות אהליות (Jalkut: אהוליות וצוצריות), wo Levy אהוליות I, 35 für Schwefelhölzer nimmt, aber in Bd. IV, 216 unter richtig erklärt für Redouten.

18, ó, (gr. Artikel), der; (Levy) nach Aruch in Waj. r. § 35 (fehlt in unseren Ausgg.). Jer. Rosch. h. I f. 57^a in Waj. r. § 35 f. 179^c

vor den Worten מלך ב"ו גוזר גזירה וצה מקיימה וכו".

18, οΰ, nicht; (Levy) in oben angef. St. א בסיליום או בסיליום או בריפים א"ר אלעור פרא בסיליום או גריפים προ βασιλέως ό νόμος οὺ γραφείς, für den Kaiser¹) ist das Gesetz nicht geschrieben, griech. Umschreibung des Rechtssatzes, der sich unter den gewissenlosen Kaisern allmälig mit Hilfe gefälliger Kronjuristen Geltung verschafft hatte; princeps legibus solutus. Dio Cass. 53, 18: λέλυνται γὰρ δὴ τῶν νόμων, ὡς αὐτὰ τὰ Λατῖνα ῥήματα λέγει.

אבגנים s. אוגנום, אווגנום.

אבגניסטמי. אווגניסטי, אווגניסטמי. ארוגניסטמי. ארוגניסטמי. Ephesus, Stadt in Jonien, später Hauptstadt von Asia proconsularis. Jer. Megilla I, 71^b.

אוירא, אוירא, אוירא, אוירא, אוירא, אאריא, מאר, kleerer Raum. (Man sieht, dass wenn das Wau F od. Digamma als Buchstabe ausser Gebrauch kam, es in der Aus-

¹⁾ Bemerkenswert ist, dass während bei den Römern der Name rex für den Kaiser durchaus verpönt war, die Griechen um so unbefangener das Wort βασιλεύς dafür brauchen, wie der Midrasch das Wort מלך. Dagegen werden die germanischen und gallischen Häuptlinge bei den Byzantinern ρῆγες genannt; hebr. דיכא: so nennt sich auch Theodorich ρηξ, der Titel βασιλεύς als höher ward für den Kaiser gebraucht. Vgl. Procop. b. Goth. I. καὶ βασιλέως μὲν τοῦ Ρωμαίων οῦτε τοῦ in B. b. 4 citirt neben II, Sam. 3, 39 אנכי היום רך ומשוח מלך. Auch bei den späteren Byzantinern heisst der deutsche Kaiser ρηξ 'Αλαμάννων.

sprache sich dennoch erhielt). Ber. r. § 53 Ende. Ber. r. § 34 f. 33^d.

אוכלוסא, אוכלוסא, ebenso im Syr. 87005, Volkshaufe, Schaar (auch im Syr. אכלסא, syr. Bibelübs. Act. 22. 34); Sifre 5. B. M. § 301, Tanch. I, Balak 15; Ber. r. § 6 f. 7b; § 39 f. 38a.

אולוכורסון, $\delta\lambda\delta\chi\rho \nu\sigma\sigma\nu$, ganz, massiv von Gold. Waj. r. § 33 f. 177 $^{\rm b}$; Waj. r. § 32 f. 176 $^{\rm d}$ corrp. in hit in Waj. r. 33 steht richtig in f. 80 $^{\rm c}$: אולוכריסין f. 80 $^{\rm c}$: ושבתי אני f. 80 $^{\rm c}$: אנא חמיתיה אילו כורסין (אולוכריסון) כולך יפה אילו כורסין (אולוכריסון) כולך יפה יפה אילו כורסין (אולוכריסון) כולך יפה יפה אילו כורסין (אולוכריסון) כולך יפה יפה אילו כורסין אולוכריסון f. 22 $^{\rm d}$.

אולימרגליטין, όλομαργαρίτης, ganz mit Edelsteinen besetzt. In Pesikta Chanukka f. 4b und 5a von Buber aus אלו מ' resp. אלו מ' resp. אלו מ' resp. אלו מ' אולו מ' resp. אלו מ' אולו מ' resp. אלו מ' אינה וראינה f. 19d umschrieben, weil man es nicht mehr verstand; ebenso in Bem. r. § 12 f. 215d in לבוש למו במרגליטין, und in Midr. Schir s. v. בעמרה למ' t. 19d in אל מ' של מ' של מ' הוא של מ' הוא למי אולים אולים

אולוסרוקין, όλοσηρικός, ganz seiden, wo Einschlag und Kette von Seide sind, holoserica vestis im Gegensatz der subsericae vestes, wo nur der Einschlag von Seide war, und die Kette von Leinen. Nach Hist. Aug. Heliogabalus 26 trug Heliogabal zuerst unter den Römern ein reinseidenes Gewand, während vorher nur subsericae im Gebrauch waren; höchstens Frauen trugen reinseidene. Die folgenden Stellen entstammen daher der nachdiokletianischen Zeit, wo reinseidene Kleider in Gebrauch

kamen. Kaiser Aurelian hatte kein solches, u. schenkte kein solches. Hist. Aug. Aurelianus 45 u. Salmasius z. St. Marquardt, Privatl. d. Römer II, 479 ff. In Koh. r. s. v. כל הנחלים f. 72^d heissen letztere סמיסריקין, ήμισηρικά, und ארסקינין, letzteres verdorben aus אסריקינין (mit א pros-יומא דין סימיסיריקין מחר אולוסיריקן thet und am Schluss, wo es heisst יומא דין ארסקינון (צ"ל אסריקינין) למחר אסרקינין, wo אסרקינין, serica in Gegensatz zu holoserica (אולוסריקין) = subserica ist. Tanch. I, Teruma § 1 f. 45°: זה לוקח מטכסא וזה לוקח אולוסיריקא "dieser kauft Rohseide, und Jener ganz seidne Kleider". Hiernach ist in Tanch. II, Ter. § 2 f. 107° und nach Jalkut Teruma und Jalk. Mischle zu berichtigen. Buber T. I, f. 45^a Note 4. Die Lesung פורפירין ist wol aus פורפירין corrumpirt.

ολεάριος, olearius, der Diener, der auf der Badenden Kleider Acht gibt. Ducange s. v. Epiphan. haer. 30 N. 24 o ds ολεάριος έπὶ τῷ φυλάττειν τὰ ίμάτια προςκαρτερῶν. Idem forte, qui ἀλειπτηρ apud Pollucem; 2, der die Badenden mit Salben einreibt und sie frottirt. Pes. r. § 22 f. 40^d und Jer. כד נחית מיסחי כיון Berach. II, 3 שהגיע אצל האולייר היה חולצן "wenn er zum Baden ging, zog er sie (die Tefillin) aus, sobald er zu dem Kleiderwart gekommen war." S. auch unter nonn. Die Erklärung Güdemanns, dass אולייר olearium, Salbzimmer sei, widerlegt sich durch das Wort אצל, und durch das Zusammenstellen mit תורמסר, thermarius, der die

Badenden mit warmem Wasser übergiesst." 1)

אוליום s. אוליום

הומוניא , הומונייה = אומיניאה, όμόνοια, Eintracht, Übereinstimmung, Vereinigung. Est. r. s. v. נם ושתי s. 103b. In den Parallelst. הומניה, הומניה. In Tanch. I. behaaloth. § 3 u. Jalkut: למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות שומניות "Gleichniss von einem König, der ein Gastmahl gegeben, und jeden Tag andere Gesellschaften dazu eingeladen"; Tanch. II. das. hat das Wort אימניות nur einmal hier, ebenso Bem. r. § 15. Mattn. Keh. und Levy nehmen das Wort für: Handwerker; auch De Lara scheint es so zu nehmen, da er die Stelle nicht unter אומניה anführt. Aber v. Handwerkern ist hier gar nicht die Rede, sondern: er ladet jeden Tag andre Gesellschaften dazu ein, und seinen Freund nicht: hier ist der Gegensatz; wie denn auch der folgende Satz zeigt: לכל בני המדינה עשיתי סעורה ולך לעצמך אני עושה סעודה אחת בלבד יחידה: woraus hervorgeht, dass אומניות nicht Handwerker bedeutet, welches auch אומנין heissen müsste, oder בעלי אומניות, wie Levy selbst in Klammer anmerkt. Das ist auch der Sinn des Gleichnisses, jeden Tag hat ein andrer Stamm Einweihungsopfer bringen dürfen, nur der Stamm Levi nicht.

אונית אונה, אונית אונה, אונית אונה, אונה, אונה, אונה אונה, אונה, אונית אווית, אונית אווית, אונית אווית, אונית אווית, אוו

אנונא s. אוננא.

אונין, וֹינּבּכָ, Fasern; Sifra Negaim, § 5, 13. (S. Kohut.)

פרוקונסין s. אונסין.

תונקוס, אונקוס, אונקוס, Last, Masse. Tanch. II Teruma § 11. In Ber. r. § 12 f. 13^b: [האונקוס האונקים האונק

אוגקלי, אוגקלי, אוגקלי, אוגקלי, מאאמא, Ellbogen, wie מאמאטי, syr. אקונא: und ייד אי und ייד אי allein: Armel; auch ייד אי f. 76b: auch Armelgewand.

שום ώς, wie: s. איליום.

ין Gelegentlich sei hier bemerkt, dass in Schabb. 114a u. Nidda 20a האוליירין הבאים ממדינת הים nicht, wie Levy meint, mit Öl durchtränkte Zeuge sind, sondern wie Sachs I, 130 nachgewiesen, ὁλόβηρα, purpurne Gewänder sind. Der Zusammenhang beider Stellen zeigt, dass es dort auf die ächte Farbe ankommt. Neben der seltsamen Zusammensetzung von δλος und verum, ganz ächt, oder ἀληλοά, kommt auch ψευδόβηρα falsch ächte Zeuge, und ἀληλόβηρα (Sch. t. ψ 15 κατισεική ächte Purpurstoffe) vor.

f. 81° מרו אוסיים (Waj. r. § 3 Anf. Gutsbesitzer; ebenso im Syr.

מוסיא s. אוסנא.

אופיא, אופיא, εὐφυία, Naturanlage, geistige Beschaffenheit (Fleischer zu Levy's W. B.) Pesikta Sukka f. 180^h (Waj. r. § 30 f. 174° steht irrig אין אנו מולין לעמוד על אפו של דוד anstatt על אופיא של דוד (על אופיא של דוד); in Sch. t. ψ 102 ist על אופי durch eine Glosse על דעתו verdrängt worden; s. Buber z. Pesikta Sukka. In Schekal. I, אין את' יכול לעמוד על אופיא של 1 נשמה . Ber. r. § 14 f. 15°: אומה זו: זו האופיא דברייתא אמרין האופיתא טבא "unter נשמה ist die geistige Anlage zu verstehen, wie die Leute sagen: die Naturanlage ist gut." Perles meint mit Unrecht, dass an dieser Stelle nach der ed. princeps des Aruch נשמה זו האופיא in נשמה זו אוסיתא zu ändern sei. Schon Raschi hatte die Lesung האופיא, und diese passt auch ganz allein.

in Midr. Ruth § 2, soll heissen אופנייא, ὑπόνοια, geheime Gedanken; מתוך שאתם עושים עצמיכם חרשים אתם עומדים, על אופניים שלהם (אופנייא) "dadurch, dass ihr euch taub stellt, kommt ihr auf ihre geheimen Gedanken". (Gebhardt, Jüd. Lit. Bl. 1881 S. 87.) Kohuts Ableitung von opinio ist nicht zutreffend, da lateinische Wörter nur durch den Umweg des Griechischen in den Misrasch gekommen sind; ausserdem fehlt in opinio der Begriff des Geheimen. Die Worte: 'עשו עצמיכ' הרשין ואתם עומרים על רזיהם sind eine erklärende Glosse.

אופימטאטא Schem. I § $28\,\mathrm{f.}\,125^\mathrm{d}$ Ende, corrprt. aus אפיטגמאפא, $\dot{\varepsilon}\pi_{I}$

τάγματα, Aufträge, Befehle. Sachs I, 70.

אָסָּוֹא = אָסָבּוֹף, κάψα, Behältniss. Mechiltha Wajassa § 3 f. 57^{b} ; (vgl. dazu die Note des Herausgebers Weiss) Kohut.

אפסניא s. אופסנין.

אוקטו, ὄκτω, (Zahlwort) acht. Tanch. I Bemidb. § 21: איש, "der Buchstabe η (ēta) bedeutet als Ziffer = 8; Ber. r. § 14 f. 15° und § 20 f. 20° אוכטא geschrieben. In Tanch. II Bemidb. § 18 sind die beiden Worte in Buber berichtigt; in Bem. r. § 4 f. 188° in אומטי corrprt. In Jer. Jebam. IV f. 5°d ist der ganze Passus unrichtig.

אוקיי, αὐγὴ, Glanz, Strahl. Midr. Schir. s. v. זאת קומתן Ende f. 31^b. (Aruch und Landau).

אוקומיני, סוֹגני אוֹקומיני, מוֹפּטעה η , die bewohnte Erde; Koh, r. s. v. אם הימח את כל היקום יי.... בון $f.~84^d$ ויליד וימח את כל היקום יי.... In Ber. r. § $32~f.~30^d$ steht dafür יקומיני.

אונקיא = אוקיא, Schm. r. § 43 f. 137^d (Levy).

אַריְינוֹס , אוֹקיינוֹס , אוֹקיינוֹס , Οcean; ebenso im Syr.; insbes. das mittelländische Meer. Th. Jer. I r. II zu 4. B. M. 34, 6 übers. הים הגדול mit אוקינוס (ימא רבא) (ימא רבא) אוקינוס ווא הגדול Ber. r. § 4 f. 6a; § 13 f. 14b; § 23 f. 24a; § 32 Ende. Schem. r. § 15 f. 115a; Tanch. II Chaje Sara § 3 f. 32b.

אוריין, אוריין, אוריין, אוריין, אוריין, אוריין, אוריין איין אוריין אוריין אוריין אוריין אוריין אייין אוריין אוריין אוריין אייין איייין אייין אייין אייין אייין אייין אייין איייין איייין איייין איייין אייין אייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין איייין

ώρολόγιον, ώρολόγιον (s. Einltg.), Stundenzeiger, Uhr.

Pesikta Hachod. f. 53^a (Pes. r. § 15 f. 29^a, Tanch. I Bo. § 12).

אורקומסיא, δρκωμοσία, Eidschwur; Waj. r. § 6 citirt v. R. Samuel Gama, אור אלה ואלה ושמעה קול אלה וארקמוסיות ניתנו קולו שמענו א"ר יוחנן אורקמוסיות ניתנו, bei uns fälschl. בינינו

אותונין, אותונין, אותונין, אותונין איר אבין משל למלך שהיה צאינה וראינה ביות איר אבין משל למלך שהיה למלך שהיה ביון משל למלך שהיה ביון משל למלך שהיה ביון נאה אותונין נאה ביון משל למלך שהיה ביון נאה אותונין נאה ביון משל למלך ביותונין נאה ביון משל למלך ביותונין נאה אותונין נאה ביון משל למלך ביותונין נאה מורנין נאה ביון משל למלך שהיה ביותונין נאה איקונין משל מורנין ביותונין ביותונים ביותוניים ביותונים ביותוני

אותנטיה , אותנטיא αύθεντία, (syr. אותנטיא Barhebr. chron. eccl.) Macht, Gewalt, Ansehen, Würde, Bestimmtheit. Ber. r. § 25 f. 29a; § 40 Anf. u. § 64 f. 62d; Ruth r. Anf. f. 36°; Midr. Schir. s. v. שיר f. 4a; Koh. r. Anf. f. 70d; wornach die St. in Bem. r. § 10 f. 207a zu berichtigen ist, wie bereits Buber angemerkt. Mechiltha Nesikin § 17 zu berichtigen באותיותיה ניתנה תורה in באוותינתייה נ' ת' (Geiger, Jüd. Zschr. IX, 29 Anm. 2.) (In leg. secul. bei Land Anecd. אותנטיא, Eigenmacht.)

 in Tanch. I Behaalothcha § 26 u. T. II das. § 15 und Bem. r. § 15 f. 230d verdorben; dort steht אלא אמר שבעים אנשים אלא אלו שבעים סנהדרין מיוחדים שיהו דומין לי ולך, wie in Tanch. II (oder nach T. I noch eingeschaltet nach אנשים eingeschaltet אנשים (אלא שבעים איש und Bem. r. שבעים איש מיוחדים וכו׳. Offenbar ist zuerst zu אותנמין die Glosse מיוחדים gemacht worden und hat אוותנטין verdrängt; zu סנהדרין ist in T. II noch סנהדרין in den Text gekommen. Die Abschreiber haben auch die Frage nicht verstanden, indem sie aus למה שבעים איש änderten למה שבעים, und dann noch hinzusetzten למה לא אמר שבעים אנשים. Herrscher, vorzüglich. Ber. r. § 16 f. 16c: של נהרות ,der Ubal ist der mächtigste (der Herrscher) der Ströme." Pesikta Schekal. f. 16^b. (Waj. r. § 2 f. 146^b); Pes. r. § 21: משבעים אומות אוותנטיות, "von den 70 mächtigsten Völkern". Ferner führt Buber an, dass wo bei uns. Ausgg. von Pes. r. in § 9 g. E. ישראל בין שבעים steht, in der ersten (Prager) Ausg. es heisst " " אית נונא, und schliesst hieraus mit Recht, dass das Wort ציות נונא zu berichtigen ist in אותנטי, wozu dann das vorhergehende חוקים als Glosse in den Text gekommen ist. In Tanch, I עם לבן גרתי לא נעשיתי .5 Wajischl. § אווגתיסאי hat Buber berichtigt: nach einem röm. und einem parmenser Mscr.: "ich bin nicht selbstherrlich, mächtig geworden.

אומל, σμίλη, Messer, culter: Mechiltha zu 2. B. M. 14, 24 f. 38° (Tanch. I. Wajakhel § 9. Schem. r. § 50 f. 152a; Waj. r. § 18 Ende f. 161d).

אומרגדא (auch im Syr.; s. syr. Bibelübs. Apocal. 4, 3), σμάραγdos, Smaragd. Pesikta Schekal. f. 17^a und Waj. r. § 2 f. 146^b (nach Aruch: bei uns mit Weglassung der vorderen x); in Schem. r. § 38 אסמרגד'.

אמימטון, אמימיםא, מדונוחדסכ, unschätzbar; Ducange: πολλης τιμῆς ἄξιος; Ber. r. § 35 f. 34d Ende; in Ruth r. § 3 f. 39^a: soll heissen מילא דאסטופיטא היא מרגליתא אטימיטא היא, wie Jastrow berichtigt hat in s. Dictionary of the targumim etc.

βαναίσες, bereit, fertig, sofort. Ber. r. § 48 f. 472; (Midr. Schir. s. v. רומה דורי f. 14^d); Ber. r. § 100 f. 98° steht אושמוס soll wohl heissen אמימוס.

איטימסייה, έτοιμασία, bestellte Station auf der Reise, Ausruheplatz, wo man wohnt; die vorbereitete Wohnung. Daher in Sicilien, wie Zunz, Zur Geschichte, S. 522, zeigt, timisia (i. J. 1373), έτομασία, die Mauervertiefung in der Synagoge für die Aufbewahrung der Thorarollen; dann auch für Synagoge gebraucht. Bem. r. § 16 f. 233^a (Tanch. I Schlach lecha. Zusatz § 12 f. 41a).

(wie Rappoport gezeigt, mit Weglassung des k), κατάλυσις, Herberge, Einkehr, Bazar; Thos. Baba m. VI; th. b. b. bath. V heisst es קושלוין; Ber. r. § 79 f. 77d (Koh. r. s. v. חופר גומץ f. 94°: אתלים: ebenso Est. r. s. v. נם דושתי f. 103d; Ber. r. § 37 f. 36° plur. הוטלוסין. In Tanch. I Balak § 15 hat Buber mit Recht die Worte שעשה שווקים של מקח

als eingedrungene Glosse zu ועשה אטלים bezeichnet; und so in Tanch. II Balak § 11, wornach auch die Stelle in Bem. r. zu berichtigen ist. Dagegen ist in Tanch. I Mase § 8 (Tanch. II das. § 11) statt איטליסוים, wie Buber berichtigt hat, אסטיליות (στήλη, Säule, Grenzsäule, Wegweiser) zu lesen, ebenso wie das. anst. ובכל איטליס zu lesen ist ובכל אסטלא.

צע berichtigen in אוטושלים, $\alpha \dot{\upsilon} au \sigma au arepsilon \lambda \dot{\gamma} arepsilon$, unumschränkter Herrscher; Sch. t. ψ 16, 11 in der Hdschr. von Parma nach Buber (Agur des R. Samuel Note 39: איטולים אתה עשה ואכול, nach R. Samuel: אטלים: es ist wol zu lesen אימומלים אתה: "du bist unumschränkter Herrscher; thue und geniesse; R. Samuel citirt auch Sch. t. Ps. 18, 44: א"ל הק"בה רוד איטלים; "(du befreiest mich von dem Hader des Volkes; leichter regierte ich über die ganze Welt, als über die 2 mit Sindon Bekleideten), da sprach Gott zu ihm: David, du bist unumschränkter Herrscher"; auch Bubers Mscrr. des Sch. t. haben אמלים. Der Aggadist hatte die römischen Verhältnisse seiner Zeit im Auge, wo der Kaiser unumschränkter Herrscher war. Dio Cass. 53, 28: πάσης αὐτὸν τῆς τῶν νόμων άνάγκης ἀπήλλαξαν, ΐνα καί αὐτοτελης ὄντως και αὐτοκράτωρ καὶ έαυτοῦ καὶ τῶν νόμων πάντα τε όσα βούλοιτο ποιοίη καὶ πάνδ' όσα μὴ βούλοιτο μὴ πράττοι.

אנונא s. אטנס.

אטקטיקיא, ἄτακτος, ungesittet, aufrührerisch; Pesikta Echa f.112b corrprt. ארני מריונים דהוו זיינים ארכי בריונים דהוו אינון אמקמיקיא die Anführer des Gesindels, welche zur Empörung sich waffnen (statt ist wohl יינין beiznbehalten). Siehe s. v. בריוני. Nach Bacher, Ag. der Tannaiten II, 514: "Räuberhauptleute, deren Waffe Undisciplin ist."

איגואה, αἰγειὴ, Ziegenfell. Ber.

r. § 20 f. 21b.

איטה, איטא, der griech. Buchstabe Eta (H), bedeutet als Ziffer = 8; Ber. r. \S 14 f. 15^a; § 20 f. 20°; Bem. r. § 4 f. 188°. S. unter אוקטו. In diesen Stellen braucht Abbahu ein Wortspiel, um zu beweisen, dass ein im 8. 8. Monat geborenes Kind nicht lebensfähig sei; אימא, א, bedeutet den 8. Monat, und ἤτα oder ίτα von ίέναι, gehen: "er geht Vielleicht ist es aber, wie Mussafia meinet = $\tilde{\eta}\tau\tau\alpha$, Niederlage, Verlust, um so mehr, da das H dem hebr. n entsprechend, auch in ältester Zeit das Zeichen für den spiritus asper gewesen. Kohut, und nach ihm Buber wollen mit Unrecht an diesen Stellen אימא אימא אפמא זימא lesen, weil 3 (das gr. Theta) der achte Buchstabe im Alphabet sei; und weil 3 (βάντατος) das Verdammungsurteil bedeute; hier ist aber nicht, wie in Echa r. s. v. ולא וכר von gewaltsamem Tode, von Hinrichtung die Rede, sondern von natürlichem Mangel an Lebensfähigkeit; und wie kann man ζητα für 7 nehmen, wenn man den zweitfolgenden Buchstaben 3 für 8 nimmt? Was bedeutet denn dann η ? Sie übersahen, dass im alten griech. Alphabet das F oder Waw, welcher Buchstabe später nicht mehr als Buchstabe, sondern nur als Ziffer = 6 gebraucht wurde, wie das hebr. Waw = 6 ist. Und wenn $\Im = 8$ ist, wie kommt dann ι zur Bedeutung von 10?

איטליה, איטליא, Italia, bes. Süditalien, א' של יון Constantinopel (Rappoport). Ber. r. § 37

Anf. das. § 67 f. 68°.

איטלקי, italicus, italisch. In Waj. r. § 37 f. 181° ist anstatt nach Jer. Sanh. VIII, 2 zu lesen: nach italienischem Masse.

אלוגין ,אילוגין, έλόγιον, (έλόγιν, spätgriechisch) = commentarius, Verzeichniss; insbes. hiess so das Protokoll zur authentischen Fixirung der acta, der Amtshandlungen des Kaisers, in welchen Protokollen auch die bei dem Kaiser eingereichten Anklagen verzeichnet waren; daher έλόγιον und commentarius = Anklage, Anklageschrift. S. Mommsen, Röm. Staatsrecht II, 869 ff.; Amm. 14, 7: "Antiochensis ordinis vertices sub uno elogio jussit occidi (Gallus Caesar)". ib. 15, 5: "sub elogio uno morte mulctandos". — Schem. r. § 15 f. 113d: למלך שאמר לבניו היו יודעים שאני דן דיני נפשות ומחייב הקריבו לי דורון שאם תעלו לפני לבימה שאעביר אילוגין שלכם: "Gleich einem Kaiser, der zu seinen Kindern sagte: wisset, dass ich peinliche Urteile fälle und verurteile; bringet mir ein Geschenk, damit, wenn ihr vor mein Tribunal kommet, ich eure Anklageschrift beseitige." Sch. r. § 31 f. 129^d: משל לאחר שהיה שלו נקרא לפני הדיין "gleich Einem, dessen Anklageschrift vor dem Richter verlesen worden". Tanch. I Schlach lecha § 22 (Tanch. II das. § 12; Bem. r. § 16 f. 232°) הניח המלך האלוגין lässt der Kaiser die, וחייבו מפיו Anklageschrift liegen (legt sie bei Seite) und verurteilt ihn durch dessen eigene Worte." In Echa r. s. v. נשקד עול פשעי Anf. f. 57° ist es in אנולוגין verdorben: בשעה ששמעתי שאנולוגין שאילוגין] שלי נקרע מלמעלה, Nachdem ich gehört, dass mein Sündenverzeichniss von Gott zerrissen worden ist". Ber. r. § 28 Anf. f. 27a: עד שהוא קורא אגאליגין [אילוגין] שלהן מלמעלן ("Gott bestraft die Ruchlosen nicht, ehe er deren Sündenverzeichniss im Himmel vorgelesen"). Pesikta Schuba f. 159b zweimal בתחלה הוא קורא אנגלין שלו soll statt אנגלין שלו heissen אילוגין, schon v. Buber berichtigt: "zuerst liest er die Anklageschrift"; Pes. r. Schuba, zweimal: er schreibt, כותב אמלוגין [אילוגין] קשה eine schwere Anklage"; corrprte Lesart hat schon Friedmann berichtigt; um so auffallender ist, dass Levy in s. W. B. an der corrprten Lesart festhält, und ein nicht existirendes Wort όμολόγιον (Anerkenntniss, Geständniss) daraus macht; ὁμολογία heisst wohl Versprechen, Zugeständniss, aber nicht ὁμολόylov.

אלוסים, אילוסים דמבריא בפיק וצלי בהרא ביק וצלי בהרא ביק וצלי בהרא אילוסים רטבריא אילוסים רטבריא אילוסים דמבריא בייל הוה הרא אילוסים ל צורכיה בהרא איליסט אילוסים בייל הוה הרא איליסט אילוסים בייל הוה באריא בייל אילוסים בייל אילוסים בייל אילוסים באריא אילוסים בהרא אילוסים

der Pariser Cod. hat בהרא אילסום Pes. r. § 1: הוו מטיילין באילפס; muss heissen: הוו מטיילין באילוסים של מבריא, "spazirten auf der nach Tiberias führenden Strasse": (Friedmann setzt irrig באילפא für das falsche אילפס: "sie spazirten auf einem Schiff (!)"; die Parallelstellen hätten ihm das Richtige zeigen müssen und dass דשבריא hier mit Unrecht fehlt); die Parallelst. in Ber. r. § 96 f. 93d hat לטבריא, ebenso Tanch. II. Wajchi § 3 f. 157^a (Tanch. I. בפולי של חוץ Wajchi § 6 f. 108 בפולי ממבריא; Jerusch. Kethub. XII, 3 f. 35^b und Kilaj. IX, 4 f. 32^d: מטיילין soll heissen מטיילין באיסטרין באיסטרטין דטבריא auch hier באיסטרטין oder באילומים aus באילומים entstanden. Aruch erklärt das Wort für ἄλσος, Hain; Kohut nimmt es, aber mit Unrecht, für ίλος, die sumpfigen Stellen (v. Tiberias); der Zusammenhang erfordert "auf dem Wege nach Tiberias spazirten sie, und da sahen sie wie ein Sarg mit einem Todten von ausserhalb des heil. Landes die Strasse gefahren kam.

איליום אל איליום אל איליום אל איליום אל איליום אל איליום אל אליום אל איליום אליום איליום אל איליום אל איליום אליליום אל איליום אל אליליום אליים אליליום אליליו

איליוסוליס, 'Ηλιόπολις, 1. B. M. 41, 45 On genannt Stadt in Unterägypten. Pesikta Waihi bachzi f. 63b, von Buber be-

richtigt; Pes. r. § 17 f. 32^a ebenso.

ליתים אליתה, אליסים (mit Abwerfung des k), κ λάσμα, Span, Splitter. (Kohut) Waj. r. § 19 f. $162^{\rm b}$ (Midr. Schir s. v. ידר f. $24^{\rm c}$; Koh. r. s. v. דרין f. $95^{\rm b}$ בעצלתים והדין בקיעה האית מינה אליסים והדין בקיעה "Von Trümmern hat man Späne, von Splittern bekommt man keine Späne." In Mischna Tamid II, 4, ידיורים שהיו מציתין את האליתא משם וריות היה בין 111, 11

אימות, Midr. Schir s. v. ונעשה f. 31° zweimal ונעשה נ"ג אימוס שירוף: Tanch. I und II P. Zaw וגעשה אימת שירוף עליו, und שנפל אימת שירוף עליו; corrprt. aus אימיקסירום, $\dot{\eta}\mu i \xi \eta \rho o \varsigma$, halbverbrannt (die erklärende Glosse hat das Textwort verdrängt); s. Aruch, De Lara; in allen diesen Stellen muss es heissen (נ"נ) ונעשה נעשה 22 אימיקסירום. In Sch. t. ψ אימיכסירום für אימיכסירום, welches Gebhardt אמבירום $\dot{\eta}$ μ וֹת יוֹם אַפּבּירום אַ lesen will. In Sanhedr. 92b ist והומק שודו, wie Buber nachgewiesen, verdorben aus ונעשא נ"ג אימיקסירו׳.

אימירוס אימיקסירוס, אימיקסירוס אימיכו אימיכו אימיסו η אימיסו, לווחה Tanch. I. Schlach II § 19.

אנורון, אונורון, געוור אונור, געוור, געוור, געוור אונור אונור אונור אונור אינורון אונור אונור אונור אינורון הארי אינורון הארי אינורון הארי אינורון הארי אינורון הארי אינורון הארי אינורון אינור אינו

Gebhardt, Jüd. Litbl. 1881 S. 87 will diese Lesung rechtfertigen, und erklärt das Wort für ήδυβόης: "mit angenehmer, lieblicher Stimme, lieblichtönend"; allein da dieses Wort nur bei Dichtern vorkommt, so kann es nicht in den Midrasch gekommen sein, welcher naturgemäss nur Worte, die im allgemeinen Gebrauch waren, bringen kann. — In Bem. r. § 5 f. 193a: ייך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם מהו כי ראו בארון ה' ר' אבהו ור' אלעזר חד אמר קוצרים ומשתחוים היו וחד אמר מדברים דברים יתירים היו מה אמרו מאן אמרייך דאמרי' ומאן פייסך דאיפייסת: Sota 35b lautet die Stelle: ייך באנשי בית שמש כי ראו בארון, משום דראו ויך אלקים ? ר' אבהו ור' אלעזר חד אמר קוצרין ומשתחוים היו וחד אמר מילי נמי אמור מאן אמריך דאימריית ומאן אתא עלך דאיפייסת: "sie haben, sagt R. Elasar, nicht nur, während sie sich vor der Lade gebückt, fortgefahren zu mähen (ohne sich in der Arbeit stören zu lassen), sondern haben sogar scharfe (höhnende) Worte (gegen die Lade) gesprochen: sie sagten nemlich: wer hat dich denn besänftigt, dass du (jetzt) besänftigt bist (und zurück kommst)?" Raschi erklärt die Worte מאן אמרייך דאימריית für: "wer hat dich erzürnt, dass du gezürnt hast?" Es ist aber nicht einzusehen, wie dieses Wort אמרייד zur Bedeutung: "erzürnen" kommen soll. Das Wort ist vielmehr das griech. Wort $\dot{\eta}\mu\varepsilon\rho\delta\omega = \text{besänftigen}: (\tau \xi)$ σε ήμερωκεν, (ώστε) ήμεροῦσθαι und die Worte מאן פייסך דאתפייסת sind eine Glosse, die Übersetzung der vorhergehenden griech. Worte. Raschi vermuthete nun, weil מאן

שמיסך וכני bedeutet: "wer hat dich besänftigt", müsse das Vorhergehende heissen: "wer hat dich erzürnt" etc.

אימנון, אימנון, Lobgesang. Tanch. I. Beschall. § 13 ובאו הבריות לומר wund die Leute wollten ihm einen Lobgesang anstimmen. "

אנמורגון, οἶνος μύρρινος, Myrrhemvein Midr. Schir s. v. נרד f. 20° wird מר als Myrrhenwein erklärt: ein Würzwein aus Myrrhe, dann aus Narde, Aspalathum, Malobathrum, wovon man Stückchen in Most oder süssen Wein that. Plin. h. n. 14, 16. Marquardt, Privatleben der Römer II, 444.

אוסיא s. איסניא.

איפו, $\delta\pi$ ס, unter Pes. r. § 27 f. 47° : נאה בית האסורים שאתה בתוכו על גאה בית האסורים שאתה בתוכו על איפוט איפוטונקריק לינטין שאני בתוכו על ב' ב' ה' ש' ב' איפו טון שאני בתוכו "schön ist das Gefängniss, in welchem du bist, unterhalb der Prachtsäle, in welchen ich bin." Güdemann hat nahe an das Richtige gestreift; nur irrt er darin, dass er איפון מרקלון איפון מרקלון שאני בעונא שון מרקלון איפון מרקלון עום "מרקלון" (Consulsgemach" erklärt, was zur

Stelle durchaus nicht passt; Jeremias war nemlich, nach Jer. 37, 13—15 von Jirija, dem Sohne Schelemja's, Chananja's Enkel, welchen Chanania Jeremia (c. 28) als Lügenprophet bezeichnet hatte, fälschlich verklagt worden, er wolle zu den Chaldäern über-Dies that Jirija, um seinen Grossvater Chanania zu rächen, wie der Midrasch berichtet: und auf diese Anklage ward Jeremia in's Gefängniss geworfen, welches sich im Hause des Jonathan befand. Jonathan, sagt der Midrasch, war ein Verwandter des Jirija: es muss also anstatt שהיה קרוב שהיה הנביא gelesen werden, שהיה קרוב ליראייה. Die Abschreiber, die auf den Text in Jerem. 37 nicht Acht hatten, schrieben dafür den bekannteren Namen אליה, und natürlich kam dann noch הנביא hinzu.

איפודרומים, איפודרומים, $\ell \pi \pi \delta \delta \rho \rho \rho \omega \sigma$, die Rennbahn für die Pferderennen und die Pferderennen selbst. S. Perles, Thron u. Circus des Königs Salomo, S. 4, s. das. כמה איפודרומיות היו למלך שלמה בכל שנה.

איפומגימא, איפומגימא, griech. Übersetzung v. commentarius, wie ελογιον, אילוגין, Anklage, Anklage-schrift. Debar. r. § 2 f. 252^d oben. הרי איפומגימא שלו נקרא הרי הוא יוצא "seine Anklageschrift wird verlesen: schon wird er zum Tode geführt: aber Gott sagte zu ihnen: ich schütze ihn." Im Syr. אוווי דעו איפומגימא. vgl. Land. Anecd. leg. sec. f. 204 г.

איפוריא, in Ber. r. § 72 Anf. soll heissen: אופוריא, ὀπωριαῖα, Sommerfrüchte.

אפיפודין, איפיפודין איפיפודין, איפיפודין למלך למלך למלך ד. ק 1 f. 4° : למלך למלך ד. 1° f. 1° f. 1° שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו יות אפיפירון וווע אפיפירון וווע אפיפירון וווע אפיפירון ווווע אפיפירון ווווע אפיפירין שלו soll heissen: אפיפורין שלו אפיפורין שלו soll heissen: ואפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין בא אפיפורין אפיפורין אפיפורין שלו אפיפורין אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין שלו אפיפורין אפיפורין (אפיפורין בפוי עליו.

,אפטייה, אפטייא, איפטיה, איפטיא ύπατεία, die nach den Consuln benannte Jahresrechnung, Consulsjahr. Die Jahre wurden nemlich selbst noch im byzantinischen Reiche nach den am 1. Januar eingetretenen Consuln (υπατοι, praetores maximi, wie sie früher hiessen) benannt. Oft führte der Kaiser mehrere Jahre das Consulat und ernannte sich einen Collegen, wo dann das Jahr nach dem Consulat des Kaisers (zum so und so vielten Male Consul) und seines am 1. Januar eingetretenen Mitconsuls benannt ward. Madwig, Verf. u. Verwaltg. des röm. Staates I, 168. Dies wird nun vom Midrasch auf jüdische Verhältnisse übergetragen. Ausserdem fungirten seit Augustus mehrere Consuln im Jahre, in dem die Kaiser die Consuln nur auf kurze Zeit ernannten und statt der am 1. Januar Eingetretenen consules suffectos ernannten, welche ebenfalls nach Kurzem durch andere consules suffecti ersetzt wurden. Grösser war die Ehre der consules ordinarii, nach welchen allein auch das Jahr bezeichnet ward. Daher übertragen der Ausdruck: er ward zu, נמנה באפטייה של מלכים den ordentlichen Consuln gezält", welche dem Jahre den Namen gaben; nicht zu den Ersatzmännern. Waj. r. § 36 f. 180c הרי הוא (אחז) נמנה באיפטייא של מלכים "er wird dennoch in dem Verzeichniss der Könige, bei der Jahreszälung aufgenommen" (in Jer. Chelek 1 f. 27d: מתיבין ליה הרי הוא נמנה בפטייה של מלכים בימי עוזיה יותם אחו יחוקיהו); Pesikta hachod. f. 52b heisst es überhaupt: Aera: הוו מונין איפטיה לפריון בני "zählet jetzt die Jahre nach der Aera der Befreiung meines Sohnes"; ebenso in der gleichlautenden Pes. r. § 15; das. "so zälet denn nun, sagte Gott, die Jahre (איפטיה) nach dem Auszug aus Agypten"; nur steht dort irrig רמוי eingeschaltet היו מונין לו (רמזי) איפטייה לפדיון בני ebenso an beiden Stellen in Bezug auf Ester u. Tanch. I Bo. § 11; dass. in Pesikta Bachod. haschl. f. 104a, und ausserdem das. אוו כך ferner, מנין אפטייא לנישואי בתי אמר הקב"ה היו מונין אפטייא למתן תורה. In Tanch. I u. II Bemidb. § 1; das. § 5 hat Tanch. I באיזה שבוע באיזה שנה, wofür Tanch. II richtig hat באיזה שבוע באיזה אפטיא. Buber zu Tanch. I Bemidb. 5 Note 52 ändert mit Unrecht das folgende באיזה איפרכיא in באיזה אפטייא: denn איפרכיא bezieht sich auf das Textwort במרבר סיני; auch passt nicht באיזה אפטייא nach באיזה חדש בכמה בחדש. Auch in Bem. r. § 1 f. 182a und 182d ist der Text corrprt.

איקונין, איקונין, פוֹגיסייס, פּוֹגיסייס, איקונין, syr. Ephr. in Numeros, Bildniss, Ebenbild; Angesicht. Ber. r. \S 40 f. $39^{\rm b}$: איקונין של חוה נמסרה יפה עד לראשי הדורות והגערה יפה עד

מאד מגעת עד איקונין של חוה ברם הכא כי יפה היא מאד מאד מאיקונין של חוה; Ber. r. § 53 f. 52° זיו איקונין; das. § 78 f. 76d את הוא שאיקונין שלך חקוק למעלה; das. § 82 f. 79ª; § 84 f. 81d (Tanch. I Wajesch. § 5; in Tanch. II Wajesch. § 2: (כי בן זקונים: בן איקונים שהיה דומה לו Tanch. II Schemoth § 5. אשר לא ידע את יוסף: א"ר אבין משל לאחר שרגם איקונין של דוכום אמר המלך התיזו את ראשו עכשו: שלמחר עושה בי כך: וכך פרעה עכשו לא ידע את יוסף למחר הוא אומר לא ידעתי את ה'. Hiernach ist Tanch. I Schem. § 7 und Schem. r. § 1 f. 101b zu berichtigen. T. I hat איקונין של מלך, מלך man sieht, dass) אורכסיניא ein Zusatz ist, u. אורכסיניא muss heissen ארכונטא $= \alpha \rho \chi \omega \nu$). — Schem. r. hat אוהבו של מלך; es muss an beiden Stellen heissen: לאחד שרגם איקונין של דוכום: "Gleich Einem, der das Bild des Dux mit Steinen geworfen; da sagt der Kaiser, haut ihm den Kopf ab; denn morgen könnte er es mir so machen" (mein Bild mit Steinen werfen). Das Bild ist den Sitten der römischen Kaiserzeit entnommen. Der Anfang der Empörungen gegen die Kaiser war das Umstürzen ihrer Bildsäulen und die Zertrümmerung derselben. Tacitus, Hist. I, 41, 55. — Schem. r. § 15 f. 114° oben: לאחר ימים שלח פרוטומי שלו לאותה מרינה שיעשו לו איקונין. Es muss heissen: לאחר ימים שלח המלך פרוטומי שלו שיעשו לו איקונין. Aus der Antwort nemlich in den folgenden Zeilen: אין אנו כורעין לפניו בשבילו אלא בשביל פרומימו (פרומומי) יו ist zu er- של מלך שהוא חקוקה עליו sehen, dass vorher das Subject zu שלח, nemlich "der Kaiser"

אקיסטרא s. איקוטטא.

איקי, εἰκῆ, auf's Gerathewohl, ohne Überlegung, umsonst. Pesikta Bachod. Haschl. nach Aruch's Lesung: אליקי אני תובע בה, nach Midr. Schir. s. v. משכני f. 6d; על איקי ist aber על איקי zu schreiben: εἰκῆ mit vorgesetztem על, wie על מגן nach Perles, Etymolog. S. 60. על איקי אני תובע בה "sollte ich umsonst, leichthin um sie freien?" Nein, ich will ihr erst viel Gutes erweisen. Midr. Schir: אל איקי אני נותן לכם את התורה, "so leichthin sollte ich euch die Thora geben? Nein, bringt mir erst Bürgen." De Lara hat es richtig erklärt. Auch im Syr. kommt es vor: Matth. V, 22: δ δργιζόμενος τῷ αδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ gibt der Syrer mit: מאן דנרגו על אחוהי איקא wieder.

אירוס, $i \delta \varsigma$, virus, Gift. Waj. r. § 16 f. 159°. Echa r. s. v. כארם הזה של עכנא; של של הזה של עכנא (in Pes. Wattomer f. 132° כריסה, von Buber berichtigt in אריסה).

אייריגון, εἰρίνεον, von Wolle. Est. r. s. v. חור f. 102° (Levy).

אכאטיס, ἀχάτης, Achat, ein Edelstein. Schem. r. § 38 f. 138°.

אכרויאל versetzt aus אכרויאל (von κηρύσσω), der ausrufende Engel. Deb. r. § 11 f. 263^a. Vgl. Zunz, Synagogale Poesie 467.

אכיסן, אכיסן, אכיסן, schnell. Waj. r. $\S~30~\mathrm{f.}~174^\circ$: אמר ליה אכיסן לא אשתייר

מכל דקפחית (מכל הקפחית nach Aruch. Das Wort fehlt in d. Ausgg. (Levy). אכסדיא, σχεδία, Floss; Sifra Mezora 14, v. 34: בנית ארץ אחזתכם

אכסדרה, ἔξεδρα, Halle, bedeckter Gang vor dem Hause; Sifre 5. B. M. § 194; § 229.

אכסיומא, אכסיומא, אכסיומא, עerlangen, Wunsch, Erbetenes. Sch. t. ψ 6 in אנסיומא corrprt.; das. 4, 102. (De Lara.)

אכסיום, אכסיום, אכסיום, אכסיום, פונס), על אכטיום (ואגקום), על איסיום על ארטים, אסכירום וואסטיים, אסכירום וואסטיים, אסכירום וואסטיים, אסכירום וואסטיים, אסכירום וואסטיים, אסכירום וואסטיים, אסטיים, אטטיים, אט

אנסטרין s. אכסיטרין.

Waj. r. § 18 f. 161^d; es muss aber אכסוריא heissen, wie auch Aruch in der Stelle liest, und wie auch im Syrischen אכסוריא vorkommt (Barhebr. und Ephr. in II, Sam. 14, 2, De Lara).

אכסנא, Denomin. von אכסנא, gastlich aufnehmen, ξενόω; Nithp. κακση, ξενοῦμαι, gastlich aufgenommen werden, als Gastfreund weilen. Sch. t. ψ 116 גתאכסן אצל

בע"ה.

המסנאי, אכסנאי, אכסנאי, אכסנאי, פאנד Ber. r. § 50 f. 50°a. Pesikta Schor f. 78°a (Waj. r. § 27 f. 171°d; Tanch. I Emor § 17; Tanch. II Emor § 12). Auch die syr. Hexapla Hiob 31, 32 übersetzt איז יא יין אנסטיא; vgl. auch Barhebr. Chron. Ephr. in Genesin: אכסניא "unter dem Scheine von Pilgern." Waj. r. § 34 f. 177°d.

אכסניא, אנסניא, gastliche Aufnahme, Gastfreundschaft; Herberge; auch collectiv für: Gastfreunde, Fremde. Sifra Behar § 1, 1 הגרים עמך לרבות את האכסניא. Schem. r. § 4 f. 106°

האכסניא שלו (Wirthin); Echa r. s. v. ארינם $m Nr.~VI~f.~52^d$ בר נש אכסניא; Tanchuma I Wajeze § 32 Ende: וכשיצא לאכסניא "und als er in die Fremde zog." Schem. r. § 35 f. 133: (עשו (עשו אכסניא נעשו לבני במצרים; In Bem. r. § 1 f. 182 ist in: כאן אני בונה כס נאה nach כם נאה Tanch. I u. II Bemidb. § 2 כם נאה zu berichtigen in אכסניא, ebenso einige Zeilen weiter unten ist in בו אני בונה כנסיה das Wort צע berichtigen in אכסניא. In Mechiltha Schira § 4 f. 45 b: מלך ב"ו עומד במלחמה אינו יכול לזון ולא לספק אכסניות לכל חיילותיו: muss berichtigt werden אפסניות (Nahrungsmittel, Sold), stipendium; ebenso einige Zeilen weiter muss es heissen ומספק אפסניות לכל באי העולם; s. Sachs. I, 171.

אכסרה, ἐνσχερῷ, in Bausch u. Bogen. Sifra Bechukk. § 4, 10. S. Kohut. Vgl. auch Demai 2, 5 und Maaser sch. 4, 2 und R. Obadias Erklärung zu אכסרה.

תרוב = אכרוב, $\kappa \rho \acute{\alpha} \mu \beta \eta$ Kohl. Bem. r. § 7 f. $195^{\rm b}$ מלאה מלאה גינה אחת מלאה (Tarella (

אכרוב; (Levy).

אכרמוניא, אכרמוניא, אברמוניא, Karmamia, Provinz am pers. Meerbusen. Sch. t. ψ 19 s. v. בכל הארץ יצא קום Siehe Kohut. In Jalkut steht dafür ברישניא.

κόκ, ἀλλὰ (ebenso im Syr.), aber.

אלבנא, in Midr. Schir s. v. אלבנא המר $f. 31^b$ בתמר f. 31^b unrichtige Lesung und dieselbe ist nach Jalkut ψ 92 und Bem. r. \S 3 f. 186^b zu berichtigen in \S 3 f. 186^b zu berichtigen in \S 3 f. \S 4 irrig) ebenso ist in Midr. Schir daf. באחריה צווחין לאלבנייא das Wort מנסנייה zu be-

richtigen in לאנבובייא. Ebenso ist in Sch. t. ψ 92 מג' אכוכלין nach Jalkut in מג' אנבובין ist nicht die Erucht der Palme. Vgl. Teruma 11, 14. Ukzin 1, 6 und Chullin f. $67^{\rm b}$; also מנסן = אנבובא שנסלים מנסן אנבובא f. $31^{\rm b}$ אילא אנבובא הדא תמרתא כרלא עבדה $13^{\rm b}$ אילגין כלום לא פחיתא רהיא עברה מן תלת אלבנין אלבנין אלבנין אלבנין אלבנין אלבנין אלבנין אלבנין

αλόη (Aloeholz, Agal-

loche; Ber. r. § 15 f. 15d.

אלון, ἄλλον (Accusativendung für Nominativ), ein anderer, ein zweiter. Ber. r. § 81 Ende: אלון בכות רשב"ג אומר לשון יוני הוא אלון (אחר (אחר). Ahnlich Tanch. I Wajischl. § 26; Koh. r. s. v. אלון תרי f. 86^b: אלון תרי, ebenso Pesikta Sachor f. 24° אלון תרי, welches Buber berichtigt hat in אלון חורי, ἄλλον heisst: ein anderer, die folgenden Worte ובכה ב' בכייות an beiden Stellen sind Glosse. Ber. r. § 60 f. 59b: הלזה בא: רבגן אמרי הוא ופלסונו הלוה בא אלון זה d. h., wie die Rabbinen sagen, er und sein Schutzgeist (φυλάσσων); das ist ein Anderer."

אלונטית, λέντιον, linteum, ein leinenes Tuch zum Abtrocknen beim Baden. Ber. r. § 80 f. 79^a (De Lara).

אלופסין, λυπηθείς, betrübt. Tanch. I Mikkez § 15 f. 101°: וישב לו לביתו (בביתו) אלופסין.

מה: אלמיכסייא, Ber. r. § 8 f. 9a: מה מה מבזה תכסים אלמיכסייה שלך: תעלה אתה מבזה תכסים אלמיכסייה שלך: תעלה אמת מן הארץ הדא דכתיב אמת מארץ הצמח אלמיכסייא hat Jalkut zu Ps. 85, 12 אלממסין jedoch Aruch hat die erstere Lesung; vielleicht wäre zu lesen: מה אתה "was verachtest du die Würde der

Wahrheit, deines Siegels (σφραγls)?" Auf diesen Gedanken brachte mich die Note von Matten. Keh. הותם: שהותמו של הק"בה אמת denn die Erklärung Mussafia's: "würdige Wahrheit" ist doch ungenügend; und dann wäre noch שלך überflüssig.

אלמין, ἐλάτινος, vom Fichtenbaum; Fichtenholz. Tanch. I Teruma § 9 f. 48° (T. II das. § 9 f. 110°). (De Lara.)

מה שהיה, Koh. r. s. v. אלמינון היה f. 73° und Jerusch. Schabb. II, 3: dort heisst es: תחשים מה הן ר' יהודה אומר אלמינון מה הן ר' יהודה אומר אלמינון ביי מיינון es ist also entweder an beiden Stellen יינטינין, ולמיטיסי, veilchenfarbig (Hesych. אינטינין בער אלטינון (ארטינין ארטינין ארטיין ארטינין ארטינין ארטיין ארטייין ארטייין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטייין ארטיין ארטיין ארטייין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטיין ארטייין ארטיין ארטייין ארטי

אליון, $\tilde{\eta}$ אסג, Nagel, Pflock; aber auch Hühnerauge; daher Pes. r. § 32 f. 54° (Sch. t. ψ 137) für Daumen gebraucht; יריהם לתוך פיהם ומרצעים אותם. Siehe auch Güdemann, Lexikon zu Friedmann's Ausg. der Pes. r.

אלימא, Bem. r. § 18 f. 236°: בוכה על המת מי עינים מלוחים שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד הוא מסתמא אלא על שהן מלוחים פוסק ואינו בוכה: מפני מה מי אזנים שמנים שכשומע אדם שמועה קשה אלימא תופשה באזניו מתקשרת ומת: מתוך שהם שמנים מכנים מרוחים שבזמן שאדם מריח ריח רע אלימא מי החומם סרוחים שמעמידין אותו מיד מת מפני מה מי הפה מתוקין פעמים אוכל מילה ואינה מתקבלת בלבו אם אין מי בפרד gedruckten Worte sind unverständlich. Beachtet man aber,

dass die eigentümliche Beschaffenheit der Feuchtigkeit im Auge, in der Nase, im Munde dazu dienen soll nach dem Midrasch, eine Blindheit oder den Tod fernzuhalten: so wird das Ahnliche auch bei der Beschaffenheit der Feuchtigkeit der Ohren der Fall sein; auch hier soll eine lebensgefährliche Krankheit ferngehalten werden; ich vermute daher, dass anstatt אלימא תופשה אכזימא zu lesen sei אכזימא תוססת באוניו ומתקשה; "würde ein έκζεμα, ein Geschwür aufgären in seinen Ohren, und sich verhärten, woran er sterben müsste." Die Anderung תוססת aus תופשה passt zu ἔκζεμα, dessen Stammwort ebenfalls bedeutet: brausen, sieden; auch מתקשה rechtfertigt sich durch den Zusammenhang, wärend מתקשרת einfach keinen Sinn gibt. Statt אלימא מי החומם ist offenbar אילמלא מי החומם zu lesen. Die Erklärung von Levy: "wenn es (was?) seine Ohren ergreifen würde, so würde es sie betäuben" ist ganz unbegründet und dabei unbefriedigend. Seit wann heisst אלימא "wenn"? und im nächstfolgenden Satz soll nach ihm אלימא "wenn nicht" heissen; seit wann heisst מתקשר "Jemand betäuben"? Die Stelle steht mit einigen unbedeutenden Veränderungen, z. B. statt אלימא steht beide Male אילמלא in Tanch. II Chukk. § 1. Tanch. I Ch. hat das erste Mal אילמלא, das zweite Mal אם לא Das Wort אכוימא έκζεμα war später den Abschreibern unbekannt, daher die Anderung. Dies Wort ἔκζεμα war wie heute noch ein medicinischtechnischer Ausdruck, und war als solcher in die Umgangsprache der im griechischen Reiche Lebenden, daher auch in den Midrasch, gedrungen, wie heute z. B. die Wörter: Diphtheritis, Neuralgie, Podagra u. s. w. gebräuchlich sind.

אליקי s. unter אליקי.

אליתא מליתא מליתא מפח, die den Winter über wachsen und selten reif werden, daher Ber. r. § 15 f. 16^b das Wortspiel ברת אליתא דאמטיית אליתא לעלמא.

אלכסנדרא, 'Αλέξανδρος, Alexander. Waj. r. § 32 f. 176° (Midr. Schir s. v. גון געול f. 24°).

אלכסנדרוס, wie das Vorige; Pesikta Schor f. 74° (Tanch. Emor; P. Schor; Waj. r. § 27 f. 170°d; Ber. r. § 33 f. 31°d); Ber. r. § 23 f. 23°.

אלכסנדרי, אלכסנדרי, aus Alexandria. Sifra Bechukkothai § 25 לוליינוס אלכסנדרי, Julianus aus Alexandria; 2. = אלכסנדרי, Alexander. Pesikta Schmini Azereth f. 193'ירי

אלכסנדריאה, Alexandria, die von Alexander M. an der Stelle des ehemaligen Rhakotis erbaute Hauptstadt Ägyptens. Pesikta waihi bachazi f. 65^b (u. Pes. s. § 17 f. 32^a.) Midr. Schir s. v. איז f. 18^a; Echa r. s. v. איז f. 55^c.

אלנסטי, έλληνιστὶ, in griechischer Sprache, Tanch. I Wajesch. § 26; Tanch. II Zaw f. 7a.

אלסמרוס, Ber. r. § 37 Anf. Jer. Megilla I, f. 716 unten u. Th. Jer. II zu 1. B. M. 10, 3, Übersetzung von אלישה ותרשיש, muss heissen an allen jenen Stellen wie der Paris. Codex des Ber. r. hat (vgl. Grünwald, in Ham-

mechakker I, 172). κάσ ιστοιο καλ Λίολος καλ Τύρσηνος, Äolus und Thyrsenus (Stammväter der Äolier und Tyrsenier). (Knobel.)

אלפא, κάλφα, der erste Buchstabe in der hebräischen, syrischen und griechischen Buchstabenreihe, daher: das Vorzüglichste: אלפאביתון, Gedichte mit Versanfängen nach der Buchstabenreihe. Echa r. Einlt. f. 49^b; Echa r. s. v. שרתון f. 54^a קינות אלפא א פרנות אלפא f. 68^d; Midr. Schir f. 3^a.

אלפביטא, plur. אלפביטא (griech.) Gedichte, deren Versanfänge der Buchstabenreihe folgten. Ruth r. s. v. ליני f. 42° (Koh. r. s. v. מוב אחרית f. 87°); Midr. Schir s. v. ונתתי את לבי לדרוש ולתור f. 74°.

שלפס באלפס באלפס באלפס באלפס באלפס ור. א. א 1 f. 4° (Waj. r. § 36 f. 180°) באלפס וכיסויה (De Lara.) אקלפרא s. אקלפרא.

אלריא, ίλαρία, Heiterkeit. Midr. Schir s. v. ולא f. 20° כמגדל דור היו עומדין באלירא (באלריא) אלא ביראה חחחו; $2. = \tau \dot{\alpha}$ $i\lambda \dot{\alpha} \rho i\alpha$, Freudenfest. Pes. Schemini Azer. f. 193b: למלך שבאת לו שמחה וכל ז' ימי המשתה מטרונה מרמזת לבני פלטין ואומרת להן עד שהמלך עוסק באלריא שלו שאלו צרכיכם; insbes. ein Freudenfest der Römer zur Zeit der Tagund Nachtgleiche im Frühjahr. Es gab private und öffentliche Hilaria, letztere z. B. solche, welche der neuproklamirte Kaiser anordnete. Marquardt, röm. Staatsverwaltung III, 373 Anm. Auf dieses spielt unsere Stelle an.

אלתוסברא, ἀληδωσβῆρα, ächtpurpurfarbene Gewänder, wie ὁλόβηρα; solche Zusammensetzungen aus lateinischen und griechischen gleichbedeutenden Wörtern sind in den Zeiten der Sprachmischung der Kaiserzeit nichts Seltenes; wie ἀληδῶς und verum, so χειρομανίκιον aus χεἰρ und manus, Handfessel. Sachs I, 130. Ducange. Sch. t. ψ 15: ממגור זה אלתוםראות. Viell. ist ממגור זה אלתוםראות, ἀληδινόβηρα zu lesen. Das Gegenteil davon ist ψευδοαληδινὰ, s. Ducange. Bei Const. Porphyrog. II, 121 in der Form ἀληδινάερα; Reiske: vestes verae et ex veris factae.

אמאום, 'Εμμαούς, Stadt in der Niederung (Schephela), berühmt durch ihre Heilquellen, daher nan, daher das gräcisirte Emmaus. Koh. r. s. v. י עושל f. 86^d; das. s. v. אמונים f. 86^d ist es in אמונים verdorben.

אמכונא, $\ddot{\alpha}\mu\beta\omega\nu$, Aufstieg, Berggipfel, Anhöhe. Waj. r. § 5 f. 149b nach Aruch und De Lara, כי הוה קאים אינש על אמבונייא רסרום während unsre Ausgg. hier אילנייא ופפה für אימבונייא.

אמבטי, κμβατή, Badewanne. Ber. r. § 10 f. 10°. Pesikta Sachor f. 27° (Pes. r. § 12 f. 20°); Tanch. I Tasria § 4 (T. II das. § 2). In Ber. r. § 68 f. 67° למנטי לאמבטי, description לאמבטי, wie auch Aruch hat.

אמינטון, αμίαντος (Accusativendung für Nominativ), Amiant oder Asbest; er wird zur Anfertigung feuerfester Schnüre und Gewebe verarbeitet; Bergflachs; er kommt in verschiedenen Farben vor, grün, grau, weiss u. a. Ag. Ber. § 20 steht mehrmals irrig אמיאטון אוויא אמיאטון. Midr. Schir s. v. אמיאנטן für 23^d (Pesikta Beschall. f. 92^a hat Buber nach der Parallelstelle Midr. Schir

aus אמיטון, ebenso Deb. r. § 7 f. $260^{\rm a}$ aus אסיטן und Sch. t. ψ 23, 2 aus הסיטן berichtigt).

אימורים, אמורים, $\mu\eta\rho i\alpha$, die Hüftknochen, Lenden, Schenkel, die bei den Opferthieren mit dem Fett verbrannt wurden; dann übertragen auch auf diejenigen Opferteile, welche gegessen werden durften. Ber. r. § 56 f. 55d: כאילו אימוריו דיצחק. Die Erklärung Aruch's, das Wort komme von מר, weil sie die Herren, d. i. die vorzüglichsten aller Opferstücke seien, und als Anteil des Herrn auf den Altar kommen, ist von Rappoport widerlegt; aber seine Erklärung als "das Ersehnte" ίμερος ist ebenfalls unbefriedigend. Die Erklärung Levy's von $\mu \circ i \rho \alpha$, "Anteil Gottes" stimmt ebenfalls nicht, da der Ausdruck "die Anteile" doch zu unbestimmt lautet, um sie als Anteile Gottes zu bezeichnen. Es freute mich, zu finden, dass ich mit Kohut, ohne vorher von seiner Erklärung zu wissen, übereinstimmte.

איומס s. אמירה.

אמיריא, אמיריא, ὁμηρεία, die Einstellung von Geiseln zum Unterpfand und zur Sicherheit; im Syrischen: המיריא; Echa r. s. v. רב ושמואל רב אמר f. 65^a בני אשפתו (אומיריא) בני אופיכיה בני אמורים (אומיריא) "Rab sagt: die (als Pfand) Zurückgehaltenen, die als Geisel Dienenden." In Est. r. s. v. שלשים ר' ברכייה אמר בני $f. 100^d$: ומאה עוריי, zu berichtigen, wie oben; der Zusatz daselbst ורבגן וכו' sagt nichts Neues, von R. Berachia Verschiedenes, wie denn auch M. K. bemerkt, dass hier nicht entgegengesetzte Erklärungen gegeben werden. Nach

Herodian III, 2 behielt Commodus die Kinder derer zurück, die er zu Statthaltern ernannte, um ein Pfand der Treue zu haben. Ebenso liess Severus, als er den Niger bekämpfte, alle Kinder von Statthaltern und sonstigen Beamten im Morgenland, in Rom aufgreifen, um an ihnen Sicherheit zu haben, dass die Väter es nicht mit Niger hielten. ורבנן אמרי בני אוכייפי (איפוכו) שהיו מרוצצין כארכיף (die letzten drei Worte sind eine Glosse), ובני אמוריי (אומיריא) שהיו תמורות של אבותיהן (die vier letzten Worte sind wieder eine Glosse.)

אילוגין s. אמלוגין.

אמפורי, אמפורי, אמפולהורי, אמנולהורי. In Ber. r. § 61 f. $60^{\rm b}$ ist יוברין nach Th. Jer. I zu 1. B. M. 25, 3 in אמפורין berichtigen.

אנפיליא s. אנפיליא.

Τιμπεράτωρ, Ήμπερά- $\tau\omega\rho$, Imperator, der Titel, dem siegreichen Feldherrn vom Heere erteilt; i. J. 29 v. Chr. ward vom Senat dem Octavian der ständige Imperatortitel als Zeichen der unumschränkten Gewalt verliehen. Dio Cass. 52, 4. Seitdem ward es eine Benennung der Kaiser. Echa r. s. v. היו צריה f. 55° corrprt. richtig bei Aruch, ביבי מארי אפלטור und De Lara; ביבי דומיני אמפרטור vive, domine imperator! Diese lat. Worte kommen auch bei griech. Schriftstellern vor. Const. Porphyrog. de caerim. Ι, 75: Βήβητε, Δόμηνι 'Ημπερά- $\tau\omega\rho\varepsilon\varsigma$, vivete, domini Imperatores. Tanch. I Mikkez in אמנה רטוק, nach Tanch. II Mikkez f. 51^a צע berichtigen. אמפירטיר S. Buber.

β S1 f. 79^h; auch im Syr.; s. Syr. Hexapla II. Kön. 2, 11.

Ephräm.

אמרה, ἀμαυρὸς, dunkel, düster. Ber. r. § 42 f. 41^a nach Aruchs אמרפל לשון חשך אמרה אפילה :Lesung (כמו חשך ואופל); unsre Ausgg. שהיתה אמירתו אפילה דאמרי :haben בעלמא דאמרי ואפלי באברהם ואפלי "Amafel bedeutet dunkel; à μαυ-עסֹס und אפילה. In uns. Ausgg. ist jedenfalls שהיתה אמירתו אפילה falsche Lesung. Das Folgende hiesse: er hat Dunkel gebracht (ἀμανρόω) und Düsterkeit in die Welt; er hat Dunkelheit gebracht (ἀμαυρόω) und Düsterkeit über Abraham." Siehe auch Levy.

κισουκ, ἀνάβαθρον, Aufstieg, Stufe, Treppe. Schem. r. § 12

f. 111d.

 schwörungen; s. Procop. Anecd. 30. Sie waren gefürchtete und verhasste Spione und Angeber, und dienten auch als Häscher zu Aufspürung und Verhaftung verdächtiger Personen (Madwig, Verf. u. Vwlt. des röm. Staates II, 742). Dies Alles geht auch aus vorliegender Stelle hervor, daher wird Simon ben Elasar, der in Pesikta Beschall. f.92^h als ernannter אנגרבטים bezeichnet wird, das. f. 91 als "ernannter" ארטל ליפרון (ארכיליפטיר), Oberster der Häscher, άρχιληπτήρ erwänt; (vgl. auch B. M. f. 83b). Unsre Stelle Pesikta Beschall. f. 92h ist vielfach im Texte corrumpirt. Anstatt: ר"א בר"ש אתמני אנגרבטום הוה מפיק עובדא muss es heissen: ר"א בר"ש אתמני אנגרבטים הוה מפיק בעירא. .R. Elasar b. R. Simon ward zum Postbeamten ernannt, und musste die Zugtiere erheben (requiriren)"; viell. ist מתקן zu lesen für מפיק: "er hatte die Zugtiere bereit zu stellen." Levv ändert mit Unrecht אנגרבטוס in אנדרכטים, welches er "Lastträger" übersetzt (ἀνδραγ $\Im \dot{\eta}_{\varsigma}$), welche Bedeutung ἀνδραχθής gar nicht hat. Einige Zeilen weiter heisst es: כיון דאכל ושתה א"ל כל הדא טריפתא להן לך לא מב לך צייר אומנתהון דאבהתך. Dies übersetzt Geiger in der Recension von Bubers Pesiktahausg. Jüd. Ztschr. VI, 193: "Alles was er gegessen, seien verbotene Speisen, die dir nicht ziemen" (לא מב לך). Es ist vielmehr בל הרא טריפתא להן לך zu berichtigen in כל הדא חריפותא אית בך alle diese Geschicklichkeit besitzest du; wäre es dir nicht besser, das Geschäft deiner Väter zu ergreifen?"

κιτικ, ἀγγαρεία, der Dienst der Postkuriere im persischen, und später im römischen Reiche; die Verpflichtung der Einwohner, Wagen und Zugthiere für den Dienst des Staates zu stellen; daher Vorspannpflicht, und im weiteren Sinne: Frohndienste; die ἀγγαρεῖς hatten auch die Pflicht, Nachrichten über gefährliche Unternehmungen und Pläne gegen den Staat auszukundschaften, und den Behörden anzuzeigen; sie hiessen auch agentes in rebus, später frumentarii, seit Diokletian: מפני 22ª Curiosi. — Nedar. f. שעשה אנגריא בת"ח, d. h. "weil er sie zum Kriegsdienste gezwungen." Waj. r. § 13 f. 166d אע"פי שהן ob- נגבין אונניות (אנוניות) ואנגריות gleich man Lieferungen (an den Hof des Prätors oder Proconsuls) und Vorspannleistungen von ihnen erhebt"; Tanch. I, Naso § 18. (T. II das. § 10. Bem. r. § 11 f. 212d) באנגריא ובבהלות "mit Zwang und in Eilfertigkeit." Tanch. I Schoftim § 33 (T. II das. § 9); Waj. r. § 12 f. 155d (Est. r. P. 5 f. 105b) שמעון אנגריא במדינתא ואזלון למחמי מה קלא במדינתא "sie hörten, dass Postkuriere in der Stadt seien..... Da gingen sie, um zu sehen, was es für Neuigkeiten in der Stadt gebe." Levy übersetzt irrig: "sie hörten, dass eine Güterconfiskation im Staate vorgenommen werde; " nun hat aber אנגריא niemals die Bedeutung "Güterconfiskation," und מדינה heisst in der Midraschsprache meistens: "Stadt"; Seh. t. ψ 102: אברהם לא עשה את המצות באנגריא, "Abraham übte die Gebote nicht als Frohnleistungen, als gezwungene

Lasten." In Midr. Pan. acher. II s. v. ויפקה heisst es: ויפקה "und wie viele Frauen von allen Orten gezwungen aufgeboten, kamen, um ihn zu suchen."

אנדרוגינום, ἀνδρόγυνος, Zwitter. Ber. r. § 8 Anf. — Sifre 5. B.

m. 215; Waj. r. § 14.

אנדרטא, מֿעסֿפּיג, Bildsäule. Schem. r. § 27, f. 125°; auch Schem. r. § 51 f. 143°; das. § 27 f. 125° אנדריאנטוע; in Sch. t. \$\psi\$ 114 in אררינוס ארינוס אררינוס אררינוס אררינוס אררינוס אררינוס אררינוס אררינוס ארינוס אררינוס ארינוס ארינוס ארינוס אררינוס אררינוס

אנדרולומוסיא, ανδρολυμασία, Hinraffung der Menschen, Niedermetzelung. Ber. r. § 26 f. 25^d (das. § 32 f. 31^b in ידרולומוסיא ברולומוסיא (das. § 32 f. 31^b in ידרולומוסיא (das. § 32 f. 31^b in ידרולומוסיא (das. § 31 f. 167^a; Bem. r. § 9 f. 203^b. Tanch. I Bem. § 32. (Bem. r. § 5 f. 192^b.

Tanch. II Bem. § 26).

κλιίκ, ολιλκ, άννώνα, annona, auch im Syr. אנונס, Portion an Lebensmitteln; Ber. r. § 87 Ende nach Aruchs Lesung אני חותכת אנונא שלך; während in unsren Ausgg. אנוגא שלך durch die Glosse פרנסה שלך verdrängt ward; Schem. r. § 41 f. 136^b לחלק להם אנוניות. ferner das.: פוסק אנוניות שלהם; Waj. r. § 10 f. 153d עשרים וארבע אנונס; das. § 18 Ende. ב"ו נותן : אנונס והקב"ה נותן אנונס Midr. Schir. s. v. הגידה 2. Anfg. die an das Heer, sowie an den Statthalter und dessen Beamte zu liefernden Lebensmittel als Vieh, Wein, Brod, Mehl, Ol etc. S. Marquardt, röm. Staatsverwaltung II, 224. — Ber. r. § 64 Ende, והלך אנגרוטינה corrumpirt aus: והלך ארנונא; auch in B. bathr. Sa wird הלך (Esra 4, 13) mit אנונא erklärt; auch in Est. r. Anfg. f. 99° ist אנגריא in אנגריא

corrprt.; auch dort soll es Erklärung für הלך sein. Sch. t. ψ 104 v. 26 (האנוניות) אלו האומות יום בכל יום; vgl. Jalkut. 3. In der byzantinischen Kaiserzeit ist ἀννώνα der Ausdruck für die aus dem kaiserlichen Hofstaate den dazu Berechtigten zukommenden Diäten (Sachs I, 15: δύο μόνοι τοῦ δεσπότου ἀννωνεύονται καὶ ὁ τῆς Αυγούστης (sc. ρεφερενδάριος)· οί γὰρ ἄλλοι πάντες δίχα άννωναρίων είσίν. Const. Porphyrog. de cerim. p. 392, von Sachs citirt. Bei Land Anecd.: leg. secul. ist אנונס Grundsteuer. Daselbst wird die annona genannt מראתא דמלכא דאיתיה אנונס. Ber. r. § 47 f. 46^b; Deb. r. § 6 f. 258d; Tanch. II Mischp. גתת לאסטרטילטים אנונה אא"כ . § 5. נטל זיינו שלו. 2. "Gibst du dem Oberfeldherrn seine Besoldung, wenn er sein Schwert nicht anlegt?" ebenso wenig kann man die Thora erlangen ohne die Circumcision. Levy s. v. אנונה liest hier irrig אנונה; "würdest du dem Feldherrn die Kriegsführung anvertrauen, bevor er seine Waffen angelegt hat?" Aruch s. v. אסטרטיגום bezeugt die Lesung אנונה, was auch allein dem Zusammenhang entspricht; ausserdem heisst άγων niemals Kriegführung, sondern Wettkampf, Kampfspiel, scenische Aufführung; und ebensowenig ἀγωνία = Kriegführung. Das Wort kommt auch in der Form ארנונא vor, vgl. בהמת ארנונא. Pesach. f. 6; Pesikta Schekal. f. 11 אייתי גלגלתיך אייתי דימוסיך אייתי ארנוניך; "bringe deine Kopfsteuer. bringe deine Grundsteuer, bringe deine Lieferung (Contribution):

s. ירימוסיא; ferner, Midr. Schir. s. v. יונתי f. 15. יונתי nt. in Tanch. I Noach § 15, T. II das. § 10. In Est. r. s. v. אמנס st שמר y zu berichtigen in על אמנס; s. Sachs I 35.

אנטוכיא, 'Aντιόγεια, Antiochia: so hiessen mehrere Städte Asiens. insbes. Antiochia am Orontes. Hauptst. und Residenz der Seleuciden, von Seleukus 301 v. Chr. erbaut; nach dem Anwachsen der Bevölkerung ward noch eine zweite Stadt dazu erbaut, von Seleukus II eine dritte, und von Antiochus Epiphanes eine vierte Stadt, welche, jede von der anderen, durch eine Mauer getrennt, aber durch eine gemeinschaftliche äussere Mauer vereinigt, daher sie auch Tetrapolis (Vierstadt) hiess. In Midr. Schir f. 33c und Sota f. 33a: נצחו שלייא דאולו לאנחא steht באנטוכיא. soll aber heissen באנטיוכוס, da die Söhne Johanans nicht die Stadt Antiochia belagerten, sondern den König Antiochos bekriegten; vgl. Josephus, alte jüd. Gesch. XIII, 10, 2. 3. Später sah ich. dass schon Derenbourg, Hist. de la Palestine S. 74 Note 1 diese Verbesserung vorgenommen. 2. Als bedeutendste Stadt auch für das ganze Syrien gebraucht. S. Schwarz, das heil. Land S. 7. Ber. r. § 19 f. 19^a: חולת אנטוכיא, der Umkreis von A.; Waj. r. § 5 f. 149b. חמת של אי, Hamath in Antiochia, d. h. in Syrien; רפני של א', das zu Antiochia gehörende Daphne; Bem. r. § 2 f. 184a.

name mehrerer römischen Kaiser, namentlich nannte sich so nach

Antoninus Pius und Marcus Aurelius Antoninus, auch Bassianus oder Caracalla. Entscheidend für die Lösung der Frage nach dem im Talmud u. Midrasch mit Rabbi befreundeten Antoninus ist die Stelle Mechiltha Schira s. v. יאכלמו כקש verglichen mit Dio Cass. 17, 22 und 51, 17. Siehe, Fürst, "Antoninus u. Rabbi" im Magazin für die Wissenschaft des Judenthums 1889. In Mechiltha besch. f. 30^a nach der richtigen Lesung von Jalkut, erzält Rabbi, dass Antoninus, wenn er das Richteramt bis in die Nacht ausgeübt hatte, selbst die Lampe seinen Söhnen vorangetragen. Es scheint, dass man später über die Persönlichkeit des mit Rabbi befreundeten Antonin nicht mehr genaue Kenntniss hatte, u. daher gerne den Antoninus Pius darunter verstand. Bei diesen mündlichen Traditionen konnte ja von geschichtlichem Sinn keine Rede sein. In Midr. Koh. s. v. יש רעה f. 110 scheint אנטונינוס זעירא בר בריה ראנטונינוס רבה Caracalla, Sohn des Septimius Severus zu sein. Es scheint demnach der mit Rabbi befreundete Kaiser Antonin, Sohn des Severus, der Kaiser Antoninus Caracalla, Sohn des Septimius Severus, und unter Rabbi scheint in den betr. Stellen nach Grätz R. Juda II gemeint zu sein. Ber. r. § 75 f. 74^b; das. § 67 f. 66°; in Koh. r. s. v. כל אשר f. 92° corrprt. in אנטליטוס; das. s. v. יש רעה f. 94^b; öfter auch אנטולינוס geschrieben. 2. Eigenname des Grossvaters des Kaisers Antoninus Pius, des Proconsuls v. Asien. Arrius Antoninus, praeses (ἡγεμών). Jer. Sanh. I f. 19°

אנטונינוס הנמון שאל את ר' יוחגן בן זכאי in Bem. v. § 4 f. 189° corrp. in Bechor. f. 5° in הוגנטים הנמון השר הנמון, Bechor. f. 5° in pechor. f. 5° in corrprt., welche Stelle Jalkut mit קי הנמון p, und Thossaphoth zu Chullin 91° s. v. p; citirte; in Sifre 5. B. M. § 351: סיינוסיים es ist daher an allen diesen Stellen אנטונינוס הגמון zu lesen; und ist dieser Arrius Antoninus gemeint: 3. Name eines Tanna; Mechiltha Besch. § 1 f. 32° b. Bacher, Agg. d. Tann. II, 551 liest in Mech. f. 30° u. f. 30° u. f. 30° corrprised.

אנטוס, אנטוס, אונטוס, אונטוס, in Wahrheit, Waj. r. § 33 f. 177^b. Bem. r. § 15 f. 229^d. In Tanch. II Noach steht dafür das hebräische

אנטופיטין, von R. Samuel im Agur citirt zu Jelamdenu Teruma: שני פרגמטוטין אחר בידו מטכסא וכו' אמרו ; in Tanch. I Teruma § 1 steht dafür: אמר אחר לחברו מבקש אתה להחליף in T. II Teruma § 1 אנטופיטון לחברו מבקש אתה להחליף ביני ובינך 2 es muss statt אנטופיטון heissen: אמיפטין $\ddot{\alpha}\mu \epsilon \psi \nu$, Tauschhandel; in Tanch. hat die Glosse den Text verdrängt.

אנטיגרפא, ἀντιγραφή, Antwortschreiben. Ber. r. § 67 f. 66°. Bei Land Anecd. leg. sec.

אנטיגרפון, ἀντίγραφον, Abschrift. Est. r. f. 107; ebenso im Syr.

אנטידיקום, אנטידיקום, der Anwalt gegen Jemand. Ber. r. § 82 f. 80^b; das. § 100 f. 99^d. Pesikta Echa f. 122^b (Deb. r. § 5 f. 257^a); 2. Gegner, Widersacher. Agg. Ber. § 63; Est. r. § 3 s. v. אגריתיקום (אנטידיקום) אנריתיקום (אנטידיקום) של בית אבא בית אבא ... M. Abba Gor. hat dafür richtiger: אלווי של אבא, die

Verurteilten von m. Vater." Ag. Ber. § 23.

אנמיוכוס, 'Αντίοχος, Name mehrerer syr. Könige. Ber. r. § 23. Sch. t. Ps. 9.

αυελ άνθύπατος (auch in der syr. Bibelübs. Act. 13, 7), Proconsul, Statthalter in den senatorischen Provinzen des röm. Reiches; auch für Consularis im späteren Sinn gebraucht. Koh. r. s. v. שלח f. 95. Das. s. v. עת לבקש f. 77d wird der Statthalter in Cäsarea, der sonst den Titel Praeses oder Procurator (grich. אפיטרופוס הגמון) führte, als אנטיפטא bezeichnet. Auch der Consularis wird griechisch nicht nur mit ύπατικός, sondern auch mit ἀνθύπατος übersetzt. Dio 53, 13. In der byzantinischen Zeit stand, wie die Notitia Dignitatum ausweist, Palästina unter einem Consularis, der dem Comes Orientis unterstellt war. In Midr. Koh. s. v. ויתרון ארץ f. 83a (f. 97a): ר"א הוה יתיב על בית הכסא אתא חד רומא ואקימיה. Die Parallelst. Jer. Schabb. VI, 9 lautet ר"א עאל לפונייה אתא אבטיונא דרומאי ואקומיה. R. Samuel Gama hat für אכטיונא die Lesung אפטונה; es ist an beiden Stellen zu lesen אנמיפטא, welches im Midr. K. ausgefallen ist. Auch der Prätor in den cäsarischen Provinzen führte den Titel praetor legatus Augusti pro consule. 1)

אנטיפרס אומיפרס, manchmal in אנטיפרס corrprt., 'Αντίπωτρις, Antipatris, eine Stadt in Judäa, ehemals Kefar Saba, im Geb. Efraim, von Herodes gegründet und nach seinem Vater Antipater so benannt. Midr. Schir s. v. הגך יפה להד יפה לולד. Schir s. v. הגך יפה לולד. אולר מות משנה לולד. לולד. Koh. r. s. v. בבקר זרע יוער אני היי לולד. Koh. r. s. v. בבקר זרע יוער אני הוא לולד. Ein andres Antipatris, Midr. Mischle zu c. 9 v. 2 erwänt, lag in Galiläa.

אנטיקיסר, Stellvertreter Ber. r. § 53 f. מלך יריחו אחד מה ת"ל אחד הוא ואנטיקיסר שלו, der Name scheint seit der Zeit, da seit Diocletian der Titel Caesar קיסר den Rang nach dem Augustus bezeichnete entstanden zu sein, wie Constantius Chlorus und Galerius bis nach Diocletians und Maximians Rücktritt nur den Titel Caesares führten; um nun durch das Wort nicht ein Missverständniss hervorzurufen, scheint vielfach für diess Verhältniss das Wort Άντικαῖσαρ, אנטיקיםר im gewöhnl. Gebrauch aufgekommen zu sein. Ber. r. § 83 Ende: ומלד בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו; hiernach ist Midr. Schir s. v. היה כרם היה zu berichtigen. Tanch. I Wajeze וכי אנטיקיסר של הק"בה 19 f. 78 וכי אנטיקיסר אני. Ebenso im Syr. Siehe Land Anecd. III. de Justiniano, p. 255.

κισικ, ἐάνθινα, violettfarbige Kleider. Sch. t. ψ 15.

מוסיקין s. אנינסקין.

אנטרי, אנטרי, Höhle. Pes. r. § 24 f. 44° וונתן הוו יונתן ורי יונאי וור יונתן הוו הווי וורי באנטרי. In Jalkut I § 297

¹⁾ ὀπτίων, optio, Gehilfe, Adjutant, wie Perles annimmt, kann es nicht sein, weil man zwar sagen kann: Adjutant des, aber nicht wol: ein Adjutant der Römer.

steht dafür ר' ינאי ור' יונתן הוו יתבין ohne באנמרי, u. dies scheint richtiger zu sein.

אנך, ὄυυξ, Onyx, ein Edelstein. Pes. r. § 21 f. 38b אנך במומיו anst. אין אתה עומר במומיו liest Friedmann richtig במימיו.

bei R. Samuel im Agur citirt Midr. Ruth § 3: ר'מאשא בר בריה דריב"ל נשתקע בחולי אנליפתין ג' ימים; in unseren Ausgg. fehlt das Wort אנליפתין; ist nach Buber (das. Note 120) in אפיליפתין zu berichtigen, ἐπίληπτος von der Fallsucht ergriffen: "war von der Krankheit der Fallsüchtigen ergriffen."

אנגקי, (auch im Syr. s. syr. Bibelübs. Matth. 18, 7), ἀνάγκη, 1. Zwang; Tanch. I Told § 24, 2. Not, Bedrängniss; Schem. v. § 5 f. 106d. (Midr. Schir s. v. מי יתנך כאח f. 23b); Midr. Schir Anf. f. 3^d (Koh. r. s. v. אני קהלת f. 74a); Ber. r. § 12 f. 13c. d , notdürftig, אהל אננקי : בולום אננקי für den augenblicklichen Gebrauch. Auch Ephräm in Jesai. 5 hat אנקתא רמסכנא, "die Not der Armen"; Ephr. in I. Sam. 21, 9: Notwendigkeit.

κισισικ, ἀναφορά, Berichterstattung, Bericht, Verzeichniss, Liste. Pesikta Schekal. f. 18^b (Pes. r. § 11 f. 16^d verschrieben in אפונראות [pl.]; Bem. r. § 2 f. 184c); in Tanch. II Schlach c. אפוכיות für אנפראות für אפוכיות s. auch Buber zu S. I Schl. l. Note 141.

κατεη. Εμπορία, Waaren. Sch. t. ψ 118, 20. Kohut.

κι άμφίλογος, zweifelhaft. Koh. r. s. v. אי לך f. 95a: והתחיל אנפילוגום בחכמתו; "und er begann, zweifelhaft zu werden an

seiner Weisheit." Levy übs. unrichtig: "der Streitsüchtige fing an mit seiner Weisheit." Das Subjekt ist: "er:" (Salomo).

, אמפיליא אנפיליא. έμπίλια, Filzsocken. Ber. r. § 61 f. 60b.

(De Lara).

60

אנפקינין, ομφάκινον, Öl von unreifen Oliven. Sifre 5. B. M. § 355 s. v. יהי רצוי; (Ber. r. \$ 98 f. 96d s. v. והוא יתן מעדני מלך; Bem. r. § 10 f. 206° (Waj. r. § 5 f. 149b) שמן אנפקינון; ebenso Midr. Schir s. v. אתי מלבנון f. 22d. (De Lara). S. Plin. h. n. 12, 60.

אקוום s. אנקום:

אנקליטין, ἀνάκλησις, Berufung, Appellation an ein höheres Gericht. (De Lara). Ber. r. § 49 f. 49° שאין לך מי שיתלה לך אנקליטין; Koh. r. s. v. אין שלטון f. 90°: אין מי שיתלה אנקליטין; nach der Parallelst. Deb. r. § 9 f. 261^h; dafür אין ... יכול ליתן לפניו אנקליטין, zu berichtigen: "Niemand kann gegen ihn Berufung einlegen;" Tanch. I Tasria § 9 (T. II Tasr. § 7; nur ist hier שלא ירננו עליו שלא יתלו nach T. I das. אונקליטין עליו אנקלימיו zu lesen). Viell. wäre אנקלימין zu lesen für אנקלימין.

אנקלימין, אנקלימא, מעמκλημα, Berufung an ein höheres Gericht, Appellation. Koh. r. s. v. אין שלטון f. 90°: שלטון (צ"ל אנקלימה) אין מי שיאמר אנקלומה (צ"ל אנקלימה) ebenso Deb. r. § 9 f. 261^a אין אדם יכול ליתן לפני אנקליטין אין אדם יכול לומר לפני אנקלומא (אנקלימא).

אקנקיתא s. אקנקתא

אנתרופי, Ber. r. § 18 f. 18b; das. § 31 f. 29°, שמעת מימיך אומרים גוני גונו גונייא אנתרופי (אנתרופו) אנתרופיא ἄνθρωπος (mit Abwerfung des Endbuchstaben), Mensch.

אנתרופיא, s. vor. Art., "du

hast nie gehört, dass man ἀνβρώπη sagt, ebensowenig wie man γυνὸ (γυνὸς) neben γυνὴ sagt."

אס, אנ, wie. Schem. r. § 15 f. 113^b; s. איליוס.

אבגניסטטון .s אסגנטירין.

אמיבא, stativa (castra), feste Station, Garnison. Tanch. I Wajeze § 22 (Ber. r. § 10 Ende: אמטאטיבה).

אנטבלא , אסטבלא , στάβλος, σταῦλος, (Malalas) stabulum, Stall. Tanch. I Ber. \S 32 אמר לה לה לה לובקה) רומה את לשרה שנורעה והצליחה אלפים יום אוצרות בר והאצטבלאות קש ומלאו האוצרות בר והאצטבלאות קש הי אלפים \S 11 f. 213° אמטבלאות f. 104b nach der richtigen Lesung von M. K. אומים אסטבלאות \mathfrak{g} , Stallmeister, später Κονοσταῦλος, daher Connetable.

אנמגנון, אסמגנון, nach Bacher, Agada d. Tannaiten I, S. 20, corrprte. Aussprache für ἀστρολόγος, κασιτίκιη, κασιτίκιη κασιτίκιη δίνους. Sterndeuter. Schm. r. § 102^d u. sonst. Davon das Abstractum

אסטגנינות, אצטגנינות, מסדף מסיף אסיף אסיף אמטנינות, אצטרא, מסיף אפיף אפיף אמטרא, אינור אצטבא, אסטווא אינור אינור

κοιασκ, στόμαχος, spätgriech. στομάχι, Magen. Waj. r. § 3 f. 147^h; ebenso im Syrischen.

אטימימא s. אטימימא. אטמופימא, אסמטיא, אסמטיא, statio, Ruhe-

station, Aufenthalt. Pes. r. Wattomer: לא עשה אסטטיא בכל ארץ ישראל.

אסטטיון, אדמדוני, statio, stationarii, Aufenthalt, Ordnung, Bestand. Ber. r. § 66 f. 65³; (Midr. Schir s. v. שובי f. 29^b): אומה שהיא משלמת אסטטיונו של עולם. (De Lara).

אסטטניות, Ber. r. § 45 f. 44^d, plur. האוסטטניות, nach Parallelst. Deb.r. § 6 f. 258° האוסטטניות, אסטסיניות (נשים הן) אסטסיניות, מעדיים הוא אסטסיניות, מעדיים הוא אסטסיניות, aufrührerisch, zänkisch; wie die Begründung zeigt איי אל אברם המטי עליך. — Dies gegen Levy, der es mit stationalis: "still, müssig" erklären will.

אסמיס, $i\sigma\alpha\tau\iota\varsigma$, isatis tinetoria, Färberwaid. Tanch. II Naso § 8: מי שהיו ידיו צבועות אסמיס (Tanch. I hat סמיס).

אסמית, אסמית, Stand, Stellung. Schem. r. § 15 f. 115^a ואח"כ התקין מרכבותיו ענגים ואח"כ האסטית שלו על סערה ומי מודיעך שלו על סערה. המקרה במים השם עבים רכובו

ה אמשכיויא in Ber. r. § 19 f. 19°, nach Jalkut אמשכיון, στιχάριον, στιχάριον, τείβτοκ es ist wohl zu lesen. In Midr. Abba Gorion § 6 corrumpirt in אנשביג, s. Brüll, Jahrb. I, p. 197. Nach R. Samuels Gama auch in Je-

lamdenu Teruma v. 1 שאם ילבש; das letzte Wort v. Buber berichtigt in אדם אסטורין und richtig erklärt. Reiske zu Constant. de cerim. p. 185. sticharion est tunica, corpus arcte adstringens.

אַסטלא, στύλος, ein spitzes Eisen. Midr. Sam. § 11; dah.

auch: Schreibgriffel.

אנטלא, אסטלא, Kleid, Talar (syr. Hexapla 2. Kön. 5, 5); Koh. r. s. v. שלח לחשר f. 95°; das. f. 96°. Auch im Syr. אסטלא,

Ephr. in I. Sam. 21, 9.

אסטלי, στήλη, Säule, auch als Document von Beschlüssen, Bündnissen u. dgl. Ber. r. § 74 g. E. Bem. r. § 23 f. 247^h. In den Parallelst, Tanch. I Mase § 8 u. T. II § 11 ist irrig אטליסיות und Mehrz. אסטלי für אסטלי und S. Buber zu d. St.

אסכולסטיקון s. אסמרסטיקין.

אסטמיות, אסטמיות אושר אות המשמיות לייון פות הודי אושר אות האר אות הודי און איז אין פונות בי לי און פיות מנות בי לי און פיות מנות בי לי און פיות $\sigma au au au au$ (pl. $\sigma au au au au au$), Mund. In unsren Ausgg. steht dafür: אין שמתפללין שמתפללין, wo also die Glosse den ursprünglichen Text verdrängt hat. Ebenso wird die Stelle המנודל דוד f. $20^{\rm h}$ lauten müssen:

אסמנים, אסמנים, καθενής, schwach, leidend, krank; (ebenso im Syr.). In Tanch. I Tasria § 8 u. T. II Tasria § 6 Ende: רובו מים ומיעוטו דם נעשה אסטנים ist nach der Parallelstelle Waj. § 15 f. 58° אירופיקוס וו אסטנים zu berichtigen. S. Buber. Ber. r. § 11 f. 11^d; Schem. r. § 1 f. 101^b.

אסתניסוה, ἀσθένεια, Schwäche; Ekel. Echa r. s. v. בני ציון f. 67°. אסטטנית, στασιάζουσα, aufrührerisch, zänkisch. Deb. r. § 258°. S. אסטטנית.

פני אמטרוביל, אמטרוביל, στρόβιλος, ein sich drehender Körper, daher: Mühlstein. Ber. r. § 28 Anf.; das. § 30 f. 28^h; Waj. r. § 31 f. 175^d; Midr. Schir s. v. קום f. 20^a; 2. Fichtenapfel. Midr. Schir s. v. שררך f. 30^h; Pesikta r. § 10 f. 13^h; Tanch. I Kitissa § 1 f. 53^a (T. II das. § 2 f. 116^a). Das Wort kommt auch im Syrischen vor.

אסטרטא, אסטרטא, $\sigma \tau \rho \acute{\alpha} \tau \alpha$, Strasse. Koh. r. s. v. כל הדברים f. $73^{\rm a}$; das. s. v. יגעים f. $86^{\rm d}$; Echa r. s. v. רבתי f. $52^{\rm c}$; das. s. v. דר f. $64^{\rm d}$. Mechiltha Wajassa f. $57^{\rm a}$. Tanch. I Mischp. § 5 f. $42^{\rm b}$ in אסטוטין f. $26^{\rm b}$ ist in להייו. Schir s. v. להייו f. $26^{\rm b}$ ist in בהרא אסטרין das zweite b ausgefallen.

אסטרטאל corrprt. aus אסטרטא, στρατηλάτης, militärischer Befehlshaber; griech. Ubersetzung für magister militum. Midr. Schir s. v. אדרנזריא f. 31°. אדרנזריא אפרכיא גרבריא אסטרטיא (אסטרטלטיא) "unter Adargasrin sind die Präfekten, unter Gedobrin sind die Kriegsminister (der verschiednen Präfekturen) verstanden." Die Aggadisten verdeutlichten die Erklärung der im Text Daniels angeführten Würdenamen durch Bezeichnung der entsprechenden höchsten Verwaltungs- und Militärbeamten im damaligen oströmischen Reiche. Ebenso Deb. r. § 3 f. 253° mehrmals: bs. יבאו שני אמטרטין (אסטרטלטין) ושנים עשר בלביטין זה משה ואהרן וי"ב ראשי שבטים, "es sollen kommen die zwei obersten Heeresbeamten, nemlich Moses und Aron, und die 12 Senatoren, nemlich die 12 Stammhäupter." Die ἔπαρχοι und στρατηλάται werden öfters zusammen genannt, so Pesikta Para f. 41°, wo nach Buber das Oxf. Msc. wo nach Buber das Oxf. Msc. ואסטרטלים, und Tanch. I Para die Parallelst. אפרכיה ואסטרטיליא.

אסטרטיא, אסטרטיא, ארופן ארופן, ארופן ארופן, ארופן ארופן, (auch im Syr.; vgl. syr. Bibelübs. Luc. $3,\,14$ איים אסטרטיא פלחי אסטרטיא לעד האיים לפי הארובן הארובן לפי האיים לפי הארובן הארובן באסטרטיה של מלך באסטרטיה של מלך באסטרטיא לו בנתון באסטרטיא של מעלה הה"ד שרפים עומדים ממעל לו בערון באסטרטיא באינה ארובן ארו

אסטרטיוט (syr. אסטרטיוט, Math. 8, 9 u. a.), στρατιώτης, Soldat; Schem. r. § 15 f. 115a ב"ו מכתיב לו סטרטיוטין. Bem. r. § 7 f. 195a מלך ב"ו מחלק כלים ובסטיא לאיסרטיוטת שלו (לאסטרטיוטין שלו). Ofters ist es falsche Lesart für אסטרטיגון, so Tanch. II Haasinu § 2: אסטרטיוטון של אותה מדינה, während T. I das. § 2 die richtige Lesung אסטרטיגון hat. In Jer. Kethub. v. 5: ונזרו שיהא אסטרטיוט אסטרטיגון) בועל תחלה). In Jer. Schekal. v. f. 49 מעשה בכהן אחר שהלביש לאסטרטיוט אחד, wo die Ausgg. des babyl. Talmud steht סרדיום אחד. In Midr. Schir s. v. מי זאת עולה Ende; f. 18° hat dafür פנחם המלביש אלבש אסטראטינא; öfters ist es auch mit ברדיוט = ברדיוט verwechselt. S. Sachs I, 93.

אסטרטיגוס, אסטרטיגא, στρατηγὸς, griech. Übersetzung von

Praetor, auch wie Praetor für Propraetor, Statthalter einer kaiserlichen Provinz, während die Statthalter in den senatorischen Provinzen Proconsules אנטיפטי. ανθύπατοι hiessen. Tanch. I Haasinu § 2 א' של אותה מדינה wornach Tanch. II das., welches אסטרטיוטין hat, zu berichtigen ist. למלך שהיו לו ב' אסטרטיגין Ber. r. § 3 וכו' Schem. r. § 130 א' שליט ביום וכו' f. 130d: ומיגוהו לעפרן אותו היום אסטרטיגום (soll heissen ארכיסטרטיגום) עליהם; Deb. r. § 10 f. 161d: לאסטרטיגון ששימש בב' מדינות. Midr. Schir s. v. מי זאת עולה ist viell. אסטרטינא zu lesen st. אסטרטיוטא; 2. Übersetzung für magister militum, wie das Wort אסטרטילטים στρατηλάτης, beide bei Procopius und den Späteren in diesem Sinne gebraucht werden: militärischer Oberbefehlshaber einer der 4 Praefecturae des römischen Reichs seit Constantin: στρατηλάτης τῆς έώας oder κόμης τῆς Θρακίας, magister militum oder comes rei militaris per Orientem, per Thraciam; Schem. r. § 34 f. 134a; auch die Duumviri in den italischen Städten werden im Griech. στρατηγοί genannt. Auch bei Land, leges seculares: f. 195 heissen die magistratus municipales: אסטרטיגא.

אסטרטיגוס in Sch. t. ψ 17 ist, wie Gebhardt richtig bemerkt, ce שמי בקרבו שמו lesen: מי שמי בקרבו שמו בקרבו שמו פריסגוס של הק"בה חקוק על לבן של מלאכים כמין Dies Wort ist nach Gebhardts Bemerkung: $\dot{\alpha}$ סדבי $\dot{\alpha}$ (sin Sternchen als Zeichen; es ist das, was in den Parallelstellen Pesikta Bachod. Haschl. f. 108 $^{\rm th}$ (Schem. r. § 29 nach M. K.) מבלא (in Pes. r. § 21.

64

מבלרין heisst, ταβλίον ist aber das Einsatzstück von Purpur auf der Chlamys; Marquardt, Privatleben der Römer S. 533. Unterworfene Könige der Barbaren trugen eine Chlamys mit solchem ταβλίον, welches das Bildniss des römischen Kaisers als Zeichen der Anerkennung von dessen Oberhoheit trug. Malalas II p. 33, γλαμύδας φορεῖσθοι, τὰς μέν βασιλικάς πορφυρᾶς, έχούσας ταβλία χρυσᾶ. Das. XIV p. 413 wird berichtet, dass der König der Lazen die römische Oberhoheit anerkannt und als Klei-. dung χλαμύδα ἄσπρον όλοσήρικον, έχου χρυσοῦν βασίλικον ταβλίον, έν ὧ ύπῆρχεν έν μέσω στηθάριον άλη Εινόν, έχοντα τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοῦ. Dieses Zeichen der Anerkennung der Oberhoheit Gottes, welches die Engel an ihrem Herzen eingegraben tragen, heisst nun in Sch. t. ψ 17 כמין κος, εine Art , ἀστερίσκος, είνα Merkzeichen.

κουνωτηλάτης, griechische Übersetzung von magister militum oder comes rei militaris; Ber. r. § 44 f. 43°; das. § 49 f. 49° תולין לו אנקליטין מדוכום לאפרכום ומאפרכוס לאסטרטלטא; "man kann Berufung einlegen vom Militärbefehlshaber der Provinz an den legatus Augusti (ὕπαρχος), vom Legaten an den magister militum"; das. § 78 f. 77b; Waj. r. § 1 f. 145^b; das. § 16 f. 159^b (Echa r. s. v. of. 68°); in Pesikta Wattomer f. 133a fehlt אסטרטילטים, und Pes. Para f. 111 (Pes. r. § 14 f. 25°; Tanch. I Para § 27; Midr. Schir s. v. ישקני f. 5h). Sch. t. Ps. 80 יכרסמנה חזיר מיער זה המלך וזיז שדי ירענה זה אסרטיקולין. "Es frisst ihn (den Weinberg Israel) der Eber vom Walde, d. i. der (römische) Kaiser, und das Gethier der Felder weidet ihn ab, das sind die στρατηλάται, die magistri militum, die Militärcommandanten"; es ist nemlich καιστίσι zu lesen st. κασαταίται Das Wort kommt auch im Syr. vor. Siehe Land Anecd. III. De Justiniano rege p. 256.

מסטרולוגום א מסטרולוגום, ἀστρολόγος, Sterndeuter. Ber. r. § 1 f. 3°; das. § 44 f. 43°; § 87 f. 85°. Schem. r. § 1 f. 102°. Deb. r. § 4 f. 255°. § 8 f. 260°. Midr. Schir s. v. אסטרולוגיםי f. 31°. אסטרולוגיםי. Ebenso im Syrischen.

אסטרולוגיא, אסטרולוגיא, מֿסדףס- λ סיָגֹם, Sterndeutungskunde. Ber. r. § 87 f. $85^{\rm a}$; Waj. r. § 36 f. $180^{\rm d}$; in Pes. r. § 14 f. $23^{\rm c}$ in Addrive corrumpirt.

אסטרונגילון, στρόγγυλος, rund.

Pes. r. § 10 f. 13a.

που καθαισία κατροφωμάτιον, Thürangel. Ber. r. § 66 f. 66°.

NOS, 'Aσία, Asia, das Land der Asianen: Sardes. Indess in dem Cod. Baluzianus aufgeführten Bandurius, animadversiones in Const. Pphg. libr. de thanat. wird 'Aσία als der alte Name von Ephesos aufgeführt. In Sifre 4. B. M. § 131 מלכות זו מתגאה ומשתחצת אין לה אלא ד' מדינות שראויות למלכות ואלו הם אביא (אסיא) ואלכסנדריא וקרטיגני ואנטוכיא. Nach Rappoport Erech. mill. 155b ist für אביא zu lesen אסיא, wie es auch Jalkut Balak s. v. בשמים lautet; 2. die Stadt Assia am Orontes. Ber. r. § 37 Anfg. § 44 f. 44^a רשב"י אומר דרמסקוס ואסיא ואספמיא ראב"י אומר אסיא ותרקי וקרתגינא (nach Kohut); Jer. Megilla I, 9;

65

wird אשכנו אויא פראן. mit אשכנו, Anspielung an Ascanien, Provinz des oberen Phrygiens. In Jer. Schbii'th VI, 1 erkl. R. Simon אסיא ואספטיא ווא הקני הקני הקנוי הקרטוני "die Apamenische, die Damascenische Provinz, also eine Provinz Kleinasiens. 2. Die Stadt der Asianen: Sardes, Sifre, Balak, Neubauer 308—310.

Μοτοκ, ἀσήμιν, ohne Gepräge, Münze ohne Wertangabe und Gepräge (Ducange; Fabretti ad Nicephorum; ἄσημον, ἀσήμιον, ἀσήμιον, ασήμιον, ασήμιον, αποτομένου Β. Β. Μ. § 107.

מסיתא, ἄσωτος, schlecht, liederlich, ausschweifend, verschwenderisch im Essen; in Ber. r. § 17 f. 17^b (Waj. r. § 34 f. 178^d letzte Z.) אסיתא haben אירהא hat Ephr. אסימי ורוי hat

אסכילי, Deb. r. § 2 f. 252°, richtiger אסכולי, σχολαί, scholae, die Palasttruppen; scholae hiessen in der späteren Kaiserzeit die Abteilungen der Palasttruppen. Madwig, Verfass. und Verwaltg. des röm. Staates I, 588; II 573. S. auch Sachs I 116 Anm. "Alle Abteilungen der Haustruppen Pharaos wurden teils stumm, teils taub, teils blind." כל אסכילי (צ"ל אסכולי) פרעה מהן נעשו אלמים וכו" לה שעשיתי לאסכילי (צ"ל ferner: מה שלאסכולי) פרעה wie denn in Midr. Schir. s. v. צווארך כמגדל השן f. 30° wirklich כל איסקולין של פרעה steht. In Sch. t. ψ 11 ist es corrprt. in כל אכלוסין של פרעה.

סכולסטיקא, אסכולסטיקא, סעסλαστικός, Gelehrter, insbs. Rechtsgelehrter (Sachs II, 182). S. auch leg. secul. f. 226 in Land Anecd. אסכלסמיקו. Ber. r. § 64 f. 63d אסכולסטיקא דאורייתא, "entweder gelehrter Kenner des jüdischen Gesetzes oder dessen Anwalt, Redner. Midr. Schir s. v. סגניא f. 31° wird סגניא (Daniel 3, 27) mit סכולסטיקי erklärt. Wenn einige Zeilen weiter oben דתבריא (Dan. 3, 2) mit einem Wortspiel mit אימכלוסקוקי erklärt wird, so muss dies Wort ein andres sein, als das für סגניא gebrauchte, und es scheint mir wie das Sachs II, 180 für das in Schem. r. § 43 f. 138a vorkommende אסטליסטקין annimmt, ebenfalls aus איקליסיסטיקי, έκκλησιαστικοί, "Redner, Anwälte, Kronjuristen," verdorben zu sein, die das Recht verdrehen (דתבריא).

אסכלה, έσχάρα, Bratrost. Sifre 4. B. M. § 158. Siehe Sachs II, 41.

אסיל, אסל, אסל, אסל, אסל, אסל, אסל, מיואס, Tragholz, um auf beiden Seiten Lasten zu tragen. Koh. r. s. v. גם זה ראיתי האסל שיש לו בית קיבול מעות f. 92^d: מעות auch Kel. 17, 16, die Tragstange, worin ein Behälter zum Aufheben des Geldes ist, (unter den Arten betrügerischer Handlungen genannt).

chen, schwammige Kuchen. Mechiltha Bo. § 10 f. 14^a.

אספטיה, אספטלייה , אספטיא, όσπίτιον, δσπιτάλιον, hospitium, hospitale, Herberge: Aufenthalt als Fremde. Ber. r. § 44 f. 43d (Midr. Schir s. v. ער שיפוח f. 16^d; Pesikta r. § 15 f. 27^b). Die richtige Lesung an diesen Stellen ist: גרות בארץ לא להם עבדות ועינוי אפי' באספיטלייה als Fremde werden sie "als Fremde werden sie weilen in einem Lande, das ihnen nicht gehört (Kanaan und Ägypten [alle 400 Jahre]), Knechtschaft und Druck wird sie ausserdem treffen in dem Lande, wohin sie als Gastfreunde gekommen, d. i. in Agypten; Letztere also, Knechtschaft und Druck dauern nicht 400 Jahre.

κleid. Bem. r. § 4 f. 191^b u. c. Siehe Gebhardt, Beiträge zur Erkl. etc., und Kohut.

κάσφάλεια, Sicherheit, Versicherung. Deb. r. § 7 Anfg. S. Sachs I, 169.

אספלידא, $\sigma\pi\eta\lambda\dot{\alpha}\delta\iota\sigma\nu$, Höhle. Th. Jer. zu 2. B. M. 33, 22 gibt בנקרת. Th. Jer. zu 2. B. M. 33, 22 gibt בנקרת als Übs. v. בנקרת (De Lara) 2. s. v. a. $\sigma\pi\alpha\lambda ls$, $\psi\alpha\lambda ls$ אכסררה Halle, Schwibbogen; wie in Midr. Ester s. v. in f. $104^{\rm a}$, in Menach. $33^{\rm b}$ und Baba b. $7^{\rm a}$; daher Sachs I, 169 mit Unrecht in Midr. Est. $104^{\rm a}$ אספלייא dafür lesen will. Gebhardt a. a. O.

אספליטין s. אספליטין אספליטין עספליטין, עספלנית, Verband,

Compresse, Pflaster. Pes. r. § 45 f. 71^a. (De Lara).

אספמיא, Hispania, Ίσπανία, Spanien. Pesikt. Bach. haschl. f. 151^b (Waj. r. § 29 f. 173^a; Tanch. II Wajeze § 2, an welcher letzteren Stelle אספניה steht). In Ber. r. § 44 f. 44^a (Jer. Schebiith VI) steht es für אפמיא; in Ber. r. § 60 Anfg. steht es falsch für מיסופוטמיא; s. Rappoport, Er. Mill., Ber. r. § 5 f. 6d und Schem. r. § 9 f. 110° ebenfalls corrprt. für אפמיא. Auch in Sch. $t.~\psi~24~{
m ist}$ ימא דאספמיא nach Jer. Kilaj. IX f. 32° in ימא דאפמיא zu berichtigen, wie auch ohne diese Parallelstelle schon der Inhalt erfordert. (S. auch Levy).

Zusatz zu Debar. r. Nizzabim ed. Buber; syr. κασεικ. (Land Anecd.).

κ σφένδαμνος, Ahorn; in Tanch. II Terum § 9 in κασει

נרמוז corrprt. (Levy).

אספסייגום, Vespasianus, Οὐεσπασιανὸς, der erste der flavischen Kaiser. Echa r. Einl. f. 45^d; Echa r. s. v. אוו אריה f. 55^c; Sifra Bechukkottai § 8 לא מאסתים בימי אספסיינוס (Est. r. Anf. f. 99^c) r. a.

אמפסיאני, Anhänger Vespasians; Echa r. s. v. פרשה ציון f. 59^d.

der Dienst der spiculatores, und die von ihnen zu vollziehende Todesstrafe (Fleischer zu Levy's W. B.). Schem. r. § 15 f. 115°.

אספקלטור, spiculator, σπεκουλάτωρ. (Ev. Marci 6, 27) Häscher, Profoss, Henker. Bem. r. § 19 f. 239^h; Ev. Marci 6, 27.

אספקלריא, σπεκλάριον, specu-

laris, Glas, Spiegel. Mechiltha Jithro § 2 zu c. 18, 21: מחחה מכל העם באספקלריא במחוית זו ממל העם באספקלריא במחוית בה המלכים. Nach Bacher a. a. O. I, S. 200 ist hier ein astrolog. Instrument gemeint, mittelst dessen Moses die Männer wählen solle; s. v. a. er solle den zu Wählenden das Horoskop stellen. Ber. r. § 91 f. 88°; Waj. r. § 1 f. 145d.

βυσορούς, δψαρτυτής, Speisebereiter. Est. r. § 4 Anf. S. Jastrow, a dictionary of the targumim etc.

ποθύραινα, Hummerfisch. Ber. r. § 7 f. 8^b. Siehe Mussafia und De Lara.

σπάρτιον, σπάρτη, Seil, Tau. Waj. r. § 17 f. 160a האשה הזאת מווה מעה אחת עבה ומעה אחת דקה אלו הציבום (לציבין) ולעונות ואלו לאיספליטון (לאספרטין), Die Frau webt ein Gewicht (Flachs) dick, und ein anderes fein, dieses zu Fäden und Fasern, und jenes zu Stricken. "1) Bei dieser Gelegenheit sei auf eine corrupte Stelle im Waj. r. das. in Auslegung des angewendeten Psalmverses hingewiesen. כי אין חרצבות למותם :Stelle lautet ובריא אולם לא הרהרתים בחלאים ולא צבתים בעונות. Aruch hat צבתים בעונות. Levy leitet הרהרתים vom syr. הר contendit; אהר (syr.) verletzen: "ich verletzte sie nicht durch תרצבות Krankheiten. " Offenbar soll חרצבות erklärt werden; der Midrasch erklärt es in zweierlei Weise, einmal durch לא) "ich habe sie nicht angefeindet", vgl. בשום לשון תחבא בחרחורי Gittin 57b

אספריסא, sparus, Speer, Lanze. Echa r. s. v. דום f. 65^a. (Mussafia).

γισερκ, σπάδη, σπάδη, σπάδη, σπάδιν, Schwert. Schem. r. § 15 f. 115a (Tanchuma II Chaje sara § 3); Pesikta Besch. f. 89b.

γιληδοκ, σπαδάριος, Schwertträger, Beamte in der nächsten Umgebung des griech. Kaisers. (Sachs I, 123), Waj. r. §5 f. 149^d. Midr. Schir s. v. 1108 f. 16^b.

אסקומלא, seutella, σκουτέλλα, σκουτέλλον, Schüssel. Sifre 4. B. M. § 89 s. v. אסרות המל בכליד היה יורד תחילה וגעשה לארץ מין סק בקומלא והמן יורד עליו חור עליו בנליד היה יורד עליו מון מור עליו במן מק בקומלא והמן יורד עליו אסקומלא dem Erdboden wie eine Art Schüssel geworden, auf welche das Manna hinabfiel."

יוויי פטריי, אסקוטרי in Koh. r. s. v. מובה חכמה ל. 93° ist nach Ag. Ber. § 58 in מובר אסקריטורי הישוא, secretarius, σεκρητάριος zu berichtigen: Schreiber des kaiserlichen Geheimrathes; in hist. Aug. Aurelianus 36: notarius secretorum.

ישסקסא, ישסקסא, σκέπη, σκεπαστον, Sänfte, bedeckter Wagen. (Sachs I, 171). Midr. Ruth s. v. f. 39^b; (in Tanch. I Bo. § 16 f. 25^b corrumpirt in אסקופא

¹⁾ S. Straschun, citirt bei Bacher a. a. O. II, 44.

סתטא, von Buber berichtigt); Echa r. s. v. א גלתה f. 55^a ; Sch. t. ψ 3; das. ψ 103 בתוך האסקססחי in der parallelst. Koh. r. s. v. הבל הבלים אספקרפסתא corrprt.

אָסקריטי, ἐσχαρίτης, auf dem Rost Gebackenes. (Levy); Mechiltha Bo. § 10; das. Wajassa

§ 5 zu וטעמו כצפיחת בדבש.

שלח לחמך. Koh. r. s. v. מסרדיום f. 96° s. v. a. מרדיום und ברדיום Oberster der Leibwächter des Kaisers.

στρατιώτης, Soldat.

Bem. r. § 7 f. 195a.

אסרטיא, στρατιά, κriegerschaar, Heer. Sch. t. ψ 92. Ber. r. § 87 f. 85°. Midr. Sam. § 12. Mit exercitus, wie Sachs I, 171 meint, hängt es nicht zusammen.

κισιατόσας, κισιατόσας, όποβάλσαμον, Saft der Balsamstaude, der in kleinen Tropfen hervorquillt. Plin. h. n. 12, 54. Ber. r. § 27 f. 26^d (Aruch. De Lara).

אפוטיקי, ἀποδήκη, Behältniss, Vorratskammer; Zufluchtsort. Schem. r. § 24 f. 123^b; das. § 30 f. 128^a.

אפיטרופוס s. אפיטרופוס.

אפוכי, ἀποχή, Quittung, Erlassurkunde. Ber. r. § 42 f. 41^a; Echa r. s. v. d. f. 69^a (Sifre 5. B. M. § 26 Anf.). Est. r. f. 100^b; Midr. Ruth f. 36^b. Bem. r. § 13 f. 219^a, das. § 17 f. 233^d; in Tanch. II Schlach corrprt. in Tanch. II Schlach corrprt. in Waj. r. § 34 f. 177^c; 3. ἐποχή, Zurückhaltung als Geisel, Echa r. f. 65^a בני אפוכי (Est. r. f. 100^d corrp. in 'β. (Est. r. f. 100^d).

אפומטא, Pesikta Besch. f. 86b, nach Jalkut Samuel § 152 zu berichtigen in אמפושיות, ἀναφωτὶς, Fenster. S. Buber Note 121 u. Kohut; (Lattes in Nuovo saggio, Atti della R. Accad. dei Lincei 1881 f. 296) findet es wahrscheinlich, dass es ἐμφώτειος sei, das ist aber kein Hauptwort, sondern ein Beiwort: erleuchtet. In Schm. r. § 28 f. 125^d ist es aus אפישנמאטא corrumpirt.

קפונדה, אפונדה, φοῦνδα, funda, Geldgurt; Bem. r. § 4 f. 191^d; Sifra Kedoschim § 3, 7 s. v. ואת מקדשי תיראו. In Pes. r. § 11 f. 16 steht irrig שני אפונדאות für

אנפראות.

איפיפודין s. אפופודין.

γοδιδΝ, γοδιδΝ, ἀπόφασις, Verurteilung, Verdammungsurteil. Schem. r. § 2 f. 104^h; § 18 f. 117^d; Waj. r. § 6 f. 150^h; § 20 f. 164^c; § 21 f. 164^h. Bem. r. § 1 f. 182^d. Midr. Schir. s. v. 5 τους f. 20^c. Tanch. I Waj. § 11 f. 8^{a. b}. (Tanch. II Wajikra § 6), Tanch. I Wajikra § 15 f. 5^a. (T. II Wajikra § 7 f. 4^a).

אפירטים s. אפורטים

κριπίθη, ἀποδήκη. Ebenso im Syr.: Behältniss. Sch. r. § 30 f. 12S^a. (Levy).

אפותיקי, אפותיקי, auch im Syr. Pfandurkunde, Unterpfand. Schem. r. § 31 f. 129^d.

8058, έπτὰ, sieben. Ber. r. § 14 Anf.; das. § 20. Bem. r.

§ 4 f. 188°.

keit, insbes. eminenter Ausdruck der Sekte der Karpokratianer für die neidlose Preisgebung der Jungfrauen und Ehefrauen zum Umgange mit Jedermann, wie Plato es in der "Republik" lehrt. Koh. r. s. v. להדברים יגשים f. 73°. Grätz, Gsch. d. Juden IV, S. 564

hat mit genialem Blick und seiner ungemeinen Belesenheit diese Stelle berichtigt, und den eminenten Ausdruck des Wortes άφθονία erkannt. Die St. lautet nach seiner Berichtigung: ר' יונתן ערק חד מן תלמידוי לגביהון אזל ואשכחיה עבר בן אפטוניות. Einer von R. Jonathans Schülern war zu ihnen (den Sektirern) enflohen; da ging er (R. Jonathan) und traf ihn, wie er bei ihnen der Frauengemeinschaft sich ergab (Neidlosigkeit übte): הלך ומצאן עסוקין בריבה אחת אמרין ליה רבי איתא גמול חסדא להדא כלתא אמר לון כן ארחיהון ריהודאי עבדין? אמרין ליה ולא כן כתיב : נורלך תפיל בתוכנו בים אחד יהיה לכלנו? vgl. über כים Waj. r. § 12 f. 155° כי יתן בכום עינו בכים כתיב לשון נקי הוא כרכתיב כים אחד יהיה לכלנו. Mussafia, De Lara und Levy leiten das Wort unrichtig von ὑπεύθυνος ab; ebenso irrig ist Kohuts Erklärung. 1)

אפטניה, κrippe; Höhlung, Fach, Vertiefung. P. R. El. § 23.

אפטריכא, πατριάρχης, πατριάρχα, Patriarch, Oberhaupt. Ber. r. § .94 f. 92° אפטוריקא geschrieben.

אפיטגמטא, פֿ α וול α ע α ר, Aufträge, Befehle; in Schem. r. § 28 f. $125^{\rm d}$ למלך שביקש לעשות אופימטאטא למלך שביקש לעשות אופימטאטא (צ"ל אפיטגמאטא) חוץ מדעתו של איפרכוס (צ"ל אפיטגמאטא) הוץ מדעתו של איפרכוס

שנימיקוֹם, κατικός, consularis, gewesener Consul; wenn die Kaiser in eine cäsarische Provinz einen gewesenen Consul als Statthalter sandten, so hatte Dieser den Titel legatus Augusti

consularis oder einfach Consularis, πρεσβευτής ὑπατικὸς; an Rang stand der Consular dem Proconsul nach. Siehe Salmasius zu Adrianus (hist. Aug.) 22; Mechiltha Amal. § 2. In Sifre 5. B. M. § 317 κατωσίς: Syr. Übs. Galat. IV, 2.

,אפוטרופא, אפוטרופוס, אפיטרופוס אפיטרופא, ebenso im Syrischen, έπίτροπος, Vormund. Schem. r. § 46 f. 140d. Pes. r. § 17 f. 32b; 2. Verwalter, auch Übersetzung von Procurator, Landpfleger, Statthalter in Ländern, welche nicht Provinzen des röm. Reiches, sondern Krongut des Kaisers waren, wie Judäa nach Herodes Tod, Noricum etc. (Mommsen, Röm. Staatsrecht II, 1 S. 236). Ber. r. § 6 f. 7^b; Sifre 4. B. M. § 10 Ende; Echa r. s. v. שרים f. 69d; 3. Intendant, Steuererheber in den kaiserl. Provinzen (Mommsen, das. II, 2 S. 965 A. und Dio Cass. 53, 15, 3); Pes. Asser f. 95^b (Tanch. II Reé § 10; Tanch. I Reé f. 11^a). Ein Beispiel solcher räuberischen Intendanten siehe Herodian VII, 4. Buber zu Pesikta Asser teasser f. 95^b zeigt in Note 11, dass in der Parallelst. in Schm. r. § 31 f. 31^a der Passus unrichtig in's Hebräische übersetzt worden. אילין אפוטרופיא דנפקין לקרייתא Statt אלא heisst es dort אלא כגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהם יוצאים לעיירות וגוולין. Weil der Sammler von Schem. r. den Ausdruck in seiner prägnanten Bedeutung nicht mehr kannte, gab er es mit einer Paraphrase, und zwar mit einer unrichtigen. 3. Gerichts- und Polizeiaufseher in den Städten, griech. Übs. von

¹⁾ Perles, Zur Sprach- u. Sagenkunde 21, 22 erklärt es für πουτάνη, Buhlerin: womit ich nicht übereinstimme, da hier μ unerklärt bleibt.

Curator; Mechiltha Amalek § 2 f. 63a (פליריכום nach Jalkut) אפוטרופוס גוזר גזירה קליריקוס מבטל על ידו. "Wenn der Curator eine Anordnung trifft, kann der Tribun (φύλαρχος od. χιλιάρχης) sie aufheben."

אפייטרום

אפייטרום, וππίατρος, Pferdearzt, Thierarzt. (De Lara); Bem. r. § 9 f. 199a.

אפילו, ἀπειλή, Unglück, Verderben. Midr. Schir s. v. ברח דודי f. 34° אותה שעה חושב הב"ה אפילן צ"ל אפילי) לעולמו להחריבו : "in jener Stunde beschliesst Gott Verderben über seine Welt, sie zu zerstören." Jer. Ber. IX, f. 13c: הוא אפילון לעולמו להחריבו; soll heissen: 'חושב הוא אפילין לעולמו וכו "beschliesst er Untergang (ἀπειλήν) seiner Welt, um sie zu zerstören"; es ist das griech. Wort ἀπειλή, welches bei Malalas (z. B. p. 142, 12; p. 454, 10) die Ver-Bedeutung: "Unglück, derben" hat. Nach unsrer Stelle ist auch Sch. t. ψ 18, 8 מחרה אפו zu berichtigen, ebenso das. ψ 104, wo וחושב אפילי umschrieben ist in ומבקש להחריבו; und Tanch. I § 12 f. 4^b ist es verändert in את עולמו ומזעזע s. Buber das.

אפיסטולי, ἐπιστολή, Zuschrift; letzter Wille. Ber. r. § 74 f. 73b. אפיקומין, έπιγεῦμα, Nachtisch. Mechiltha Bo. § 18. (Kohut).

אפיקורום, Ἐπικουραίος, Ερίkuräer, Anhänger der Lehre Epikurs, welcher die göttliche Vorsehung und die sittliche Überwachung der Menschen durch Gott läugnete, und das Vergnügen für das höchste Gut erklärte, daher: Gottesläugner; Ber. r. § 19 f. 19^a; Sifre 4. B. ואת מצותו הפר זה אפיקורום 112 M. S Sifre 5. B. M. § 12.

אפירשים, πειρατής, Seeräuber. Waj. r. § 25 Anf.

ναπρέτης, Diener, s. v. אל תרבו הeisst es: אפיריטים משלו היה; in Midr. Schir s. v. פריטין :lautet es אמרתי אעלה בתמר משלו היה. Siehe: De Lara, Keth. Kehunna. u. W. Heidenheim zum Piut ארכין ה'

אפיתיסים, έπίθεσις, Hinterlist, Betrug, Überfall, Überraschung. In Deb. r. (Münchener Hdschr. v. Buber edirt in Likutim) § 19 f. 21 באיש עושה מוימות אפותיסים in unserem Deb. לא קטלת ובמה קטלת r. ist die Lesung צ"ל) אפותיסים verdrängt durch die Glosse: בערמה. Midr. Sch. s. v. והיה הסום אומר לרוכבו ; לסוסתי אומר לחוסתי רמה בים מה בים איפותוסים געשית לכם בים. Perles a. a. O. 25 lehrt, dass die Münchner Hdschr. nach רמה noch hat רמה בים (er täuscht euch im Meere), dass also איפתוסים $= \dot{\varepsilon}\pi i \Im \varepsilon \sigma i \varsigma$, listiger Uberfall, Hinterhalt.

. אפלייא φλυάσσω, Possen reissen. Ber. r. §91: למה אפליית בי Siehe Kohut.

אפקילתא s. אפליקתא.

אפרסמון, אפלסמון, βάλσαμον, Saft der Balsamstaude. Echa r. s. v. of. 68° (Pesikta Wathomer f. 132b; Waj. r. § 16).

אפמיא, Ἀπάμεια, Apamea, Name mehrerer Städte; im Midrasch vorkommend, auch oft אספמיא geschrieben, ist es die in Syrien südlich von Antiochia am Orontes liegende Stadt A. ימא דאפמיא in Sch. t. ψ 24 und Jer. Kilaj. Ende (in Babl. b. b. f. 74^b irrig ימא דאספמיא) ist der Orontes, welcher bei dieser Stadt einen See bildete: apamenischer See genannt. Jer. Schebi. VI, 1 ist unter הקני die Provinz Apamene verstanden, nach R. Simon.

, אפנמי, ebenso im Syr., ἀπάντησις, das Entgegenkommen. Midr. Schir s. v. ער שהמלך; לאפנטי של מלך Tanch. I Emor § 30 לאפנטי של ist dort verschrieben in לאנפטי ש' מ', ebenso das. Wajesch. § 2; Schem. r. § 24 f. 8a, u. öfters so verschrieben. In Waj. r. § 28 f. 172d כל עמא יפקון להון פרטי דיהוראי בעי למצמבלא welches Levy übersetzt: "Alles soll hinaus gehen, da der Erste (Vornehmste) der Juden gehenkt werden soll," ist falsche Lesart für א)פֿנמי (א) דיהודאי בעי למצטבלא Jedermann soll hinausgehen entgegen jenem Juden, welcher etc. Siehe Buber, Note 63 zu Pesikta Omer, welcher diese Berichtigungen gemacht.

אפנטיסון, καπάντησον, gehe entgegen! Pes. r. § 12 f. 55°. In Midr. Samuel ist נפיק לאפרכיא נפיק לאפנתי zu berichtigen in נפיק לאפנתי

ορκ, ἀφές, lass ab! Ber. r. § 40 f. 39^b; Schem.r. § 45 f. 139^c; Echa r. s. v. ποπ f. 54^c. (De Lara.)

אסא, $\Delta\psi$, Auge. Tanch. II Naso § 23, Auge. (Gebhardt.) Bem. r. § 12 f. $214^{\rm h}$ und Sch. t. ψ 91 haben dafür קליפין קליפין "lauter Schuppen".

אפסטלא, אפסטלא, pastillus, Kügelchen, Brödchen. Schem. r. § 41 f. 137^a (Midr. Schir s. v. f. 5^b).

לפסקק, οὐκίον, obsequium, die Wegebereiter, Quartiermacher des Kaisers. Tanch. I Wajescheb § 2. Const. Pphg. de them. l. 1:

οψίκιον γὰρ 'Ρωμαϊστὶ λέγεται, ὅπερ σημαίνει τῆ τῶν 'Ελλήνων φωνῆ τοῦς προπορευομένους ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἐπὶ εὐταξία καὶ τιμῆ. — ibid. καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ εἰπόμεν, διὰ τὸ προπορεύεσθαι ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως καὶ καταρτίζειν καὶ διευθύνειν τὰς ὅδους αὐτοῦ καὶ μονὰς. Es ist daraus sogar ein Zeitwort ὀψικεύειν gebildet. Das. de caerem. I, 55 B.

אפסניא, λόμων, Kost; Heeresverpflegung, Löhnung; ebenso im Syr. (vgl. syr. Bibelübs. Inc. 3, 14 wie der Urtext und Barhebr. Chron. eccl. אפסניתא). Sifre 5. B. M. § 159. Midr. Schir f. 5 s. v. ישקני, öfter steht אינו יכול קוו אינו יכול 5. Sachs I, 171; so in Mechiltha Schira § 4 אפסניות האינו יכול לוון ולא לספק אכסניות.

κη, δψοθήκη, Speisebehälter (Levy). Ber.r. § 70 f. 70°.

אפפין, פֿעשָשְׁה, Eintragfaden. Sch. t. ψ 18 zu אפפוני. Der Einschlagfaden gab den Tüchern das weiche und flockige Aussehen. Sch. t. ψ 18 כשאשה אורגת בתרי חומין (Levy).

אפקלתא , אפקילתא , ποικιλτά, buntgestickte Kleider; Midr. Schir s. v. נפת f. 23d steht dafür irrig איפליקתא, ebenso s. v. גן נעול f. 24^b und Pesikta besch. f. 82 אפקלטורין Echa r. f. 51° אפליקט; אפליקטא corrprt. aus אפליקטא. Nemlich ואלבישך רקמה wird erklärt: "ich gab dir die Abzeichen königlicher Würde." R. Simi übersetzt demnach רקמה mit פורפירא, $\pi \delta \rho \phi \nu \rho \alpha$, purpura, der purpurne Kaisermantel; wofür später auch eine Purpurschärpe genommen ward. Aquila nennt das andre Abzeichen kaiserlicher

Würde: das gestickte Triumphalgewand καρκικα καικιλτά, in welchen die römischen Kaiser bei öffentlichen Festlichkeiten erschienen. Das Wort πρρι in Jechesk. 16, 10 und 17, 24 ist vom Aquila mit ποικίλα übersetzt, und 2. B. M. 28, 39 ist πρι πιμα ακαιλιτοῦ übersetzt; s. Montfaucon, wie auch bei den LXX.

מפקרסין אפקרסין (auch syr. Bibelübs. v. סרינים מור Richter 14, 12), Unterkleid; (Th. Jer. בע יומכנסי בד אורקסין בני בר אורקסין דבוץ 3. B. M. 16, 4 ist ימלת ואורקסין דבוץ; viell. ist aber dieses verschieden von praccae abzuleiten, wie auch die LXX es mit $\pi \varepsilon \rho i \sigma \kappa \varepsilon \lambda \dot{\varepsilon} \zeta$ übersetzen); Pes. Schekal f. 15%; Waj. r. § 24 f. 168%. In Pes. r. § 22 f. 40% ist שמיקריתים (היה לבוש nach Jer. Berach II, 2 in pes zu berichtigen.

אפרניא, ἀπραγία, Geschäftslosigkeit, Entwertung der Waare, Midr. Schir s. v. מה יפו f. 29^d. Pesikta Schemini f. 195^a.

אפרגים, ἀπραγής, unverkäuflich, entwertet, wolfeil. Pesiktar. § 44 f. 66° (Güdemann).

אפרגל, φραγέλλιον, flagellum, Geissel, Peitsche, Mechiltha bachod. § 6 Ende: מה לך לוקה מאפרגל Ephraem zu 2. Sam. 6, 16).

παραδόξως, auffallend, ausserordentlich. Ber. r. § 60 f. 58^d. Bem. r. § 10 f. 107^b. (De Lara.)

אפריון, φορεῖον, Tragsessel. Schm. r. § 1 f. $102^{\rm b}$; das. § 20 f. $120^{\rm a}$; Bem. r. § 12 f. $214^{\rm c}$; § 20 f. $243^{\rm a}$. (Midr. Schir s. v. עמוריו f. $19^{\rm a}$ wird שפריון אפריון היומא erklärt durch פריומא, ϕ

אפריקא, Afrika, inbes. Nordafrika, Lybien; Waj. r. § 17 f. 160^d (Deb. r. § 5 f. 257^d); Bem. r. § 17 f. 233°; Waj. r. § 27 f. 170d. Nach Harkavy in Geigers Jüd. Zeitschr. V S. 34 ff. wäre אפריקא (für גמר במר) = ' $I\beta\eta\rho$ ואל), Iberien, das heutige Georgien, da die Georgier sich von Gomer und Thogarma ableiten. גרגשי עמר מאליו לפיכך ניתנה לו ארץ יפה כארצו אפריקי Die Girgaschiten wären die Georgier. Allerdings entspricht der angeführte Schriftvers Jes. 36, 17 "bis ich komme, und euch bringe in ein Land so schön, wie das eurige," nemlich אפריקי, für diese Ansicht. Die הרי סלוג, wohin nach Sanhedr. 94° die 10 Stämme geführt worden, seien der Kaukasus. H. citirt auch Cst. Pphgen. de administr. imperii c. 45 p. 197, wornach die Iberer sich von David und Bathseba ableiten. Es weist diese Sage auf einen Zusammenhang zwischen Kanaanäern und Iberern, welchen die dortigen Christen dann in dieser Weise darstellten. 2. Phrygien; Ber. r. § 37 Anf.; Echa r. s. v. היו צריה f. 55°.

χος, gr. Übersetzung von Praefectus, insbs. hiess der Praefectus praetorio ἔπαρχος τῶν δορυφόρων oder blos ἔπαρχος, auch der Stadtpräfekt von Rom und der von Constantinopel hiess ἔπαρχος τῆς πόλεως. Seit Constantin aber stand jede der 4 Praefecturae, in welche er das Reich teilte: Praefectura Orientis, Illyrici, Galliarum, Italiae unter einem Praefectus (praetorio): ἔπαρχος und die Praefectura hiess ἐπαρ-

χία (אפרכיא). Die Praefecti urbi in den italischen Städten, die eine untergeordnete Stellung hatten, hiessen auch nicht έπαρχοι, sondern πολίαρχοι. Oft wird έπαρχος auch im weiteren Sinne für Statthalter einer Provinz genommen. In der späteren, byzantinischen Zeit wird für έπαρχος (Praefectus) oft ὕπαρχος schrieben. Ber. r. § 75 f. 75°; § 78 f. 77b; Schm. r. § 15 f. 114c; das. f. 115b; Waj. r. § 13 f. 157a; Waj. r. § 16 f. 159b; (Echa r. s. v. הורי f. 68°; Pesikta Wattomer f. 133a; Pesikta Para f. 44a; Pes. v. Para § 14 f. 15^b; Tanch. I Para § 271; Tanch. II Para \S 6); Koh. r. s. v. ראיתי את כל מעשה f. 90d. Bem. r. § 4 f. 189a; § 15 f. 230^b; Debr. r. § 3 f. 250^d; m Midr.~Schir~s.~v. מה יפית f. $m 30^d;$ Sifre 5. B. M. § 3; das. § 27. Sehr häufig ist es היפרכום geschrieben. In Tanch. II Tasria § 7 ist es היפרכום gegeschrieben; קומום מתירא מפני היפרכום והיפרכום מתירא מפני המלך der comes militum, der Militärcommandant fürchet sich vor dem Präfekten, der Präfekt fürchtet sich vor dem Kaiser. In Midr. Panim acher. (von Buber herausg.) s. v. עורם מדברים ist die Stelle יודעת אני שהוא דוכסון ובניו איפייטין zu berichtigen in יורעת אני שהוא ובניו דוכסין ואפרכין. Im Syrischen: הפרכא.

RTAPPLIA, syr. κατοικά, ἐπαρχία, Praefectura, eine der 4 Abteilungen, in welche Constantin das römische Reich teilte: Präfektur. Öfters ist es auch, wie ἐπαρχία Übersetzung von Provincia im Allgemeinen; so Act. Apostol. 23, 34 im griech. Ur-

text und in der syr. Übersetzung, Strabo 17, p. 840: τὰς δέ ἄλλας ἐπαρχίας ἔχει Καῖσαρ; Joseph. Jüd. Kr. 2, 21: τῆς δέ Άρχελάου χώρας εἰς ἐπαρχίαν περιγραφείσης. Ber. r. § 39 f. 38°; § 55 f. 54°; § 89 f. 86°; Bem. r. § 1 f. 182°d. Midr. Ruth s. v. ιτι τι f. 40°; das. Anf. f. 36°d; Est. r. f. 100°, 100°d. In Bem. r. steht κιστική falsch, es muss κίσσικ heissen.

סססס, אפרכסת, $\pi \rho \delta \chi o o \varsigma$, Trichter. Ber. r. § 4 f. $5^{\rm d}$; Pes. r. § 10 f. $14^{\rm c}$.

אפלסמון = אפרסמון.

אפתא, φυτεία, Pflanze, das Eingepflanzte. Echa r. s. v. על אלה f. 59° אפתא רקרא, das Eingepflanzte des Kohls; s. Levy.

אקוביטון, accubitum; (De Lara) ἀκκούβιτον, ein Sitz für mehrere Personen beim Mahle: Sopha. Gegen Ende der Republik nemlich, als die kostbaren μονοπόδια, orbes oder δίσκοι, runde kostbare Tische von dem feinsten Citrusbaumholz, Mode wurden, kamen statt der einzelnen lectuli halbkreisförmige Ruhebetten in Aufnahme, welche um den runden Esstisch gestellt wurden; diese hiessen accubita, oder von ihrer Gestalt (c) sigmata. (Marquardt, Privatleben der Römer S. 298.) Nicht nur das Wort accubitum ging ins Griechische über, sondern man bildete auch daraus ein Zeitwort ἀκκουμβίζειν. Waj. r. § 7 f. 151d: משל למלך שהיה מיסב על אקובימון שלו. In den Parallelst. Pesikta Rosch chod. f. 61^a und Pes. r., daselbst seht הקובימין. Sachs I, 170 nimmt das 7 für den Artikel: es ist aber vielmehr wie &, der spiritus lenis mit a, wie הבסתייה, a vestiariis,

ό ἀβεστιάριος, wo das π auch nicht Artikel ist.

אקטור, agitator, Wagenlenker, Circuskutscher. S. Perles, Thron u. Circus etc. S. 19. Mechiltha Beschall. § 1 f. 31^a und 31^b; § 2 f. 33^a.

אקמי, פֿגּעְאָ, Blüte, Reife des Menschen; Ag. Ber. IV f. 8 אם ענור על אקמי, wenn er erwachsen u. in seiner Kraft ist."

אקלפרא, aquilifer, Adlerträger, der den Adler auf der kaiserlichen Standarte trägt. Sch. t. ψ 45. Siehe Mussafia, De Lara und Sachs II, 178; s. auch Perles, David Cohen de Lara S. 15.

אקנום, ikavòs, hinreichend, zulänglich, allgewaltig. De Lara. Ber. r. § 46 f. 45 תרגם עקילם ver- אכסיום ואנקום oder אכסיום ואנקים dorben aus אסכירום ואקנום, וֹסעַעףסׁς καλ ίκανος, der Allmächtige und Allgewaltige. Der Pariser Codex hat aber אקנוס; s. Grünwald in Hammechakker II, 233. Lara will אקיי'ס erklären = $\ddot{\alpha}$ κιος, ohne Wurmfrass; so auch Levy.) S. LXX zu Hiob 31, 2 und Ruth 1, 20. 21, wo שרי mit $i\kappa\alpha$ νὸς übersetzt ist. 2. vermögend, hinreichend, zalungsfähig; s. De Lara; daher ἰκανοδοσια = Bürgschaft. Tanch. I Mikkez § 9 f. 97b. S. auch Lattes, saggio f. 61. ממ בא אדם לשאול קוומין שלך משאלת אותם לו אמרה לו אם יהיה אדם איקנום; Tanch. II Wajakhel § 2 u. Koh. r. s. v. ישרא טעשר שניה שניה עשיר umschreibt das Wort mit עשיר zutreffender, richtiger als in Jalkut Hiob § 919 mit mit mit Jalkut Hiob § 919 mit mit mit bezeugt. R. Samuel Gama citirt Sch. t. ψ 416: ממהן ממהן מיין איקטוס אנא למיתן אין איקטוס איקטוס אנא למיתן ואין ist zu lesen אין "איקטוס האין איקטוס ווא איקטוס וווא איקטוס ווא איקטוס ווא

אקניתא, אקניתא, אקניתא, der Falbe (Beiname des Wolfs). Sch. t. ψ 104. Lewysohn, Zoologie des Talmuds.

ארא, $\dot{\alpha}\rho\dot{\alpha}$, Verderben, Schaden. Midr. Schir s. v. ער שיפות f. $16^{\rm id}$ המלכיות שימלו כדי שיתלו (שימלו) בתר אראיהון בתר אראיהון בתר אראיהון.

ארגטים (syr. ארגטא), ἐργάτης, Arbeiter. Tanch. I Korach f. 4S^b. (De Lara.)

ארגליא, ἐργαλεῖα, Werkzeuge. Schm. r. § 40 f. 135^a; Midr. Schir s. v. אחי מלבנון f. 22^d (Waj. r. § 23 f. 167^a). De Lara.

ארגנטרון, ארגנטרון, ארגנטרון, ארגנטרון, ארגנטרון, argentum, מפחנדיין, ארגנטריע, Silbergeräte; Pesikta Bachod. haschl. f. $106^{\rm b}$ (Estr. r. s. v. ארגנטרייא). S. Buber zu Pesikta f. $106^{\rm b}$, Note 126; kostbares Tafelgeräte; Tanch. I Jithro § 12. — Jer. Pea VII, 9 שמע קלהון אמרין בהדין אגנטין (צ"ל ארגנטורין אגן אכלין יומא דין בארגנטורין בספא (צ"ל דהבא (דרהבא) או בארגנטורין בספא (צ"ל דרהבא) או בארגנטורין בספא (צ"ל דרהבא) או בארגנטורין בספא (צ"ל דרהבא)

ארגניטין Ber. r. § 63 f. 61^d corrprt. aus אגירטין, ἀγύρτης (Accusativendung für den Nominativ), Gaukler, Zauberer. Ber. r. § 63 f. 61^d. Mit Argonauten, wie Mussafia und Levy meinen,

hat das Wort keinen Bezug, ebensowenig mit מאָסָסֹכּ ישמידיֹן, ebensowenig mit מאָסְסֹכּ ישמידיֹן, אַכּרוּפוּן אַנּיִרמִין (אַגירמין), Schnellsegler, wie Kohut meint: עלון למסחי ואתי הדין ארגנימן (אגירמין). In Jerusch. Terum. VIII, Ende, heisst es: אתא אבגיטריס נבן, es ergibt sich also hieraus die richtige Lesung

אגירטים, מעטףדחק.

κισαίστης, Westnordwind, auch Ἰάπυξ genannt, der von Japygien (Unteritalien) nach Griechenland wehende Wind: Italien hiess in alten Zeiten Argessa. Kohut irrt, wenn er es v. ἀγρέστης, reissend, ableitet. Das widerspricht den Midraschstellen. (Dio Cass. frgm. 4: Αίνείας ἀπὸ Μακεδονίας ήλθεν είς Ίταλίαν, ἡ πρὶν Άργεσσα έκαλείτο), auch σκίρων genannt, bei den Römern Corus; Waj. r. § 8 f. 152^d; Bem. r. § 13 Anf. f. 217^d; Midr. Schir f. 24^d; Est. r. f. 103^a. S. Forbiger, Hellas und Rom V, 273 u. Plin. h. n. II, 46.

שמח, Koh. r. s. v. שמח f. 97°, verdorben aus אגרשיסימון, אגרשיסימון, Frühstück; s. אגרשין. Sachs I, 86.

ארודין, viell. Ἡρώδειον, Herodium, ein von Herodes angelegtes Castell in Idumäa. Midr. Wajissau. S. Lattes s. p. 65.

ארשיטים, Schm. r. § 13 f. 112b, corrprt. aus στερέωσις, στερέωσις, Verdichtung. Siehe Gebhardt a. a. O.

ארזובניתא, $\hat{\epsilon}\rho$ וסי β η , eine Heuschreckenart; LXX übers. Joel 1, 5 man mit $\dot{\gamma}$ $\dot{\epsilon}\rho$ 1 β $\dot{\gamma}$; Sifra, Schemini § 3, 5.

ארכיליפטיר s. ארמילליפטור

ארימון, ἔρημος, einsam, öde. Waj. r. § 35 f. 179^d, wo es in אדרימון corrumpirt ist; Aruch Parallelstellen: Midr. Schir s. v. f. 29°; Pesikta Dibre Jirm. f. 115°.

אורימיאיה, ἐρημία, Einöde. Koh. r. Anf. f. 76°. Das Wortspiel von ירמיה und ἔρημος, ἐρημία ergab sich um so leichter, da im Syrischen der Name dieses Propheten אירמיא oder אירמיא lautet (wie אירמיא für das hebr די).

ארים, ipis, der Regenbogenstein. Deb. t. § 4 f. 154°; (De

Lara.)

אריסטא, אריסטא, der zum Male Geladene. Koh. r. Anf. f. $71^{\rm h}$; Echa r. s. v. בני ציון s. $67^{\rm a}$; in Waj. r. \S 28 f. $172^{\rm h}$ verdorben in אריסא.

אריסטון, κριστον, Frühstück, welches aber die Griechen um Mittag einnahmen. Ber. r. § 11 f. 11^d; Waj. r. § 13 f. 156^d; § 28 f. 172^a; Echa r. s. v. דעיר 5.51^b; Tanchuma I Beresch. f. 1^b; Sch. t. ψ 50 Ende.

ארכונטים, ארכון, ἄρχων, Stadtvorsteher, der Statthalter, praeses, wird bei den griech. Schriftstellern öfters mit ἄρχων wiedergegeben; ebenso im Syr. ארכונא. Midr. Schir s. v. אמרתי f. 31° אחשדרפניא אלו הארכונות וכו', A. das sind die obrigkeitlichen Personen; Echa r. s. v. בעית f. 61^d בלע willst du Stadtvorstand werden?" ebenso das. s. v. צרו צעריגו f. 680^d; Ber. r. § 76 f. 75°. "Das ist die frevelhafte (röm.) Regierung, die mit Missgunst die Habe der Leute ansieht, und sagt: Jener ist reich, machen wir ihn zum Archonten (Dekurio). "Die Stadtbehörden (Dekurionen) waren verpflichtet, für den Ausfall der Steuern der Stadt aufzukommen; daher man

die Leute zum Decurionat zwingen musste.

ארכי, ἀρχὴ, Regierung. Ruth r. s. v. וימת אלימלך f. 37°, 38d ארכיות ארכיות הן ואין אחד מהם נכנס ; לתוך ארכי של חברו אפילו כמלא נימא Koh. r. s. v. דור הולך f. 71° אלו נכנסין לארכי ואלו נשמטין מן הארכי; Deb. r. § 2 f. 250d: הגיע ארכי ליהושוע; 2. Regierungszeit, Verwaltungszeit; שהיה בארכי שלו gleich dem Präfekten, der wärend seiner Amtsführung den Kaiser bestimmte, dass er seine Anordnungen ausführte etc. " 3. Archiv. Bem. r. § 9 f. 199^d ישנה של ציפורי, im Archiv von Vetera bei Sepphoris s. ביתר.

soll heisen ארכיאמוס, κρχίατρος, Heilkundiger; diesen Titel führten die vom Kaiser oder von der Stadtverwaltung für die Stadt oder deren Bezirk angestellten Heilkundigen. Für jede der 14 Regionen der Stadt Rom war ein solcher Archiiatros (deutsch: Arzt); auch die Leibärzte des Kaisers hiessen archiiatri. S. Marquardt, Privatleben der Römer II 752 ff.; auch im Syr. ארכיטרוס.

ארכיון, ἀρχεῖον, syr. ארכיון, Rathhaus, Archiv, Gebäude der Obrigkeit des Gerichts. Midr. Est. Ende § 1 f. 101^d: הרא ארכיון; Pesikta Sachor f. 27^a (Tanch. I Kiteze f. 21^a; Tanch. II Kiteze f. 117^b), Archiv.

ארבידיקי, ἀρχίδικος, Oberrichter, Vorsitzender des Gerichts. Ber. r. § 50 Anf.

ארכיםקטון, ἀρχιτέκτων, Baumeister. Ber. r. § 24 f. 24^a (Tanch. I Naso § 8 f. 15^b; Tanch.

II Naso § 5 f. 55^a); in Bem. r. § 9 f. 198^d in ארכיקימון Sch. t. ψ 14 in ארכימון פמן corrprt.

ארכיליסטים, ארכיליסטים ארכיליסטים, Räuberhauptmann. Ber. r. § 48 f. 46^d; § 75 f. 74^a; § 77 f. 76^a; Midr. Schir s. v. אמן לו 18^a.

ארכיליפטיר, מפעו $\lambda \eta \pi \tau \eta \rho$, Oberhaupt der Häscher. Pes. Besch, f. 91^b ר"א בר"ש אתמני ארמל ליפרן. Aus Baba mezia f. 83^b ist ersichtlich, dass dieser R. Elasar b. R. Simon zum Obersten der Häscher ernannt wurde; es wird das Nemliche dort erzält, wie hier, nur dass dort die Veranlassung seiner Ernennung noch erzält wird; darum muss auch hier ein Wort stehen, das der Bedeutung: "Oberster der Häscher" entspricht; und ist daher statt ארטל ליפרן zu lesen ארכיליפטיר. Auch die Lesung von Aruch ist falsch; Kohut nimmt es irrig für ἀρχιλάφυρος, Haupt der Erbeutung. Auch Pesikta f. 93^b stimmt zu der Lesung ארכיליפטיר. Dort wird erzält, dass derselbe R. Elasar ben R. Simon zum Angareutes ernannt worden; die angari oder angareutae waren aber die Beamten für Bestellung der Curierpferde für den kaiserlichen Dienst, und hatten zugleich den Auftrag, Nachrichten zu sammeln, ob etwa Verschwörungen oder Hochverrat geplant werde, und hatten den Verbrechern auf die Spur zu kommen. Später ward dieser Auftrag davon abgezweigt und den Curiosi überwiesen.

ארכיסטרים, δρχεστής, Τänzer (syr. ארכיסטא). Bem. r. § 4 f. 191°; (Midr. Sam. § 25 Ende).

ארכיםטרטיגום, άρχιστρατηγός, die griech. Übersetzung für praetor pro consule, oder praetor cum imperio (wörtlich übersetzt ἀρχιστράτηγος), ein Prätor mit consularischem Imperium, mit consularischer Vollgewalt. Die Aggadisten übertrugen unwillkürlich die römischen Einrichtungen auf die biblische Vorzeit oder verdeutlichten vielmehr die biblische Vorzeit durch den Hinweis auf die römischen Einrichtungen ihrer Zeit. Den Prätoren von Spanien, Gallien, Asien etc. ward das imperium consulare übertragen; ebenso erhielten seit Trajan die Prätoren mancher cäsarischen Provinzen das imperium consulare. Mommsen, Römisches Staatsrecht II, 1, S. 629 ff. Levy irrt daher, wenn er es übersetzt: oberster Heerführer. Der Midrasch sagt Ber. r. § 58 f. 57b: die Chittäer hätten den Ephron an jenem Tage zum Prätor d. h. Richter mit consularischer Machtvollkommenheit und Würde ernannt, damit Abraham von einem ihm Ebenbürtigen kaufe. In der Parallelstelle Schm. r. § 31 f. 130^d steht aus Unkenntniss dieses Bezugs auf römische Verhältnisse ארכיסטרטיגוס für ארכיסטרטיגוס.

κιικ κτιτκ, ἀννώνα, annona, Lieferungen, für den Hof des Prätors und das Heer in Wein, Brod, Mehl, Vieh, Öl etc. S. Marquardt, röm. Staatsverwaltung II, 224, siehe unter καιικ Pesikta Schekal. f. 11^b (Waj. r. § 29 f. 173°); Waj. r. § 33 f. 177^b. Bem. r. § 19 f. 237°; Pes. r. § 10 Anf.

αντιαικό (denominativ von κιτιαικό, ξρημία), wegen ξρήμη sc. δίκη,

wegen ungehorsamen Ausbleibens vor Gericht verurteilen. Waj. r. § 34: אתם מארמאין שית מאה דינרין, "ihr werdet wegen Nichterscheinens vor Gericht zu 600 Denaren verurteilt". (Gebhardt a. a. O.)

, ארנטום ornatus, Schmuck. Vgl. Css. Pphgn. de caerem. Ι, 48 Ende: οί δέ πραιπόσιτοι λαμβάνουσιν ἀνὰ ίματίων ἐρραμμένων ἀπὸ τριβλαττίων ὀρνεμένων; (Praepositi vero singuli vestes consutas, limbo purpureo ornatas... accipiunt; wozu Reiske bemerkt: ὄρνα non tantum Graecis, sed etiam Latinis medii aevi est ora, omne, quod aliquam non modo vestem, sed etiam rem quamquam ambit et quasi continet; vide Du Cange Gloss. Gr. v. ὄρνα et Latin. v. urna Sed, ut dixi, credibilius mihi quidem est, orna esse pro ornatio vel ornatura). Echa r. s. v. מדבר ביאשיה f. 67a איכה יועם זהב שהיה דומה לארנטס של זהב, wozu auch der Context passt: ישנא הכתם הטוב שהיה גופו דומה לאבן טובה ומרגליות.

ארגקי, ἀρνακὶς (syr. ארגקא), schaflederner Beutel; Beutel. Waj. r. § 14 f. 157^d (Syr. ארנכי; Ephr. adv. haereses c. 56).

ארסקינין in Koh. r. s. v. הנחלים f. 72^d, zu berichtigen in f. 72^d, zu berichtigen in f. 72^d, durchsichtige, mit Leinen verwebte Seide, im Gegensatze zu ὁλοσήρικα, zu ganz seidenen Stoffen; es heisst demnach יומא דין אסרקינין ולמחר אולוסיריקין. Siehe Marquardt, Privatleben der Römer II, 481.

אפרכס, אפרכס, αρπαξ, Mühlentrichter Ber. r. § 144 f. 15^d. בשנת שלש , Est. r. s. v. בשנת שלש f. 101^d; Herculiani, die Leibgarden des Herculius oder Maximianus nebst den dort genannten יובייני, den Leibgarden des Jovius oder Diokletian. Sachs I. 113 ff. Im Text corrumpirt von Sachs berichtigt.

in Midr. Schir s. v. מיד הדיבור נושקו על פיו f. 4°, ישקני לארקולאין בן הדימה ולמדו התורה: das Wort ist mit Sachs mit εὐρυκλῆς, "Bauchredner" zu übersetzen und anstatt לארקולאין wahrscheinlich בארקולאין zu lesen; in Midr. זו התורה f. 10c חורי זהב Schir s. v. זו התורה שלימר אלקולאין בדעתו של הב"ה: "das ist die Thora, welche ein Bauchredner (eine unbekannte Stimme) mit Wissen Gottes lehrte". In מהו ארקלין איול בריש Th. II Ester כלהון חדיי לצפורין גסים לגוגין שמר ליה כיתנא "Was ist der Bauchredner, der Allen vorangeht, eine Freude den Vögeln, Betrübniss den Fischen? — Sie antwortete: der Flachs."

ארתוםייה, Orthosias, 'Op שהומיה, eine Stadt in Phönicien südlich von Arka. Ber. r. § 37 f. 36° ist ארתוסייה (1. B. M. 10, 7) mit ארתוסייה übersetzt. In Th. Jer. I ist es אנשוסאי corrprt. aus ארשוסאי, die Bewohner von Orthosias."

ארתיקופיון, ἀρτοκοπεῖον, Brodbäckerei. Midr. Sam. § 19 אל ישי בית הלחמי בית ארתיקופיון שלו שהוא יתורה: "zu Isai dem Bethlachmi, d. h. in seine Bäckerei, die sich in Bethlehem Juda befindet." Dasselbe Wort auch im Syrischen.

אתינא , אתונא (syr. v. Attika. Echa r. s. v. רבתי f. 52 öfters.

אתליטא , אתליטא, אתליטים, אתליטים, Wettkämpfer, Athlet (syr. אתליטא); Ber. r. § 22 f. 23b; das. § 77 f. 76a. Schm. r. § 21 f. 121c. Tanch. II Wajigg. § 4 f. 52b. (De Lara.)

אתנסייא, άθανασία, Unsterblichkeit. Waj. r. § 11 f. 155° (Midr. Schir s. v. f. 6^d לריח שמניך

Ende). De Lara.

ביין, באיין, βαίον, Palmzweig. De Lara; Ir D. u. Perles, D. Coh. de Laras rabb. Lexikon S. 16. Waj. r. § 30 f. 147a מאן דגמיב ביין בידיה, wer den Palmzweig in seiner Hand hält (von dem wissen wir, dass er gesiegt). In der Parallelst. Pesikta Sukka f. 180a: ג das, מאן דנסיב באגין weich gesprochen wie j, in Tanch. II Emor steht ובידו אגין (soll heissen: ובידו באנין); in Tanch. I Emor steht sogar ואנוז בידו statt מהו In Sch. t. 117 מהו

געימות בימינך נצח (א"ר אבהו) זה הלולב כמי שנוטל ונוצח ובא מי שנוטל ובא הוא מי שנוטל בייא הוא נוצח soll heissenמי מי שנוטל בייא הוא Jalkut hat diese Stelle ebenfalls tehlerhaft כמי שהוא נוצח ונוטל בימין; Levy liess sich verführen, diese falsche Lesung mit vimen "Gerte" (als Siegeszeichen) zu übersetzen. Siehe s. v. אגון. Schon De Lara hat das Richtige, s. Perles, Dav. Coh. de Lara S. 16.

כאמי s. באמי

פקתא s. בנסא

בגרון, Waj. r. § 28 f. 127d ist

die corrumpirte Lesung קומוס מאן; die Stelle lautet dort: מאן דעביד קומום בגרין מאן דעביד קומום קלמור מאן דעביד מגסטאר פלטין אתעביד בלנאי; in Est. r.: מעביד דומין פנמון קנמין קלטור עביד בלן; in Midr. A. קומים פנטון קומוקלטור אתעבד :Gor.: בלן; in Pesikta Omer: דעביד קומוס פנטון קומוס קלטור ואתעבד בלן. Aus dem Zusammenhalt dieser Parallelstellen erhellt, dass der ursprünglich einfache Text durch Glossen entstellt worden ist; diese ursprüngliche Lesung scheint zu sein: מאן דמתעביד קומוס פלטין כחעבד בלן. Zu קומוס פלמין comes palatii, Schlosshauptmann, kam später als erklärend hinzu מנסטאר מלמין, magister palatii. Allmälig ward בנרון und פנטין corrumpirt, und gar in קלטור oder רומין פנטון, nachdem im Laufe der Zeit die byzantinischen Hofverhältnisse den Abschreibern und Erklärern des Midrasch vollständig unbekannt geworden. Daher sind alle Versuche, solche falsche Lesungen zu erklären, vergebens, wie דומין פנטון, δόμινε πάντων, der Herr über Alle; und קוסמו קרמור für קוסמו קלשור, Weltbeherrscher (was ja Haman nie war); ebenso wenig passt Gebhardt's Vorschlag, קומים בגרון in קומים בנדון zu ändern; Führer einer Heeresabteilung: κόμης βάνδων; denn das passt nicht zum Zusammenhange, und H. war auch nicht Feldherr, sondern oberster Minister.

בגרים corrprt. aus בגרים, Bakγίδης, Feldherr gegen Juda Makkabbi; Meg. Anti. S. Grätz, Gesch. d. J. II, 2, 768 A.

בורטיגונין s. בוטריגונון.

Σίζ, βῶλος, Klumpen, Scholle; Ber. r. § 13 f. 14° (Tanch. I

Noach § 17).

בולי, איטסא, Rat, Ratsversammlung, die Senatoren. Ber. r. § 6 f. 7b: בולי ודימום "Senatoren und Volk, der Senat und das Volk"; Schm. r. § 15 f. 114°: דימום וכן כולו soll heissen דימוס וכן בולי (vgl. Levy); auch im Syr. בולי.

בולות, $\pi \acute{o} \lambda \iota \varsigma$, Stadt (Kohut); Pes. r. § 22 f. 41° ist mit Recht von Friedmann nach Jer. Nedar. III, 2 in בולאות geändert. Auch Lonsano erklärt בולאות für ושברתי : in Gittin 37a; ושברתי את גאון עוכם אלו בולאות שביהודה.

בולבטם, בולווטים, אסטאצטדיין, syr. בולושי Ratsmitglied, Senator. Ber. r. § 75 f. 76^d; Echa r. s. v. דרכי ציון f. 55^h; s. v. בלע f. 61°; das. s. v. צרו f. 68a etc. Sifre 5. B. M. § 309 einmal בולאיוסטוס u. בוליוסטום. (Syr. Bibelübs. Marc. 15, 43; Luc. 23, 50: bei Land, Anecd. בולוטים).

בולום, $\beta \tilde{\omega} \lambda o \varsigma$, Klumpen, runde Masse, Kugel, von Glas oder Metall. Bem. r. § 2 f. 184d ימוציאו בולים, von Levy berichtigt in ומוציאו בולום; Ber. r. § 12 f. 13d; ist מוסך כלים (und Jer. Ber. I, 1 נוסך בולוס in נוסך בולוס zu berichtigen (Aruch; daher auch והוא מעלה חלורה Singular); Pesikta Para f. 39^b (und Pes. r. § 14): דברים שהם מכוסים מכם בעו"הז עתידים שיהיו גלויים לכם כהדין בולום, die Dinge, die euch in dieser Welt verdeckt sind, werden euch zukünftig so offen (durchsichtig) sein, wie jene Glaskugel. Pes. r. מה דרכו של חול אדם מכניסו לאור \$ 11 ומוציאו בולוס ועושה הימנו כלי זכוכית; Mechiltha beschall. § 4 f. 37a כמין בולום של זכוכית.

80

תולמום, βούλιμος, Heisshunger, auch ein krankhafter Heisshunger, durch Störung der Magennerven hervorgerufen (De Lara). Joma VIII, 6; Koh. r. s. v. מובה חכמה לפונה 1, 87^d; 2. figürl. Heisshunger, heftige Leidenschaft, heftige Sinnlichkeit בי של עריות Ber. r. § 41 f. 40°; das. § 51 f. 51°; auch im Syr.

בולרא, βωλάριον (syr. בולרא, kleine Scholle, Erdkloss; Ber. r. § 8 f. 9°; das. § 28 f. 27° (De Lara); שהיו רואין בולריות של זהב, "sie sahen Klumpen Gold in Feuer geschmolzen". Aruch; De Lara.

rucn; De Lara. פולרא s. בורין.

בוקנום, βουκίνα, βυκάνη, buccina, Trompete. Pesikta rosch haschana f. 152° (Waj. r. § 29 f. 173°); Midr. Schir s. v. אדע f. 10° (De Lara).

Σατια, πύργωμα, Castell; Lattes, nuovo saggio in Atti della R. Accademia dei Lincei 1881 f. 30^b. Siehe das Folgende.

בורגם (syr. בורגא, $\pi \dot{\nu} \rho \gamma \sigma \varsigma$, Thurm, Burg, Thurmhaus, Einkehrhaus. Pes. rosch chod. f. 61° (Pes. r. das.); Waj. r. \S 7 f. 151° ; das. \S 37 f. 181° . In Mechiltha Bachod. hasehl. לא רציתם לתקן הדרכים לעולי רגלים הרי אתם מתקנין והתחובות לעולי רגלים הרי אתם מתקנין את הבורגסין (ואת הבורגסין) לעולי לכרמי (Levy).

בורגני, β ουργέσιος, Burgherr, Hütteneinlieger. Est. r. s. v. f. 105; Echa r. s. v. f. 55 $^{\rm b}$. Sch. t. ψ 10.

בורגור, βουργάριος, Landmann; בורגרותא, Landbau; Ber. r. § 36 נת איש הארמה בורגר לשם בורגרותא:

בורדלא, βουρδούλη, Peitsche; Mehrz. Geisselhiebe. Pesikta besch. f. 81^b. Bem. r. § 218^d. (Sachs II, 88).

בורדיקא, bardocucullus, dunkelfarbige, trichterförmige Kappen, die man bei schlechtem Wetter und auf der Reise an die paenula oder lucerna heftet, und über den Kopf in's Gesicht zieht. Siehe Forbiger, Hellas und Rom I, 106 u. 158. Sachs I, 136. Ber. r. § 96 f. 93d; בכלים יבריקא ist nach Jer. Kethub XII, 35^a zu berichtigen in (בורדיקיא ebenso Ber. r. § 100 מאנין דבריקה. In Sifre 5. פרט . . . לבורדסים לפי B. M. § 234 בורדסים sind בורדסים Kleider mit bardaischer (illyrischer) Kapuze. Sachs nach Rappoport will darin das Wort "Kapuze" mit weggelassenem K erkennen; καβάδιον, καβαδίκι.

בורטיא, βηρούττα, verutum, Spiess (syr. בארארם). (Gebhardt

a. a. O.) Pes. r. § 3.

¹⁾ Das I ist für das F (Waw oder sog. Digamma aeolicum), das, wenn es auch nicht mehr geschrieben wurde, doch in der Aussprashe deutlich zu Tage trat; vgl. ἀὴρ, κικ βρόνον, μετενίζη, νοέμβριος, novembris; ελος, ηρι.

81

בורמא, πάρμη, Schild. Echa r. s. v. דוך f. 5°.

ות בורסגנית in Midr. Schir s. v. אע"פי שהן ננבין ארגוניות לנבין ארנוניות משרט כסידעות אע"פי שהן ננבין ארנוניות בורסגניות בורסגניות בורסגניות כריסרגירון z, כריסרגירון z, כריסרגירון z, בריסרגירון z,

בורסקי, בורסק, בורסקי, קטיס ε י, Gerber (im Syr. בורסיא, s. syr. Bibelübs. Actor. 9, 43), Midr. Mischle s. v. הולך את חכמים.

בורתידי Midr. Schir s. v. אתי אתי להנון הידי f. 23^{4} corrprt. aus בורתירי, ϕ בּיָּבְּיַבְּיִסְי, Tragbahre (Levy).

תמא, βέτης, ein unterirdischer Ort. Ber. r. § 50 f. 49° (Sachs I, 135); in der Parallelstelle Ber. r. § 68 f. 67° ist es in אמכטא במיטא במיטא (Ber. r. § 31 בהרא בטיטא.

בי, ave! lebe wol! (Gebhardt.) Ber. r. § 49.

בייה , בייא , ביא , ביא , ביא , ביא , ביא , ביא , ביה , ביה , ביה , ביה , בוע , Leben, Lebensunterhalt. Tanch. I Wajigg. § 5 (Sch. t. ψ 144). S. Levy.

בייא, בייא, $\beta i\alpha$, Gewaltthat.

νίνε! lebe! Echa r. s. v. ειτ τιατι κασται γ. τιατι ει κτι κατα δόμινε Ίμπεράτορ: vive, domine Imperator! "Du sollst leben, Herr u. Kaiser!" Const. P. de cerem. 1, 75: Κατὰ δέ κερασίαν πιόντος τοῦ βασιλεως, λέγουσιν οἱ βουκάλιοι· βήβετε δόμηνι ἡμπεράτορες ἢν μούλτος ἄννος ""Wenn der Kaiser den gemischten Wein getrunken, stimmen die Sänger an: vivite, domini imperatores in multos annos!"

בילרין, Midr. Schir f. 3^b verschrieben für בולרין, φολλάριον; s. פולמא.

בימה, $\beta \tilde{\eta} \mu \alpha$, erhöhte Sitz der Obrigkeiten, Richterstuhl (syr. (בים); Meth. 27, 19, βῆμα; syr. Ubs. בים; bei Barhebr. באמא; Mechiltha Jithro § 1 ויצילני מחרב פרעה f. 68a: העלוהו לבימה; das Wort ist griech. Ubersetzung von tribunal. Ber. r. § 37; Schm. r. § 15 f. 113^d; das. § 30 f. 127^{c. d}; f. 128h; § 43 f. 137d; Waj. r. § 13 f. 157^d; Koh. r. § 72^d s. v. כל הדברים; das. s. v. מוב ילר f. 81°; Tanch. II Schm. § 10 r. a. In der Beschreibung des Throns u. Circus Salomon's ist בימי Stufe. Perles das. S. 16 A; auch Bühne

zum Vorlesen; Ber. r. § 42 f. 41^d; das. § 81 f. 79^b.

(syr. μασια), βωμος, Gestell; Altar. Ber. r. § 53 f. 53°; Schm. r. § 9 f. 110°; das. § 30 f. 130°; Sifre 5. B. M. § 36 Ende; 2. Stufe; Thron u. Circus S. 13. S. Perles.

בין, βυνέω, vollstopfen; Sifra Wajikra § 12, 14. במלח: יכול תבונהו

ת"ל המלח (Kohut).

רביםא, vas, βῆσα, Gefäss. Echa r. s. v. וחונה f. 65, (Sachs I, 135). ביריה s. בריוויה

תירניא, הסףאיפוסי, Bordell. Waj. r. § 19 f. $162^{\rm d}$: על שהושיב בירגיות (Gebhardt a. a. O.).

ביתאונייקא, Bihynien. Joma 10° Übers. für הובל; Jerusch. Weg. I 71° hat dafür die Schreibung וויתינייה. Ber. r. § 37 ותניה. Aboda sara II, 5:

ביתום, Bón Soc, Boethos. Sifra

Emor § 2, 2.

בלאדין, Tanch. II Wajeze § 6 zu lesen; πανάριον, Brodkorb. אני פוסקת בלאדין (בלארין) שלך (Gebhardt will es durch βρῶτα "Speisen" erklären).

גם זה ראיתי . Koh. r. s. v. בלבקיא f. 92^d; במער בשמן

Neubauer, Géogr. d. Talm. 298 verbindet irrtüml. יין mit בלבקי und übersetzt: "Wein von Balbek"; s. v. יש רעה f. 84^d heisst es מי בלקיא בשמן; Sifra § 13, 22 hat nach Rabed's Lesung בלבקיא; Tos.b.b.(Erf.Mscr.) f. 405, 1: כגלקייא (soll heissen בלנקייא). Es ist aber mit Jalkut Wajikra § 479 zu lesen (המערב) בלנקי בשמן, βαλάνικα, Saft vom Myrobalanenbaum und das daraus als Salbe benützte wolriechende Ol; Plin. h. n. 12, 46. Also המערב מים ביין מי בלנקיא בשמן "wer Wein durch Wasser verfälscht, Myrobalanensaft durch Ol."

בלדר, βερεδάριος, veredarius, Postreiter, Depeschenträger, Curier; De Lara; Marquardt, röm. Staatsverwaltung I, 5, 61. Reiske zu Cst. Pphg.: βέρεδον, equi curribus juncti (sing. βέρεδον), et praesertim in usum cursus publici per certas stationes dispositi, semper prompti et parati. Non est vox a vehendo, . . . sed Germanica; Veteres Germani Pared pro equo dicebant. A Germanis id vocabulum ad Romanos Thracicos, et deinceps ad Arabes transiit. S. auch Procop, Vandal. Ι, 16: τινὰ τῶν εἰς τὰς βασιλικάς ἀποκρίσεις ὰεὶ στελλομένων, ούς δή βερεδαρίους καλοῦσι. Perles a. a. O. S. 16. 17. S. auch De Lara bei Perles; B. r. § 10 f. 10^d; das. § 78 f. 77^b; Waj. r. § 22 f. 165^d. Bem. r. § 18 f. 236^d; Koh. r. s. v. ויתרין f. 83a; Est. r. s. v. והשתיה f. 103a. b.

(בלוומא, βαλλισμός, Tanz, Ball. Waj. r. § 12 f. 156^b (De Lara). βάλανος, Zapfen an der Thürpfoste. Pes. r. § 6. S. Güdemann, Lexidion.

עלוריא, Veluria, eine römische Dame, die mit ihren Sklavinnen die jüd. Religion angenommen; Mechiltha Bo. § 15 f. 21° ed. Weiss; in Massech. Gerim (ed. Kirchheim) ברוציה genannt, in d. ält. Ausg. בלורית, Grätz IV, 123; viell. Veturia zu lesen, u. identisch mit Veturia Paulina, deren Grabinschr. bei Grätz IV, 50° (ält. Ausg.); auch der Namen ברוריא, der Gattin R. Meirs, scheint aus Veluria od. Veturia entstanden zu sein.

כלינום s. בלינום.

אבני ב', βαλιστης, βαλιστάριον, Wurfmaschine. אבני ב'
Steine, mit der Wurfmaschine
geschleudert. Echa r. s. v. אבל
f. 61^b; Peşikta Waihi bachazi
f. 67^a (Pes. r. das.); Pes. r. § 30
f. 52^c. Echa r. Einlt. f. 47^a
אבני אבני העבר ; nach der Parallelst. Koh.
r. s. v. אבני f. 97^d in
s. v. וישב העפר א' בליסטרא
f. B. M. § 204; Mechiltha besch.
§ 4 f. 36^b.

קלסטר, בליסטר, β מאלוסדל α וסטר, בליסטר, Schleuderer, Schütze. Sifre 5.B. M. § 102: אך את זה לא תאכלו וכי משה קניגי ובלסטר היה מכאן אר"ע: וכי משה קניגי ובלסטר היה מכאן תורה מן השמים (Chulin $60^{\rm b}$). In Midr. Schir s. v. יוגתי בחגוי f. $15^{\rm d}$ will Levy anstatt ונפלו לה פתאום כליסטין

[er (der König) winkte seinen Dienern, dass sie dieselbe plötzlich als Räuber (als wären es Räuber) überfallen], lesen לי לי כל יכל יכל בליסטרין (er winkte seinen Dienern, und plötzlich überfielen die Schützen sie); aber das רעבדיי zeigt, dass er ihnen durch Wink befohlen, dieselbe als Räuber zu überfallen. Auch die Parallelst. in Schem. r. § 21 zeigt, dass nur כלסטין richtig sein kann; dort heisst es: ממלך נירה בה את הלסטים.

Im Syr. בלניא.

בלקדיקה s. בלנטיא.

בלם, βλύζω, überfliessen. Ber. r. § 28: אוצרות בלוסים. (Levy u. Kohut.)

תבלסמיה, Tanch. I Told. § 21, soll heissen בלספימיא Lästerung, βλασφημία. S. Buber das. (S. auch Aruch und De Lara).

בלסמון, בלסמון, Βalsam. Ber. r. § 91 f. 89^a; Waj. r. § 31 f. 175^d; Midr. Schir s. v. f. 11^d und f. 20^b. Sifra Sabin § 2; (syr. בלאסמון.)

בלבקא s. בלקא.

בלקדיקה, בלקדיקה, בלקדיקה, בלקדיקה, בלקדיקה, בלקדיקה, בנוכים, בלקדיקה, welches zwar nicht geschrieben, wol aber gesprochen wurde, (siehe unter gesprochen wurde, (siehe unter Ausgg. ist das ב am Anfang des Wortes in בירשות בי verändert worden, dann aus ב in p und 1, so dass

unrichtig נלקטיקא und נלקטיקא daraus gemacht wurde; גלוגדיקא könnte auch aus ולגדיקא entstanden sein, wo das Wau durch ausgedrückt wäre. In Midr. Schir s. v. אתי מלבנון f. 23a sogar in כל כדיקה getrennt, wo es heisst: כאילין סביא דלית אינון יכולין מטענין בכל קדיקה (בבלקדיקה) ואינון משענין אלהון בבורתידה (בבורתירה), "wie man jene Greise, welche nicht in Sänften können getragen werden, auf Bahren trägt;" Midr. Schir s. v. קמתי f. 25° קמתי בבלקטיקא) לא יכול להטען), "welcher auch in einer Sänfte nicht getragen werden konnte"; in Sch. t. Ps. 87 ist die Stelle nach nach Jalk. Ps. 87 zu berichtigen: הזקנים שבהם אינן יכולין ליטען כל קרקיא (צ"ל בבלקדיקיא) מה הן עושין; ebenso Koh. r. s. v. וראה f. 92b. In Sifre § 37 ואני מוליכך בגלגודיקא, soll heissen ואני מוליכך בבלגטיקא (בולגטיקא); Mechiltha Nesikin § 1: לקטיקא; in Sifra Behar § 5, 7 verdorben in שלא ימול :dort heisst es בלנטיא אחריו בלנטייא; es ist nach Mechiltha Nesikin zu berichtigen, wo es heisst: לא יטול לו כליו לבית המרחץ ולא יסמוך ולא יטלנו לא בפוריון ולא בכסא ולא בלקטיקא, also muss es auch hier heissen שלא ישול אותך בכלקטיקא. Auch Jalkut hat בכלקטיקא. soll heissen: בולגטק. Levy will mit βαλάντιον, Sack, Beutel (nach De Lara) erklären; Kohut will בלווטיא lesen: βλαύτια, Pantoffel; beides unpassend, da es schon in שלא ישול לו כלים enthalten ist.

, בלקשיר, שטאמאדיןף, Wächter. Pes. r. § 15 f. 29^d שני בלקשיר, welches in Pes. Hachod. corrprt. ist in דלקשירין, in Jalkut in , דלקשירין, סלקשירין, מ

in Est. r. s. v. קצף בנתן f. 106° in קצף ליסנשרין verdorben. Lattes l. l. f. 96 will es mit dilector, Freund, "Liebender" übersetzen.

עלריא, velaria, βηλάρια(τά), Umhänge, Tuch zum Ausbreiten und Bedachen. In Ber. r. § 45 ist nach Sachs II, 199 anstatt דליים ובנריות הוליכה לה למרחץ, wo-für Aruch דליות כנריות hat, zu lesen בנריות הוליכה לה למרחץ, "Badetücher und Umhänge musste sie (Hagar) ihr in's Bad tragen".

, βαλανεῖον, Bad; Ber. r. § 33 f. 28^d: בני, "im Badhause."

בניפקון soll heissen בניפקין, veneficus, Giftmischer, schlechter Mensch, Schurke. Aruch führt eine St. aus Jelamdenu P. Korach an, welche sich auch in Tanch. I, Zusatz zu P. Korach § 14 findet. משל לשושבינה של בת מלך שביקש בניפקין מן המלך אמר למלך אם אינך תובע בניפקין שלי אף אני אומר לא היו לבתך בתולים. In dieser Fassung gibt der Satz keinen vernünftigen Sinn. Die Stelle ist zum Teil aus Bem. r. § 18 f. 253b, teils aus Tanch. I Korach § 22 und Tanch. II Korach § 8 also zu berichtigen: מל"הד לשושבין בתו של מלך (שהיו ערותיה בירו) עמר אחר מן המסובין וקילל את השושבין ואמר לא היו בתולים לבתו של מלך עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו אם אין אתה תובע בניפקין שלך (הלז) ואין אתה מוציא את זה להרגו בפני הכל אף אני אומר בוודאי שלא היו בתולים לבתו של מלך. Weil man irrig für beneficium hielt, wie Mussafia, Sachs, Levy, Kohut, hat man die Stelle missverstanden. Moses sagte: Wenn diese Menschen wie andre Menschen sterben: so hat Gott mich nicht gesendet. Das ist zu ver-

gleichen dem Brautführer der Königstochter, als einer der Hochzeitsgäste sich erhob, den Brautführer lästerte und sprach: die Königstochter ist nicht als Jungfrau erfunden worden; darauf erhob sich der Brautführer, trat zum König und sprach: wenn du diesen Schurken (veneficus) nicht zur Rechenschaft ziehst, und ihn vor Aller Augen hinausführst zum Tode, so sage auch ich: "sicher ist die Tochter des Königs nicht als Jungfrau erfunden worden."

בניפקרים, Sifre 5. B. M. § 317 zu lesen בניפיקרים, beneficiarii, βενεφικιάριοι, chargirte Soldaten, Gefreite. (Perles, etymol. Stud.)

בנריות, βανιάρια, balneareae vestes, Badewäsche, Bademantel. Ber. r. § 45 f. 45a. Sachs II, 199. Siehe zu בלריות.

φοσσάτα, fossata, Gräben, Gruben. In Friedmanns Ausg. der Pesikta r. 2te Redaction der Pesikta Waihibachazi f. 197° עושה להם בסאטה בתוך הארץ כך עשה להם הק"בה שנאמ' והך את עפר er machte ihnen Gruben, "er im Boden; so that ihnen Gott, wie es heisst, und schlage den Staub des Erdbodens." Güdemann, Lexidion. Siehe auch s. v. פישמא. Bei den späteren Griechen, wie Cst. Pphg. wird φοσσᾶτον auch für exercitus gebraucht. S. dessen l. de adm. imp. p. 80, 21.

, βέστια (Malalas), vestes, Kleider. Bem. r. § 7 f. 195a. Die syr. Übersetzung von προσκεφάλαιον, (Marc. 4, 38) ist κισο.

ις βαστέρνα, basterna (Amm. 14, 6) Sänfte. Tanch. I Lech lecha § 10; s. Buber hiezu Note 120. Du Cange s. v.

בסיליון, Königsthron, königliche Residenz, königlicher Palast; βασίλειον. Koh. r. s. v. jumi in R. Samuels Zusätzen zum Aruch שלמה יתיב בבסיליון (צ"ל בבסיליון) שלמה דידיה s. auch Sanh. Jer. II f. 20°, fehlt in unseren Ausgg.

(in ersterem, בסיליום, Wort das a weich gesprochen wie j) $\beta \alpha \sigma i \lambda \epsilon \vartheta \varsigma$, König. Inshes. wird mit dem Namen βασιλεύς der römische Kaiser bezeichnet, wie denn in ähnlichem Zusammenhange und in Vergleichungen damit im Midrasch מלך immer den römischen Kaiser bedeutet, während man die Könige der barbarischen Völker nur mit dem Namen $\dot{\rho}\dot{\eta}\xi$, rex bezeichnete. Procop. bell. Goth. I: καὶ βασιλέως μέν τῶν Ῥωμαίων οὔτε τοῦ σχήματος ούτε τοῦ ὀνόματος ἐπιβατεῦσαι ἠξίωσεν (ὁ Θεοδόριχος), άλλα ρήξ τε διεβίω καλούμενος, ούτω γάρ σφῶν τοὺς ἡγεμόνας οί βάρβαροι καλείν νενομίκασι, und noch Nicephorus nennt den Friedrich Barbarossa ρηξ τῶν Άλαμάννων. Daher übersetzt Th. Jer. I r. II אבר mit אבל; und לא ריכא ולא בר ריכא in Baba bathra 4ª wäre οὔτε ῥὴξ οὔτε ρῆγος ὑιὸς: "weder König noch Königssohn." Ber. r. § 8 f. 9b בסיליום קיסר אגוסטום; das. § 93 f. 91^b; ferner von Aruch citirt, in unseren Ausgaben fehlend; Waj. r. § 3 f. 35 (Schem. r. § 8), dagegen in Jer. R. H. I, f. 57^a u. Tanch. I Waëra § 7 noch erhalten: א"ר לעזר פרא בסיליום או נומום או גריפים πρὸ βασιλέως ὁ νόμος ου γραφείς "für den Kaiser ist das Gesetz nicht geschrieben;" princeps legibus solutus. Ber. r. § 93 f. 91^h.

Vater des Kaisers. Mit diesem Ehrentitel zeichnete Kaiser Leo seinen Schwiegervater aus, ebenso Konstantinos Porphyrogenetos seinen Schwiegervater, den späteren Kaiser Romanos. Ducange s. v. βασιλεοπάτωρ, Patricius, οἱ τῶν ἐν τέλει τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ εἰς πατέρας βασιλέων

αναγεγράμμενοι.

בסילקי, βασιλική $(\sigma\tau\circ\alpha)$, Säulengang, dergleichen um die Paläste der Könige in den macedonischen Reichen gingen; dann ein öffentliches Gebäude in Rom am Markt zum Gebrauch der Geschäftsleute und der Rechtspflege mit doppelten Säulengängen inwendig; Gerichtsgebäude, dann Prachtbau. Ber. r. § 68 f. 68b. Schm. r. § 15 f. 115b. Est. r. s. v. שלש f. 101^d; Sifre 5. B. M. § 36: שערי בסילקאות; ebenso in Constantinopel waren 2 Basiliken, s. Notitia dignitatum. In Waj. r. § 24 f. 178d ist וחבשינון בסלקי zu berichtigen, wie schon Levy bemerkt, in וחבשינון בפילקי.

Tundament. Waj. r. § 25 f. 169°a (Midr. Schir s. v. γυμν f. 26°d). Bem. r. § 10 f. 205°; auch im Syr.; vgl. syr. Hexapla 2. Kön. 16, 17; hohes Lied 5, 15. Davon das Denominativum συα, fest gründen, befestigen. Midr. Schir s. v. γυσι f. 29°; Ruth r. Anf. f. 35°a. Pesikta Chanukka f. 6°a. (Bem. r. § 12 f. 216°; § 15 f. 230°b. Tanch. II Naso § 19).

הבסתייר s. בסתייר

בקלאן, vocalis sc. homo. (Bei Lampridius), βοκάλιος (Chron. Pasch. p. 158), Sänger, Musiker.

Midr. Schir s. v. ער שהמלך f. 10d. העמיד עליהן בקלאנין בוקינום ושופר. Levy übersetzt es mit Pauken, Kohut nimmt es für buccula, das im Spätlatein. = buccina; ein Blick auf die Stelle zeigt, dass neben בוקינום nicht noch einmal das nemliche Wort gebraucht werden kann; auch führt Ducange nur ein Beispiel an, aus einem Gedicht an Herzog Ernst von Bayern. Dagegen nennt das Chron. Paschale p. 158 die Psalmensänger βοκάλιοι. In Const. Pphg. de caerem. I. 75 und öfters werden die βουκάλιοι erwähnt, die bei Festmalzeiten an der kaiserlichen Tafel fungirten. Siehe dazu Reiskes Commentar S. 869 "vocales musici cantabant per epulas a principio ad finem usque, pausam tantummodo interponentes ad singula illata fercula, quo tempore organa pulsabantur."

Σάκυλος, Εαρίσα, Εφάκυλος, baculus, Stock. Ber. r. § 38 f. 37^b.

ברבר, βάρβαρος, ausländisch, wälsch, roh, wild, Barbar, barbarisch, (syr. ברבריא); Est. r. s. v. , הברברי הזה :f. 106e בימים ההם "diesen Barbaren, diesen Ausländer." Ber. § 42 f. 40°; (Waj. r. § 11 f. 155°; Ruth r. Anf. f. 35d); Schm. r. § 18 f. 117d; Schm. r. § 20 f. 120°: בין הברברים "unter den Barbaren." Echa r. s. v. על אלה f. 58a (das. s. v. קלים היו f. 68d); Echa r. Einl. נקטא ברבריא, "Besieger der Barbaren!" Tanch. II Bo § 4 הביא ברבריים זה ערוב; für ברבריים זה ערוב steht in Tanch, I Bo § 4: Pesikta waihibachazi f. 67° und Pes. r. § 17 f. 32° fälschlich לניונות; siehe darüber in דורמסאות; 2. Einer aus der Berberei; Ber. r. § 60 Anf. (Syr. ברבריא.).

ברברי, der Berber, Sch. t. Ps. 25 Ende. "Wenn Esau den Jakob hasst, so ist es, weil dieser ihm die Erstgeburt genommen: לגרנרים לענתותים מה עשה muss nach Jalk. Ps. 25 berichtigt werden: לברברים ולנותיים; "was hat aber er (Jakob) den Berbern und Gothen gethan?"

תרברייה, ברברייה, Berberer in Nordafrika; Ber. r. § 23 f. 24°; Ber. r. § 75 f. 74°; Midr. Schir s. v. קול דורי f. 14°. (Pesikta hachod. f. 48°; Schm. r. § 18 f. 117°d). Ber. r. § 75 f. 74°. Koh. r. s. v. קניתי לי f. 75°; (Pes. Rosch chad. f. 58°; Pes. r. das.); Sifre 5. B. M. § 320.

ברברייה, das Land der Barbaren, der Nichtrömer. Schm. r. § 18 f. 117.

ברדינון, אוס אלים, der rosenrote Edelstein: Rubin; Erklärung von ברדינון. Schm. r. § 38 Ende; das am Anfang des Wortes ist das später nicht mehr geschriebene, nur gesprochene Wau.

ת הברדים, πάρδαλις, Panther. Mechiltha Nesikin § 16 s. v. אם מרוף ישרף.

ברוני, Varronianus. S. Kohut.

Pes. Beschall. f. 83° מראובן משפחת השמעוני א"ר הראובני לשמעון משפחת השמעוני א"ר מרינוס ב"ר אושעיא כאינש דאמר ברוני סכיוני סכיוני סכיוני (das letzte Wort ist wol סבניוני סביוני בע lesen oder סבניוני Sabinianus); ebenso Midr. Schir. s. v. t געול f. 24°.

ת , βαλλίων, ein liederlicher Mensch. Pesikta Echa f. 122^b κτοι בריונים κοι στιντά αυστριτά aus ארכי בריונים κ. Sachs I 8. 93; Buber z. St. Schm. r. § 30 f. 129^d.

קרייה, plur. βρέβιον, breve, (Hesych. βαιον γράμμα) kurzes Schreiben, Handschreiben, Niederschrift: Anna Komnena Alexias VI, 3, 29; dann: Breve, kaiserliches Handschreiben, Gnadenerlass. Neben breve kommt auch brevis vor. Pés. r. § 43 f. 68th מון ביריות (ברייות) פיתה פלקיות, er gibt Erlasse aus, wodurch er die Gefängnisse öffnet." S. auch unter

ברולקא, βαρύλογος, der durch seine Reden beschwerlich ist; Schmähredner, Satiriker. Midr. Sam. § 22 als Erklärung von ברולקי, es seien ברולקי, es seien ברולקי, nach Luzzatto, nachgel. Briefe V, 712 אין הולקי, Haut (νάκος) der Schmähdichter, der Satiriker, welche bei den Luperkalien eine Maske von zottiger Bockshaut vor das Gesicht nahmen."

ארקוליאני s. ברקוריאני

ברקין, braccae, βράκιον, pl. βράκιον, Beinkleider (wie die Gallier sie trugen); Ber. r. § 96 f. 93^d.

גבסים (gewöhnl. גבסים), $\gamma \dot{\psi} \psi o \varsigma$, Gyps. Sifra Mezora § 6 Ende: יכול אפי׳ סיד אפי׳ גבסים ת"ל עפר

גולגם, καλίγα, caliga, Stiefel. Echa r. s. v. ונח f. 63° nach Aruch ועשו רושם במסמרות הגולגסים

בקרקע בית המקדש.

תולייך, γαλιάριος, (Euseb. in Chron. cf. Ducange), Knappe, Trossknecht. Pes. hachod. f. 45^b (Pes. r. das. f. 26^c; Bem. r. § 11 f. 211^c; Midr. Schir s. v. ממחו f. 19^a); Koh. r. s. v. שבחי f. 92^c. Tanch. I Mischp. f. 41^b (Tanch. II das. f. 99^b); Est. r. s. v. אחר הרברים f. 106^b; das. s. v. אחר הרברים f. 109^b. Sifre 5. B. M. § 30^b. (De Lara).

, γοῦνδα, Schaar. Ber. r. § 31 f. 29^b; Kriegsschaar, auch s. Sachs I, S. 95.

111, S. Daons I, D. 30.

גוגי , גוגי , גוגי , גוגי , אייט , Weib. Ber. r. § 18 f. 18^b; § 31 f. 29^a.

אניא, γωνία, Winkel, rechtwinkliges Gebäude. Sch. t. ψ 48. Die syr. Hexapla gibt Hiob 38,6: אבן פֿנחה (LXX: λίδον γωνιαίον) mit מנית wieder. Auch Barhebr. chr. eccl. saec. § 43 Ende: גניא.

גוסא, גוסא, γάζα, Schatz, Schatzkammer. Est. r. s. v. בהראותו f. 101^d. הראה להם הראותו (ניסין) הראה להם benso Schm. r. § 9 f. 110^a (syr. syr. Bibelübs. Act. 8, 27).

נווסא s. גוסא.

גורדיני , גורדיון , גורדינון , Gordianisch, den (Kaiser) Gordianus betreffend; Waj. r. § 7 f. 151^d. Bem. r. § 12 f. 214^d; Midr. Schir s. v. אמוריו f. 19^b.

äusserer Anbau, Gesims. Schem. r. § 15 f. 115°. In der syr.

Hexapla ist שבכה 2. Kön. 1, 2 mit שנכט übersetzt, ebenso Richter 5, 28 bei Ephräm.

גימטריקון, γραμματικόν, die Buchstaben betreffend; die Ziffernbedeutung der Buchstaben betreffend. Pes. r. § 44 f. 70°.

Cajus, Gajus, ein römischer Vorname; der Vorname des Kaisers Cajus (Claudius Germanicus) Caligula. Midr. Schir s. v. מוס ה הוח ל. 35° ניוס לוקון, corrumpirt aus מוס, ביוס קליגולס Gajus Caligula, Γάϊος Καλιγόλας.

גלבא, γλυφεῖον, Messer; (syr. נלכא). Ber. r. § 31 f. 29^a: נלכא als Übersetzung von חרבות

גלקסינון , גלקסינון , גלקסינון, γαλη ξένη,

γαλη λιβυκη, vom Wiesel stammend. Ber. r. § 20 f. 21th court court court carrier, "Kleider von Fellen, nemlich von Hermelin". Sachs nimmt dies Wort für gleichbedeutend mit גלקטינון allein mit diesem Wort ist die Farbe bezeichnet, an unsrer Stelle soll der Stoff bezeichnet werden.

λαλαγέω, schwätzen, plaudern. Ber. r. § 36 f. 35^a. Waj. r. § 5 f. 149^a; das. § 25 f. 168^d; Koh. r. s. v. יסבותי f. 76^d; prahlen, rühmen; Waj. r. § 10 f. 153^d. Pesikta Anija f. 137^a.

גלגא, λαλαγή, Geschwätz. Waj.

r. § 26 f. 169°.

גלגדקא , גלוקדקא , גלגדקא s. בלקדיקא .

גולגום s. גלגם

גלוסקא, גלוסקא, גלוסקא, אור אלוסקא, גלוסקא, אור אלוסקא, אור באור אור באור ערוב אור אור באר א

עלוסקום, κלוסקום, γλωσσόκομον, (urspr. das Futteral, worin man das Mundstück [γλῶσσα] der Flöte aufbewahrte); Futteral, Behälter, Kasten; (Johann. 12, 6 gibt die syr. Bibelübs. das gr. Wort mit איס און, das. 13, 29 mit און wieder). In Schem. r. § 30 f. 129° steht für הגלוסקאות irrtümlich הגלוסקאות; s. ob. Art. De Lara.

גלימא, κλῖμα, Neigung, abschüssige Lage, daher Hügel; vgl. Th. Jer. II zu גבעות עולם 2. Absenkung, Thal, Th. zu Hiob 39, 21 נלימתא ist אילימא; Pes. be-

sehall. f. 93a: מסיק ליה מורץ ומחית er trug ihn auf Berge hinauf, und in Thäler hinab."

נגלף, (auch im Syr.) γλύφω, eingraben, einschneiden. Ber. r. § 47 f. 46^h; das. § 53 f. 52^c; § 63 f. 61^h; Tanch. I Bal. § 23 (T. II Bal. § 14; Bem. r. § 20 f. 242^c); Pesikta Anija f. 137^a (Pes. r. § 33 f. 56^c מגלפים corrumpirt in gadימים; vgl. Buber zu Pes. f. 137^a); davon

גלופה, אלינה, halberhaben, geschnitztes Bild. Mechiltha Bachod. § 6 im Ggs. zu אמומה, (syr. Hexapl. 2. Kön. 7, 41).

גליפה, γλυφή, das Schnitzen; der Schnitt. Pesikta r. § 33 Nachmer f. 58^d גליפת שפתים, der

Schnitt der Lippen.

גמסקום , גמסקון, (von γαμίσκω, verheiraten); גמיקון, γαμικά, die Ehepakten, Tanch. I Kitissa § 17 (Schm. r. § 32 f. 131^{b.c}; § 47 f. 140^d); Waj. r. § 23 f. 167^a (wie z. B. שכתבו גומסיות לוכר ולבהמה Nero mit seinen Freigelassenen Pythagoras und Sporus [Tacitus Annalen 15, 37], und Avitus mit mit Hierokles [Dio Cass. 79, 17]). Der Midrasch meint die verdorbenen Sitten Roms, wenn er die Unthaten Sodoms erzählt; ebenso Tanch. I Beresch. § 21 und § 33 in Ber. r. § 26 f. 25d עד שכתבו גמומסיות לוכר :lautet es ולבהמה. Pesikta hachod. f. 52b u. 52°: נמקון (Pes. r. § 15 f. 292); Tanch. I Bo § 11.

גנגלין, κάγγλιον, Geschwulst; Ansatz am Leibe, an Kleidungsstücken. Sifra Schemini § 4 Ende; Sifra § 10 Ende; das. Sabim § 2; das. Achre § 8, 12 Ende: שבים "das Netz der Kopfbedeckung und der Besatz."

γενναίος, genuinus, ursprünglich, ächt, eigentlich. Pesikta Chanukka f. 1a; (Midr. Schir s. v. באתי לנני f. 24^d); Bem. r. §13 f. 218a: באתי לגן אין כתיב אלא באתי לגני לגנוני במקום שהיא עיקרה מתחלה עיקר שכינה בתחתונים היה הה"ד וישמעו את קול ה' אלהים מתהלד בתוד הגן. Sämmtliche Erklärer nehmen hier für: mein Schlafgemach, mein Brautzelt, welche Bedeutung das Wort allerdings im Syrischen und in der Sprache des Talmud hat. Ich glaube aber, dass hier, in diesem Zusammenhange diese Bedeutung nicht passt, und wir ein andres Wort vor uns haben. Der Midrasch urgirt, weil es nicht heisse: "ich kam in den Garten", sondern: ,ich kam in meinen Garten", so heisse das: "da wo ursprünglich, von Anfang an meine Herrlichkeit weilte, hienieden auf Erden", wie die Schrift sagt: "sie hörten die Stimme Gottes, wie er im Garten wandelte, d. h. sich eilends (wegen ihrer Sünde) in die Höhe erhob;" mit dem Errichten des Stiftszeltes sei nun Gott wieder von den himmlischen Räumen in seine, d. h. seine ursprüngliche, eigentliche Wohnung, die Erde, wieder herabgekommen; von "Brautzelt" ist dem ganzen Zusammenhange nach nicht die Rede. Der Midrasch scheint an genuinus, γενναίος, anzuspielen: ursprünglich, eigent-

ישקני in Midr. Schir s. v. ישקני f. 4^d, (Est. r. s. v. יאהב f. 106^d) und in Pes. Schimu f. 117^b ist nach Sachs I, 117 in בת גנוסים, "Tochter von Edelgeborenen" (εὐγενής) zu berichtigen.

גניסיא, גניסיא, τὰ γενέσια, Geburtstagsfeier, Feier des Tags des Regierungsantritts, Feier irgend einer frohen Begebenheit: so Spartian. vita Adriani 4 "quando et natalem adoptionis celebrari jussit. Tertio Iduum earumdem, quando et natalem imperii instituit celebrandum," wozu Casaubonus: Antiqui vocarunt natales omnes dies propter aliquam laetitiam insignem sibi solennes: inde in historiis principis ejusdem tot natales; vgl. ${
m Ab. \ s. \ f. \ 10^a}$ מאי ויום גיגוסיא של מלכים א"ר יהודה יום שמעמידין בו את ויום גינוסיא יש Jer. Ab. s. f. 39° המלד של מלכים ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה: יום הלידה ויום המיתה? עד כאן לציבור מכאן ואילך ליחיד; Suetonius, vita Vespasiani 6: Tiberius Alexander, praefectus Aegypti, primus in verba Vespasiani legiones adegit Kalendis Julii; qui principatus dies in posterum observatus est. Vgl. auch Tacit. Hist. II, 79. Schm. r. § 15 f. 113° ועשה לו המלך יום גנוסיא da veranstaltete der König ihm (dem Königssohn) einen Festtag (den Tag von dessen Befreiung) ": Pes. r. § 24 f. 43^d (Bem. r. § 8 f. 196^d) איזה מלך רוצה שלא יהו מכבדין יום גינוסיא שלו, "welcherKönig wünscht, dass man nicht den Tag seines Regierungsantritts ehre?" (In Bem. r. ist יום גינוסיא corrprt. in יום גינוסיא weil man את יום השבת für Geburtstag hielt, und dies bei Gott als unanwendbar fand. 2. Geschlecht, edle Abkunft. Pes. Nachmu f. 126^a (Ber. r. § 100 f. 99d steht für גינוסיא שלי das Synonym הוגניסים הוגניסים שלי; siehe auch Buber zu Pes. a. a. O.

κισμό, γάστρα, ein bauchiges Gefäss, Napf, Trümmer eines Gefässes, abgeschnittner Theil eines Thierkörpers, Behältniss; in letzterer Bedeutung Waj. r. § 15,

158^c. (Levy).

, גסטרא , קסטריות כסוסטרא. ς κάστρα, castra, κάστρα, castra, befestigte Kriegslager. Pesikta Hachod. f. 46^b (Pes. r. § 15 f. 27^a; Pes. Schuba f. 163^b; Bem. r. § 1 f. 182°; Midr. Schir s. v. פתחי לי f. 13^a; Pes. r. § 45; Tanch. I Teruma § 8; T.II Teruma § 9 etc.) öffnet mir eine, אהליות וכצוצריות Nadelöhr gross, und ich öffne euch eine Pforte, dass Festungswerke und Kriegslager hineingehen können"; Sch. t. ψ 2 s. v. tugu Anf. — 2. Κάστρα, Kastra, Name einer aus einem befestigten Lager vor Sepphoris entstandenen Stadt; auch castra ve-לסטרא ישנה של ציפורי und ביתר genannt; in Echa r. s. v. פרשה ציון f. 59^d (Waj. r. § 23 f. 166^d): "Gott entbot gegen Jakob seine Feinde; wie Chalmisch gegen Nawa, Kastra gegen Sussitha (Hippos) gegen Tiberias." Die erstgenannten waren heidnische Städte, jede feindselig der benachbarten jüdischen Stadt: Nawa, Geba, Tiberias.

גיום s. גסקלגם היום s. היום חוגגים

גפי, גפא, אבא, בופא, גפי Liebe, גפי יומי in Sifre 4. B. M. § 115 eure römische Liebden." Sachs I, 108. In der Parallelstelle Menach. 44a: "cure persische Liebden." Es ist hier eine absichtliche Änderung der späteren Abschreiber. — Sifre 5. B. M. § 355, בגפי שכינה "(das zeigt, dass Moses starb) durch die Liebe Gottes"; vgl. Sifre 4. B. M. § 106 מלמד שהיה משה נתון 206 אל הב"ה ונו" של הב"ה ונו" של הב"ה ונו"

ערגתנא, γύργαθος, ein von Weiden geflochtner Korb. Ber. r. § 10 f. 11a. Waj. r. § 22 f. 156b. Koh. r. s. v. יחרון f. 85a, s. Sachs I, 140, 1. Ber. r. § 79 f. 78a: שוקא דגרנתנא, Korbmarkt.

ערדיי, גרדי , גרדי , גרדי , γερδιος, γερδιος, Weber. Sifre 5. B. M. § 278. Koh. r. s. v. אשר חמצא ל f. 91^d. In Ruth r. s. v. ותאמר נעמי f. 28^a; Ber. r. § 65 f. 65^a ist הגרדי corrumpirt aus , ,,der Gadarener, der aus Gadara". S. אבנימום אבנימום הגריי אונדי אונדי

גרדום , גרדום, gradus, die Stufen (des Gerichtshauses), (ich bin von der Meinung zurückgekommen, dass es die gemonischen Treppen bedeute); wahrscheinlich ist mit Buber אירון gradus zu lesen. Pesikta Schir f. 118b und Tanch. I Beschall. § 4 f. 28b יחלאו בגרדון von Buber mit Recht in יחלאו בגרדון geändert, ebenso Koh. r. s. v. יוער אירון אייין אירון אייין אירון איי

גרריקי, גרריקי, κιεhtig גרריקי, καριτίκη, Name der Provinz Gerar im Philisterlande. Ber. r. § 52 f. 51^b; das. § 64 f. 62.

גרוומין, גרוומית, גרוומין, אל , γάρον, γαρίσμη, die Nachtischspeisen. Syr. אורסא, גריסא. Ber. r. § 33 f. 31^d. גיומי דרהב soll heissen

νäschereien (γάρισμα) von Gold. S. Sachs I, 85; De Lara bei Perles S. 17. Auch in Pes. Schor f. $74^{\rm b}$ ist וקרמונין דרהב corrumpirt aus יגרוזמי די Waj. r. § 27 f. 170^{b.c}; das. § 39 f. 153^a; Echa r. Einlt. f. 45°.

גרומא

גרוטא, γρύτη, Gerümpel; Metall im Bruch. Sifre 4. B. M. אין להם מין קשה אל יעשו מין 61 § עושים מין גרוטא : und später גרוטא

פראסין s. גריסין.

גרמטיון, γραμματείον, schriftliche Urkunde, Contrakt, Schuldverschreibung. Schm. r. § 15 f. 115° verschrieben in גרמסיון.

κοισία, γραμμάριον, Gramm, der 24. Teil einer Unze. Pes. Schek. f. 19^b (Tanch. I kitissa § 7; T. II das. § 10).

גרממיה, גרממיה, Garamaea, Landschaft in Assyrien zwischen den Flüssen Gorgos u. Kapros, das Land der Garamaei. (Neubauer 1. 1. 421). Ber. r. § 37 Anf. ist גומר ומגוג übersetzt mit אפריקי וגרממיה, Phrygia und Garamaea; ebenso Th. Jer. I u. II zu 1. B. M. 10, 2; in Jer. Megilla f. 71b ist ממר mit גרממיה גרממיה und נותייה mit מנוג übersetzt: 2. Germania, Deutschland. Ber. ${
m r.} \,\, \S \,\, 75 \,\, {
m f.} \,\, 74^{
m c}$ מת ומם עשה לו הב"ח לעשו אר"ח ב"ח אלו בני ברבריאה ובני גרמאניאה שאדומיים מתייראים. "Welchen Zügel hat Gott Esau angelegt? R. Chama b. Chanina sagt: die Bewohner der Berberei und Germaniens, vor denen sich die Edomiten (die Römer) fürch-

גרמני. Germanus, der Germane (Deutsche); dann im Ggs. von כושי: ein Mensch mit weisser Hautfarbe: Weisser. Ber. r. § 86 בכל מקום גרמני מוכר כושי f. 84° וכאן כושי מוכר גרמני; Sifre Negain מכאן אמרו בהרת עזה נראית בגירמני 3 1 כהה והכהה בכושי עוה, ebenso Negaim II, 1; in Sifre steht irrig כגרמני und ככושי

ι τουον, Kern der Obstfrüchte (Levy, Kohut).

κάρφος, das Reis, der Zweig. Ber. r. § 25 f. 25^b (das. § 40 f. 39a; § 64 f. 62d; Ruth r. Anf. f. 36°); Ber. r. § 31 f. 30°; das. § 36 f. 35b; Tanch. I Bechukkothai § 34 f. 57°; Midr. Sam. § 28.

גרפית, $\gamma \rho \dot{\nu} \psi$, Greif. Siehe Perles, Thron und Circus des Königs Salomo S. 12 ראם מימין וגרפית משמאל.

אבגתים s. גתית

τον, διάμειπτον, abwechselnd. Schm. r. § 47 f. 141^a: ר' שמעון בן לקיש היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דשתירין ודקרין בלילה ור' יוחגן היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דאימטין אלא אעפ"כ מודה היה ר"י שאין רנה של תורה אלא בלילה. Rappoport in E. M. u. Kohut, Plenus

Aruch s. v. אימטין: im Dunkel, nimmt ראימטין für: "in der Dämmerung", weil עמימתא das Tharg. von ערפל nun ist aber ערפל nicht: Dämmerung, sondern vielmehr, Wolke, Gewölk; in ודקרין בלילה will R. das Wort בלילה streichen, und לאור היום = דקרין erklären; also:

lernet Thora früh am Tage (רשחירין) und beim Licht des Tages (!); R. Jochanan sagte zu s. Schülern: lernet Thora in der Dämmerung (דאימטין) (!). Levy s. v. אימטין übers. "R. S. b. Lak. sagte zu s. Schülern: lernet die Thora des Morgens früh, und auch bei Licht (קרין) des Nachts; R. Jochanan hingegen sagte zu s. Schülern: lernet die Thora in der Nacht (דאימטין)." Alles dies ist gezwungen und bringt doch keinen vernünftigen Sinn in den Satz. Sehen wir uns aber das Thargum zu Echa 2, 19 an. so wird uns die Stelle klar werden. Das Thargum von קומי רגי בלילה קומי כנישתא : lautet בראש אשמורות רישראל עסוקי במשנה בליליא אורייתא בשירוי שפרפרא ובפתגמי. "Auf, Gemeinde Israels, beschäftige dich mit der Mischna in der Nacht, und am Beginn der Morgenröthe mit den Worten der (schriftlichen) Lehre." Nun übersetzt der Anonymus der syr. Hexapla das Wort משנה in 2. Kön. 22, 14 statt במסנא (LXX: έν τῆ Μασενᾶ) mit ברתרתין, (wie das Thargum בית אולפנא, und Peschito zu 2. Chr. 34, wie Symmachus: פֿאולפנא טיב) wie Symmachus: τερώσει in (dem Hause) der Mischna. Wir haben also hier in ודקרין, mit welchem Worte alle Erklärer sich nicht recht zu helfen wissen, eine Corruption von דתרתין oder :משנה = דתרתין R. Simon b. Lakisch sagte zu seinen Schülern: lernet die Thora (die schriftliche Lehre) schon früh am Tage, und die Deuterosis, Mischna in der Nacht"; dieses stimmt genau mit dem Thargum "beschäftige dich mit

der Mischna bei Nacht, und mit den Worten der (schriftl.) Lehre vom Beginn der Morgenröthe." Aber R. Jochanan sagte zu seinen Schülern, lernet die Thora (schriftliche Lehre) דאימטין = διάμειπτον, abwechselnd. "Dennoch, wenn R. Jochanan auch sagt, man solle die schriftliche Lehre abwechselnd, bald bei Tag, bald bei Nachtlernen, gesteht er zu שאין רנה של תורה אלא בלילה, dass das Studium der Mischna nur bei Nacht geschehen soll." Also רנה heisst hier, wie im Thargum, das Studium der Mischna. Dadurch wird der Sinn einfach und klar; und wir haben nicht nötig, wie Levy, an drei Stellen die Worte: ,,dennoch gesteht R. Jochanan" zu ändern in "dennoch gesteht R. Simon ben Lakisch." Mose Halein in s. Commentare J'de Mosche hat den Sinn richtig getroffen, dass hier unterschieden wird zwischen Mischna und schriftlicher Lehre; und erklärt, R. Jochanan sage דאימטין, sie mögen lernen, was ihnen gerade zuerst gelegen ist, sei es mündliche, sei es schriftliche Lehre; er sagt: דאימטין פי' שילמדו מה שיגיע לידם ראשון הן שבעל פה הן חורה שבכתב Die Erklärung Kohut's ist ganz verfehlt: רקרין soll nach K. רקדין zu lesen sein, und dies = $\sigma \kappa \acute{\sigma} \tau o \varsigma$ (!!). R. Joch. sagte: lernet die Thora früh u. im Dunkel; R. L. sagte: lernet die Thora im Dunkeln (!!!).

דילגים s. דגלום.

דן, δύο, zwei. Waj. r. § 7 Anf. רו פרצופין, δύο πρόσωπα, mit zwei Gesichtern. Schm. r. § 5 f. 107^{a. b}. βείτης δείγμα, Probe, Ähnlichkeit, Vergleichung. Ber. r.

דוכום

\$ 51 f. 51°; Midr. Schir f. 3°; das. s. v. א הגך יפר f. 11°; f. 20° s. v. הגך יפר א דמר, Tanch. I Tezawe \$ 1 f. 48°; (T. II das. § 5 f. 112°); Koh. r. s. v. א הארץ f. 71°; das. s. v. שברי f. 92°; Schm. r. § 15 f. 116°; Beispiel: Tanch. I lech lecha § 8 f. 33°; (T. II das. § 5 f. 19°).

קוגמטרין, δειγματήριον, Ahnlichkeit, Ähnliches. Ber. r. § 11 Ende f. 12^b; (nach Aruchs Lesung): Tanch. II Pekude § 11

f. 136b.

קרנמנא, διαγνώμη, Beschluss. Sch. t. ψ 118, 10. Siehe Gebhardt im Jüd. Lit.-Bl. 1881 S. 67.

קוד, verkürzt aus הוכם, δουξ, dux, Oberer, das Haupt der Militärgewalt einer Provinz, während das Haupt der Civilgewalt praeses, griechisch ήγεμών, hiess. So standen z. B. 13 duces unter dem comes orientis, welcher daher wol auch dux ducum, δουξ δουκῶν genannt ward; so in Bem. r. § 7 f. 195^a f. 191^d ist ירוכנין.

δούξ, , דוכם , דוכום , דוכסא δοῦκας, dux; Heerführer; insbes. im dritten Jahrh. n. Chr. Haupt der Militärmacht der Provinz. Ber. r. § 5 f. 6°; Schem. r. § 15 f. 114°; Ber. r. § 67 f. 66^d; § 78 f. 77^b; Waj. r. § 18 f. 161a; Midr. Schir s. v. uns f. 16b; Echa r. s. v. היו צריה f. 56a; das. s. v. חסרי f. 65a. In Schm. r. § 31 f. 131a ist die Stelle Pesikta Asser f. 95^a (T. I Ree § 6 f. 11a; T. II Ree § 10 f. 108a) אילין אפוטרופיא דנפקין לקרייתא "das sind die Procuratoren, Steuereinnehmer, welche in die Dörfer hinausgehen" falsch in's Hebräische übersetzt כנון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהם יוצאים לעיירות. Das prägnante Wort אפוטרופייא, procuratores, Intendanten war dem Sammler nicht mehr in dieser Bedeutung bekannt, er gab dafür andre, aber unrichtige Bezeichnungen, und häufte dieselben Tanch. I Bem. § 11 f. 5b (T. II Bem. § 11 f. 49a) heisst es: ונאו לך אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונים והנמונים, in Midr. Schir s. v. שובי f. 29° ואנו ממנים אתכם דוכסין ואפרכין ואטרטלין [אסטרטלטין] ואפרכין; Bem. r. § 2 f. 183° שלטוגים הגמונים דוכסין ואפרכין ואסטרטילטין, wir ernennen euch zu Beamten: Provinzstatthaltern, Districtskommandanten, Präfekten und Generalen." Das Wort אסטרטילטים bedeutet comes militum in einer der Diöcesen der 4 Praefecturae des Reiches; oftmals auch den obersten Kriegsverwalter einer Praefectura, indem dann der Präfekt, έπαρχος nur die Civilgewalt hatte; so war z. B. Belisar στρατηγός oder στρατηλάτης τῆς ἐῶας, comes orientis, magister militum per Orientem. In Schm. r. § 1 zu e. 1 v. 8 ist לאחד שרגם אוהבו של לאחר שרגם איקונין corrprt. aus המלך של דוכוס, wie es in Tanch. II Schemoth § 5, in Jalkut und nach Aruch in Jelamdenu steht. T. I hat nach Oxf. Mscr. לאחר שרגם איקונין של מלך אורכסיניה פירוש דמותו. Hier ist מלך zu streichen; und אורכסיניה ist verdorben aus אורכסיניה; ein andres Mscr. hat איקונין של א' של ארכנטא ; es ist אורכיטא; (ein allgemeineres Wort ἄρχων) als dux. Ebenso im Syr. דוכם; s. Land l. s. de Justiniano p. 256.

Echa r. Einl. f. 47d (Waj. r.

§ 19 f. 162b) גלי דוכסיא, er hat das Gebälke entblösst." In Schm. r. § 15 f. 115a mit Beziehung auf Ps. 104, 3 (המקרה במים) heisst es: פאבן ולא בנוית אלא ברכסים לא באבן ולא בנוית אלא ברכסים של מים עומר (ברוכסים) של מים עומר Quadern, sondern mit Gebälke von Wasser"; S. Sachs I, 106.

ק דוכסותא, אינסס, das Amt eines dux. S. Ducange. Midr. Schir s. v. אירעתי f. 29^b.

דולפקס, Fifre 5. B. M. § 231 Ende: או הרולפקס לגמלים ist nach Parallelst. Kilaj. VIII, 4 zu berichtigen in או הלוברקים לגמלים; welches bedeutet: lybischer Esel (p. sing. לוברקי).

דרוריא s. דולריא.

ארומוס, δόμος, Schichte, Bauwerk. Midr. Schir f. 2°. Schm. r. § 50 f. 142^h (דימוס) geschrieben).

Bem. r. § 7 f. 194°.

πιαιτί δόμινε, domine! o Herr! (Anrede der Sklaven an ihren Herrn, der Unterthanen an den Kaiser seit Domitian); Echa r. s. v. היו צריה f. 55°. Ber. r. § 8 f. 9b והיו בני המרינה מבקשין לומר , wollten die Bewohner, ימלך דומיני der Stadt den Kaiser mit "domine!" anreden"; statt יומינו ist nemlich דומיני zu lesen, welche Lesung auch Aruch bezeugt. In מה שהיה כבר נקרא שמו .Koh. r. s. v. שמה f. 85^a steht דומינין; es soll ebenfalls דומיני heissen. Herr! Gebieter! Levy irrt, wenn er dafür mit Jalkut I § 23 und II § 261 lesen will: "sie wollten dem Kaiser einen Lobgesang singen." Er verkennt die prägnante Bedeutung der Anrede domine!, eine Begrüssung, die nur dem Kaiser gebührt von den freien Unterthanen. Siehe Amm.

21, 10. "Nun wussten die Stadtleute nicht, wer von Beiden ist der Kaiser, wer der Präfekt; so wollten die Engel Gott begrüssen mit "Du Heiliger!", wussten aber nicht, wer es sei, ob Gott oder Adam." Levy liess sich durch Mattn. Keh. verleiten, den er falsch verstand. Mattn. Keh. nemlich erklärt es הבגרו שבח וברכה ". Über Est. r. s. v. בגרון בומין פנטון פנטון. בגרון s. דומין פנטון

לונמיבה, לונמיבה, donativa, die Geldgeschenke, welche die römischen Feldherren bei einem Triumphe, die Kaiser bei ihrem Regierungsantritt oder sonstigen festlichen Gelegenheiten an die Soldaten verteilten. Ber. r. § 10 f. 11^b (Tanch. I Wajeze § 22 f. 80°); Schm. r. § 15 f. 115^b; das. § 41 f. 136^b in דונה מיבה מיבה getrennt; Bem. r. § 7 f. 195^a. Sifre 5. B. M. § 328.

דוסתאי, Λοσίδεος, Dositheos, (Eigenn.). Sifre 4. B. M. § 78. γ. διφερνή, das Doppelte der Mitgift. Ber. r. § 18 f. 18°. (De Lara).

דוקרן, δίκρανον, zweispaltig; Spitzpfahl. In Ber. r. § 50 f. 50 b ist μισι αση απη πακη Jer. Berach. I f. 2° und Jer. Joma III, 2 zu berichtigen in במין תרין דוקרנין. Aruch. De Lara. Waj. r. § 12 f. 156°.

דור , $\delta o p \dot{\alpha}$, Haut. Seh. t. ψ 26 wird דורי נפע in Jes. 38, 12 mit erklärt: באיוב כתיב ואתמלטה בעור שני ובחוקיה כתיב דורי נטע וגגלה בעור שני ובחוקיה כתיב דורי שאף עור שניו ניטל.

 Leibwachtdienst um ihn. Koh. r. s. v. אשר המצא ל f. 91^d. De Lara; Sachs I, 96. De Lara in K. K. s. v. ברוקא erklärt es: globus militum. S. Perles, Dav. Coh. de Lara's rabbin. Lexikon S. 18.

קרורן; in leges secul. bei Land Anecd.), Geschenk. Sifra Mezora § 3, 5. Ber. r. § 34 f. 33°; das. § 79 f. 77°; Schm. r. § 35 f. 133°; Midr. Schir s. v. אמן מלכנו און ליינון אינון א

Midr. Schir s. v. אתי מלבנון f. 23a. , δώρεα, Geschenk. Schm. r. § 5 f. 107°. In Ber. r. § 53 ניתן דורייה לעולם; dafür hat der Pariser Codex: ניתן דרור לעולם s. Grünwald a. a. O. Es ist aber nach Pes. r. § 43 f. 68b בריויות zu lesen hier, wie in Pes. Sos asis. In Pes. r. § 43 f. 68b ist die Stelle ausführlicher u. steht בריוית statt דורייה; es ist ביריות zu lesen: breve, βρέβιον, ein kaiserliches Handschreiben, durch welches Gnadenbezeigungen gewährt werden. Die Stelle lautet in Pes. r. "mit Sara sind alle kinderlose Frauen bedacht worden, alle Blinde wurden sehend, alle Stummen wurden beredt." "Das ist gerade so, wie wenn der Kaiser einem Freunde an dessen Freudenfeste zeigen wollte wie hoch derselbe bei ihm in Ehren stehe; er gab desshalb ביריות (ברויות), Breve's aus (kaiserliche Handschreiben), dass die Gefängnisse geöffnet werden sollten; so auch hier: jeder Einfältige bekam seinen Verstand wieder, jeder Blinde und Stumme ward wieder geheilt." Die Byzantiner brauchen das Wort βρέβιον, Mehrz. βρέβια, wie das lateinische Wort breve. Auch in Pes.

Sos asis f. 146b ist es in דורניית corrumpirt. In Jalk. Ps. 90: לה"ד לשלשה ב"א שבאו ליטול דרוריה hat דרוריה של מלך Für של מלך בריביה Es muss. ברם מאת המלך. של מלך heissen; "das lässt sich vergleichen damit, dass drei Personen ein kaiserliches Breve (Gnadenbrief) erlangen wollten." Viele seltene fremde Ausdrücke, die in den öfter gelesenen Midraschwerken durch erläuternde Glossen ersetzt worden sind, haben sich in der weniger gelesenen Pesikta rabb. erhalten. wie סרקראות, הבסטייר u. a. dazu gehört auch dies בריביא. scheint eine Glosse zu בריויה gewesen zu sein, dann in דורייה geändert.

הוריה, δεβρίον, Decke, Oberkleid. (S. Gebhardt a. a. O.). Midr. Schir s. v. ברם f. 33° und Ber. r. § 85 ווה משלח לוה כותבות, dieser sendete Jenem Datteln, und jener dem Anderen kostbare Gewänder."

in Mechiltha Beschall. § 1 f. 31b, Joma VI, 8 Est. r. f. 100d ist statt דורכיות nach Jer. Joma VI, א דירכאות, διαδοχαί, aufeinander folgende, sich ablösende Wächter, Curiere; siehe Perles, etymol. St. Siehe auch Raschi zu Joma VI, 8. In Sifre 5. B. M. § 334: מעתה בא דייתוכום שלו, mus statt דייתוכוס heissen , διάδοχος, Nachfolger; ebenso Sifra 5. B. M. § 27 מלך ב"ו יושב על בימה שלו מתירא הוא מפני ריתיכום שלו אתה שאין לך ביידוכום in ריתיכום zu berichtigen nach Perles.

הותמסאות in Pesikta Waihi bachazi f. 67a (Pes. r. § 17 f. 32°, Tanch. I Bo § 4, Tanch. II Bo

§ 4); Midr. Wajoscha § 5; Aruch, Mussafia und Levy identificiren das Wort mit אנדרולומוסיא. Dies ist aus vielen Gründen unhaltbar. Die Stelle lautet: Gott hat mit den Agyptern nach der Reihenfolge verfahren, wie es die (römischen) Kaiser machen gegen eine feindliche Stadt: zuerst sperrt der Kaiser ihnen das Wasser ab (so ward den Agyptern das Wasser in Blut verwandelt); unterwerfen sie sich dann nicht, so lässt er Schreier über sie kommen (so kamen über Agypten die quakenden Frösche); ergeben sie sich nicht, schiesst er mit Pfeilen gegen sie (so kam über die Agypter das Ungeziefer); ergeben sie sich noch nicht, lässt er Barbaren gegen sie anrücken (מביא עליהם ברברים); so in Tanch. II u. Midr. Wajoscha § 5, während T. I, Pes. u. Pes. r. die Lesung לגיונות haben; ebenso brachte Gott über die Agypter ערב, ein Gemisch von Thieren, vgl. Schm. r. § 11 חיות מעורבבות; dazu passt die Lesung: auch wird Niemand die ursprüngl. Lesung לגיונות, wo es sich um römische Heere handelt, in ברברים ändern, wol aber, wenn die urspr. Lesung war, würde ein unkundiger Leser in zu berichtigen glauben, in der Meinung, legio sei der allgemeine Name für die römischen grossen Heeresabteilungen; hilft dies nicht, lässt er die דורמוסיות über sie kommen (so kam über die Agypter Viehseuche); (Midr. Wajoscha hat einmal und einmal דרמסואות); hilft dies nicht, schüttet man Naphta über sie (so kamen über

die Agypter Geschwüre); hilft dies nicht, so lässt man Schleudersteine gegen sie werfen (so kamen über die Ägypter Hagelsteine), hernach lässt man Widder (Mauerbrecher) aufstellen (so kamen über die Ägypter die Heuschrecken); hernach bringt man sie ins Gefängniss (so kam über die Ägypter Finsterniss); hernach lässt man alle die Vornehmsten hinrichten (so ward über die Ägypter das Sterben der Erstgeborenen verhängt).

Nach allem diesen kann דירמסיות nicht s. v. a. אנדרולומוסיא sein; denn dies heisst: Hinraffung der Menschen; nun ist aber dort die entsprechende Plage der Ägypter die Viehseuche: also passt der Vergleich nicht; ausserdem ist das keine Steigerung, dass zuerst Hinraffung der Menschen eintreten soll, und dann Schleudersteine gegen die Bewohner geschleudert werden, und zuletzt die Vornehmsten hingerichtet werden.

Nun haben wir eine Parallele zu der vorliegenden Darstellung in der Schilderung der Belagerung Jotapata's durch Vespasian im 3. B. des Bell. jud. bei Josephus. Das. Cap. 7 § 3 erzält Josephus, Vespasian habe auf den Platz schiessen lassen, wo die Belagerten das Wasser holten; im § 25 erzält er, dass er selber (Josephus) als Commandant der belagerten Stadt, seinen Leuten geboten, sich gegen das feindliche Kriegsgeschrei und das Schmettern der Trompeten die Ohren zu verkleben; § 5 erzält er, dass der erste Angriff durch "Bogenschützen geschah; § 18 befiehlt Vespasian, weil die Legionen viele Verluste erlitten und flohen, es sollen die arabischen Bogenschützen und syrischen Schleuderer vorgehen, und nicht die Legionen, da es sich für Römer nicht zieme, vor dem Feinde zu fliehen. Vespasian schickt also die Barbaren, die barbarischen Hilfsvölker gegen den Feind: הביא עליהם ברברים. Es bestand nemlich das römische Heer aus den Legionen und zweitens aus den Truppen der verbündeten und unterworfenen Völker, der socii und subditi; dieser Teil der Armee war streng von der Legion geschieden, hatte besondre Vorgesetzte, Praefecti; jede Legion hatte eine Anzahl auxilia neben sich, wie noch in später Zeit aus Vopiscus, vita Aureliani c. 11 zu ersehen. Waren die socii und subditi vorangeschickt, und hatten keinen Erfolg, so musste die Legion in's Treffen, und zwar zunächst das erste Treffen, die Hastati; die griech. Übersetzung für hastati wird δορύμαχοι sein, und mit Anderung eines einzigen Buchstabens, haben wir diese δορύμαγοι oder hastati vor uns, wenn wir דורמסאות lesen für דורמכאות. Herr Geh. Rath Prof. Fleischer, dem ich vor einigen Jahren diese Ausführungen mitgeteilt, erklärte sich mit der Anderung in דורמכאות und dessen Bedeutung von δορύ- $\mu\alpha\gamma oi = \text{hastati einverstanden}.$ Wenn auch seit Marius die Bedeutung des Unterschieds zwischen triarii, principes und hastati aufhörte, so blieben doch die Namen, und hastati (δορύμαχοι) ist hier als das erste Treffen genannt für, die Legionssoldaten. Nach dem Bundesgenossenkriege in Folge dessen alle Italiker das römische Bürgerrecht erhielten, bestand das römische Heer aus den Legionssoldaten und aus den auxilia der Provincialen und der verbündeten Könige und Völker. Marquardt, röm. Staatsvrwaltg. S. 428. "Das Heer teilte sich in der älteren Kaiserzeit, als der Unterschied zwischen cives und peregrini noch bestand, . . . in das eigentlich römische Heer, welches die nämlich die Linieninfanterie, Legionen und die Garde umfasste, und in Truppen aus Nichtbürgern bestehend, auxilia." Später fand ich, dass schon Güdemann in s. Lexidion die Anderung in דורמכיום vorgenommen, und es = δουρύμαχος erklärt, ohne es jedoch für hastati zu erklären, und ohne den Gegensatz desselben zu ברברים, den barbarischen Hilfsvölkern darin zu erkennen; um so weniger, da er in Pes. r. die Lesung לגיונות vor sich hatte, statt ברברים.

דיאו

in Midr. Schir s. v. דומה דורי f. 14°: רודי לצבי: אמר ר' 14°: דודי יצחק אמרה כנסת ישראל לפני הב"ה רבונו של עולם אתה אומר לנו דיו דיו פי' דיאו דיאו: דיאו את לגבן תחלה. In Pes. r. § 15 f. 27^b lautet die דומה דודי אר"י אתה אומר לנו :Stelle דימו דימו את לגבן אתה את לגבן קדמוהי; in Bem. r. § 11 f. 211a: דומה דודי לצבי או לעופר האילים וגו' אר"י אמרו ישראל לפני הב"ה אין את אתא לגבן תחלה. In letzterer Stelle haben wir nur die Übersetzung von דיו oder דימו, beziehungsweise der Worte אתה אומר לנו דיו דיו דיאו את לנבן תחלה, komme du zuerst zu uns; es ist also ein Wort vorauszusetzen, welches bedeutet: komme her, und das ist das griech. δεῦρο. Es ist also zu lesen: דורי (mit Verwechslung des letzten 7 mit דירו דירו, δεῦρο δεῦρο; du sagst zu uns δεῦρο, δεῦρο, kommt her! kommt her! — אתה אומר לנו דירו דירו: דירו את לגבן תחלה; komme du zuerst zu uns; in Bem. r. sind die griech. Worte ausgefallen. Mattn. Keh. zu Midr. Schir sagt, דיו דיו sei der Gottesnamen (Dio). Lonsano erklärt es: אתה אומר לנו בואו ואנו אומרים בוא אתה תחלה אלינו: דיאו מלשון כאשר ידאה הנשר; Güdemann erklärt "du sagst zu uns: δημος, δημος, (דימו , דימו), Volk! Volk! und Israel erwidere ihm: דיו דיו אתא את לנבן; deus, deus, Gott! Gott! komme du zu uns." Offenbar höchst gezwungen und unverständlich dazu. Noch ungenügender ist Levy's Erklärung: "δίος, δίος, d. i. dius, dius, dius, du (deine Göttlichkeit) kamst uns (in drei Offenbarungen) zuvor, nämlich in Agypten, am Schilfmeer und am Sinai." Auch die Ableitung von $\Im \varepsilon \omega$, (laufen), wie sie Kohut vorschlägt, passt nicht. Das Einfachste ist, wie schon die traditionelle Übersetzung Glossators zeigt in Bem. r. אין את אתא לגבן תחלה, es für δεῦρο zu nehmen.

דידימוס, אין דידימוס, לידימוס, doppelt, geminus. Sch. t. ψ 3: ויהי כבוא דור und in Jalkut zu II. Sam. 17, 24 steht dafür

ריטימוש; es ist דידימוס zu lesen: doppeltes (Lager), die Übersetzung von מחנים. Die legio X war eine Doppellegion, wovon die eine Hälfte in Judäa im Krieg unter Titus stand. Dio Cass. 55, 23; ebenso die sexta gemina ferrata; (gemina ist griechisch διδύμη; wenn diese Gemina ihren Standort für eine Zeit in Machanaim hatte, konnte mit aus diesem Grunde die Stadt στρατόπεδον δίδυμον heissen: Castra Gemina, wie eine andre Stadt Castra vetera hiess). Wahrscheinlicher aber ist es Übersetzung von Machanaim: Doppellager, denn die LXX übersetzen meist mit παρεμβολαί.

דירכייה, διαδοχή, Ablösung, sich ablösende Wächter. Est. r. f. $100^{\rm d}$; s. דורכייה; Mech. Beschall. § 1 f. $31^{\rm b}$.

דין, δύο, zwei. Ber. r. § 28; Waj. r. § 1 f. 145°. Midr. Schir s. v. חבות f. 13°.

דיומא, דיומי, דיומא, $\delta \iota \alpha$ ודע, דיומא, Zimmer, Gemach. Koh. r. s. v. f. 86 $^{\rm b}$; Est. r. f. $99^{\rm a}$.

דיומגמא, Anordnung, Befehl. Waj. r. § 1 f. 145; Schm. r. § 30 f. 128^b; Midr. Schir s. v. התפוח f. 13^a; Sifre 5. B. M. § 33.

דיומריםא, דיומריםא, דיומריםא, דיומריםא, המלדף אל האלדף אליה, הוגבים, Becher mit einem Glasnetze, mit Glas von durchbrochener Arbeit, vasa diatreta, calices diatreti, (De Lara). Ber. r. § 19 f. 19°; das. § 25 f. 25°; (das. in § 64 f. 62d corrprt. in השקוח); Schm. r. § 27 f. 125°; Est. r. s. v. השקוח f. 102d. Marquardt, Privatleben der Römer S. 733.

Stube. Ber. r. § 62 f. 60^d. S. Gebhardt a. a. O.

דיופטין, $\delta i\alpha \beta \dot{\eta} \tau \eta \varsigma$, Lothwage.

Sifre 5. B. M. § 7.

קיופלי, δύο βουλαῖοι, duumviri, zwei Ratsherren. Koh. r. s. v. f. 180°; Sifra Emor.

קרופרא, δίφορος, zweimal im Jahre Früchte tragend. Tanch. I Tezawe § 1 והוא עושה לי שלשה, von Buber berichtigt: יוהוא עושה לי דיפריות, ebenso in T. II Tezawe corrprt. in שלשה יותו , und er bringt mir zweimal Früchte." Demai I, s. אדופרא.

πρό-σωπα, mit zwei Gesichtern. Ber. r. § 8 Anf.; Waj. r. § 1 f. 145 ,in doppelter Weise, in zweifacher Gestalt." Midr. Schir s. v. πιστ f. 13°.

דיוקנא, דיוקנא, Bild, Ebenbild, (syr. יוקנא). Tanch. II Waj. § 9. Das ווst aus Dehnung des Jod entstanden; vgl. דיקנהין. S. Kaufmann, Revue d. e. j. 14, 46 N. 3.

דייתיכום, διάδοχος, Nachfolger. Sifre 5. B. M. 334 für דידוכום; ebenso Sifre 5. B. M. § 27 für zu lesen. (Irrig nimmt es Levy für ἐητορικός, Sprecher).

דילמור, delator, δηλάτωρ, Angeber, Denunciant. Pes. Para f. 31^b. Waj. r. § 26 f. 169, (Bem. r. § 19 Anf. Tanch. Chukkath): Debo. r. § 5 f. 257^b.

אָרילשוריא, δηλατωρία, delatura, Angeberei. Ber. r. § 19 f. 19^a; Midr. Schir s. v. אל תראוני f. 8^b; Pes. r. § 34 f. 57^c.

ארלמא, δήλωμα, Bekanntmachung, Darstellung, Erzählung. Es entspricht dem im Talm. babli bei Eingang einer Erzählung stehenden מעשה. Pes. bachod. haschebii f. 155°; eig. ein Beispiel dafür = ein Beweis dafür; Ruth r. s. v. מאשר f. 38d; Koh. r. s. v. מתוקה f. 84a. (Wie ich sehe, hat auch Kohut diese Erklärung).

דימום

דימום = דימום, δόμος, Schicht,

Bau. | Bem. r. § 7.

דימום, $\delta \tilde{\eta} \mu o \varsigma$, Volk. Ber. r. § 67 f. 7b: בולי ודימום, Rat und Volksversammlung; Schm. r. § 15 f. 114^a; 2. Fraction, Partei, bes. die Parteien bei den Wettrennen; s. Perles, Thron u. Wagen des Königs Salomo S. 4, wo Perles דימוסיות in דימוסיות berichtigt hat; $3. = \delta \eta \mu \delta \sigma \iota \sigma \nu$, was den Staat, das Öffentliche betrifft, öffentlich. Mechiltha bachod. § 1 f. 70^a (und das. § 5 f. 74°) לפיכך ניתנה במדבר (פרהסיא), ,,darum ward sie (die Thora) in der Wüste gegeben, öffentlich (welche keinem Einzelnen gehört"); das Wort ist erklärende Glosse. וכל מי שמתעצל Anf. זכל מי שמתעצל und Jeder, במלאכתו ינתן בדימום der sich saumselig zeigt in seiner Arbeit, soll in das Gefängniss gesperrt werden. Bezügl. Sch. t. ψ 3: ויהי כבוא דוד מחנימה זה דימום s. s. v. דידימום.

דימוס, dimissio, dimissus, Freisprechung, freigesprochen. Ber. r. § 79 f. 77d, (Koh. r. s. v. מושרי. f. 94°; Est. r. s. v. ישרי בר שמע ברת פול אמרה דימוס f. 103d), an welchen beiden letzteren Stellen es aber heissen muss: שמע ברת קול אמרה דימוס; in Pes. Beschall. f. 88b ist ספיקולא ואתפסת לפווס verdorben in דימוס verdorben in ארניס (demissio) verdorben in ארניס (pes. peschalle f. 88b ist oberichtigt; Waj. r. § 24 Anf. (Pes. rosch. haschana f. 150b); Koh. r. s. v. אוווא נפיק לרימוס: Richtig hat Buber Tanch. I

Wajeze § 13 נומל דמים כפי נוטל דימוס מפי geändert in שניהם שניהם. Auch Agg. Ber. § 27: er (Juda), נתן לה דימום ולא נשרפה gab ihr ein freisprechendes Urteil"; das. § 82: כשיבא אותו שניצל מן המים הוא נותן לך דימום. In Koh. r. s. v. כל הדברים יגעים f. 73° und Ab. sara 16^b in den Worten ימוס אתה פטור, das Wort in den Text gekommene Glosse als Erklärung für דימוס: "du bist dimissus, freigesprochen." Die Erklärung Levy's, דימוס sei = δειμός, Furcht, Furcht erregendes Wesen, Gott, und die Stelle heisse: דימום "bei Gott! אתה פטור, du sollst von der Strafe befreit sein" ist ganz unzulässig; "bei Gott! du sollst frei sein" hiesse sicher nicht אתה פטור, sondern vielmehr פטור אתה; das Wort μισσα, pl. μίσσαι kommt im Chron. Pasch. p. 624 vor in der Bdtg. Abschied: έδωκε μίσσας. In Pes. r. § 46 f. 188a (der נכנס' שבת (Friedmann'schen Ausg.) נכנס' ונשל דימום, und vorher ונשל דימום iden השבת ופדה אותו מדין ונטל דימום tificirt Güdemann דימום mit δαμία, Strafe: "und nahm die Strafe hinweg"; das Wort δαμία kommt in der κοινή gar nicht vor, es ist ein kretisches Wort. Man darf doch nur im allgemeinen Gebrauch stehende Wörter als Erklärung nehmen, und nicht solche, die höchstens bloss den Gelehrten jener Zeit bekannt waren. Die Stelle heisst vielmehr: "es trat der Sabbat ein, und erlangte Befreiung"; es trat der Sabbat beschwichtigend ein, befreite ihn vom Gericht, und erlangte Freisprechnung, dimissio, und נמל wie λαμβάνω. Bei Cst.

Pphgn. de caerem. Π, 1: μίνσα, dimissio, Entlassung, ποίησον μίνσος, fac missos.

τισισικό δημόσιος, den Staat betreffend. Ber. r. § 8 f. 8°, שהיו עוסקין בדימוסיא של מדינה, welche beschäftigt waren mit den öffentlichen Angelegenheiten der Stadt; ${
m Waj. \ r. \ \S \ 1 \ f. \ 145^c}$ בדימוסיא של auf dem öffentlichen Platze der Stadt (forum); Midr. Schir s. v. לכה f. 32a: גמייל בדימוסיא של עולם, ,lasst uns umhergehen in den öffentlichen Plätzen der Erde"; daher auch: die Staatssteuern Pes. Sukka f. 182^a (Waj. $r. \ \S \ 30 \ f. \ 174^{b.c}$ למגבי דימוסיא מדינתא, ,,um die Steuern jener Stadt zu erheben. Insbes. ist oder δημόσιον die Grundsteuer und heisst desshalb δημόσιον, weil sie ganz in den Staatsschatz (δημόσιον) fiel, während die אנונא, annonae an den Hof des Statthalters geliefert wurden oder für die Armee (Forbiger, Hellas und Rom III); Pesikta Schekal. f. 11^b; (Ruth r. Anf. f. 35h) אייתי גלגלתיך אייתי דימוסיך; Echa r. s. v. גדר f. 64^d; הכביד עלי ארגוגיות ודימוסיות וגלגליות; 3. öffentliche Bäder, δημόσια; Ber. r. § 1 f. 4b ועדיין לא בנה לה דמוסיות ,und noch, ועדיין לא בנה לה פריבטאות hat er ihr weder öffentliche Bäder errichtet, noch Spaziergänge (Parks) gebaut." Ber. r. § f. 9a; siehe פריבמא; Waj. r. § 26 Anf.; das. § 34 f. 178°; Koh. r. s. v. מתוקה f. 83d; Tanch. I Para § 5 (T. II Para § 4); hiernach hat Buber Pesikta Para f. 30b berichtigt. Koh. r. s. v. ותענונות בני ארם f. 75^d (Midr. Schir s. v. תנה מטתו f. 19^a; Bem. r. § 11 f. 211d), an welchen beiden letzten

Stellen das Wort דימכאות fehlt, und beizusetzen ist. Dagegen ist Waj. r. § 5 f. 149^b י"ג דימסאות nach היו לכל שבט ושבט ואחד לכולם Tanch. I Schmini § 8 (T. II das. § 5) Bem. r. § 10 f. 206° zu berichtigen י"ג מיומסאות היו לישראל לכל שבט ושבט ואחת דימוסיא לכולן; "dreizehn Majumafeste hatten die Israeliten, jeder Stamm eines, und eines gemeinschaftlich (דימוסיא) für alle." Vgl. Jer. Sanh. X f. 28^b י"ג עגלים עשו ישראל (אחד לכל שבט ושבט) ואחד דמוסיא לכולן; aus dem Zusammenhange der Stelle, namentlich aus dem Folgenden ומה טעמא ויאמרו אלה אלהיך ישראל הרי לי"ב שבטים זה אלהיך הרי דימוסיא אחת ergibt sich, dass die in Klammern eingeschlossenen Worte einzufügen sind, wie sie denn auch in Sch. t. ψ 3 f. 5b enthalten sind. S. auch s. v. מאיומס.

דיגמיס, δύναμις, Macht. Midr. Schir s. v. אתי מלבנון f. 23b.

דינסמים, δανειστής, δανειστής, Geldverleiher, Gläubiger. Schm. r. § 29 f. 126°; § 31 f. 129^b; Bem. r. § 9 f. 199^a; Agg. Ber. § 6. De Lara, Lonsano.

דינרא, דינרא, דינרא, δηνάριον, denarius, Denar, und zwar ein Silberdenar = 4 Sestertien oder 1 Golddenar, (auch Aureus, מונה = 100 Sestertien = 25 Silberdenare; s. Baba mezia f. 44^b. — Ber. r. § 11 f. 11^d. Waj. r. § 7 f. 151^d; § 34 f. 178^{c.d}. Bem. r. § 12 f. 214^d. Midr. Schir s. v. אמוריו f. 19^b; Sifra Emor § 8, 8; Sifre 5. B. M. § 17.

דיסקום אל היסקום אל הארטי, היסקום של האל, לבנה לו אל אל לו אל אל לו אל אל לו אל אל לו אל

v. orbis, die kostbare runde Platte des Prunktisches, der Prunktisch selbst; siehe unter דיסקרין; Ber. r. § 11 f. 11^d; והכיא לפנינו ריוסקום טעון בי"ו מוטות, "er brachte vor uns einen Tisch." (Dr. Grünwald Varianten in Ber. r. in Hammechakter II, 63) liest דיוסקום, will es für διάσκευμα halten, und mit: Tafel übersetzen; 4. halberhabne Bilder; das. § 34 f. 33° משל לאוהבו של מלך שכיבדו ושלח לו ורון נאה דסקום נאה ist nach Jalkut Ps 24 Ende zu berichtigen שכיבדו ושלח לו die Worte: רורון בדסקום נאה sind Glosse; in Jalkut I, § 30 Ende: בדורון נאה בדסקום נאה; Ber. r. § 10 Anf. מלאה שהיתה שהיתה מים והיו בה שני דיוסקוסים נאים "gleich einer mit Wasser gefüllten Badewanne, in welcher zwei schön halberhabene Bildwerke (eingemeisselt) waren; so lange sie voll Wasser war, konnten die halberhabenen Bilder nicht gesehen werden (לא היתה מלאכת ריוסקוסים נראית)." Sachs II, 105: "erhabene Bilder, wie sie gewiss auch der Luxus an Badewannen anbrachte, sind δίσκος; vgl. Salmas. zu Treb. Pollio, trig. tyranni: "nam propter clypeorum et discorum similitudinem, quem Latini clupeum, i. e. clypeatam imaginem vocant, Graeci κύκλον et δίσκον appellant."

דיסקיפלינא, disciplina, Zucht, Gehorsam. Midr. Panim ach. II s. v. דסקיא פלניא in ייצא הסן corrumpirt, von Buber berichtigt.

Ber. r. § 78 f. 77^b; das. § 93 f. 90^b; 2. wie δίσκος, als Übersetzung von orbis, die runde Platte des Prunktisches bei den Römern, auch dieser Prunktisch

selbst; orbes, δίσκοι oder κύκλοι hiessen diese Platten, weil sie von dem Stamme des Citrusbaumes (thuia cypressoides in Mauretanien) dem ganzen Durchmesser nach geschnitten waren. Je nach der Grösse der Platte und der feinen Maserung steigerte sich der Preis eines solchen orbis oder δίσκος. standen entweder auf einem Fuss von Elfenbein, wesshalb sie dann auch monopodia hiessen, oder auf drei Füssen, dann hiessen sie tripodes. Es ward damit ein sehr grosser Luxus getrieben; der Preis betrug eine halbe bis anderthalb Million Sestertien. (Forbiger, Hellas und Rom I, 217.) Cicero kaufte nach Plinius n. h. 13, 20 einen solchen Tisch für 1 Million Sesterzen, eine, wie Plinius hinzufügt, bei dem damaligen hohen Geldwert ausserordentlich grosse Summe; ein von den Cethegern stammender, um 1,400,000 Sesterzen erkaufter, verbrannte zu Plinius Zeit, und Plinius bemerkt, dies sei auch der Preis eines grossen Land-Seneca besass nach Dio Cass. (61, 10) 500 solcher Prunktische, obwohl Seneca gegen (πεντακοσίους eiferte τρίποδας κεδρίνου ξύλου έλεφαντοπόδας ίσους και όμοίους είχε). Diese Bedeutung von Prunktisch hat דסקרין in Pes. bachod. haschl. f. 101^a (Para; Achre; Waj. r. § 20 f. 163a, Tanch. Achre, Tanch. Chukkath, Koh. r. s. v. מי כהחכם f. 89); Midr. Mischle s. v. שקר החן.

דיפלומטור, διπλωματάριον, ein Behältniss für Aufbewarung der Diplome; Behältniss zur Aufדיפלופוטירין

דיפלון, $\delta i\pi \lambda o \nu$, duplum, die Verdoppelung des Soldes; Soldaten, die sich ausgezeichnet hatten, erhielten vom Feldherrn ein Geschenk oder Verdoppelung des Soldes; ein solch ausgezeichneter Soldat hiess duplarius oder duplicarius. Marquardt, Röm. Staatsr. II, 574 (II. Aufl.). Angespielt hierauf wird Ber. r. § 59 f. 57d, zu בימים זקן בא בימים. R. Juda sagt בא בריפלון "er kam durch seine Tugenden zur Auszeichnung einer doppelten Belohnung." Die Erklärung von Kohut: dies und πόλιον oder παλαιον erwäne ich nur, ohne sie zu widerlegen.

דיפלופוטירין, διπλοποτήριον, Doppelbecher. Ber. r. § 10 f. 11a (Midr. Koh. s. v. ויתרון ארץ f. 83°); Ber. r. § 51 f. 50d; an diesen Stellen scheint das in unseren Ausgg. stehende, und auch schon Aruch vorgelegene פיילופוטירין nach Jer. Pesach. X f. 37° in דיפלופוטירין berichtigt werden zu müssen; denn aus מנת כוסם wird in letzterer Stelle und in Ber. r. § 51 geschlossen, weil neben croc nach מנת steht (Ps. 11, 6), dass die Bösen einen doppelten Becher des Taumeltranks trinken werden, und dieser doppelte Becher wird hier und Ber. r. § 51 verglichen mit dem doppelten Becher (Weins), den man nach dem Bade zu trinken pflegte; demnach ist auch in Ber. r. § 10 (u. Koh. r.) כשיצ' מן המרחץ מזגו לו דיפלופושירין zu lesen. In der Parallelst. Waj. r. § 22 f. 165° ist es durch eine

Glosse ersetzt worden מוגו לו כמא

דיקי, δίκη, Recht, Genugthuung. Land, anecd. Syr. leg. sec. f. 196 v. דיקא. Ber. r. § 44 f. 45°; Schm. r. § 19 f. 118°; Ber. r. § 22 f. 245°: אינו אלא דיקו שלכם (statt ריקי ist דיקי zu lesen); es ist nur eure Genugthuung; (in Tanch. I Matt. § 3 sind durch die Glosse דין שלכם die Worte דיקי שלכם verdrängt; in T. II das. § 3 f. 94b verdorben הריני ואתם זיקו שלכם מתקשים. S. Buber zu Tanch. I Matt. f. 79b); Midr. Schir s. v. ער שנובה $f.~14^{\rm b}$ דיקי שלה, "bis er Genugthuung für sie einfordert."

דיקיון, דקיון, דקיון, δίκαιον, δίκαια, Recht, Rechte, Gerechtsame. Ber. r. § 9 f. 10^b: שהיא תובעת דקיון, wie das griech. τά δίκαια πράττεσδαι, den Menschen Genugthuung (für zugefügtes Unrecht) schaffen. Ber. r. § 22 f. 23°; Bem. r. § 20 f. 241°. Ber. r. § 10 f. 10°.

Triqlicia (γος, δικαιολόγος, Απωαίτ. Pes. bachod. haschbii f. 153^h (Waj. r. § 29 f. 173^h); an beiden Stellen haben unsere Ausgg. ειφίτιες, während Aruch

und De Lara die Lesung דיקולוגום bezeugen.

דיקימייני, Decumani, die Soldaten der zehnten Legion, die zu den hervorragendsten und tapfersten Legionen der römischen Armee zälten, und deren Befehlshaber meist nachher auf den Kaiserthron kamen. Vopiscus vita Probi 6: "Quid Aureliani judicium (afferam)? qui Probo decimanos, fortissimos exercitus sui, et cum quibus ipse ingentia gesserat, tradidit sub hujusmodi testimonio: "Aurelianus Augustus Probo S. D. Ut scias quanti te faciam, decimanos meos sume, quos Claudius mihi credidit. Isti enim sunt qui quadam felicitatis praerogativa praesules nisi futuros principes habere non norunt." Ex quo intellectum est Aurelianum in animo habuisse, ut si quid sibi scienti prudentique eveniret, Probum principem faceret." Von Diokletian wurde diese und die Augustische Legion aufgelöst. S. Sachs I S. 113. Ber. r. § 94 f. 92^h; Est. r. s. v. בשנת שלש f. 101^d. S. Sachs I, S. 113.

ייקינתין, ύάκινδος (syr. Bibelübers. Apocal. 21, 20 הואיקנתום), ein Edelstein von der Farbe der Hyacinthblume; Hyacinth. Schm. r. § 38 g. E.; Ber. r. § 79 g. E. Das ישום שום שום ביוקנא aus Dehnung des Jod am Anfang des Wortes.

דיקוריון, Decurio, δεκουρίων, Befehlshaber einer Decurie Reiter. Sifre 5. B. M. § 322; 2. Ratsherr in den Municipien und italischen Städten; Mechiltha Amal. § 2 f. 63°: אפיטרופוס גוור גוירה קלירקים גוור גוירה מכמל על ידו קילירקים גוור גוירה

דיקוריון מבטל על ידו דיקוריון גוזר גזירה הגמון מבטל על ידו הגמון גוזר גזירה אפיטיקום מבטל על ידו: "wenn der Intendant eine Anordnung trifft, kann der Tribun (χιλίαρχος) sie aufheben; wenn der Tribun eine Anordnung trifft, kann der Decurio (der Vorsitzende des Senats) sie aufheben; eine Anordnung des Decurio kann der Praeses (Statthalter) aufheben: eine Anordnung des Statthalters kann der Consularis wieder aufheben." Siehe s. v. אפימיקום.

דכסומיני s. דוקסומין דירכייא s. דירכייא.

דייתיקי (auch im Syr.), διαθήκη, Verfügung, Anordnung, letzter Wille. Ber. r. § 59 g. E. (Tanch. I Wajeze § 3 f. 73^a); Ber. r. § 60 f. 61^a; Tanch. I Wajibi § 8 (T. II das. § 8); Waj. r. § 19 f. 162a; Midr. Schir s. v. ראשו f. 26a; Bem. r. § 2 f. 184a (Tanch. I Bem. § 11); in Tanch. steht dafür צוואת.

דיקליטינום, Diocletianus, Eigenname des röm. Kaisers, der durch Tödtung des Aper auf den Thron kam. Ber. r. § 63 f. 32^a. Daher, und weil er von niederer Herkunft gewesen, scheint die wahre oder geglaubte Nachricht im Midrasch geflossen zu sein, dass er früher ein Schweinehirt gewesen; oder vielleicht rührt es von der Thatsache, dass ihm geweissagt worden, nach Tödtung Apri werde er Kaiser werden: er habe darnach viele Eber auf Jagden getödtet, aber gesagt: "ego semper apros occido, sed alter utitur semper pulpamento." Vopisc. in Numeriano § Sch. t. ψ 24, 2, ימא דקלמיינום, "der diokletianische See" oder

der See von Emesa (ימא דחמץ), welchen Diokletian erst graben und durch hineingeleitete Flüsse speisen liess. Jer. Kilaj. Ende: דקלטינום הקוה נהרות ועשאו; hiernach ist obige Stelle in Sch. t. והיא ימא דחמין ימא דקליטינוס הקוה הקבה ימא zu berichtigen in: ימא דחמץ והיא ימא דיקלמינום הקוה נהרות ועשאו.

τς δεξαμενή, Wasserbehältniss; Pes. r. § 4 f. 5d. In Ber. r. § 5 f. 6d: לדיכסאים לדיכסאים, "in einzelne Wasserbehälter". S. Perles, Thron u. Circus d. Kön. Sal. S. 15.

דלגים, διαλγής, bresthaft, krank. ${
m Koh.}$ r. s. v. יש רעה חולה f. ${
m S4^b}$ sind die Worte דגלום פטרגום, wie Gebhardt, Jüd. Lit.-Bl. 1881, S. 167 gezeigt, zu berichtigen in σιαλγής, πτωχός), (letzteres: מוכום nach Kohut) zu berichtigen; "krank und arm dabei". Die Worte: מסכן תשיש ערטיל sind 2 verschiedene Glossen: פמוכום ist Übs. zu פמוכום, und עשיש Ubs. von דלגים (vgl. Pes. beschall. f. 93^{b} : ראבר"ש איתשש). Kohuts Erklärung דלגום $\delta \varepsilon i \lambda \delta \zeta$ (furchtsam) passt nicht.

τίτας, δελφίκη, delphica, ein Prunktisch in Form eines Dreifusses mit runder Platte (orbis, δίσκος) zum Aufsetzen des Silbergeschirres; Procop. bell. Vand. 1, 21, δέλφικα δέ τὸν τριποδα καλούσι 'Ρωμαΐοι, έπει πρώτον έν Δελφοίς γέγονε. Sifra Schmini § 7, 6. In Schm. r. § 43 f. 138b משל למלך שנכנס לביתו ומצא (f. 188°) את אשתו מגפפת לדלפקי (לדליפים) וכעם אמר לו שושבינו אם היה מוליד יפה היית CIVO. Mit Recht hat Kohut aus dem Zusammenhange der Stelle nachgewiesen, dass לדלפקי eine

לרליפים Corruption ist, und dass לרליפים dafür zu setzen ist, und דליפים = Σλιβίας, "mit zerdrückten Hoden", und citirt als Beweis die Parallelstelle Bem. r. § 2 f. 185° (f. 212°), wo dafür steht מנשקת לסרים. Auch Pes. r. § 11.

דליפוס, אוβומג, mit eingedrückten Hoden. Schm. r. § 43 f. 138^b in דולפיקי corrumpirt. (Kohut).

Stadt Daphne. 40 Stadien von Antiochia entfernt (2. Makkabb. 4, 33; Josephus, alte jüd. Gesch. 17, 2, 1). Ber. r. § 94 f. 95^b; Waj. r. § 19 f. 162^{c-d}. Echa r. s. v. ישבר f. 63^b (Bem. r. 17 f. 233^a).

Σίστος, Form. Bem. r. § 4 f. 189°; § 13 f. 220°; Sifre 5. B. M. § 355.

דקרמים דקרמים in Ber. r. § 19 דקרמים היה עומר כקנה ורגלים היו לו; directus, aufrecht; Perles, Sprachu. Sagenk. 12.

דתרותין s. דקרין.

אדר, δόρυ, ein Stück Holz. Midr. Schir s. v. ממעם, f. 17°: תורא יקורת קרת, "und ein brennendes Holzscheit hast du verbrannt". Kohut in Echa r. s. v. ממרום f. 57 steht אחוף, corrprt. aus אורה.

Trτικ, Δαρδανια, Dardania, eine Landschaft im oberen Mösien. Ber. r. § 37 f. 37^a.

דרריא

τοτιτ, δερρίδιον, lederne Decke, Oberkleid; in ds. Bdtg. Ber. r. § 100, אלבשוני דרדמאי וכו', ,leget mir mein Oberkleid an, gebt mir meinen Stock in die Hand, und meine Schuhe an die Füsse." In Jer. Keth. XII, 35° heisst es דגרסאי, wie denn oft ב mit ה in der Aussprache wechselt; vgl. אגרדמין; es kann also nicht wol "Schuhe" heissen; Lattes will es in ברנסיי ändern; in Jer. Kil. Ende דרדסין דעימר על דרדסין sind es Socken od. Strümpfe (Landau); immer aber von der Urbedeutung: eine lederne Decke; dann übhpt.: Bekleidung.

אנדרולומוסיא s. דרולומוסיא.

דרכמון, δραχμή, δαρχμή, Drachme, eine griech. Münze, entspricht dem römischen Silberdenar. Echa r. s. v. וינרם f. 65^b.

αuffallend roth. Jer. Berach. IX; Tanch. I Pinchas in corrumpirt.

Trache. Pes. Wattomer f. 132^b (Waj. r. § 16 f. 159^a; Echa r. s. v. חורו f. 68^b). Auch im Syr.

עוריא, διάρροια, Durchfall. Waj. § 18 f. 161° (Bem. r. § 7 f. 185° in קדרן corrprt.); Pes. Wattomer f. 131° ist גוסא ודלוריא in נווסיא ודרוריא nausea et diarrhoea (ναυσία καὶ διάρροια) zu berichtigen: "Erbrechen Durchfall". S. Mussafia s. v. und Buber zu Pes. f. 132^b Note 29. In Sifre 5. B. M. § 1 ist es in corrprt.

, δευτέρωσις, Mischna. In Schm. r. § 47 f. 141° ist an-בואו ולמרו תורה דשחרין ודקרין statt בואו ולמדו תורה :zu lesen בלילה , kommet, השחירין ודיתרוסין בלילה, "kommet und lernet die (schriftliche) Lehre früh am Tage und die Mischna in der Nacht". Vgl. Echa 2, 19: שמורות, wozu, קומי רני בלילה בראש אשמורות das Tharg. lautet: קומי כנישתא דישראל דשרא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא די"י שריא לקיבלך ובפתגמי אורייתא בשירוי שפרפרא; hieraus ist zu ersehen, dass רנה, רני als das Mischnastudium gedeutet wird, und entspricht das Tharg. ganz den obigen Worten des R. Simon ben Lakisch im Midrasch. S. unter דאימטין.

האסטריות, histrica, histrionia, Schauspiele, Pantomimentänze. Das lat. Wort histrio ist von dem etruskischen histor gebildet und bedeutet Schauspieler von extemporirten lustigen Darstellungen, in Verbindung mit Sang und Flötenspiel. (Pauly, Realencyclopädie s. v.) Insbes. sind die Pantomimenspiele und pantomimischen Tänze, durch ihre schamlose Unzüchtigkeit berüchtigt, darunter zu verstehen. Das Wort histrio bedeutete in der Kaiserzeit ganz besonders diese Pantomimentänzer. (Friedländer, Darstellungen aus der Sittengesch. Roms. 2. Aufl. Bd. II, 328.) Von dem Pantomimen wird ίστορίας δείξαι gesagt; viell. absichtliches Wortspiel. Sifra Achre ובחוקותיהם לא תלכו שלא 13 9, 13 תלכו בגימוסות שלהן בדברים החקוקים להם לגון תיטריות וקרקסאות והאסטריות. Levy will האסטריות lesen und es mit στάδιον, Rennbahn, übersetzen. Allein dem widerspricht das a, welches nicht Artikel sein

kann, da derselbe sonst auch bei den zwei vorhergehenden Wörtern stehen müsste. In Jalkut lautet das Wort טרטיאות וקרקיסאות והאיצטבאות; offenbar gehört also das 7 zum Stamm, denn hinzugefügt hatte es der Abschreiber nicht; aber da er es vorfand, nahm er es als Artikel; das unbekannte האסטריאות (oder nach ihm: איסטריות) glaubte er durch mit dem Artikel ה berichtigen zu müssen. Es ist auch desshalb האסטריות das Richtige, weil die verschiedenen theatralischen Darstellungen aufgezält werden; stadium wäre in Circenses schon enthalten. In Tosifta Ab. s. II ist in העולה לסרטיות של כותים אסור משום ע"ז ד' ר"מ וח"א ואם אין מובלין אסור משום מושב לאסטריות wol aus לסרטיות לאסטריות entstanden.

πεσπιάριος, a vestiario, der Aufseher über das vestiarium, die Kleiderkammer des Kaisers. Pes. r. § 10 f. 15^a: למלך שהיה לו פורפראות הרבה והיה לו עוד פורפירא אחת והיה מפקיד בכל שעה את הבסתייר שלו. Die Pes. r. hat uns an vielen Stellen die alten ächten Lesarten erhalten, welche in den anderen, mehr gelesenen Midraschwerken als unverständlich verdrängt worden sind; so steht für את הבסתייר שלו in Pes. Schekal, f. 16^b und in Tanch. I ki tissa את עבדו; Tanch. II hat dafür gar לאחד; Güdemann und Levy nehmen daher mit Unrecht das ה als Artikel, und בסתייר als vestiarius. Dies Wort heisst der Kleiderhändler; aber in הבסתייר gehört das \(\pi\) zum Wort, ist wie der Spiritus lenis, heisst vestiario, ὁ ἀβεστιάριος, wie man sagt: a secretis, ὁ ἀσεκρῆτις; Sachs schon bemerkt, dass βεστιάριον der Aufbewarungsort der Kleider heisse, und der Beamte darüber ἀβεστιάριος; nimmt aber doch an unsrer St. das Wort für בסתייר; er sagte, bemerkenswert bleibe der Gebrauch von βεστιάριος, der in dieser Stelle deutlich erscheine, da doch nach Fabrotti der Beamte über die Kleiderkammer ἀβεστιάριος hiess; er heisst eben hier ebenfalls ὰβεστιάριος, הבסתייר. Dasselbe ist mit הקוביטון. (S. Sachs I, 170), vgl. אטלים und הטלים, ἀτελης, unverheiratet. Bei den Späteren kommt allerdings πρωτοβεστιάριος und πρωτοβεστιαρία vor; s. Anna Komnena II, 5; VI, 8, wo es aber mehr ein Titel ist, als eine amtliche Würde.

הגמונא, ήγεμων, syr. הגמונא, griech. Übersetzung des lateinischen Praeses provinciae, Statthalter einer Provinz, welches sowol einen Proconsul als einen Proprätor bedeuten kann;

auch in dem Sinne = $\eta \gamma \varepsilon \mu \dot{\omega} \nu$, insofern dies bedeutet das Haupt der Civilgewalt der Provinz im späteren römischen Reich, Übersetzung von praeses; oft ἐπίτροπος, procurator, אפוטרופא, Landpfleger, genannt; während das Haupt der Militärgewalt der Provinz δούξ hiess, σουτ, dux. S. Mommsen, Röm. Staatsr. II, S. 230 A 2. Matth. 27, 2 wird Pilatus der אָרָבּעוֹנא (syr. הנמונא) Judäa's genannt. Dann wird es auch im allgemeineren Sinne für Oberherr genannt; auf den Kaiser angewendet ist es griech. Übersetzung von Princeps. So nennt sich Augustus Princeps, und in diesem Sinne braucht es auch Strabo für Augustus an mehreren Stellen; s. Mommsen, Röm. Staatsr. S. 733. Auch kommt הגמון, wie im Syrischen (leg. secul. bei Land, f. 20), in der Bdtg. v. Stadtvorsteher vor. In Est. r. s. v. אחר הדברים האלה עשה אותו טריבונום ואח"כ עשה אותו טריבונום ואח"כ אותו הגמון. In Schm. r. § 31 f. 131a ist הגמונים ודוכסין ואפרכין corrprte. Lesung für das einfache אפיטרופיא der Originalstelle Pesikta und Tanchuma Asser teasser; s. s. v. אפרכום. Bem. r. § 2 f. 183° (Midr. Schir s. v. שובי f. 29°) ואנו עושין אתכם שלפונים הגמונים דוכסין אפרכין אסטרטלטין. Sifre 5. B. M. \$ 317: הפטקים והגמונים שלהם "das sind ihre Consularen und Statthalter"; Sifre 5. B. M. § 327. Tanch. II Jithro § 5 f. 94b.

הנמוניא, ήγεμονία, die Würde eines ήγεμών, eines Praeses provinciae, die Provinz eines Praeses oder Statthalters. Ber. r. § 50 Anf. לאחר שנטל הנמוניא מן המלך, gleich Einem, welcher eine

Provinz vom Kaiser erhalten hat" (der einen Statthalterposten vom Kaiser erhalten hat), in der syr. Bibelübs. Luc. 2, 2, אמנוחא. In Midr. Schir s. v. אנמנוחא. In Midr. Schir s. v. אל תראוני f. 8b und Echa r. Einltg. f. 45a ist הומוניאה zu lesen statt Wie ἡγεμῶν auch den Kaiser als princeps bezeichnet, so wird auch ἡγεμονία für kaiserliche Herrschaft, kaiserliche Regierung gebraucht.

הדיום (syr. הדיוםא), ווועדיום, ווועדיום Privatmann, im Ggs. zum öffentl. Reamten; plebejus, כהן הריום, gegenüber dem כהן גדול, der einfache Priester. Bem. r. § 8 f. 197d בני מלכים im Ggs. zu בני מלכים, gemein, niedrig, gering; Est. r. s. v. מכאן שהדיום : f. 104d ויאמר מומכן ותלכנה . Ruth. r. s. v. ותלכנה f. 39^b, פרה הדיוטית, ,eine schlecht aussehende, geringe Kuh"; allgemein, gewöhnlich; משל הדיום, ein allgemeines Sprüchwort. (Ber. r. § 96 f. 93c. d und Bem. r. § 19 g. E.) — Sifra Behar § 3 ist חנר Privatmann, dem תנר, Kaufmann, gegenübergestellt. Bem. r. § 4 f. 199° שקל הריום gegenüber שקל הקדש dem.

הנדיוכין s. הדיוכין. הרדאה s. הדראה

היוגין, הוגן, היוגין, הוגן, אוגיס, Widerhaken, Anker mit Widerhaken. Ber. r. § 12 f. 13°; § 83 f. 80°l. Sifre 5. B. M. § 346.

הוגן, הגון, sèγενης, edel; schicklich, geziemend. S. Sachs I, 164. Ber. r. § 60 f. 58^b (Waj. r. § 37), Ber. r. § 93 f. 91^a.

הגרדמין s. הגרונימוס.

הוגנם , הוגנם , הוגנם , edel, εὐγενής, edel, vornehm, würdig. Ber. r. § 48 im Paris. Cod.: בני אדם הוגנסים

unseren Ausgg. ב"א מהוגנים; s. Grünwald a. a. O.).

הוגניסים, εἰγενεσία, edle Abkunft. Ber. r. § 100 f. 99^d; (in der Parallelst. Pesikta Nachmu corrprt. הודעתם גנוסיא שלי aus

הדימה (viell. ήδυοσμία), angenehmer Duft. Midr. Schir s. v. ישקני f. 4°.

, δμόνοια, Ubereinstimmung, Einigkeit, Vereinigung, Gesellschaft. Echa r. Einlig. s. v. זבדי בן .f. 46^b; das. s. v. זבדי בן לוי f. 49°; Waj. r. § 33 f. 1775; Tanch. I lech lecha § 12: מה אברהם נזדווגו לו ד' מלכים אף ישראל עתידין האומות לעשות המוניה עליהם: in Tanch. II lech. l. § 9 ist geändert in: לעשות המוגיה עליהם להתרגש עליהם, und als begründendes Schriftwort beigefügt: למה יתיצבו וכו' anstatt יתיצבו, offenbar weil die Abschreiber nicht mehr verstanden, was לעשות המוניה bedeute. Dagegen in Echa r. s. v. f. 59d ist הומניות, Plural von המון, Gebrause, Volksmenge, Flut. S. חוגגים.

אמלים הומלים אמדמ' אמדמ' אמלים אמדמ' אמדמ', הוא אמדמ' אמניבין הוא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין הוטליסין היו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו היו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו Bor. r. § 79 f. $77^{\rm d}$: התחיל מעמיד, "er begann, Bazare zu errichten, Stätten der Unzucht."

המלס, הומלס, מדελης, unverheiratet, ledig. Ber. r. § 19 f. 19 h (das. § 20 f. 20 d).

המלים, καλιος, unglücklich; Ber. r. § 87 f. 85° השלים חייך שאני ,Unglücklicher! so wahr du lebst! ich reize die Bärin gegen dich". Gebhardt

richtiger, als Levy: "du bist ledig etc.".

, Ἡρώδης, Herodes, Sohn des Antipater, später zum König v. Judäa durch die Römer eingesetzt. In Sifre 5. B. M. § 241 גם שניהם ולא העושה מעשה חידודים ist מעשה הירודים od. מי הורודום zu lesen, wie auch in Sanhedr. f. 66b: "beide sollen sterben, nicht aber der, welcher das Verfahren des Herodes nachahmt", welcher nach B. b. f. 3 mit seiner Gattin Marianne, nachdem sie todt war, den coitus vollzogen haben soll. S. Geiger, Ozar nechm. III, 1. Die corrupte Lesung מעשה חירורים ist auch in Raschi's Bibelcommentar z. St. eingedrungen.

הידור κοωρ, Wasser. Pesikta Sukka f. 183b: חירנם עקילם הרר ישוא דר ע"ש המים ist, wie Buber z. St. bemerkt, nach Jer. Sukka III, 5 zu berichtigen in: חרגם עקילם הדר הידור אילן שהוא גדל wie Babli Sukka f. 35a. Ebenso ist Waj. r. § 30 f. 174c darnach zu berichtigen, wo ausserdem auch noch הידור ausgefallen ist; s. Buber z. St.

הילני, Έλένη, Helena; Eigenname der Königin von Adiabene, die mit ihren Söhnen das Judentum angenommen. Sifre 5. B. M. § 42: בימי הילני המלכה, wofür in Sifra Bechukkothai und Waj. r. § 35 richtig בימי שלמצו המלכה.

הילני, Ελενος, Helenus, Eigenn. Waj. r. § 12. Zunz, Ges. Schr. II. 8.

הימום, οἶμος, Gesangweise, Melodie; Besprechung, Zauberspruch; Gebhardt a. a. O. Ber. r. § 45 f. 44^b הימום היא צריכה, "sie bedarf einer Besprechung, eines

Zaubermittels";das vorherstehende קמיעא היא צריכה scheint eine Glosse zu sein.

הימיונוס, ήμίονος, Maulesel. Ber. r. § 82 f. 80^d.

קהימנון, הימנון, הימנון, הימנון, הימנון, הימנון, הימנון היטנון (Nominativ mit Accusativendung $\tilde{\nu}\mu\nu\nu\nu$); Schm. r. § 45 f. 139°; Midr. Schir s. v. ממגדל f. 20° (Koh. r. s. v. החכמה f. 88°; Sch. t. ψ 1 f. 2°).

קנר הימיסיון, Schm. r. § 38: אָל אחלמה היה כתוב גד. ferner das. אָל אחלמה היה כתוב גד. Nun geben die LXX, 2. B. M. 28, 19 אחלמה mit ἀμέδυστος wieder; wir haben also ישו lesen (ἀμέδυστος) Amethyst, (auch im Syr. so; syr. Bibelübs. Apokal. 21, 20 אמוטסטוס . Aus diesem Grunde ist Mussafia's u. Levy's Erklärung: αίματίτης (Blutstein) zu verwerfen, denn es soll ja ein Edelstein sein, was der Blutstein nicht ist.

הין, έν, eines. Schm. r. § 12, Anf.; Waj. r. § 27 f. 171°.

תכרוה, (von אברוה, κήρυξ, nomen verbale von הכרים), die öffentliche Ausrufung, Verkündigung. Deb. r. § 11 f. 263°.

הלפים, έλπίς, Hoffnung, Vertrauen. Ag. Ber. f. 17.

המיסו, המיסו, halb. Ber. r. \S 82 f. \S 0d.

אמסו, ήμισεύω, halbiren, teilen. Bem. r. § 17 f. 233° und Jer. Maaseroth I, 2 f. 48d. אחינו המסו אויי in Bem. r. § 17 aber ist der Zusatz von Jerusch. weggelassen פלגון לבבינו, der doch notwendig ist auf die Frage: מהו המסו את לבבינו; ferner an beiden Stellen משימסו der Mischna bedeutet daselbst nach R. Seira: sobald das Essbare davon sich in der

Hand zerdrückt; nach R. Juda: sobald die Granatbäume die Hälfte ihres Ertrags liefern. R. Seira erklärt das Wort משימס der Mischna als ein rein hebräisches Wort; R. Juda hält es für ein griechisches Wort.

wiederkäuenden Thiere. Waj. r. § 3 f. 147^b; das. § 4 f. 148^c; das. § 18 Anf.; Koh. r. s. v.

f. 97b.

הנדיוכון, $\dot{\eta}$ νίοχος, Zügelhalter, Wagenlenker; Kämpfer in den Wagenrennen im Circus. Das 7 ist eingeschoben der besseren Aussprache halber, wie in ἄνδρες statt ἄνρες Sch. t. ψ 17, 2: שני הנדיוסין רצין בהפרכום מי שנומל ובא שני :ist zu berichtigen הוא נוצח הנדיוכין רצין בהפיכום מי שנוטל בייא הוא נוצח: "von zwei Wettkämpfern im Wagenrennen im Hippikos (Circus) ist Derjenige der Sieger, welcher den Palmzweig erhält." Bei den Wagenrennen im Circus übergab nemlich der Kaiser dem Sieger den Palmzweig. Sachs II, 152 erkannte, dass הנדיוסין corrumpirte Lesart sei; "die richtige Lesart zu ermitteln ist mir noch nicht gelungen," fügt er hinzu. Levy erklärt es zuerst für: "Gegner, (viell. griech. ἐνάντιος)", setzt aber hinzu: "richtiger jedoch הניוכין, איניכין, Rosselenker". Perles, Thron und Circus S. 19 hat das Richtige, dass es ήνίοχοι ist: nur scheint mir für הנכיוסא müsse הנדיוכא oder הנדיוכא zu lesen sein. Es ist das allein Richtige, und das ד von הנדיוכין ist eingeschaltet, während in הדיוכין (s. das Folgende) das ausgefallen ist, ähnlich wie in אגרדמון, άγοράνομος, das ausgefallen

und ein ד eingefügt ist; s. s. v. אגרדמון.

תנדיוכין, ή καγία, Wagenrennen, Circusspiele. Ber. r. § 10 f. 10°, הרבה להן בהריוכון, ,,er veranstaltete ihnen viele Wagenrennspiele, Circusspiele." Wie in אגררמון ist das ausgefallen, und das beigefügt, wie ἄνδρος statt ἄνρος; ebenso הגרוגומוס neben אגררמון, und Levy verwirft ganz mit Unrecht Brülls Identificirung des Wortes mit ἡνιογεια.

הגדיקי, 'Ινδική', Indien; Koh. r. s. v. שיתי לי. Sachs I, 68.

הְשְּׁמַמְי , הֹשְּׁמְמְי , הּשְּׁמַמְי , הּשְּׁמַמְי , Consular; s. סיס אַ Sifre 5. B. M. § 330; in Sifre § 309: הפחקם; das. § 317 u. 327.

היפטקוס, הפטקוס, s. das Vorherg.

שני 17 הפרכום in Sch. t. ψ 17 שני להברכום הגריוםין (הנריוכין) רצין בהפרכום das letztere Wort ist corrumpirt und muss heissen: בהפיכום, im $i\pi\pi\iota\kappa\delta\varsigma$ beim Wagenrennen im Circus; $i\pi\pi\iota\kappa\delta\varsigma$ heisst bei Malalas der Circus; bei Const. Porphyr. heisst er $\tau\delta$ $i\pi\pi\iota\kappa\delta\nu$. Sachs II, 152 will בהפוררומום ändern in בהפרכום ; richtiger und einfacher ist die Lesung בהפיכום, Land, leges secul. f. 196 r. בהפיכום

הפרכוס, καπαρχος, so hiess der Präfekt von Ägypten, weil derselbe stets aus dem Stande der Ritter genommen ward, niemals vom Senatorenstande. Marquardt, Römische Staatsverwaltung I, S. 442 A. I. Dio Cass. 42, 21. Er ward desshalb auch καπαρχος genannt bei Plutarch; Joseph. Antiq. 19, 5, 2: ὁ ἐππαρχῶν κατὰ τὴν Αἰγυπτον. — Schm. r. § 2 f. 117 sagt Moses zu Pharao: אחה בא אצלי ושר צבא הזה שעומר

עמך ווה היפרכום שלך. Viell. ist es aber = $\tilde{v}\pi\alpha\rho\chi\sigma\varsigma$, Legatus, Stellvertreter, wie legatus Caesaris.

היפרכיא, הפרכיאם, הפרכיאם, הפרכיאם, הפרכיאם, הפרכיאם, die Präfektur, Provinz, die einem Statthalter zugeteilt ist. Sifre 5. B. M. § 33°.

מכנוטון = הקוביטון = הקוביטון בעריא, ακκούβιτον, accubitum, Ruhebett beim Essen, Sopha; s. אקוביטון Pesikta roschchod. f. 61° und Pes. r. das. Sachs und Güdemann nehmen das π irriger Weise als Artikel; das Wort heisst aber nicht cubitum, sondern accubitum, und ist π wie א, das a mit sp. lenis, wie א המינטין, αμίαντος; γgl. auch s. ν. המסחייר. αμέθυστος; γgl. auch s. ν.

הרדאה, hordeaceus, aus Gerste bestehend; פת הרראה oft corrumpirt in פת הרראה, panis hordeaceus, Gerstenbrod, war die niederste Brodsorte; straffällige Soldaten erhielten zur Strafe nur solches panis hordeaceus, Kleienbrod, statt des panis cibarius. Sachs I, 145.

πετιαξία, ροδοδάφνη, Oleander; derselbe hat rosenfarbige Blätter. Mechiltha Wajassa § 53°a; Schm. r. § 50.

, οὐρηρὸν, Nachttopf. Ber.

r. § 38 f. 39d.

הרס , $\dot{\epsilon}\rho l \zeta \omega$, streiten. Sch. t. ψ 39: הוא עם זה מהרסין מה כל אבריו מהרסין (Gebhardt, a. a. O.).

٦

תוה, οὐα, ha! Ausdruck der Freude. Est. r. f. 99°. Echa r. s. v. הין פריה f. 55°; Koh. r. s. v. מובה חכמה f. 87d. Pesikta Asser f. 97b (Levy).

m, vae! οὐαλ, wehe! Ber. r. § 26 f. 25^d; das. § 36 f. 35^c; § 42 f. 40^c. Est r. § 99^c (Waj. r. § 11

f. 155a) etc.

(איס, איסלון, איסאלין, איסאלין, פוויא, velum, Vorhang (syr. איס). Ber. r. § 52 f. 51^h; Waj. r. § 1 g. E.; Waj. r. § 5. Est. r. f. 102. Sifre 5. B. M. § 355. (Syr. איס).

ולומום, βουλευτής, Senator, Staatsbeamter, Vornehmer. Midr. Samuel § 2: לולומום שעבר עני על

שלחנו.

אומת, פׂ⊅סכ, Gewohnheit, Sitte. Sifre 5. B. M. § 1 s. v. יודי זהב, וודי זהב ד. Ber. r. § 87 f. 85°. In Waj. r. § 28 f. 172° ist יוסא וסתיה

nach Pesikta Omer f. 72a in אסר אוניתיה zu berichtigen; 2. Übersetzung von ארח כנשים, Periode der Frauen.

(ירדא , אָסׁסֹסי, Rose (syr. ארד); Ber. r. §. 94 f. 92°; Waj. r. § 23 f. 166°d. Ag. Ber. § 37 אימן ורד.

ιτοτός, Mastbaum. Waj. r. § 4. Tanch. I Mikkez § 15 (T. II das. § 10). S. Levy.

תותנייה, Βίεννια, Bithynien, Landschaft im nördl. Kleinasien am Schwarzen Meere, nordöstl. von Galatien; Ber. r. § 37 Anf. Übs. von 31. B. M. 10, 2.

תרקו s. ותרקו

T

λη (ebenso im Syr.) ζεῦγος, ein Paar; ein Ehepaar. Deb. r. § 2 f. 252°.

רבתי , Paar; Echa r. s. v. רבתי f. 53°; Kleid. Ber. r. § 92 f. 89°d.

אייונג, Denominativ des Vorigen; wie im Syr. ζεύγνυμι, paaren, verheiraten, vereinen. Bem. r. § 2 Anf.: בי"ח מקומות משה ואהרן, "An 18 Stellen der Bibel sind Moses und Aron zusammen genannt." Hithp. und Nithp., sich (feindlich) an Jemand machen: überfallen, angreifen. Schm. r. § 1 f. 101°; Waj. r. § 11 f. 155, (das. § 17 Ende).

Verbindung, Ehe. Ber. r. § 68 f. 67^h (Waj. r. § 8): Paar, Ehegenoss; Genosse. Pes. r. § 31

(Nachmu) Anf.

יום, $\zeta \omega \mu \delta \varsigma$, Brühe. Bem. r. § 7 f. 195° (syr. אמא in der syr. Hexapla, Übs. v. מרק מוק in Jes.

65,4).

זונירא ,זוניתא ,זונין ,זוני ,זונם ,זון ζώνη, ζωνάρη, ζωνάριον, Gürtel; Gurt, Waffe, Schwert; ebenso im Syr.; vgl. syr. Hexapla 2. Kön. 3,21; das Schwert war ein Attribut des Herrschers; mit Bezug auf חגור חרבך heisst es in Ag. Ber. § 16 S. 25: אני חוגרך זונין שלי: "ich umgürte dich mit meinem Schwert"; s. auch Tanch. I Lech § 23. Jellinek will es mit "Gürtel" übersetzen und es auf die Beschneidung beziehen, die ein Gürtel sei, um ihn vor Gelüsten zu bewahren. Die Beziehung auf דור חרבך zeigt aber, dass es Schwert bedeuten soll. Auch Ag. Ber. § 5: מה עשה יוסף השליך עטרה והתיר זונין שלו. "Josef warf

s. Krone zur Erde u. löste s. Schwert", (die Zeichen seiner Herrscherwürde). Dessgleichen wird in Schm. r. § 45 und § 51 der Schmuck, den die Israeliten abgelegt hatten, von R. Jochanan erklärt für die ihnen von Gott verliehene Krone, von R. Simon für das verliehene Schwert, beides Zeichen der königl. Würde. Midr. Schir s. v. כמגדל f. 20°: das. s. v. מצאוני f. 25°; Bem. r. § 16 f. 232°; Waj. r. § 13 Anf. ř. 156°; Sch. t. ψ . 103; Echa r. s. v. מה אעידך f. 63°; Schm. r. § 45 f. 139b.

זונרא, ζωνάριον, Gurt; Jer. Schabb. VI, f. 8b ist החריטים wieder-Jes. 3,2) mit יונרין מצויירין wiedergegeben, das. Sanh. Chelek: הדין הדין כליגירין.

, זונין, pl. זונין, קמיגא, ג'ולמיסיא, דונין, pl. אונין, קמיגא, ג'ולמיסיא, Lolch. Ber. r. § 28 f. 27°. Ag. Ber. § 23

אסרא, אוסטא, (שמדאף, Gürtel, Wamms, Schürze. Pesikta Omer f. 72a: אסר ווניתיה; in Waj. r. § 25 corrprt. in ווסתיה s. Levy und Buber zu Pes. Omer Note 67. Bem. r. § 4 Ende: אובש מקורעים וווסטא.

ייטא, ζήτα, der Buchstabe Z im griechischen Alphabet, und als Ziffer = 7 sieben; mit Anspielung auf ζήτω, er lebe. Ber. r. § 14 Anf.; das. § 20: מיא In Jer. Jeb. IV ist die Lesung corrumpirt.

זימיומוס s. זימיומוס. זימיומא s. זימימא.

γιή, ζώννμι, umgürten; das Schwert umgürten, sich rüsten, waffnen. Schm. r. § 20 f. 120^b; Waj. r. § 34 f. 179^b; Bem. r.

§ 20 Anf. (Auch im Syr. hat es diese Bedeutungen).

2273

ייין, ζώνη, Gurt, Gürtel; das Umgürtete, Schwert. Schm. r. § 45 f. 139°; § 51 f. 143b; Waj. r. § 28 f. 172b; Midr. Schir s. v. במעם f. 17°. (Syr. Hexapla 2. Kön. 24,22 אחידי זיינא für גדורי.)

זימיא, ζημία, syr. זימיא in leg. sec. bei Land Anecd. Geldstrafe; Pesikta bachod. haschebii f. 151a (Waj. r. § 59 f. 173a); Bem. r. § 11 f. 212d.

γιανίας, ζημιώδης, straffällig; in Bem. r. § 4 f. 188d ist es corrprt. in יישמא; in der Parallelstelle Pesikta achre f. 173a in זינומא corrp.; in Waj. r. § 20 f. 164a ist es umschrieben durch שמצה; in Tanch. II Achre durch מקולקל, in Tanch. I das. durch זוהמא, in Bem. r. § 2 f. 186a in לוגמיא.

זימיומוס, ζημιωτὸς, strafbar an Gut und Leben, vogelfrei. Ber.r.

32 Anf. und § 38 Anf. in ויטיוטים corrprt. S. Sachs I, 125.

ιτις, ζάκωρος, Todtenbeschwörung. Ber. r. § 11 f. 12a; Waj. r. § 26 f. 170°; Sifre 5. B. M. § 172; Pes. r. § 23 f. 43b.

ומי, ζημιόω, Schaden zufügen (davon das latein. damnum); Pes. Chanukka f. 10^a; 2. strafen um Geld; Waj. r. § 34 f. 178° d.

ρει, οἰσοφάγος, Schlund. Sifra Waj. § 8, 7. (Kohut).

ופרין, זפרן, Ζεφύριον, Zephyrion, Stadt und Vorgebirge in Cypern. Bem. r. § 4. Kohut.

זקר, σκαίρω, springen, hüpfen. Waj. r. § 5 (von Aruch citirt) כהדין תרגגולא דגלי מאתר לאתר מזדקר.

ורבוכית, Pes. r. Ronni corrprt.

ιτειενη, σέρφος, ein kleines geflügeltes Insekt. Siehe Güdemann. Pes. r. Ronni.

T

חוגנים, in Jalkut ψ 42 steht חוגנים i in Sch. t. ψ 42: חוגנים, es muss aber חוגנים heissen, und ist das Samech in Mem corrumpirt worden: 'Ωγυγής, Ogyges, nach der ingeniösen Erklärung der Stelle Sch. t. ψ 42 durch Sachs (I S. 56). Die Stelle lautet: (nach Jalkut berichtigt) מהו המון חוגג לשון יוני הוא חוגגים של מים כשם שלא היה להם לחוגגים של מים שיעור כך לא היה להם לישראל שיעור כשעולים לרגל לכך המון חוגג; Sachs bemerkt, dass מים של חוגנים zu lesen sei für חונגים של מים; was heisst המון מוגג? das ist griechisch: Wasser des Ogyges. Wie das Wasser des

Ogyges unermesslich gewesen, ebenso unermesslich war die Zahl der Israeliten, wenn sie die Festwallfahrten unternahmen; daher: המון חוגג, der "Ogygischen Fluth (vergleichbar). " Als man später die Anspielung nicht mehr verstand, was mit מים של חוגנים anzufangen sei, änderte man es in indem man bei חוגנים של מים, an ἀγωγοί dachte, an: Wasserleitungen. In Echa r. s. v. f. 59d lautet die Stelle: לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות של חגיגה כר"א המון חוגג א"ר לוי כהדין געגעא דלא פסיק לא ביממא ולא בלילא "Früher zog ich hinauf in Mengen, Mengen der Feiernden, wie es heisst: המון חונג. R. Levi sagt: wie das Wasser Ogyges, das nicht aufhört zu fliessen Tag und Nacht. כהרץ ist nämlich eine Corruption aus כמים של עגאגע. Ich glaube nicht, dass געגעא מישיסי bedeutet; das würde das Bild abschwächen nachdem es vorher geheissen: ich zog einst in Ogygischen Fluthen hinauf; in המוניות של חנינה liegt ein Wortspiel = Festwallfahrt und Ogygesfluthen; המוניות ist hier nicht, wie Levy meint, όμόνοια, Vereinigung, Gesellschaft. Es ist vielmehr das ächt hebr. Wort , gebraucht von dem Brausen und Geräusch einer Volksmenge, wie von dem Brausen der Meereswogen.

חווילאה , חווילאה , חולאה , חווילאה , חווילאה , Villa, Landhaus (Kohut). Sifre 5. B. M. § 37 ארץ חמדה ארץ שעשויה חווילאות למלכים ושולטונים שכל מלך ושולטון שלא קנה חווילאות בא"י אומר ושולטון שלא קנה חווילאות בא"י אומר .

תכינה, 'חכינה (wie ענכנא , מינה ' מינה (wie צילי), έχιδνα, Otter, Viper; Ber. r. § 82 f. 80^d; das. § 88 f. 85^d; Ruth r. s. v. ליני f. 42^b; (Koh. r. s. v. מוב אחרית f. 87^b; Pesikta Wathomer f. 133^a).

הורדום s. חידודים.

תלב, מֹלְסְסֹק, weiss. Ber. r. § 98 כבם ביין לבושו זה החלב (Kohut).

ה חלודה in Tanch. I und II Kitabo; soll heissen: חלידה, χιλίδιον, Täfelchen (Gebhardt). בני אדם שרואים אותם אומרים חלודה [חלידה] שרואים יש בידן die Leute, welche sie sehen, denken: sie haben eine Tafel voll Sünden, eine ganze Liste voll Sünden."

πλεψύδρα, Wasseruhr. (De Lara). Die Dauer der gerichtlichen Reden ward vom Gerichte bestimmt und festgesetzt, wie oft die Wasseruhr umgekehrt werden solle; s. Demosth. de falsa legatione. Hierauf wird in Ber. r. § 49 f. 49b angespielt; das Wort ist dort πληρ geschrieben, als Wortspiel, wie Perles bemerkt; ist die Wasseruhr abgelaufen, ist der Vortrag zu Ende.

חומה, המה, $\delta \mu \tilde{\omega} \varsigma$, $\delta \mu o \tilde{v}$, zusammen, vereinigt. Midr. Schir r. s. v. שלא יעלו חומה :f. 11a השבעתי אתכם מן הגולה "(Gott beschwor die Israeliten), dass sie nicht zusammen aus dem Exil hinausziehen sollen"; M. Keh. erklärt es ביד חוקה כולם יחד. In Kethub. f. 111a: שלא יעלו ישראל בחומה (צ"ל (חומה, wo ebenfalls Raschi erklärt יחר ביר חוקה. Die Erklärung ist traditionell; ביר חוקה scheint desshalb beigefügt, weil man חומה für "Mauer" gehalten. Seh. s. v. אילו f. 26^b אילו ישראל העלו (צ"ל עלו) חומה מבבל וכו' (wo M. K. erklärt אחת כולם בבת אחת), "wenn die Israeliten zusammen, alle auf einmal aus Babel hinaufgezogen wären, wäre der Tempel nicht zum zweiten Mal zerstört Eisler, Beitr. worden." rabbin. Sprach- u. Alterthumskunde II, 43, citirt bei Lattes, saggio etc. S. 121. Pes. r. § 21 f. 40^d (ed. Friedm. f. 108^b): לא יהיה לך כנגד מכת צפרדעים שעלו בתנורים חומה, "Du sollst keine anderen Götter haben" ist gesagt gegen die Plage der Frösche, welche alle zusammen in die Öfen eingedrungen sind. "Aber neben Gott sollst du nicht zusammen andre Götter haben." Lattes in Atti della R. Accad. dei Lincei 1881 f. 338.

תמה, $\chi \varepsilon i \mu \alpha$, Frost, kaltes Fieber. Ber. r. § 19 f. $18^{\rm d}$; § 34 f. $33^{\rm d}$; § 53 f. $53^{\rm b}$; siehe Levy.

חסין, Schm. r. § 43 f. 138°:

פראסין s. קלו חסין.

πης, ἄκρα, die Hoch-

stadt, Citadelle, Burg. Sifra Behar § 3, 5: חקרה של גוש חלב. "Die Citadelle von Gischala."

תרדל, χαράδρα, Giessbach. Waj. r. § 31: Thr. u. Circus

S. 16. (Perles).

תרסון, Kροίσος (mit Accusativendung im Nominativ), Krösus; dann: ein besonders reicher Mann, ein Krösus; Beiname des R. Elasar.

דרסוס (gewöhnl. הרסוס geschrieben). Koh. r. s. v. יש אחד ואין שני Siehe Perles, Sprach- u. Sagenkunde 18—22.

7

ארגא, $\tau \acute{\alpha} \rho \gamma \alpha$, (spätgriech.), Tartsche, Schild, Brustpanzer. Sch. t. ψ . 1.

קטדיקי s. טאריקי

טבלא, מבלה מבלא, $\tau \alpha \beta \lambda \alpha$, tabula, Bret, Tafel. Schm. r. § 15 f. 114°; Tisch; Sifra Schmini Par. 6. In Pesikta bachod. haschl. f. 108^b (Pes. r. § 21 f. 37d steht dafür $\tau \alpha \beta \lambda$ ίον), ist es ein Einsatzstück auf dem Oberkleid, der clavus. Vgl. Malalas II, p. 33: γλαμύδας φορείσθαι, τὰς μέν βασιλικάς πορφυρᾶς, έχούσας ταβλία χρυσᾶ; das. lib. 14 p. 413 wird von dem Könige der Lazen berichtet, dass er trug χλαμύδα άσπρον όλοσήρικον, έχον χρυσοῦν βασιλικὸν ταβλίον, ἐν ὡ ύπῆρχεν έν μέσω στηθάριον άλη-Σινόν, έχοντα τὸν χαρακτῆρα τοῦ αύτοῦ βασιλέως 'Ιουστινιανοῦ. Von dieser Sitte ist das Bild genommen, dass die Engel ein ταβλίον, einen Einsatz am Kleide haben, auf welchem der Gottesname eingegraben. Siehe auch Marquardt,

Privatleben der Römer S. 533. מבלרין s. das Vorige.

מבריא, מבריא, מבריא, Tiberias, Stadt am See Genezareth, früher Chammath geheissen; von Herodes Antipas gegründet, u. dem Kaiser Tiberius zu Ehren benannt; ימה של מבריה, Tiberiassee oder See v. Genezareth. Ber. r. § 32. Pesikta beschall. f. 89b. Echa r. s. v. פרשה Ende f. 59d.

מברירי in Pesikta Azereth f. 191^b ist nach Pes. r. (ed. Friedm. f. 201a in מברימי; auch das Leydener Ms. des Aruch hat מברימי, s. Dernburg in Geigers Wissensch. Zeitschr. IV, 128), θεωρη-תהא מטבריטי ולא Zuschauer תהא מקיניגיא, "sei lieber von den Zuschauern, und nicht von den Unternehmern von Thierhetzen." Es ist die Rede von den venationes, κυνήγια, den Thierhetzen im Amphitheater, wo man wilde Thiere gegeneinander hetzte, oder auch Sklaven und Gefangene zu Tausenden, oder z. B. Juden

oder Christen zwang, mit wilden Thieren zu kämpfen. "Sei von den Zuschauern der Thierhetzen", damit man möglicherweise Einen retten könne, während im Allgemeinen die Teilnahme an derlei rohen Belustigungen verpönt war. Sachs I, 123. Kohut's Ableitung von $\Im \eta \rho \omega \tau \dot{\eta} \varsigma$, ("sei von den Jägern und nicht von den Gejagten") verdient keine Widerlegung.

מבריני, Tiberinus, n. pr. Tanch. I. Ber. § 3: ר' לולייני בר (s. Ber. § 3: מבריני (s. Buber das. Note 167). Wahrsch. ist aber מיבריים zu lesen, und das aus verschrieben, und aus dem Apostroph ein 'geworden, wie denn nach Buber das. im Mscr. Oxford der Pesikta בר מיברים steht. Jer. Meg. IV, 12: שאל לרבי יצחק

κιο, τόγα, toga, das Kleid des römischen Bürgers. Sifre 5. B. M. § 234: פרט לינא, soll heissen על ארבע כסותך) פרט לטגא); "an den vier Ecken deines Gewandes"; darum ist also ausgeschlossen die Toga, dieselbe ist, wie die Kyklas rund, während das Pallium viereckig ist. Die Kyklas weil sie nicht viereckig, s. auch Lattes 1. 1. f. 133. Aruch citirt Midr. Wijschalchu טגיות איגן חייבין בציצית, sie haben nemlich die Form einer Ellipse; daher לפי שאיגן מרובעות. Marg. Privatleben der Römer II, 537.

ביוט, ταώς, Pfau, (syr. מווט).

Ber. r. § 28 g. E. das. § 7 f. 8;

das. § 70 f. 69⁶. Bem. r. § 7

f. 169^a. Tanch. I Tasria § 3

(T. II Tasr. § 2). Agg. Ber. § 31.

ביוטא מולמוסין, ביולא מולמוסין, ביולא מולמוסין, ביולא מולמוסין.

kühnte sich. Ber. r. § 41 Anf. עלו דמולמוסין, weil er sich erkühnt hatte; ebenso das. § 32 g. E. Aber anstatt מקלו ולמקרבו למקרבו במסרונא עלו רמולמוסין למקרבו ist nach Jer. Kethub. VII Ende f. 31^d zu lesen: על רמלמסן למגע בסמה רמטרונא; "weil er sich erkühnt hatte, den Leib der Herrin zu berühren." Man milderte המס in אסאנא ist der ganze Satz in's Hebräische übersetzt, und מנעלה ist der der, resp. מסאנא ממענה übersetzt. (Siehe Levy).

שומום, מימום, syr. מימום, דומום, דומום, דומום, שומום ein abgeschnittnes Stück Pergament: Liste, Verzeichniss. Ber. r. § 24 Anf. בתוך טימוסן של צדיקים אינו נכתב; Tanchuma I und II ירד לארכיון של מצרים ונטל :Sachor של שבטים, wornach Buber die Stelle in Pesikta Sachor f. 17^a berichtigt hat. Auch Pes. r. § 12 f. $20^{\tilde{b}}$ ist hiernach zu berichtigen, Ber. r. § 25 Anf. בראש פומוס, in Waj. r. § 5 f. 149^b, ist מומום weggelassen in unsren Ausgg., während Aruch es für diese Stelle citirt. In Deb. r. § 4 f. 256° steht dafür irrig ראש פרק. In Sifra Emor § 20 von Levy berichtigt in בטימום ניירות mit einem Pack Papiere."

מומפוין, τομπάζιον (LXX für ceurn), Topas; in Schm. r. § 38 Ende in שומפוין corrprt., (im Syr. genentis); s. syr. Hexapla Hiob 28, 19 für נוסרת כוש (במרת כוש בייום).

מונס, Tunis, Stadt in Nordafrica, in der Nähe des ehemaligen Karthago; Sifre 5. B. M. 8 320.

Formel, Formular, Figur. Waj. r. § 34 Ende. Midr. Schir s. v.

את יפה f. 27^d. Sifra Emor § 13, 18. (Syr. מופסא).

אנים (מוים, βιάσος, feierlicher Aufzug. Schm. r. § 15: על כל גאה ורם (אל כל גאה ורם) אלו המויסין שלהם (שעיה ב' י"ב) אלו המויסין שלהם (Mussafia). Die Erklärung von Brüll und Kohut (βεοί) passt nicht, indem noch האלילים כליל יחלף achfolgt; ebenso aus sprachl. Gründen.

שוריה, τούρη, turris, Thurm. Ber. r. § 83 f. 81°.

מורנום, τύραννος, Tyrann, grausamer Herrscher, Beamter. Ber. r. § 11 f. 11^d; Koh. r. s. v. f. 80^a; Tanch. I Tasria § 7 (T. II das. § 5).

πατράμου, λον, ein Viergespann: die Alten bedienten sich zum Ziehen der Sänften und Wagen zumeist der Maulthiere; im späteren Griechisch sagte man μοῦλος für ἡμίονος; Fleischer zu Levy Bd. 2, 209. Ducange. Schm. r. § 3 f. 105°, das. § 42 f. 137°; das. § 43 f. 138°. Tanch. II Kitissa § 21.

B. bathr. 75° und Sch. t. ψ 48 ist ebenfalls מטרפלטיות zu lesen; τετραπλάτεια ist aber nach Henr. Stephanus: quadriporticus, seu potius forum, quaterna porticu cinctum. Derselbe citirt, aus Chronic. pasch. a. 10 Hadriani: "Άδριανός έν Νικομηδεία καί Νικαία και άγορας έποίησε καί τετραπλατείας καί τὰ τείχεα. Die Stellen im Jer. heissen daher: Es ist verboten (am Sabbat) unter den mit vier Säulenreihen umgebenen Markthallen in den Städten zu tragen, weil diese (Säulen) das Ende des Daches bilden, und das Ende des Daches nicht schützt (vor dem Verbot des Tragens am Sabbat), selbst wenn Guirlanden herabhängen." א"ר פנחס אתא עובדא קומי ר' ירמיה בארבעה עמודים ועליהם ארבע פצטליות והתיר לטלטל משום פיאה. "R. Pinchas sagte: dem R. Jeremia kam der Fall vor (man fragte bei ihm) wegen vier Säulen, auf welchen vier Epistylien waren, und er erlaubte, darunter (am Sabbat) zu tragen wegen der herabhängenden Guirlanden." Die Stelle in Sch. t. ψ 48 (nach Jalkut berichtigt), lautet: כמה גינאות (גונאות) עתיד להיות בירושלם אלף קפ"ד וכמה מגדלים אלף ור"צו כמה מטפראות [מטרפלטיות] אלף ותע"ו. "Wie viele rechtwinklige Gebäude werden einst in Jerusalem sein? — 1184 (nach Sch. t. אלף תפ"ה 1485); wie viele Thürme? 1296; und wie viele mit Säulen umgebene Markthallen? (מטרפלטאות) - 1476."

Ebenso in Bab. bath. 75. So heisst: אלף קפל מגרלים, nicht: tausend Kuppeln, Thürme, wie Levy sagt, sondern nach Raschi's

Erklärung, welche durch Sch. t. ψ 48 bestätigt wird, ist פפל eine corrumpirte Zahlbezeichnung, und ist nach Sch. t. zu berichtigen in טטרפלטאות Die Lesung טטרפלטאות und dessen Bedeutung: τετραπλατείαι Markthallen — wird bestätigt durch den Nachsatz in וכל אחת ואחת הויא 75 B. bathra , und jede einzelne (dieser Markthallen) wird sein wie Sepphoris in der Zeit ihres Wohlstandes"; ferner heisst es: תניא א"ר יוסי אני ראיתי צפורי בשלותה והיו בה מאה ושמנים אלף שווקים של מוכרי ציקי קדירה: (צ"ל אלף מאה ושמנים (שווקים זכו')

Schauspiel, Theater. Ber. r. § 67 f. 66^b (§ 80 f. 78°); Tanch. I Schm. § 6 f. 2^b; Pesikta achre f. 168^b (Tanch. I achre; T. II das.; Koh. r. s. v. שחור f. 75°); Pesikta Echa f. 119^b לא נכנסתי Echa r. Einleitg. f. 44^b; Echa r. s. v. חברי f. 65°.

In Ber. r. § 87 f. 85^b ריי אומר יום ניבול של נילוס היה ור"ג אומר יום תיאטרון היה; die Parallelst. Midr. Schir Anf. רי"א יום ניבול וויבול היה יום טיאטרון היה ורג"א יום טיארון של נילוס היה. In Pes. r. § 6 f. 8d רי"ה אומר יום זיבול נילוס היה רנ"א יום תיאטרון' וקרקוסיא In Tanch. II Wajesch. § 9: די"א יום זיבוחו של נילום היה. Jedenfalls ist in Midr. Schir das erste ou מיאשרוו falsch: denn das nämliche sagt ja auch R. Nehemia; ausserdem sind ניבול in Ber. r., זיבול in Pes. r., ייבוח in Tanchuma, wie גיבול וויבול in Midr. Schir sämmtlich Corruptionen; die richtige Lesung hat Jalkut Wajesch. יום גידול נילום היה; R. Juda sagte: "es war der Tag der Nilanschwellung." Der Tag aber, wo der Nil so weit angeschwollen war, dass die Dämme durchstochen wurden, um den Segen der Überschwemmung auch in das Binnenland zu leiten, der erste des Monats Epiphi war ein Fest- und Freudentag. Siehe Dümichen, das alte Agypten in Onckens Allgem. Geschichte I. S. 29. 135. 180. Richtig hat Sachs II, 101 die Nειλῶα, das dem Wachsen des Nil (also יום גידול נילום zu Ehren veranstaltete Fest, welches in die Zeit des Sommersolstitiums fiel, darin erkannt; aber unrichtig זיבול für σύμβολα genommen: die für das Fest gesammelten Beiträge, (es war der Tag der Beiträge für den Nil?). Vielmehr ist זיבול eine der vielen Corruptionen der Abschreiber, welche das schlichte Wort גידול נילום in seiner prägnanten Bedeutung nicht mehr verstanden; nach diesen Abschreibern sollten ניבול und זיבול verächtliche Ausdrücke sein für ein Götzenfest. 1)

שיגו, τήγανον, Pfanne. Pes. r. § 44 f. 70°. De Lara, auch bei Ephraem in Exodum: מינא.

מיגן, denominativum des Vorigen, דאָקמעוֹלָט, in der Pfanne braten. Pes. r. § 44 f. 70°. Levy citirt Tanch. Wajiggasch. § 5: מיערת את אביך die Mantuaner Ausg. hat איירה את אביך, auch Aruch und De Lara citiren es

י) Mein verehrter Freund, Herr Rabbiner Wagner, machte mich darauf aufmerksam, dass auch R. Samuel b. Meir zu 1. B. M. 39, 11 die ursprüngliche Lesung אנדול bezeuge in den Worten: אנדה שהלכו לראות ומורש אנדה שהלכו לראות בילום נהר מצרים שעלה על כל גרתיו

für diese Stelle nicht, Agg. Ber. § 60 אתה מינגת מעיו של אביך.

מימיקון .s טיטיון.

מיכסא, שיכסא, דפּצּעָסָּכָּ, Mauer; in Ber. r. § 63 f. 61^d ist anstatt מטכטא, mit Aruch und Jalkut zu lesen על מיכסא ; Echa r. s. v. דיי צרייה f. 56^a; Pesikta Para f. 23^b.

פימי, $\tau \mu \eta \dot{\eta}$, Schätzung, Wert, Preis, syr. שימא. Ber. r. § 35 f. 39^a ; Sch. t. ψ 19,2; Ber. r. § 2 f. 39^a ; Sch. t. ψ 19,2; Ber. r. § 2 gard ליה בשימי, um den gleichen Preis; das. § 11 f. 11^d , בשימי אחת f. 97^a ; Pes. r. § 18 f. 34^a (Pes. Omer f. 71^b ; Waj. r. § 28 f. 172^d ; Est. r. s. v. אין אחה עומד בשימי f. 109^c). Pes. r. § 21 f. 38^b f. 109^c). Pes. r. § 21 f. 38^b corrprt. in 39^a ; s. die Stelle in Friedmanns Ausg. f. 39^a ; ebenso im Syrischen. Die syr. Hexapla übs. 39^a grad 39^a grad 39^a grad 39^a grad 39^a grad 39^a

συς, ταμείον, ταμιείον, syr. in leg. secul. bei Land anecd. 1920. Schatzkammer, insbes. das aerarium Saturni, in welchem der Staatsschatz und die öffentlichen Urkunden von den Quästoren (ταμίαι) aufbewahrt wurden. Dieser Staatsschatz, der ursprünglich vom kaiserlichen Schatz, dem Fiscus, gesondert war, wurde allmälig von diesem absorbirt, so dass später das aerarium, ταμεῖον den kaiserlichen Schatz bedeutet, welcher zugleich auch Staatsschatz war, über welchen der Kaiser verfügte. Von diesem ταμείον, dem Staatsschatz und Fiscus zugleich, war verschieden die res privata principis, das persönliche Eigenthum des Kaisers, welches seine Familie erbte,

während die Einkünfte aus kaiserlichen Domänen, wie Acker, Wiesen, Bergwerke, auf den kaiserlichen Nachfolger übergingen. Vgl. Mommsen, Röm. Staatsr. II, 962. Madwig II, 406. Dieser Unterschied bekundet sich auch in Pes. r. § 10 f. 13d כל אלו (תסבריות) איגן שלי יורדין לטמיון של ממיון הם, "alle diese (anderen Schätze) gehören eigentlich nicht mir, kommen in den Kronschatz, gehören dem Kronschatz an; אבל זה עמד לי בכמה צער, aber dieses habe ich mir mit vieler Mühe erwerben müssen." Ber. r. § 2 f. 4°; das. § 42 f. 40°; Waj. r. § 11 f. 155^b; Ber. r. § 51 f. 50^c; וכל הממון .Schm. r. § 31 f. 130a. וכל הוה נכנס לשמיון; Waj. r. § 19 f. 162^d, f. 91^a; Ber. r. § 61 f. 60^b: עד שנמצאת ארץ מצרים לטמיון. Koh. r. s. v. לך אכול f. 91° und Ber. r. § 42: גבאי ממיון, procurator fisci, der Erheber der Steuern und kaiserlichen Einkünfte. Sch. $t. \ \psi \ 116$. למלך ששלח שלפון לגבות ממיון שלו , "gleich einem Kaiser, der einen Beamten schickt, um das für seinen Fiskus Schuldige einzuziehen." Auch im Syr. מימיון in dieser Bedeutung. Siehe lib. Caliph. ed. Land f. 37.

אמיתא, τίμησις, Schätzung, Wert, Preis. Echa r. f. 51^d; Waj. r. § 12 f. 153^d (Est. r. f. 105^b); Ruth r. f. 39^a.

מימוס, τιμή, census, Schätzung, Tribut. Echa r. s. v. גלע f. 62°a.

אמיקון, ממיקון, דמויקו, ταμειακός; zum Krongut gehörig; ταμειακόν, possessio principis (Ducange); ταμειακά, Eigentum des kaiserlichen Kronschatzes; ממיקא אתם Est. r. Anf. f. 99^h; "ihr seid Eigentum des kaiser-

lichen Schatzes"; על דפשט ידיה בטמיקא: "weil er sich am Krongut vergriffen." Pesikta Chanukka f. 7^b (Midr. Schir s. v. יפה את f. 27d; Bem. r. § 12 f. 217a, in Est. r. f. 101 in מיטיון corrprt.) הן דמלכא שרי מימיקון, diejenige, worin der König wohnt, gehört zum Krongut (wird daher nicht mitgezählt)." Vgl. Herodot I, 98, wornach innerhalb der siebenten Mauer Ekbatana's der Königspalast und der Staatsschatz sich befand. Der siebente Himmel galt also den Alten als Sitz der Gottheit, war ein Vorbild für den Königspalast, der daher innerhalb der siebenten Ringmauer sich befand. Vgl. Bähr und Creuzer zu Herod. I, 98. Ebenso sagt der Midrasch, wurden von den Fürsten nur sechs Wagen gespendet entsprechend den sechs Sphären, denn die siebente Sphäre als Sitz und Eigentum Gottes, zähle nicht mit. Desswegen ist Levy's und Buber's Meinung, μ מימיקון פימיקון , geehrt , geehrt , welche auch Kohut annimmt, unrichtig.

מיינון, Est. r. f. 103°, corrprt. aus מיינון, וֹמיעט, veilchenfarben; in Pes. r. § 34 f. 59° ist es מאינון verdorben. Siehe Sachs I, 131.

מיסני, πτισάνη, enthülste Gerste, Gerstengraupe; daraus bereiteter Trank, Gerstentrank. (De Lara). Plin. H. N. 18,15; 22,66. Tanch. I Schem. § 22 f. 7^b und Tanch. I Beschall. § 22 f. 3^a מיסני הזה בשיטין לחולה.

שיכסא s. מיקסא.

שׂרון, τήρων, ὁ νέος στρατιώτης, tiro, Rekrut; übertr.: Anfänger. Schm. r. § 3 Anf.; das. § 45 f. 139^d; Echa r. Einltg. f. 47^a ist nach Kohel. r. f. 97^d מירונין zu berichtigen.

α, αιρώνια, Rekrutensteuer, (Güdemann); Jelamdenu Ki tissa: באין לעסק טירונין, "kommen sie zum Geschäft der Rekrutensteuer"; in Tanch. Ki tissa Anf. in מירופין corrprt.; in Pesikta r. § 10 f. 12d corrprt. in באין עליהם טירבום; Ber. r. § 42 f. 41°; das. § 70 f. 69d מכתבת מירוניא; "sie schreibt Rekrutensteuern aus"; in Ber. r. § 88 f. 85^d in מרימוסיא corrprt.; 2. Rekrutenaushebung. Ag. Ber. § 40 S. 57: למי שמכתיב מירוניא; "gleich Einem, der Rekrutenaushebung veranstaltet." Die Parallelst. Ber. r. § 65 hat dafür: למרינה שהיתה מכתבת ענקמן.

מירונא, Echa r. Einltg. s. v. ווכור, f. 47° ist מירונין nach Kohel. r. s. v. וושב העפר f. 97° in ניקומין berichtigen.

מירונייא, מירונייא, דעף מירונייא, מירונייא, übermütiges gewaltsames Benehmen. Pesikta Hachod. f. 52^h. (Waj. r. § 23 Anf.; Midr. Schir s. v. כשושנה f. 12b; Pes. r. Hachod. f. 28d). Im Syr. מרונותא, siehe Ephräm zu 1. Sam. 22. In Pesikta f. 11b heisst es: לית ליה קנים ליה ומומי ליה, "wenn er Nichts hat, straft man ihn, und lässt ihn schwören"; was soll das heissen? darum will Sachs II, 140 statt קנים ליה ומומי ליה lesen wie in Ruth r. קנים ליה ומומי ליה f. 35^a; aber das ist ja eine Tautologie; eher empfiehlt sich קנים er straft ihn und, "er straft zwar indem er ihn schlägt"; wie denn die römischen Machthaber schnell bereit waren, die angesehensten Männer der Provinz,

um so mehr die ärmeren, zu entkleiden und mit Ruthen streichen; vgl. die Rede des Cajus Gracchus beim Gellius. Auch Zosimus II, 38 sagt: "In jedem vierten Jahre, wo das Chrysargyron zu entrichten war, hörte man in der ganzen Stadt nur Geisselhiebe und Folterqualen, welche die Armsten zu erdulden hatten, denen es unmöglich war, die Steuer aufzubringen"; קנס, censio heisst nicht nur Geldstrafe, sondern bedeutet jede in der Willkür des Censors oder Beamten überhaupt beruhende Züchtigung. S. Mommsen, röm. Staatsrecht.

מיריון, δεωρία, das Zuschauen der götzendienerischen Festspiele. Sifre 4. B. M. § 157 מקום שהיו (S. Kohut).

סירכא, $\tau \rho \delta \chi o s$, Rad. Est. r. s. v. בימים ההם f. $101^{\rm b}$; כמירכי מרכבתו של מי שאמר והיה העולם.

עכסיארכים, auגנמֹ ϕ עת, Führer einer Compagnie; Mechiltha Jithro § 27 Ende: משנה שביקש משה להעמיר מכיוסטינוס [טכסיארכים] על ישראל ישראל.

עכטיםין, $au \alpha \xi \varepsilon \iota' \delta \iota o \nu$, (deminut. v. $au \acute{\alpha} \xi \iota \varsigma$), Anordnung. Waj. r. § 12 nach Aruch ינעכיר ליה in unseren Ausg. steht dafür חקנה.

עכסים, מקסים, מקסיו, מקסיו, $\tau \acute{\alpha} \xi \iota \varsigma$, (syr. שכסים), Ordnung, Reihenfolge. Midr. Schir s. v.

אמי ה f. 28^d; Pesikta Waihi bachazi f. 66^b (Pesikta r. das. Tanch. I und II Bo.; Schm. r. § 28 f. 125^d); Bem. r. § 15 f. 230^d; Midr. Schir s. v. גן געול f. 24^{a.b}.

פלנים s. טלנם.

אסטבלא s. אסטבלא

α, τένδα, tenta, Zelt. Pirke R. Elieser § 41 Aruch. Kohut.

רושט, $\tau \dot{\nu}\pi \sigma \varsigma$, Abdruck, Figur, Bild, Form. Midr. Schir s. v. אולד. Schir s. v. יפה את כתרצה f. 27 $^{\rm d}$. Sifra Emor § 13, 18; auch im Syr. שופסא.

אניטש, τάπης, Teppich, Decke. Ber. r. § 33 f. 31^d heisst es אפיסים, in Pes. Schir heisst es איסיף (κοίτη); Waj. r. § 27 f. 170^d; das. § 30 f. 174^c; Pesikta Sukkoth f. 182^b; Echa r. Einl. f. 49^a; Echa r. s. v. אל אל f. 58^b; Sifra Sabim § 3: ספיסו של סוס של סוס.

אטר, $\tau \acute{\alpha} \rho \gamma \alpha$, Schild, Tartsche. Sch. t. ψ 1. Ducange, Glossar. graec.

מרגינוס מרכינוס, מרגינוס, Trajanus, Eigenname von Nerva's Nachfolger auf dem römischen Kaiserthrone. Mechiltha Besch. § 2 f. 34^b; Echa r. s. v. על אלה f. 58^a; Ech. r. s. v. בלע f. 64^c; Est. r. f. 99^b; 99^c; Koh. r. s. v. אמרתי f. 80^a.

מרגיני, Anhänger des Trajan, Soldat des Trajan. Echa r. s. v. פרשה f. 59^d.

שרוכסימון מרוכסימון, τρώξιμον, was roh gegessen wird, insbes. von Endivien gebraucht: Endivie. Waj. r. § 174°; Est. r. s. v. בהראותו.

αusgetrocknet, ohne Blut. Midr. Sam. § 2. (Kohut).

שרמנטין s. טרמנטין.

שרטימר, דף דיסולסי, eine Miinze s. v. a. sechs χαλκοῦς. Sifre 5. B. M. § 220.

מרטין, triti homines, gemeine Menschen. Sifre 5. B. M. § 86. Levy.

מריבונום, τριβοῦνος, tribunus, und zwar tr. militum, Militär-ברל המלך .Est. r. s. v. tribun. f. 106d: עשה אותו מריבונום, in Midr. Pan, ach. § 3 ist es in ארטיגוס corrprt.

 $\tau \rho i \gamma \omega \nu \circ \varsigma$, dreieckig; Sifra Mezora § 3, 6 ist בן מרינון in בית טריגון zu berichtigen.

מריה, $\tau \rho \tilde{\epsilon} i \zeta$, $\tau \rho i \alpha$, drei. Ber. r. § 98 f. 96b.

מריטני, τρυτάνη, trutina, Wage. Sifra kedoschim § 7, 8, Erkl. zu משקל.

מירונייא s. מרימוסיאה.

מריון, tyrische Gewänder, Purpurkleider. Ber. r. § 79 Ende.

מרימיםא, מרמיםא, דףועוֹסוסי, tremissis, ein drittel As. Echa r. s. v. רבתי f. 53°.

שרית, שהיסם, Sardelle. Sifre Beracha § 364.

מרמוסיא, Sch. t. ψ 13 soll heissen טולמריא; Jalkut hat תלמידא; Sch. t. ψ 12 [אכיריא] באיזה טרמוסיא אתה אומר דברים הללו א"ל. שאני בומח Σ Kühnheit, Zuversicht, τολμη-

ρία; s. auch Kohut.

מרמנמין, tormentum, τόρμεντον, grobes Geschütz; Mechiltha beschall. § 2 in טרמנסנה corrprt.; in Sch. t. ψ 18 in סימנטרא corrumpirt, nach Jer. Sota VIII in מרמנמא zu berichtigen; siehe auch Kohut. 2. Marterwerkzeug, Folter; Schm. r. § 36 f. 133° corrp. in טרטיוטין (Perles, brieflich).

סטרטיאה s. מרסיאה.

שרסום; Ber. r. § 37 אלסטרום

ist zu berichtigen in אלם מרסום: Aolier u. Tyrsener, nach Knobel, wozu denn passt, dass כתים durch איטליא wiedergegeben ist.

מרסים, Τάρσος, Tarsus, Stadt in Cilicien. מובה . Koh. r. s. v. מובה הכמה f. 87d.

τρισκελής, ein dreifüssiger Sessel; Sessel. Bem. r. § 12 f. 216° (Pes. r. § 5 f. 6d). קרטלם, transponirt v. פרסקל

κάρταλος, Korb. Waj. r. § 19 f. 126a.

שרפון, Τρύφων, Tryphon, Eigenname eines Tanna im 2. Jahrh. n. Chr. Mechiltha besch. 5, u. A.

τράπεζα, τραπέζιν, Ber. r. § 11 f. 11^d; Wechslertisch; Ber. r. § 64 f. 63°.

מרפיסיטים, (auch im Syr.), τραπεζίτης, Geldwechsler, Banquier. Bem. r. § 4 f. 188d.

מרפעיקא, τροπάϊκα, victoriatus, Name einer Münze, gleich der Hälfte eines Silberdenars. Ihren Namen hatte diese Münze, weil sie das Bild der Siegesgöttin trug. Sifre 5. B. M. § 294.

מרקארין, Schem. r. § 25 Anf., nach De Lara's Lesung: טרקלין, wahrsch. nach Jelamdenu Chukkath (v. Aruch citirt) טרקלארין, τρικελλάριον, ein Gefäss mit drei Behältnissen, mit drei Fächern.

(Fleischer zu Levy).

, מרקלין, מרקלינא τρικλίνιον, Speisesaal; überhpt.: Prachtsaal. Sifre 5. B. M. § 29. § 43. Waj. r. § 16 f. 159°. Mechiltha beschall. § 6 f. 39b. In Ag. Ber. אם אתה חושב עצמך שאתה 55 § סריקלונו (צ"ל טריקלונו) של הב"ה. In Pesikta r. § 27 f. 47° corrprt. נאה בבית האסורין שאתה בתוכו אפו מון טריק לינטין שאני בתוכו. Stelle ist dahin zu berichtigen: נאה בית האסורין שאתה בתוכו איפו טון schön (ironisch!) ist das Gefängniss, worin du bist, ὑπὸ τῶν τρικλινίων unter den Prachtsälen, in welchen ich wohne." S. unter ὑκ.

מנא s. מנא.

אה, α, α, ei! o! Ausruf der Bewunderung, des Schmerzes; Ber.

r. § 92.

m, 'Ιάων, 'Ιων, Jonien; und weil die jonischen Colonien in Asien dem Orient zuerst unter den Griechen bekannt wurden, auf das Ganze ausgedehnt: Griechenland; später auch auf die orientalisch-macedonischen Reiche ausgedehnt. Ber. r. § 44 f. 43°. Est. r. § 99°.

יוני, griechisch (s. das Vorige). Pesikta Sachor f. 24a (Ber. r. § 81 Ende); Schm. r. § 12 Anf. יוסמי, Justus, Eigenname. Ber.

r. § 6.

יכולני, Est. r. s. v. שלש

f. 101^d: יכולני וברקוריאני, von Sachs berichtigt in יוביאני וארקולאיני, Joviani und Herculiani, die Garden des Diocletianus Jovius und des Maximianus Herculius. Siehe Sachs I, 113.

יקומיני, oicovµציין, die bewohnte Erde, die Erdbewohner. Ber. r. § 32 f. 30^d. In der Parallelstelle Koh. r. s. v. אם יוליד איש f. 84^d heisst es און און.

יקנטון, ὑάκυδος, ein Edelstein von der Farbe der Hyacinthblume: Hyacinth. Schm. r. § 38 Ende. Ber. r. § 79 f. 78b. An beiden Stellen steht הייקנתן, vgl. בייקנאן.

ידרינון, Schm. r. § 23 corrpt., s. h. הרינון, ῥόδινον, Rosenlorbeer; (Fleischer zu Levy).

Fleischer schon bemerkt, ist

βῆμι kein Imperativ, sondern βῆλι, und dies heisst nicht: steige herab; χαμαί κάλιζε ist Übersetzung von שבי על עפר die Worte בתולת בת בבל; die Worte בתולת בת בבל sin πόρνη παλαιά, das Wort ist nicht übersetzt.

לורז, $\kappa \dot{\eta} \rho \nu \xi$, Ausrufer; Midr. Ab. Gor. § 6 s. v. אישב מרדכי אל וישב מרדכי אל.

כריסרגירון s. כורסגניות.

כי, χί, der drittletzte Buchstabe im griech. Alphabet; כי, ein griechisches χί; s. auch Levy. Bem. r. § 10.

כיכלא, κυκλάς, ein rundes

Prachtgewand der Römer (Jelamdenu toldoth bei Aruch) עשו מלובש כיכלא Esau ist in die κυκλάς gekleidet. In Sifre 5. B. M. § 234 ist statt תיכלא viell. ביכלא zu lesen; der Samaritan. übersetzt, 1. B. M. 25, 25 כארת שער mit ככוכלית סער. Die Cyklas ward sowohl v. Männern als v. Frauen getragen, und zwar in späterer Zeit auch insbes. von den römischen Kaisern. Salmas. ad Vopisci Saturninum 9. "Hic erat habitus tunc imperatorum, purpurea chlamys et aurata tunica. Da für Saturninus gerade keine tunica aurata vorhanden war, ward dem Saturninus der Cyclas seiner Gattin umgeworfen, cyclade uxoria amictus est. Cyclas, tunica muliebris aurata; tales etiam et viriles fiebant, quas per illa tempora usurpabant imperatores jam inde a Gallieno.

כיכלי, κίχλη, Drossel; (Mussafia). Sifra mezora § 1, 1, hat der gelehrte Erklärer des Sifra, J. Weiss: אף ציפור הברורה שבעופות כיכלי das letzte Wort in זו קיפל verbessert.

כילי, χίλιοι, tausend. Pes. bach. haschl. f. 107 nach Bubers Correctur.

כיליאדין, χιλιάδες, Tausende; Pes. bachod. haschl. f. 107^b (Pes. r. § 21 f. 37°).

ביליון, κήλων, ein geiler Mensch. Echa r. s. v. דרכי ציון f. 55^b; s. Levy. כילירכין, כליסריקים, כאליריקין, χιλίαρχοι, griech. Übersetzung v. tribuni militum: Kriegstribun, Major. Ebenso im Syr.: s. syr. Bibelübs. Actor. 21, 33. Koh. r. s. v. וישב f. 97^d in כלורכין rumpirt; die Parallelst. Echa r. Einlt. f. 47a hat dafür die irrige

Lesung פולמרכין; in Sifre 5. B. M. אלו כיליסריקים [צ"ל כלירקים] \$317: שלהם; in Mechiltha Amal. § 2. soll heissen: קלידיקום מבטל על ידו (wenn der Epitropos, der Curator ein Gebot erlässt), kann der Militärtribun es wieder aufheben; wenn der Militärtribun ein Gebot erlässt, kann der Decurio (der Senatsvorstand in den Städten) es wieder aufheben; s. s. v. קלידיקום.

ς, κοχλίς, κοχλίας, Schnecke. Ber. r. § 51 Anf. S. Gebhardt, Jüd. Lit. Bl. 1882 S. 175; siehe auch Kohut.

כילסופים, Pes. r. § 23 f. 41: מלך ב"ו כשהוא כילסופים אומר לעבדיו עשו עמכם יום אחד ועמי ששה ימים. בליפום lesen כילסופום Levy will für χαλεπός: "heftig, streng"; das widerspricht aber dem Zusammenhange; Friedmann in der Pesikta rabb. Ausg. will dafür lesen פולמיםים und es für πολεμιστής, "Krieger" erklären, was noch weniger passt; Güdemann schlägt ebenfalls die Lesung vor, das griech. πολύμητις: klug. Es ist vielmehr פילוטימום, (φιλότιμος) zu lesen; φιλότιμος heisst im Spätgriech. (z. B. bei Malalas, Anna Kommena): gnädig, freigebig; φιλοτιμείσθαι, schenken; s. Sachs I, 120 u.II, 195: "Ein König, selbst wenn er gnädig, freigebig ist, sagt zu seinen Arbeitern: arbeitet für euch einen Tag, und für mich sechs Tage; anders bei Gott; er sagte zu Israel: arbeitet, meine Kinder, sechs Tage für euch, und einen Tag für mich." Vgl. auch Schem. r. § 30: פילוטימיא. ירי, אָמְאָמְ, Freude; Ber. r.

\$ 87 f. 86 nach Aruch: כר נרחב

כירי כירי מרובה בעולם; χαρά, χαρά: "die Freude, Freude ist gross auf der Welt." Unsere Ausgg. haben die Lesung: כירי עבד קירי אדין. כירי, κύριε, ο Herr! Bem. r.

§ 4 f. 191.

כירי, χαὶρε, sei gegrüsst! Bem. r. § 4 f. 191 ist כירי כירי (κύριε, χαῖρε, Heil dir, mein Gebieter!) zu lesen anst. כירי רם, da ja das Wort כרכר gedeutet werden soll; siehe auch Levy. Tanch. I Mikkez § 11; in קירי בדא (Tanch. II Mikkez § 9) קירי ברא corrprt. S. Buber und Levy.

νειρόδοτον, eingehändigt; Geschenk. In Midr. Schir s. v. תשורי מראש אמנה f. 22 unten; ועתידות או"ה להביא אותה סרדיוטות למלך המשיח, welches Levy übersetzt: "die Völker der Welt werden einst Israel als Feldherren (d. h. als hochachtbare Geschenke) dem Könige Messias zuführen." Sachs I, 168 meint, es sei statt סרדיוטות vielleicht מריבוטאות zu lesen. In der That ist aber für סרדיוטות vielmehr כירודוטון zu lesen: "und einst werden die Völker der Welt sie als Geschenk dem gesalbten Könige übergeben." Denn der folgende Satz, welcher die Begründung enthält, zeigt, dass ein Wort erfordert wird, welches bedeutet: "Geschenk." Der folgende Satz nämlich lautet: מה מעם? תשורי מראש אמנה אין לשון תשורי אלא לשון קרבן המ"ד ותשורה אין להביא לאיש. Ebenso das Tharg. zu Schir 4, 8: ויהון מקרבין לך ראשי עמא; u. $Sch. \ t. \ \psi \ 87, \ 4$: עתידין או"ה להביא דורונות למלך המשיח שנ' תשורי מראש Nat Wort χειρόδοτον ist übrigens zu unterscheiden von χειρίδυ-מעיל dem Thargum von, כרדוטין, אסד

ς τιρομανικόν, Handfessel; Pesikta Schuba f. 162a; Midr. Ruth s. v. ויאמ' לו בועו גושי הלום f. 40d; in Midr. Schir s. v. שתי מלבנון f. 23b ist בזקים (Jes. 45, 14) durch בקרקומניקיא übersetzt. Levy; Sachs I, 130 A. 2.

כלבום, κλάβος, clavus, Nagel. דברי חכמים כדרבונות .Koh. r. s. v f. 98°; κλάβος, clavus ist auch der Streif an der Toga, daher: διβήτησιν αθρόκλαβον, bei Const.

Porphg. de caer. t. 92.

כליד, κύλη, κύλις, κύλιξ, Becher. Midr. Mischle s. v. גורלך תפיל heisst es: בשעה שישבו ונטל הכליד כלידא , syr. כלידא; das Tharg. von ואת גביעי גביע הכסף lautet: וית כלידי כלדיא דכספא, ebenso der Samar.

כלידה, κύλη, κύλις, κύλιξ, Becher. Tanch. I Jithro § 10: מעשה בשפחה של ר"ג שהיתה מפנה מבית לבית כל ידות וחביות; Buber hat richtig כלידות in כל ידות geändert, und zugleich bemerkt, dass in Pesikta bach. haschl. f. 105^b ebenfalls für כלי מהרות וחביות zu lesen sei כלידות וחביות, auch die Bedeutung richtig erklärt.

כלידים, Mehrzahl von כלידים, χλιδή, Armband, Halsband. Ber.

r. § 89 f. 66d.

כלינום, χαλινός, Zaum, Zügel. In Tanch, II Balak § 13 ist nach Bem. r. § 20 f. 242h in כארם שנותן zu berichtigen: כארם רלינוס בפי בהמה ופוקמה. Pes. r. § 43 f. 68a in בלינום corrumpirt. S. Friedmann z. St. und Güdemann im Lexidion.

χλαμθς, Mantel, den die griech. Feldherren im Kriege trugen; auch Sulla trug eine Chlamys. Jelamd. 1. B. M. 25, 23.

ς κανίδιον, (χλάνιδιν),

Mantel, Oberkleid. Jer. Chel. (S. Levy). Jer. Schabb. VI ist בלנירייא) (Jer. 3, 22) mit (בלנירייא) übersetzt.

, כלקמורין, כלקמורין, עαρακτήρ, χαρακτήριον, das Gepräge, Gesichtszüge, Porträt. Waj. r. § 167^b getrennt in כל קמורין; Pes. r. § 25 f. 45^{a. b} öfters in בלקמירין corrprt. S. Levy.

οαο, κημὸς, Maulkorb; Pesikta Schuba f. 159^b.

קמרומא s. כמרוסא.

כוסטריינים; Midr. Schir s. v. הושיב בו כוסטרייגים f. 29a אל גנת, in der Parallelst. Waj. r. § 35 f. 179d. קימטריינוס, von Sachs I, 118 u. II, 61, und Levy mit castrenses, Grenzsoldaten erklärt; es ist aber verschrieben für וקוסטודיינים) כוסטודיינים): Besatzungssoldaten. Aus Ev. Matth. 27, έφη δέ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος έχετε κουστωδίαν (in der syr. Ubersetz. אית לכון קסמונרא, wo das 7 in 7 übergegangen) ist zu ersehen, dass es custodiani, κουστωδιανοί ist: Besatzungsmannschaft. Agg. Ber. § 23 S. 36: ist ebenfalls וקוסטריא נכנסת אחריו וקוסטוריא zu lesen für וקוסטוריא, und die Bedeckungsmannschaft tritt nach ihm ein, die Wache; das. וקוסטריא [וקוסטודיא] בפילקי, "und die Wachmannschaft bezieht das Gefängnis."

Sextarius, ein Hohl- u. Flüssigkeitsmaass, der sechste Theil des congius = 16 modii. Siehe Forbiger, Hellas und Rom I, 2; IV, 312. Ber. r. § 4 f. 6a. In Waj. r. § 12 f. 155d (Est. r. § 5 f. 105b) steht dafür μουρ (Mehrz. μουρ, auch wohl μουρ geschrieben mit Verwechslung von 1 und 1); Ber. r. § 49 f. 48°: קסים דחמר, ein Sextarius Wein. S. auch Levy.

אנווטרא כסוסטרא (גווטרא ξέωστρα, äusserer Anbau, Gesims, Altan; auch במושרא geschrieben. Syr. 2. Kön. 1, 2 ist השבכה mit השבכה übers.

אכסוסטרא, κάστρα, Burg, Castell. Pesikta hachod. f. 47a (Pes. r. hachod. f. 27a; Midr. Schir s. v. פתחי לי.) Pes. Schuba f. 163b u. A.

Waj. r. § 18 f. 161^d. Siehe Levy, Sachs.

קסופים, für סופים, הסופים, weise, gelehrt. Sifre 4. B. M. 92; das. 5. B. M. 1, 12. Das הידים ist irrig zugesetzt. Siehe Donath im Magazin für die Wissensch. des Judent. I, S. 38.

אם, κάππα, ein Buchstabe im griech. Alphabet, bedeutet als Ziffer: 20. Echa r. s. v. כפא בלשון יון עשרים f. 53° ; רבתי עם vgl. auch Ber. r. § 68 f. 68° .

תפליות, cephalo, eine Palmenart, Palmfrucht. Ber. r. § 98 f. 96^d; in der Parallelst. Sifre 5. B. M. § 55 s. v. יהי רצוי ist es קיפלאות geschrieben שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון ובקיפלאות.

, χοραῦλαι, Flötenspieler. Ber. r. § 50 f. 50°; das. § 23 f. 23°d corrprt. in בורבלין.

κήρυξ, Herold, Ausrufer, Prediger. Ber. r. § 30 f. 28^b; Waj. r. § 6 f. 150^b; Pes. r. § 5 f. 7^a; 2. öffentliche Verkündigung. Sifra Emor § 8, 8; auch im Syr. κατα

τις, κρωσσός, Krug; Waj. r. S 10 f. 154° ככרוז של מי רגלים nach Aruch, während unsre Ausgg. ככדין haben; die Stelle in Pesikta Schuba f. 163a hat ככלי anstatt ככרוו; es ist auch dort ככרוו zu lesen. R. Samuel Gama hat in Ber. r. § 19 ר' הן שהקיש הב"ה על הקנקו ומצאו יקרידם של מי רגלים; unsre Ausgg. haben קנקן; nach Buber in קרווס zu berichtigen, welches dasselbe wie אכרוו, $\kappa \rho \omega \sigma \sigma \delta \varsigma$ ist; in Bem. r. § 20 corrprt. in קרון. Siehe Agur des R. Samuel Gama u. Bubers Note 385. 386. 389.

כרז, κηρύσσω, öffentlich ausrufen, verkündigen; ebenso im Syr. Est. r. f. 109 s. v. אדמן, Tanch. II Mischp. § 19, Hiphil. הכריז, öffentlich ausrufen. Tanch. II Mischp. § 19.

קברוזמין, γάρισμα, γαρίσμιον, Imbiss, die verschiedenen zum Nachtisch kommenden Speisen. Est. r. s. v. יומי f. 103^{b.c}. Siehe auch מנרוומי.

כרך, χαράκωμα, Umwallung; eine mit Ringmauer versehene Stadt. Sifre 5. B. M. § 52. Midr. Schir s. v. משכני f. 7a; ebenso im Syrischen.

Vajikra § 9, 7. Sifre 5. B. M. § 96 Anf. כרכר geschrieben, wie öfter auch im Talmud. S. Levy und Weiss zu Sifra.

, καρχηδών, Karfunkel, ein Edelstein (syr. ברכדנא). Schm. r. § 38 Ende.

תרכדנא, Karfunkel; so ist in Pesikta Anija f. 136a zu lesen anstatt כורכייא, wie es denn auch in der syr. Bibelübers. und in Tharg. Jer. 2. B. M. 28, 18 heisst.

תרכדינון, καρχηδόνιος, von Karfunkel; Pes. Anija f. 136° אבני צי ביני zu lesen anstatt א' כדברינון. Levy.

κρόκος, Safran. Sifra Sabim § 6, 4.

כרכיא, χάραξ, Pallisade; Sifre 5. B. M. § 204, wo es in כרכיא

ערכם, wie κροκίζω, denom. v. פרכום, gelb färben wie Safran. Ber. § 99 f. 98°a: ופניהם מכורכמות Im Hithp. sich gelb färben, gelb werden, erblassen; Midr. Schir s. v. אל תראוני f. 8°c. Ber. r. § 20 f. 20°b; das. § 33 f. 32°b; Pesikta Para f. 38°a (Bem. r. § 19 f. 237°d); Sch. t. ψ 18 v. 35.

תרכסון, καργήσιον, ein hoher Becher; Sachs I, 34. Est. r. s. v. כרכסא לשון יוני : f. 104°. ביום השביעי. Der Name Karkas wird also als "Weinfass" erklärt, wie man von einem Trinker sagt.

כרכר s. כרכר

קרגבי, גף $\alpha\mu\beta\eta$, Kohl. Echa r. s. v. אית כרגבי f. $66^{\rm b}$: אית כרגבי; "es gibt bitteren Kohl." Levy.

תרוספא, Crysippos.
n. pr. eines Tannaiten; Pes.
Schuba f. 157^b; in babli R. H.
16^b heisst er כרוספראי, Χρυσιππίδης, Chrysippides.

Criockirii, χρυσάργυρον, syr. (Land, Anecd. leg. secul.) die alle 4 Jahre erhobene Lustralsteuer, seit Constantins Zeit χρυσάργυρον genannt; in Midr.

Schir s. v. כשושנה f. 12° corrprt. in בורסגניות; in Est. r. f. 99° in פרוגינון, in der Parallelst. Ber. r. § 64 g. f. in פרבנירון corrumpirt. Sachs II, 141 N. In diesen beiden Parallelst. werden מנרו בלו והלך (Esra 4, 8) מנרו בלו והלך erklärt; insbes. wird מנדו als מרת הארץ, Grundsteuer (bei den Römern: tributum soli) erklärt. (Baba bathra 8a בלו ; מנת המלך ist nach B. b. 8a בסף גולגלתא, die Kopfsteuer; es muss also auch hier ein Wort stehen, welches "Kopfsteuer" bedeutet. Kopfsteuer, tributum capitis, im röm. Reich war theils eine Vermögens- und Erwerbsteuer, theils eine Personensteuer. Diese Personensteuer hiess seit Constantin chrysargyron oder chrysargyrion, ward alle 4 Jahre mit grösster Härte eingetrieben; Zosimus II, 38, erzählt, dass man unter Constantin in jedem vierten Jahre in der ganzen Stadt überall Geisselhiebe und Folterqualen wahrnahm, welche die Armsten zu erdulden hatten, denen es unmöglich war, die Steuer aufzubringen; Mütter, sagt er, verkauften ihre Söhne, Väter gaben ihre Töchter der Entehrung Preis, um das chrysargyron entrichten zu können aus dem Erlös. Pesikta Schekal. f. 11^a sind diese

drei Steuern מגרו בלו והלך gemeint; es heisst dort: כך הוא עשו הרשע מתהפך אייתי גלגלתיך אייתי דימוסיך גולגלתיך unter; אייתי ארנוניך ist eben dieses chrysargyron gemeint; auch des Zosimus Schilderung wird bestätigt: לית ליה קנים ליה ומומי ליה (צ"ל ומחי ליה: "wenn der Arme Nichts hat, um die Steuer zu bezahlen, dann wird er mit willkürlichen Strafen (das ist die Bedeutg. von censio; s. Mommsen, röm. Staatsrecht II, 320 Anm. 1) belegt und mit Ruthen geschlagen (das bekannte virgis caedere, mit welchen die römischen adligen Beamten besonders gegen Provincialen, selbst gegen die vornehmsten derselben so freigebig waren; s. Cicero in Verrem.; ferner Gellius n. a. X. 3). Siehe auch Rappoport Er. Mill. S 193 und Sachs II, 141, mit Unrecht von Kohut in Aruch completum missbilligt.

כתר, κίδαρις, κίταρις, persischer Kopfbund, Krone. Schm. r. § 1; § 34 u. a. St.

5

איטיר, κρήτωρ, Redner, Anwalt. Sifre 5. B. M. § 343; in Jer. Ber. III, 1 f. 6a ist es ליטור geschrieben; syr. ריטור, רהטור; s. Fleischer zu Levy.

לביסא, לביסא, לביסא, לביסא, א $6\beta\eta\varsigma$, Kessel. Sifre 4. B. M. § 158 s. v. איר כל דבר אשר כנון הלכוסין יבא באש כנון הלכוסין יבא באש יבא ביש איר עון הלביסין, wie Th. Jer. zu 4. B. M. $31,23^a$ dafür לביסיא hat.

לגיון libellarius, λιβελλάριος,

Schreiber. Constantin. Porphyrog. de Caeremoniis I, 91, 22.

Schm. r. § 46 g. E.

λαγώεια (τά), von Hasen kommend; Ber. r. § 20 f. 21b Hasenfelle; in der Parallelst. Tanch. I Ber. § 24 f. 9b in ליגנון corrprt.

לגטיגא, λέκτικα, lectica, Sänfte.

Sifre 5. B. M. § 80.

, λεγεών, legio, Legion, die aus 10 Cohorten bestehende römische Heeresabtheilung, nur aus römischen Bürgern bestehend; die Truppen der socii und der dediticii gehörten nicht zur Legion. Ber. r. § 4 g. E.; das. § 5 f. 6c; § 20 f. 20d; § 94 f. 92b; Schm. r. § 15 f. 114°; das. § 23 f. 122b; auch im Allgemeinen: Schaar; Schm. r. § 23: לגיונותי נתונים בצרה. In Pesikta Sukka f. 182^b (Waj. r. § 30 f. 174^b) חד ליגיון בעי למיעבד דימוסיא דהדא מרינתא übers. Levy חד ליגיון durch: ein Feldherr; ebenso Band 1 S. 477b s. v. הימנון übersetzt er Sch. t. ψ 93,1 לניון mit: Befehlshaber einer Legion. Diese Bedeutung hat legio und לגיון durchaus nicht; er hat an dieser letzten Stelle übersehen, dass der Text in Sch. t. corrumpirt ist; die למלך שמלך תחילה עמר לניון Lesung אחד אמר לו המנון נתן לו פרוקופי שאינה זוה ממנו כך כשמלך הקב"ה אמרה לו muss nach Ber. הארץ הימנון תחילה r. § 12 Ende berichtigt werden und nach Jalkut Ps. 104: משל ללגיון שהמליך את המלך תחילה אמר המלך הואיל ולגיון זה המליכני תחילה הרי אני נותן לה וכו'; "wie wenn eine Legion den Kaiser zuerst proclamirt hat, der Kaiser sagt: weil diese Legion mich zuerst zum Kaiser ausgerufen hat, gebe ich ihr eine Auszeichnung, die sie stets behalten soll." Schm. r. § 15 f. 114° in dem Passus וכן דוכום וכן אפרכום וכן הפרופוסימין ist וכן הלגינו' וכן דימוס וכן בולי zu lesen הלינמא, indem das · versetzt ist aus Versehen, und b getrennt ward in 13; wie im Folgenden. In Pes. Sukka aber ist לגיוו falsche Lesung; Tanch. I und II Emor haben dafür שליח של מלך; das ist eine in den Text übergegangene Glosse, welche das zu erklärende Wort verdrängt hat; nämlich: ליגטא. Jalkut, welcher im Anfang die Lesung עבר חד לגיון hat, hat im Nachsatz ליגוניה dieses; ליגוניה, wofür in Pesikta u. Waj. r. לניונא steht, ist aus לינטא entstanden durch Trennung von b in 11. Das Wort legatus war den späteren Abschreibern nicht mehr bekannt, sie änderten daher es in לניונא. Es heisst also: "ein Legat (legatus Caesaris) wollte die Steuern einer Stadt erheben"; und neben πρεσβευτής kommt auch ληγᾶτος vor, s. Marquardt, a. a. O. I, S. 527 Note 7 und ist gemeint ein legatus ad census accipiendos für eine cäsarische Provinz; s. Mommsen, röm. Staatsr. II, 411. Auch die St. Tanch. Balak. § 12 heisst לגיון שמרד במלך חייב מיתה nicht: ein Feldherr, der gegen den König widerspenstig ist etc.", sondern eine Legion, die sich gegen den Kaiser empört, ist des Todes schuldig; und diese haben ihn verleugnet und sich wider ihn empört, und zum Kalbe gesprochen etc. Hieraus ist zu ersehen, dass לניון nicht bedeutet: Feldherr.

אלגלג, λαλαγέω, plaudern, spotten, lachen; Ber. r. § 64 f. 63°: תהא מלגלג, du kannst lachen; Deb. r. § 5 Anf.; Pesikta Anija f. 137°.

לגלוג, nomen verbale des Vorigen, λαλαγή, das Lallen, Stottern. Midr. Schir s. v. הביאני

f. 13a: ולגלוגו עלי אהבה.

לוגמיא, Bem. r. § 2 f. 186a: דבר של soll heissen דבר של לוגמיא זימיוטא, etwas Strafbares; s. זימיוטא.

לוגיםטים, אסינסדיין, eurator, ein kaiserlicher Bevollmächtigter in den italischen und den freien Städten zur Beaufsichtigung der Finanzen der Stadt und des Rechtswesens. Madwig II, 126, Mommsen, Röm. Staatsrecht II, 1033-1038. Tanch. II Zaw f. 6a: ועבר הלגסטים ומסתכל בבשר, "und der Curator ging vorbei, und betrachtete das Fleisch"; in Tanch. I Zaw § 1: הלונסטום. In der aus Tanch. genommenen St. in Bem. r. § 20 f. 241d ist durch eine erklärende Glosse verdrängt worden: בעל השוק.

אמרתי אבים, Λαοδίκεια, Laodicea, Name mehrerer von Seleukos I gegründeter, nach seiner Mutter Laodike benannter Städte; in Ber. r. § 11 f. 11^d. Sifre 5. B. M. § 334; Koh. r. s. v. אמרתי אני אני 6. 80^a ist Laodicea am Meere nördlich von Antarados gemeint, in der Nähe von Antiochia.

d. i. derjenige Gladiator, der die wilden Thiere, nachdem sie im Circus gekämpft, mit einem Messer zu tödten hatte; was ein sehr gefährlicher Dienst war, wenn Thierhetzen mit 3500 wilden Thieren, wie solche von Augustus

veranstaltet waren, oder mit 5000, wie sie Titus veranstaltete, stattgefunden. S. Sachs I, 121, welcher zuerst die richtige Erklärung aus Dufresne gegeben: "si quando enim bestiae efferatae stragem populo minarentur, ii (confectores, λουδάριοι) immittebantur, qui eos conficerent et occiderent." Schm. r. § 30 g. E. Dann im Allgem. = gladiator. Ag. Ber. § 81: אין לודר עושה דייתיקי; "ein Gladiator darf kein Testament machen." Leges secul. f. 196 in Land Anecd. Syr. לוררא,, dürfen, wie solche, die im Theater, im Hippikus Dienste haben, ferner Wagenkämpfer (הניוכא), nicht als Erben eingesetzt werden, noch Testamente machen." Daselbst Menandri sentent. Anf.: ואן נפוק ברך מן מליותה חניף ואתלמ ורמח וגנב ודגל וקלי אלפיהי לודרותא וסים באידה חרבא וסכינא וצלי עלוהי דבעגל נמות ונתקשל; "wenn dein Sohn von Jugend an schlecht ist so lass ihn das Gladiatorhandwerk lernen Siehe auch Jastrow, Les Ludim ou Loudaï in Revue d. Et. Juives 18 f. 308 ff.

לומיינוס, Licinius, Mitkaiser Constantins I u. dessen Schwager, dann von diesem besiegt und getödtet. Ber. r. § 83 g. E. heisst es: יום שמלך לומיינות נראה לר: R. Ammi war ein Zeitgenosse des Diocletian, des Licinius und Constantin. Er sagte also, dieser Licinius sei der vorletzte römische Kaiser, der nun folgende, Constantin sei der letzte; wohl, weil er nach Besiegung des Licinius mehrere Jahre darauf Rom in seiner

Stellung erniedrigte, indem er Byzanz, Neurom zur Hauptstadt machte.

אלוומס, Ber. r. § 20 f. 20^d nach Aruch, in unseren Ausgg. corrumpirt in ליסטי: λιτός, schlicht, gering, niedrig. (Levy).

לוליינוס, Julianus, Eigenname eines Märtyrers zur Zeit Trajans und Hadrians. Sifra Emor § 8, 9. Ber. r. § 64 f. 63°. Koh. r. s. v. כל אשר תמצא.

לולייני. Mehrzahl des Vorigen: Juliani. Midr. Schir s. v. גן געול f. 24° (Waj. r. § 32 f. 176°): "die, welche Simon hiessen, nannten sich nicht Julianus (in der Mehrzahl), die, welche Joseph hiessen, nicht Justus, die, welche Benjamin hiessen, nicht Alexander."

לונכי s. לולכי ליניא s. לוניא

לונכית, syr. לונכית, λόγχη, Lanze; Tanch. I und II Masé: mit Verwechselung von שות לולכיאות tyry wechselung von und לונכית was öfter vorkommt; ebenso Tanch. II Waëthchan. § 1; in T. II das. in לונביות לונביות לונכיות לונ

לוסטוס, 'Iovotoc, Justus, ein Eigenname. Midr. Schir s. v. או f. 24° (Waj. r. § 32 f. 176°); an beiden Stellen in לסטים

rumpirt.

רופר, ληπτηρ, Häscher. Bem. r. § 10 f. 208b; Pesikta Beracha f. 196b: רמו ללופירין שלו, "er gab seinen Häschern einen Wink"; für ללופירין hat Aruch die falsche Lesung ללובירון, da aber Jalkut Beracha ללובירון, und Jalk. Sam. ללובירון hat, so sind beide Lesungen ein Beweis, dass sie aus der richtigen ללופירין entstanden. In Ber. r. § 61 f. 60a ist aber

anstatt לופרין nach Th. Jer. I אמפורין zu lesen.

פוחיננטים, eine Glosse in Sch. t. ψ 419, die Stelle ist auch sonst corrprt. לוקוטיגנטוס והם נושאים עמו במשוי לוקוטיגנטוס והם נושאים עמו במשוי המלכות אבל הקב"ה אינו כן אין לו לא דוכוס (ולא) אפרכוס ולא משנה מלך ב"ו יש לו דוכוס איפרכוס או משנה והם ב"ו יש לו דוכוס איפרכוס או משנה והם גושאים וכו".

לוקום, λύκος, ein geiler Mensch; in Pes. r. § 21 f. 39a ist anstatt: תיים מן הגדר אלקים מן סוסיתא, nach Levy's Berichtigung zu lesen: מן סוסיתא . . . "Kriegshorden von Gadara und Wüstlinge von Sussitha (kamen heimlich die Einen zu den Ehefrauen der Anderen." Levy; die Erklärung Güdemanns: "Cajus von Gadara und Lucius von Sussitha", ("wie Hans und Kunz") ist unzutreffend, weil hier von thatsächlichen Freveln berichtet wird, die in beiden Städten allgemein waren.

אוקניתא, λεκάνη, Schüssel, Becken, (syr. לקנא und לקנא); Koh. r. s. v. להחלים f. 72^b.

אלוקן, auch לבקן, אבינגייה, weiss, von auffallend weisser Gesichtsfarbe (als Missbildung); Sifra Emor § 3, 5. Tanch. I Pinchas § 1 f. 75^b (Tanch. II Pinch. § 10 f. 91^b).

מומאתה, Echa r. s. v. מומאתה לומיא, לורמיא, לומריא, אלומרין לומריא, אסטדיוף, אסטדיוף, אסטקיידיטי, Badewanne; נמלה ללומרין, sie nahm die Badewanne (des Königs)"; in Jalkut Jechesk. steht dafür לברנטין של מלך, corrprt. aus ללומרין.

למרגיה, λειτουργία, jede vom

Staat auferlegte Leistung, munus, sei es Amt, Geldleistung oder Arbeit. Tanch. I Waëra § 4: שבטו של לוי היה פנוי לטרגיה במצרים. "Der Stamm Levi war in Agypten von Zwangsarbeit frei"; in T. II und Schm. r. § 5 ist es durch die Glosse מעבודת פרך verdrängt worden. Siehe Perles. Beiträge z. Gesch. d. hebr. und aram. Studien S. 68, 69; Perles nimmt es im Sinne von: Tempeldienst. Vgl. aber Raschi zu 2. B. M. 5, 4 מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי, was offenbar eine Ubersetzung der Tanchumastelle ist. Buber zu T. I Waëra Note 3.

לטרא, לטרא, לטרא, λίτρα, Pfund, Litra, das Gewicht von 12 Unzen. Ber. r. § 10 f. 11^a; das. § 13 f. 14^d; Waj. r. § 22 f. 165^c; 2. Litra, eine Münze, und zwar eine Silber- und eine Goldmünze. Seit Constantin legte man bei allen Zahlungen im ganzen röm. Reich das Gewicht zu Grund, u. rechnete nach Pfunden Goldes (litra, λίτρα), zu 72 solidi, und nach κεντηνάριοι zu 7200 solidi. Marquardt, röm. Staatsr. II 31 ff. Ber. r. § 58 f. 57^b; Deb. r. § 4 f. 256a; das. § 7 f. 259b; Pes. r. § 30 f. 52°; Sifre 5. B. M. § 16.

Reauftragte; in republikanischer Zeit hatte der Consul oder Proconsul als Commandirender einen oder zwei Legaten: Generallieutenant; in der Kaiserzeit beauftragte der Kaiser Legate zu verschiedenen Verrichtungen, sei es als Statthalter einer cäsarischen Provinz, sei es für bestimmte besondre Zwecke, z. B. legati ad census accipiendos.

S. darüber s. v. לניון. Ein solcher legatus ad census accipiendos ist in Pesikta Sukka u. Parallelst.

gemeint.

ליגמין, ליגמין, ληγᾶτον, Vermächtniss. Tanch. I Noach § 20 (T. II das. § 14). In Sanh. 91a ist anstatt אב) שנתן אנטין לבניו mit Aruch s. v. אב zu lesen אב שנתן לנטון לבניו; in Ber. r. § 61 g. E., wo unsre Ausgg. haben והיכן שטר שילוח שחילק בין בניו hat Aruch das. die Lesung והיאך הוא לוקטור אמר להם ולבני הפילגשים וכו', wo Buber zu T. I Noach § 20 Note 208 richtig bemerkt, dass anstatt: והיאך הוא לוקטור und statt unsres Textes zu lesen sei והיכן wo ist das Vermächtniss geschrieben?" in den Worten: 1. B. M. 25, 6. Syr. ליגמון bei Land 1. 1.

למין, למין, למין, (syr. למין, למין, (syr. Віbelübers. Art. 27, 12), $\lambda \iota \mu \dot{\gamma} \nu$, Hafen, Bucht. Ber. r. § 31 f. 29^b; das. § 32 f. 31^a. Schm. r. § 48 f. 141^c; Koh. r. s. v. מוב שם מוב שם f. 84^d; das. s. v. שוב שם f. 85^c; Est. r. s. v. השתיה f. 103^a; auch mit Buchstabenversetz.:

לימצא, λείμα ξ , nackte Schnecke. Ber. r. § 51 Anf. S. Gebhardt im Jüd. Lit. Bl. 1882 S. 175.

ליניה ליניא ליניא ליניא ליניא ליניא ליניא ליניא ליניא אוע ביה אוע ביה אוע אוע ביה ביה ביה אוע ביה או

ליסמים, ליסמים, איסמים, Räuber, syr. איסמים, Land, I. I. Mechiltha Schira § 7; Pesikta beschall. f. 80° (Waj. r. § 30 f. 174°). Koh. r. s. v. אמרתי f. 80°; das. s. v. מוצא אני f. 89°. Ber. r. § 20 f. 20°d; Schm. r. § 1 Anf.; das. § 20 f. 120°a; Est. r. § 104°b. Tanch. I ki teze § 12 (T. II ki teze § 9). Hiervon das Denominativum.

לממס, ληστεύω, berauben, plündern. Schm. r. § 1 Anf. (Tanch. II § 1) והיה מלסטם את הבריות והיה מלסטם וכני

לימכן, λοιπὰς, Steuerrest, Steuerrückstand. Ber. r. § 42 f. 40°. Est. r. f. 100° (Koh. r. s. v. ליכל f. 91°); Ruth. r. s. v. לי אכול f. 91°); Ruth. r. s. v. לי אכול f. 36°; Waj. r. § 30 f. 174°; Tanch. I u. II Emor. Schm. r. § 15 f. 114°. In Ber. r. § 1 f. 4°; Pesikta bachod. haschl. f. 151° (Waj. r. § 29 f. 173°; Tanch. II Wajeze f. 38° ist für במסים zu lesen יבליפסים; da Aruch in der Pesiktastelle die Lesung יבליפסים citirt, wie auch Jalkut hat. S. Sachs I, 176, ff. Note).

לביסא s. לכוסא

לוכסן, לכסן, $\lambda \delta \xi \delta \zeta$, sehräg. Echa r. Einlt. s. v. הוי מגיעי f. 46° . (De Lara).

לפס , λοπάς, Kochgeschirr, Schüssel, Brei. Midr. Sam. § 5; 2. Gericht, Brei. Mechiltha Wajassa § 5 f. 59b: מיני יהושוע אומר כלפס וכעין אסקריטא מיני יהושוע אומר כלפס וכעין אסקריטא מיני יהושוע אומר כלפס וכעין אסקריטא מיני יהושיני "Arten von Feigen, aus denen man einen Brei macht"; ist die Accusativform für Nominativ. (De Lara).

לגטיגא s. לגטיגא.

70

מאגניה, μάγγανον, künstliche Vorrichtung, Werkzeug; in Pes. r. § 34 f. 58^d in der Bedeutung: Buchstaben; ובתיבה אחת משמשים ובתיבה אחד עשר מאניות וכעלילותיכם (יחוקאל . — Güdemann, Lexidion zu Pes. r.

תמאים, מאון, מאום, $\mu \tilde{\gamma} \rho v$, aethusa maeum (Linn.), Bärwurz. Plin. h. n. 20, 94. Koh. r. s. v. נם אר"ש בר אמי זו זו $f. 92^d$: זו ראיתי

מחשבתן של רמאין ברמיותן כנון המערב מים ביין בלבקי (צ"ל מי בלנקי) בשמן מים ביין בלבקי (צ"ל מי בלנקי) בשמן R. Samuel ben Ammi sagt: damit sind die Absichten der Betrüger gemeint mit ihren Betrügereien, wer z. B. Wasser in Wein mischt (zum Verfälschen), Myrobalanum in Öl, Saft von Mäum (Bärwurz) in Honig. Das. s. v. יש רעה בער המערב f. S4c lautet die St.:

יין במים מי בלקיא בשמן ובוי Tos. b. b. (f. 405, 1 Zuckmd.) אלא (f. 405, 1 Zuckmd.) איז מערב מים ביין מי כגלקייא בשמן מדיה מערב מים ביין מי כגלקייא בשמן In Sifra Wajikra § 12, 22 steht מאים für מאים für מאים für מאים aus Unkenntniss des Wortes מאים corrprt. Aruch, De Lara und Levy haben das Wort nicht. Tos. b. b. f. 405 Z. hat cod. Erf. b. b. f. 405 Z. hat cod. Erf. מעיין cod. Wien מי מאון S. Plin. h. n. e. 20 c. 94. Vgl. unter

מאחיד, Tanch. II Mischp. § 15 f. 105a.b ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון מהו מאחיך לא כתיב מעני אלא מאחיך ששניכם שוים ואל תגרום לעצמך שתיעשה כמותו מאחיך לפיכך את העני עמך: "du sollst deine Hand nicht verschliessen vor deinem Bruder, dem Dürftigen"; was bedeutet מאחיך? Es heisst nicht מעני, sondern מאחיך, verschliesse nicht deine Hand, $\mu \dot{\eta}$ אחיך, als wäre er nicht dein Bruder, da ihr Beide gleich seid (vor Gott): und mache nicht $\mu \eta$ אחיך, dass er nicht dein Bruder (in Armuth) werde, dass du nicht gleich ihm arm werdest. — Es ist das Verdienst von Sachs, dies erkannt zu haben. Beitr. I, 19, 20. Die Vermuthung Brüll's, dass das Wort mit *šoiks* zu übersetzen sei, ist gezwuhgen.

μυσαροί καὶ ἀπωθήτοι, ekelhaft und verworfen machtest du uns; wir hätten also zu lesen: אייסרין אואפותישין אואפותישין אואפותישין אואפותישין אואפותישין אואפותישין וובלא ותסטותא und Raschi erklärt das Wort בלשון משנה כיחו וגיעו שגיסח מתוך הריאה.

מגים, מגים, gekneteter Teig, Brod von einer gewissen Gestalt; Speise, Gewicht, auch wie $\tau \rho \acute{\alpha}$ - $\pi \varepsilon \ifmmode \ifmm$

מגיסמי, מגיסמי, die Grössten, die Gewaltigsten. Ber. r. § 26 f. 26 h.; adna מגיסמי מלחמה; s. Sachs I, 55.

מגיסטר, μάγιστρος, μαγιστρής, der kaiserliche Haushofmeister, magister sacri palatii. Schm. r. § 30 f. 127d: יפרב קיסין למגיסטר, "er legt den kaiserlichen Haushofmeister in den Block". Über Waj. r. § 28 und die Parallelst. s. unter בגרון.

מגירום (syr. מגירם), μάγειρος, Koch. (Aruch, Landau.) Pes. Omer f. 70a מגיסך אנא (von Buber u. Levy nach Waj. r. § 28 u. Pes. r. u. Aruch in מגירסך אנא berichtigt): "ich bin dein Koch (lasse dir deine Frucht reifen, von der Sonne kochen) und du willst mich von deinem Gericht nicht einmal versuchen lassen?" Ebenso hat Buber da-כמו גריים שהוא טועם בתבשיל selbst berichtigt in כמגיירס וכוי: "wie der Koch, der das Gericht kostet". Pes. rosch. chod. f. 61^a שני מגירסין: "zwei Köche"; in Pes. r. in שני מגריפין corrprt.; s. Levy. Bem. r. § 4 f. 191d ist es in מגירם corrprt. (s. Levy);

Echa r. s. v. ויגרס nach Aruch: מעשה באשה את שהוליכה את בנה מעשה באשה אחת שהוליכה את בנה יאצל המנרוס unsre Ausgg. haben אצל הנחתום.

מגורסי, όμιρος, Versammlung. Aruch citirt das Wort zu Echa r. s. v. תקרא כיום מועד מגורי, wo unsre Ausgg. haben מגו ביתאי was heisst מגורי; was heisst מגורי? — eine Versammlung; s. Sachs I, 170.

ακείς, ακέγανιν = μάγγανον, Maschinerie, Kriegswerkzeuge, Belagerungswerkzeuge; künstliche Veranstaltung. Ber. r. § 43 f. 42a: אשר מגן: רב הונא אמר שהפך מגנין שלך על צריך: "der deine Wurfmaschine auf deine Feinde gewendet hat"; Tanch. I lech. lecha § 19: מהו אשר מגן צריך מגינה עשה הב"ה והפיל אותם לפניך; "eine kluge Veranstaltung (Überfall) hat Gott gemacht, und ihnen eine Niederlage bereitet"; in Ber. r. § 43: כמה מגניות עשיתי להביאן תחת ידיך. Ber. r. § 88 f. 85d: מגנין עשו לחנקו (nach Aruch; unsre Ausgg. haben an beiden Stellen מנגנאות). In Sch. t. Ps. 18, 18 ist שלהם wie wie in Mechilt. beschall. § 2 f. 34b der corrprt. Satz: הממם וערבבם נטל מגפות שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים ד"א אין הממה אלא מגפה: nach Jer. Sota VIII, 3 zu berichtigen in: הממם ועירבבם והפיל סיגנם שלהם ר' אומר אין לשון הזה ויהמם אלא לשון מגפה. So citirt auch Aruch aus Jelamdenu: ויהם הממם וערבבם ונמל סגניות שלהם.

מודיא, μόδιος, modius (syr. αודיא) ein Getreidemass = 8,74 Liter enthält 16 Sextarien. Bem. r. § 4 f. 188^h: כמה שקים "wie viele Säcke, wie viele Scheffel". Est. r. s. v. תותו הראותו f. 102°: בהראותו, ein Scheffelmass, gefüllt mit Denaren".

αal. Ber. r. § 7 f. 8b. Aruch, De Lara.

מולא, מולה, מולה, מולה, מולה, מולה, מולה, mula, Maulthier; bei Const. Pphgr. kommt μωλάριον dafür vor; übertragen auf ein ehernes Marterwerkzeug in Gestalt eines Maulthieres, mit Löchern versehen; in solchen Marterwerkzeugen, ähnlich dem ehernen Stier des Phalaris, wurden Menschen durch unten befindliches Feuer zu Tode gemartert. Pesikta Schuba f. 162°. Jer. Sanh. X, 2. Ruth r. s. v. אני הלם. 164°. Deb. r. § 2 f. 251°.

מלוגמא s. מוליגיה.

מולייר, μ ואומבוסי, miliarium, Meilenzeiger, und wegen der in der äusseren Ahnlichkeit Form: ein Wärm- und Kühlungsgefäss bei den Römern; es war aus Metall, oben spitz mit verschiedenen Röhren innen, um Wasser oder Wein zu wärmen oder in Eis zu kühlen. Später kochte man das Wasser und liess es dann durch Schnee zu Eis gefrieren, um den Wein zu kühlen. Marquardt, Privatleben der Römer, S. 280. Schm. r. משל למולייר של זהב : S 25 Anf. בקש צוננים הוציא ממנו בקש גחלים הוציא למה : Tanch. I, Toldoth § 9: ממנו היה עשו דומה למולייר של זהב ומרגליות קבועות בו אלא מבפנים הוא של חרס.

תומום, $\mu \tilde{\omega} \mu o \varsigma$, der Momus, die lustige Person im spätgriech. Possenspiele. Hanswurst. Echa r. s. v. מכניסין את f. $65^{\rm a}$: המומום לתיאטרון שלהם in Echa r. Einlt. f. $46^{\rm b}$: ומכניסין את המתים

(צ"ל המומוס); Ber. r. § 89 f. 78°: ומכניסין את המומסין; (Levy).

מונונינים, μ סיסיפיי η s, der einzige Sohn. Pes. r. \S 10 f. 14 $^{\rm b}$.

מוניטא, מוניטה, moneta, μονέτη, μονέτιν (ebenso im Syr.), 1. Prägstätte, Münzstätte, vom templum Iunonis monetae so genannt, in welchem die Münzstätte war (Madwig II, 462); Ber. r. § 36. 2. Münze, Geld. Schm. r. § 5 f. 107d: Münze, als Ausfluss des Fürstenrechts und das Bild des Kaisers auf die Münzen zu prägen, ist es Symbol der Herrschaft: "die Übung des Bildnissrechts auf den Münzen ist unter dem Principat wahrsch. eine der gewöhnlichsten Formen gewesen, um den stattgefundenen Regierungswechsel rasch und allgemein kund zu thun". Mommsen, Röm. Staatsver., S. 768. "Seine Münze ist hinaus gegeben worden" = er hat das Herrscherrecht angetreten; § 39 f. 38^b. Schm. r. § 5 f. 107^b, § 15 f. 116^a. — Ber. r. § 37: מצרים אינן אלא בים לודיים ענמיים "die ganze Herrschaft der Agypter versinkt einst im Meere" (ein Wortspiel zwischen der Pluralendung bund dem Wort (Meer). Siehe Levy.

א מונייק, μανιάκιν, Halsband, Armband; Waj. r. § 12 f. 156°; Bem. r. § 4 f. 255°. Pesikta r. § 30 f. 51°. (De Lara.)

איסניא, Mysien; in Ber. r. § 37 in איסנייא in Th. Jer. I zu 1. B. M. 10, 2 in איסייא, Th. Jer. II das. in אנסייא corrprt., ist nach Jer. Megilla I f. 71^b und Babli Joma f. 10^a in מוסיא zu berichtigen. Siehe auch Buber zu lek. tob. 1. B. M. Seite 26 Note 7.

Die Meinung Rappoports, dass zu lesen sei אימניא = Ausonia, wird durch die citirten Talmudstellen widerlegt, und durch den Umstand, dass Gomer und Magog etc. für die Namen östlicher Völker dort erklärt werden.

מוסיקין, מוסיקין, Dichter, Sänger. Midr. Schir. s. v. חובורה של אנשים ל. 20° (Koh. r. s. v. מובדל דוד ביד ל. 20° (Koh. r. s. v. לחבורה של אנשים ל. 30° (Koh. r. s. v. לחבורה של אנשים לומר הימנון למלך לשל אנשים לומר הימנון למלך של אנשים של ומרין מרים של אנשים ל. Schit. Ps. 1 hat ימרין של המישל הוויד של המוסים של אניבסקין באל אניבסקין של הבורה של אניבסקין של בוויד, אסבע Buber, Note 118, bemerkt, dass das Parma-Mscr. in Sch. t. liest מוסיקין של בוויד ש

מסמיכי s. מוצמבא

מורא, מורוא, מורוא, מורוא, מורוא, מורוא, מורוא, מורוא, albern, thöricht, Narr. Pesikta Schmini f. 118^b; Tanch. II Chukk. § 9 (wornach, wie Buber ausgeführt, auch Tanch. I § 29 Ende zu vervollständigen ist); Bem. r. § 19 f. 238^a; Echa r. Einlt. f. 49^d s. v. מרוא בייי פתח, Sch. t. Ps. 20.

מורטניא, Mauretanien. Sifre 5. B. M. § 320.

מוריים), muries, eine Fischbrühe, die aus dem scomber und thynnus (Arten von Thunfischen) bereitet ward; sie ward meist aus Spanien und Südfrankreich nach Rom geliefert. Schm. r. § 9 f. 110^a כלום מביאין מוריים "importirt man etwa muries nach Spanien?" S. Forbiger, Hellas u. Rom III, 320. Marquardt, Privatleben der Römer, S. 323. 325.

Ehebrecherin: , מחי , מחי Midr. Schir s. v. מעט f. 17°;

vgl. s. v. כאמי.

מיטטור, מיטטור, μητάτωρ, metator, der Bote, welcher dem Herrscher voranzieht; Suid: μετάτωρ ὁ προαποστελλόμενος άγγελος πρὸ τοῦ ἄρχοντος. De Lara: metator, mensor, qui jussu atque auctoritate principis milites in domibus incolarum collocat, sive in castris qua parte debeat quisque tentoria figere, ostendit. Siehe Sachs I, 108. Bei Const. Pphg. auch der, welcher den ankommenden fremden Gesandten entgegenging und ihre Absteigquartiere (μετατώρια) anwies. Tanch. II Kitissa § 35: במדבר אני הולך לפניהם מיטטור. Tanch. I Balak § 14 (T. II Bal. § 10) ist nach מלמד ששלח שלוחין לבשרו Jelamdenu Balak, von Aruch וישמע בלק כי בא בלעם ששלח) citirt in שלוחין das Wort (מימטור לפניו מישטור zu berichtigen. In Sch. t. Ps. 93, 3 ist קולו של הב"ה היה nach Ber. k. 5 f. 6° מטרון in מטמור der מטרון zu berichtigen.

μετάτωρ, metator, der die Grenzen absteckende Bote: der die Absteigequartiere den fremden Gesandten anweist, die Wege angibt, auf welchen sie sich nach der Hauptstadt begeben. Ber. r. § 5 f. 6°: Echa r. Einlt. s. v. משא גיא f. 48°: Sifre 5. B. M. § 338; Tanch. I Waëthchan. § 6.

מטכסא ,משקסא (syr. מטקסא), μέταξα, der Cocon und das Gespinnst des Seidenwurmes: Rohseide, Seidengarn (nach Perles mit Lautversetzung aus "Damask" gebildet, ähnlich wie Damast). Ber. r. § 40 f. 39b; § 77 f. 76a (Midr. Schir s. v. מי זאת f. 18a); Waj. r. § 34 f. 178d; Midr. Sam. § 10. In Ber. r. § 63 f. 61d ist ואוקמן על מטכסא דמדינתא nach Aruch und De Lara zu berichtigen in ואוקמן על שיכסא דמדינתא. In Waj. r. § 34 f. 178d wird erzählt, dass die Neffen des R. Jochanan, weil sie mit Seide handelten, deshalb von den kaiserlichen Beamten gestraft werden sollten. Weil die kaiserlichen Fabriken Seide producirten, war es straffällig, dass Private damit Handel trieben.

מטרוניתא

, μέταλλα, Bergwerke, Steinbrüche. Echa r. s. v. גרר f. 64d (Gefangene und Verbrecher wurden in Steinbrüche zu Zwangsarbeit verbracht, daher in metal-

lum damnare). ασταλλον, Bergwerk.

Bem. r. § 7 f. 195^a. Deb. r. § 2 f. 252^d; § 6 f. 258^d.

αστρώνα, matrona, vornehme Dame, Fürstin, Gattin des Fürsten oder hohen Beamten; übhpt. ehrende Bezeichnung der verehelichten Frau bei den Römern. Ber. r. § 1 f. 3°; § 4 f. 6°; § 41 f. 39° u. a.

:ממרונה = ממרונית , ממרוניתא Pesikta Omer f. 71b (Pes. r. § 18 f. 33d); Waj. r. § 8 f. 152a. Tanch. I Beresch. § 2: Sifre 5. B. M. § 204. In Schm. r. \S 3 f. 105° ist שפחה אחת מטרונית zu berichtigen in ש' א' מורטנית s. Sachs I, 109. In Sifre 5. B. M. § 317: חמאת בקר אלו הפטקים והגמונים שלהם: עם חלב כרים אלו כילירקין שלהם: ואילים אלו בניפיקרים שלהם: בני בשן אלו קנטרוגים שלהם שמכישים מבין שיניהם: ועתודים אלו סינקליטין שלהם: עם חלב כליות חטה אלו מטרוניות שלהם ,Rahm der

Rinder", das sind ihre Consularen und Statthalter, sammt dem Unschlitt der Schafe - das sind ihre Kriegstribunen: und Widder — das sind ihre Gefreiten: Erzeugnisse Baschans das sind ihre Hauptleute, welche mit den Zähnen beissen; und die Böcke — das sind ihre Senatoren; sammt dem Fett des Waizens - das sind ihre Matronen". Denn nicht allein die Beamten vom Statthalter herab bis zum Centurio waren durch ihre Habsucht, Grausamkeit und ihren rohen Übermuth die stete Plage der Provincialen, sondern hierzu kamen noch die Launen der Gattinnen der höheren Beamten. Von dem Übermuth und der Grausamkeit solcher Beamtengattinnen in Italien gibt C. Gracchus beim Gellius n. A. X, 3 drastische Beispiele. "Kürzlich kam der Consul nach Teanum Sidicinum; seine Gattin verlangte, in dem Männerbad zu baden. M. Marius gab sofort dem Quästor von Sidicinum den Auftrag, alle, die sich eben badeten, aus den Bädern zu vertreiben. Das Weib meldet ihrem Manne, das Bad sei ihr nicht schnell genug bereitet worden, sei auch nicht elegant genug. Daher wird auf dem Markt ein Pfahl errichtet. der vornehmste Mann in seiner Stadt, M. Marius, dahin gebracht, entkleidet und mit Ruthen gestrichen. Die Calener, wie sie das erfuhren, erliessen den Befehl, dass Niemand baden dürfe, wenn ein römischer Staatsbeamter dort weile. In Ferentinum liess unser Prätor ob der näml. Ursache die Quästoren (der Stadt)

aufgreifen; der Eine derselben stürzte sich von der Mauer herab, der Andre ward ergriffen und mit Ruthen gestrichen." trieben es die Beamten und ihre Matronen in Italien! Wie müssen sie erst in den fernen Provinzen und gegen "Barbaren" ihren Ubermuth ausgelassen haben! Es ist daher nicht gerechtfertigt, dass Perles das Wort קמטרניות ändern will in קמטרניות מגסטרניות (Commentarienses) od. in מגסטרניות oder in ασσκερ, Inquisitor). Zu dem Wort בניפקרים sei hier noch nachgetragen, dass beneficiarius nach Festus heisst: qui beneficio (ducis, vel tribuni vel praefecti) munerum vacationem habebant; von militärischen Dienstleistungen befreit. Dafür wurden die beneficiarii oft zu anderen civilen Geschäften verwendet, wie als speculatores, curiosi, Steuererheber, Ausforscher; über ihre Härte spricht ein Edict des Maximian bei Euseb.: ίνα μήτε ύπο τῶν βένεφικιαλίων μήτε ύπ' άλλων τῶν τυχόντων ύβρεις ύπομένειν. Siehe Salmas. zu Adrian. 2 in Spartian. Solcher Art Bedienstete sind die hier genannten בניפקרים, deren Ubermut auch hier gemeint ist.

αυτρόπολις, Ηαυρtstadt. Ber. r. § 92 f. 90a: ebenso im Syr. In Ber. r. § 42 corrprt. aus אליתרופולים; s. Levy I 85°. Echa r. s. v. הית f. 55° הית f. 55° belehrt קיסרין מיטרופולין ותנופולין mich Perles, dass letzteres Wort aus Dittographie von מיטרופולין entstanden, und daher zu streichen ist.

, ματερία, materia, Bauholz. Sifre 5. B. M. § 204. (Perles.)

מיתרין, מימרין, μήτρα, Mutterleib. Pesikta Sachor f. 23° und Parallelst.

מיומא, מיומא, מיומם, das Majumafest, die Majumafestlichkeit, eine in den syrischen Städten, bes. Daphne, Hierapolis, Gaza, begangene mehrtägige Festlichkeit mit Schaustellungen, Schmausereien und vielen Ausschreitungen verbunden; von Constantius ward die Feier verboten, von Arkadius wieder erlaubt i. J. 399 unter der Bedingung, ut servetur honestas et verecundia castis moribus, i. J. 399 wieder verboten: "illud vero, quod sibi nomen procax licentia vindicavit Majumam, foedum atque indecorum spectaculum, denegamus". Gothofr. zum Cod. Theodos. Diese Festlichkeit scheint in vielen Städten nachgeahmt worden zu sein: sie erhielt sich noch lange trotz der Verbote; selbst Kaiser Leo (457-474) nahm an der Majuma noch Theil. Später, z. B. bei Cst. Pphg. appendix ad libr. I de caerem. p. 451 und sonst, hat μαιουμᾶς die Bedeutung von Festmahlzeit, ἀριστεῖον, auch von congiarium. Der Midrasch, welcher die Vorwürfe des Propheten Amos über Verschwendung, Schlemmerei und Ausschweifung ausmalt, nimmt die Majumafeste als Exempel solcher unzüchtigen Festlichkeiten, welche die Israeliten nachgeahmt hätten. Tanchuma I Schmini § 8 (Tanch. II Schmini § 5, Bem. r. § 10 f. 206°) כל שבט ושבט היה לו מיומס בפני עצמו. "Jeder Stamm hatte sein eigenes Majumafest. Wollte Einer zu seinem Majumafeste gehen, כיון שהיה מבקש לילך למיומס ושלו), nahm er seine Heerde mit sich." In Waj. r. § 5 ist, wie Levy schon bemerkt, dafür gesetzt כשהיה אחד מהן מבקש לאכול גדי, weil den Abschreibern das Wort מיומס unbekannt war. Eben weil das Fest aus dem Leben geschwunden war, ward das nun unbekannte Wort vielfach durch ein andres ersetzt, wie schon Perles bemerkt, z. B. in Waj. r. § 5: י"ג דימסיאות היו לכל שבט ושבט לכולם. Hier ist לכולם. zu lesen für ייג דימסאות, sie (die Israeliten) hatten 13 Majumasfeste; je eines für jeden Stamm, und eines gemeinschaftlich für Alle"; vgl. Jer. Chelek f. 28b. שלשה עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכלן, dabei ist ausgefallen אחר לכל שבט ושבט, wie aus dem Folgenden hervorgeht: ויאמרו אלה אלהיך ישראל הרי לשנים עשר שבטים זה אלהיך הרי דימוסיא אחת לכלן. Meine Vermutung hat sich, wie ich später ersah, bestätigt; denn Perles, Sprach- u. Sagenk. 1—4 berichtet, dass der Münch. cod. des Waj. r. מיומסאות anstatt דימסאות Ferner hat nach Perles das. derselbe cod. in Mechil. besch. § 1, wo unsre Ausgg. zu den Bibelworten בין מגדול ובין הים haben שם היה מקומם מרומם dafür die Lesung שלהם שלהם; "dort zwischen Migdol und dem Meere war ihre (der Agypter) Majumalustbarkeit"; dagegen irrt P., wenn er in Sch. t. ψ 43 in dem Satze י"ג עגלים עשו א' לכל שבט setzen דימום statt ושבם דימום לכולם will פיומס; es muss vielmehr heissen ואחד דימוסיא dreizehn goldne Kälber hatten sie gemacht, je eines für jeden Stamm, und eines gemeinschaftlich für alle Stämme)." Als ich die Stelle bei Perles gelesen, war d. Artikel איים schon gedruckt; ich konnte dort also noch keine Notiz von dieser Bestätigung meiner Vermutung nehmen, wesshalb es nun jetzt geschieht, und das Verdienst von Perles hier hervorgehoben sei.

2. Bedeutet es grosse Festschmäuse, ausserordentliche Festlichkeiten überhaupt; Cst. Pphg. append. ad libr. I de caerem. p. 487: καὶ ὀφείλει λαβεῖν είς τους μαϊουμάδας πρόβατα ύπαρνα ρ΄, κριάρια φ΄, ἀγελάδια ν΄, δρνίθας σ΄, χηνάρια ρ΄. Auch in dieser Bedeutung, wo es vorkommt, ist es häufig aus Unkenntniss mannigfach geändert. So in Pes. r. § 21: מלך ב"ו כשהוא יוצא לפיום יוצא בעשרה בני אדם; hier ist לפיום corrumpirt in לפיום; s. Friedmann, Pes. r. § 21 Note 69; in Sch. t. Ps. 18, 13 ist eine andre Corruption וכשהוא הולך לטייל : למיומם שלו נומל כל לגיונותיו לתשמישו statt נוטל כל לגיוגותיו לתשמישו muss es nach den Parallelstellen u. dem Sinn gemäss heissen: יוצא בעשרה אינו נומל כי אם עשרה oder בני אדם בני אדם. Vgl. Jalkut zu 2. Sam. 22, 13, wo die St. in Sch. t. Ps. 18 steht. In Schm. r. § 29 ist מלך ב"ו יוצא לאמירה corrumpirt aus מלך ב"ו יוצא למיומס; Sifre 4. B. M. § 102: מלך ב"ו כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכשהוא יוצא לשלום אינו יוצא אלא בב"א מועטים: auch hier ist לשלום eine in den Text gedrungene Glosse für למיומס, und zwar ist die Erklärung nur errathen. Es ist mir auch wahrscheinlich, dass in Pes. r. § 21 und Pesikta, tad

bachod. hasehl. f. 108^a מלך ב"ו מלך מלך אינא לסימפון wo Jalkut לקימפון hat für לסימפון, beidemale עם למיומס zu lesen ist.

מיל, μίλιον, Meile, 1000 Doppelschritte; Pes. r. § 45 f. 72^a (Bem. r. § 2 f. 184^a); 2. Meilenzeiger; Midr. Debarim sutta § 15: מסלה שלא היו מילין.

מילא, αιλησία, milesische Purpurwolle, mit dem Safte der an der Küste von Milet vorkommenden Purpurschnecke gefärbte Wolle und Stoffe, syr. מילתא; Ruth r. s. v. מילתא f. 39 לשעבר היתה מהלכת בבגדי מילתין. "früher ging sie in milesischen (purpurnen) Kleidern." (Tanch. I. Bo § 16); Sifre 5. B. M. § 305 E. ושל בית ריבה זו לא היו גכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסין כלי מילת מה שהיה . Koh. r. s. v. מה שהיה (cap. 1, 9): ישב ר' מאיר ודרש עתיד זאב להיות גווז מילתין והכלב גלבטיגון (צ"ל (גלכטינון) ferner erklärte R. Meir: "einst wird die Schur des Wolfs milesische, und die des Hundes milchweisse Wolle liefern." Der Samaritaner übersetzt www durch מילת. Das Pfund dieser milesischen Purpurwolle kostete nach diokletianischen Edikte 10,000 - 12,000 Denare = 250bis 3000 M. Marquardt, Privatleben der Römer S. 494.

מילא, μελία, Esche, Eschenholz. Waj. r. § 17 Anf. מלתריות (Levy).

מירו s. מילי.

מיריאדין s. מיליאדין.

מילן, με λαν, atramentum, Dinte. Ber. r. § 1 f. 3°.

תולופפון, μηλοπέπων, Apfelmelone, Erzeugniss der Kreuzung von Apfel und Melone; Jer. Kil. I: ארם נוטל מעה אחת מפיטמה

של אבטיח ומעה אחת מפיטמה של תפוח של אבטיח ונעשין ונעשין ונעשין ונעשין ונעשין בתוך גומא אחת והן נתאחין ונעשין כלאים לפום כן צווחין ליה בלשנא יוני . "Man nimmt einen Melonenkern und einen Apfelkern, legt sie in eine Grube, sie wachsen da zusammen und geben eine Mischfrucht, desshalb nennt man sie im Griech. $\mu\eta\lambda o\pi\epsilon \pi\omega\nu$, (Apfelmelone"). Sifra Kedosch. s. v. בקצרכם; Tanch. I Jithro § 5 (Tanch. II Jithro § 7). Siehe Sachs II, 96.

מילת, μαλὸς, weich, zart; das Ohrläppchen. Sifre 5. B. M. § 122: אין רוצעין אלא במילת.

תמר, mimarius (sc. scurra; hist. Ang.: Verus c. 8), $\mu \bar{\iota} \mu \alpha \rho$ wie $\mu \bar{\omega} \mu \rho c$, Possenreisser, Unzüchtiger; (Hesychius: $\dot{\alpha} \nu \alpha \iota \delta \dot{\eta} c$); Midr. Schir s. v. אמרתי אעלה בתמר (Dan. 3, 2) erklärt durch חפתיא ספגי שמפתין יצר הרע על זנות כן תפתיא ספני שמפתין יצר הרע על זנות

מיסון, μίσος, μίσσος, missus, ein Gang in der Mahlzeit, fercula, ein Gericht. (De Lara). Bei Cst. Pphg. de caerem. kommt μίσος, μίσσος und μίνσος vor für die Gänge bei der kaiserlichen Mahlzeit; s. Reiske zu Const. Pphg. de caerem. p. 865. Tanch. I לא הכנסתי לפניהם אלא Beresch. § 2 וכמה מיסון das. מיסין pl. וכמה מיסון וכמה מיסין :soll heissen, היה לך wie viele Gerichte hast du ihnen vorgesetzt? . . . so u. viele . . . aber ich habe immer nur ein Gericht auf einmal vorgesetzt, u. nicht alle zusammen." (Jelamdenu v. Aruch u. Lonsano citirt) und von denselben für erklärt, s. Buber a. a. O. Note 8.

מיסוון, μέσον, Mitte. (De Lara). Echa r. s. v. חד מאתינם No. 7. מירי, מיריאדין, μύριοι, μυριάδες, Zehntausend, Myriaden; Pesikta bachod. haschl. f. 107b von Buber aus מילי מיליאדין berichtigt; ebenso in Pes. r. das.

מיצטרא, μύστρον, Löffel. (De Lara). Waj. r. § 33 Anf. מות וחיים מרון מות וחיים מרון ביד לשון תירגם עקילם מיצטרא מכירין מות מכאן וחיים מכאן וחיים מכאן וחיים מכאן וחיים מכאן וחיים מכאן מות בשנה "Tod und Leben sind in der Gewalt der Zunge." (Spr. 18, 21) übersetzt Aquila mit μυστρομαχαίριν "ein Löffel, an dessen unteren Ende ein Messer sich befindet", also oben Leben (Nahrung), unten Tod bringend.

מיתורין, μεθόριον, Grenzgebiet; Ber. r. § 50; Waj. r. § 26 f. 169^d; s. Sachs I, 172; s. auch De Lara.

מכירין, μαχαίριν, Schwert, Messer, Dolch. Ber. r. § 99 f. 98°: מכירותיהם לשון יוגי שקורין Ber. r. § 88 f. 85°d (Tanch. II Wajchi § 9): קונדו מגעליהם "sie hatten einen kleinen Dolch in ihre Schuhe gelegt."

מכסיומים s. מכסיומים

מלוגמא, μάλαγμα, ein erweichendes Pflaster; Sifra behar. § 1, 2 Ende; übertr.: ein Labsal; Schabb. f. 119^b: מלוגמא פת חמה במוצא שבת ,frisches Brod am Ausgang des Sabbat ist ein Labsal"; Sch. t. Ps. 19, 9 מלוגמא ללב ברי תורה שהן עסרה γ לובמא ללב מלוגמא ללב in Waj. r. § 12 f. 156^a מולנית ללב uberichtigen in ללב und sowohl Levy, als Fleischer

irren, dies Wort aufzunehmen; Letzterer erklärt es irrig für μαλακία.

, μελίτωμα, Honigkuchen, Lebkuchen. (De Lara). Ber. r. § 48 f. 47a; in Pes. rosch. chod. f. 58a ist לציקי קדירה nach Jalk. Pinchas in מיני מליממיא zu berichtigen, wie auch nach Jalk. zu 1. Kön. 4, 22; in Pes. r. das. in מלמוכים verschrieben; s. Buber zu Pes. f. 58^a Note 35

und Levy s. v.

מלכיא, μαλακία, Weichlichkeit, Schwächlichkeit, Krankheit (Hesychius: νόσος); Mutlosigkeit, Saumseligkeit. (Hesych. βλακία). Debr. r. § 6 f. 258d (f. 279d) לתלמידו של רופא שעלתה מלכיא לראותו; Pes. hachod. f. 43^a (Pes. r. hachod.) ist die richtige Lesung פסק הדא מלכיא מלבך (oder קטע), "reisse diese Mutlosigkeit aus deinem Herzen"; die Lesung מלניא, wie sie in Jalkut vorkommt, und welche Levy annimmt, ist durch das Oxford. Mscr. verworfen, und durch den Umstand, dass μελανία nicht die Bedeutung von "Mutlosigkeit" hat. Hiernach ist auch die St. in Ber. r. § 44 und Sch. t. Ps. 40 zu berichtigen. Siehe Buber Note 28 zu Pesikta hachod.

מלתרא, αέλαβρον, Querbalken. Waj. r. § 17 f. 160°

(Aruch, Levy).

ממפים, Μέμφις, Memphis, alte Hauptstadt Unterägyptens. Pes. Waihi bachazi in מרפים, Pes. r. § 17 f. 32° in מנפוס corrumpirt, von Buber berichtigt.

αιτίς, αικές, μάγγανον, Μαschine, Hebelwerk, übtr.: künstliche Mittel. Waj. r. § 20. Pes. beschall. f. 81^a; Schm. r. § 18

f. 117d; Est. r. f. 109d; Tanch. II lech. l. § 15 מנגנא עשה הב"ה; Tanch. I behar § 5 (Tanch. II behar § 2) "ich streite mit dir, denn ich, der ich ihn arm und dich reich gemacht habe", " הופך מנגנון שלי; ,ich kehre meine Maschinerie um", und mache dich arm und Jenen reich.

מנגניקין, auch im Syr. מנגניקין מנגנא; Koh. r. s. v. וראיתי f. 90°; s. Sachs I, 153.

מנטילין s. מנוולין.

αιστηλα, μανδήλιον (Cst. Pphg. de caerem I, 75), Handtuch, Kopftuch; Ber. r. § 5 und 28: למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמים והי' משכימין ושואלין בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנוולין, Levy übs. ובמנוולין,,und mit Handschwenken (manuale), Schwenken der Tücher mit der Hand." Sachs I, 5, 6 will es durch µ6ναυλον = fistula, "Rohrpfeife" erklären. Da aber in Echa r. s. v. פירשה ציון dieser Satz, wo in unseren Ausgg. ובמנוולין fehlt, Aruch dafür citirt ובסודרין, so ergibt sich, dass ובמנדילין oder עם ובמנטילין zu lesen ist. S. auch Fleischer zu Levy. Auch bei Barhebr. kommt מנדילא in der Bedeutung v. Kopftuch vor.

מנטרומין, in Ber. r. § 26 s. v. ist in מנטורסין zu berichtigen, s. Sachs I, 55. Das Wort welches Anklang hat an ומה "unzüchtige Lust", wird mit dem Erzeugniss der viehischen Lust einer Pasiphae exemplificirt; ihr seien diese Samsumim, Minotauren entsprossen, die zugleich als מגסמי מלחמה, hervorragende Krieger bezeichnet werden, wie die Centauren, halb Vieh, halb Mensch, hervorragende Kämpfer waren. Die Centauren werden Ber. r. § 23 erwähnt.

μονόμαχος, Fechtsklave, griech. Übersetzung von gladiator (De Lara). Jelamdenu nach Aruch zu 1. B. M. 49, 1: ויקרא יעקב אל בניו למה לא קרא עשו לבניו שאין מנמכום עושה דייתיקי שכן עשאו אביו מנמכוס: שנאמר ועל חרבך תחיה. "Jakob berief seine Söhne"; warum berief Esau nicht seine Söhne? weil ein Gladiator kein Testament machen kann, und sein Vater (Isak) hatte ihn durch die Worte: (1. B. M. 27, 4a) ,,von deinem Schwerte sollst du leben" zum Gladiator gemacht, wornach Tanch. I Waichi § 9 zu berichtigen ist. In der That konnten Gladiatoren, da dieselben Sklaven waren, und nicht sui juris, kein Eigenthum haben, also auch kein Testament machen. S. Buber z. Tanch. I Waichi Note 42 ff. Als später nach Untergang des röm. Reichs die Gladiatorenspiele allmälig ausser Brauch kommen, verstand man das Wort מנמכוס nicht mehr, und ersetzte es durch עבר; aber die Belegstelle ועל חרבך תחיה zeigt, dass nur מנומכום die richtige Lesung ist. In Ag. Ber. steht dafür לודרא, ludarius.

ביתא, στιβάς, στιβάδιον, Lager, Matratze, Ruhebank . Midr. Schir s. v. לא ידעתי f. 29^b. (Levy).

א ממטיכי, μαστίχη, Mastix, das wohlriechende, aus der Rinde der Mastixpistacie fliessende Harz; (De Lara). Ber. r. § 91 gegen Ende wird ממטיכי durch durch bedunch durch's Lesung) erklärt, unsre Ausgg. haben מוצטבא yerdorben.

שמורין, αυστήριον, Geheimniss. Ber. r. § 50 f. 50° (§ 68 f. 68°); § 78 f. 76°). Tanch. I lech. l. § 23 (T. II das. § 19) u. a. In Ber. r. § 50 f. 49° ist רב Corruption aus רב מסטירין. Siehe Levy s. v.

Xweistromland, das Land zwischen Euphrat und Tigris. Ber. r. § 30 g. E., § 44 f. 42°; § 60 Anf.

ασπα, Serviette; auch ein Tuch als Signal: Fahne. Tanchuma I Bemidb. § 13 f. 6^b (T. II Bemidb. § 12 f. 49^b; Bem. r. § 2 f. 183^d).

מפטילון בואה, Sifre 5. B. M. § 43: שמעו קול המייה של מפטילון Echar. Ende: קול המינה של רומי מפוטליילוס אמאר. Ende: קול המונה של רומי מפוטליילוס מפטילון אוא בבל מפלטיה ושמעו קול המונה של aus Gründen der Censur für דומי steht. In allen diesen Stellen muss es heissen קפיטוליון, sie hörten das Geräusch Roms vom Capitol herkommend: Capitolium, καπιτώλιον, capitolium, mit dem Tempel des Jupiter, Apollo u. der Minerva, zugleich Citadelle der Stadt.

אנע, μεσάζω, μεσόω, in der Mitte sein; Hiph. in die Mitte nehmen. Ber. r. § 95 Anf. — Schm. r. § 2 f. 104°; davon אמצע, אמצע, אמצעה; syr. אמצע.

Makedonier. Pes. Schor f. 74a (Tanch. I Emor § 9; T. II das. § 6; Waj. r. § 27 f. 170d); Ber. r. § 33 f. 31d; § 61 f. 62b; Mechiltha Jithro § 9.

מקדוניא, Μακεδονία, Makedonien. Ber. r. § 37 Anf.

ας ας κελλον, μακελεῖον, μάκελλιν, macellum, Schlachthaus, Fleischladen. (Syr. μόγις syr. Bibelübs. I. Corinth. 10, 25).

Ber. r. § 86 f. 84b. In Sifre Balak § 131: עמרו עמגים ומואבים zu lesen קילין ist יבנו להם מקולים für מקולים, welches Levy für die richtige Lesart hält, Fleischläden nicht passt für das ומוכרים כל מיני כסנים Folgende, ausserdem ist auch desshalb hier unpassend, da die Israeliten doch kein Fleisch von den Heiden assen; ausdrücklich ist bemerkt, ועדיין לא נאסר יינן של גויים, was voraussetzt, dass sie selbst das rabbinische Verbot von vorne herein nicht übertreten haben würden, für מקולים hat Jer. Sanh. Chelek 2 קנקלין, Sanh. babli f. 106, Tanch. I u. II Balak, und Bem. r. § 20 קלעים. Sachs bemerkt mit Recht, dass es nach Jalkut Hosea § 526 zu lesen sei קעילים = cellae, Wohnungen der feilen Dirnen.

αקרולפרום, μακροελαφρός, hochgewachsen und schnell. Ber. r. § 65 f. 64^b; Midr. Schir s. v. f. 16^b.

מקרין, Macrianus, einer der vielen unter dem Namen der 30 Tyrannen bekannten Eintagskaiser im 3. Jahrh. Ber. r. § 76 f. 75°-d: משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון זה בן נצר ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרו מן קדמיה זו מקרין וקרום וקרדידוםי. In Jalkut zu Dan. lauten die drei letzten Worte: מקירם וקירום וקירידים. Levy versteht darunter das babylonische, medisch-persische und das griech. Reich; ich weiss nicht, mit welchem Rechte. Nach Trebell. Pollio, trig. tyranni nahm Kyriades, der mit seines Vaters Schätzen nach Persien entflohen war, nach Valerians Gefangennehmung den Kaisertitel an, bewog den Sapor zum Krieg gegen Gallienus, aber Odenath besiegte den Sapor, Kyriades ward dann von seinen Soldaten ermordet; zu gleicher Zeit ward Makrianus mit seinen Söhnen Makrianus u. Quietus zu Kaisern ausgerufen, aber von Aureolus geschlagen und nebst seinem Sohne Makrianus getötet; Quietus ward hierauf von Odenathus getötet. Wir haben also zu lesen: מקריאנוס וקירום וקירירים, Macrianus, Quietus und Kyriades. In נצר will Levy auffallender Weise eine Anspielung auf den Nazaräer Jesus sehen; es ist Odenath, der in Kethub. 51b dem Sapor gegenüber als Räuber betrachtet wird, den Räubern gegenüber als König. Damit ist richtig seine Stellung als Usurpator bezeichnet. Dass mit בן נצר in der That Odenath gemeint ist, erhellt aus der Inschr. IV der palmyren. Grabschriften auf Septimios Odänath, Sohn des Hairanos, Enkel des Vaballathos, Urenkel des Nassoros, wie schon Cassel u. Levy erwiesen. Siehe Levy, die palmyren. Inschriften etc. in Z. D. M. G. Bd. 18 S. 95. Die Stelle heisst demnach: "Ich betrachtete die Hörner, und da erhob sich ein andres kleines Horn zwischen ihnen; damit ist Ben Nazor (der Nachkomme des Nazor, Odenath) gemeint; und drei von den ersten Hörnern wurden von ihm ausgerissen, das sind die, deren Reich ihm gegeben wurde 1): Makrianus, Quietus und Kyriades."

¹⁾ Es ist anstatt להם Es ist anstatt שניתנה להם שניתנה לו מלכותם.

Levy hat a. a. O. nachgewiesen, dass der in der Geschichte bekannte Odenath, der von Gallienus zum στρατηγός τῆς ἐῶας ernannt worden, ein Enkel jenes in der Grabschrift genannten Odenath sei.

פרוזמנמא s. מרגזאות.

מרקולים, Mercurius; dem Merkur zu Ehren richtete man Steinhaufen in den Wegen auf, und jeder Vorübergehende warf einen Stein darauf; auch diese Steinhaufen hiessen מרקולים; Sifra Behar g. E. אבני מרקולים שעל גבי דרכים Midr. Mischle: מי שהולק כבוד לכסיל כזורק.

תהיסמים, μεδυστής, Trunkenbold; zu Tanch. I kedoschim § 2 bemerkt Buber Note 11, dass im Oxforder Mscr. nach הוא die Worte stehen שיכור הוא eine Glosse ist, die den eigentlichen Text verdrängt hat.

Rüll, ναύτης, Schiffer, Schiffslenker, Steuermann. Ber. r. § 12 f. 13°; plur. Schiffsleute, Matrosen; Koh. r. s. v. wp f. 77d; (auch syrisch) vgl. Apocalypse 18, 7 in der syr. Bibelübs.

נוומי, Ναβαταΐος, Nabatäer, ein arabischer Volksstamm; Ber. r. § 48: אחד ברמות לו ברמות פוסי ואחד ברמות ערבי וומי ואחד ברמות ערבי וומי ואחד ברמות ערבי , der Eine erschien ihm in der Gestalt eines Saracenen, der Andre in der Gestalt eines Nabatäers, und Einer in der Gestalt eines Arabers" (Levy); Ber. r. § 44 wird ידומי שוומי שוומי שוומי בוומי שוומי בוומי בדמות בדמני בוומי בדמני בוומי בדמני בדמות בדמני ב

אנוסא, (גווסא, Tempel. Ber. r. § 16 f. 16^d nach Aruch's richtiger Lesung בנימוסין ובפניקסין, während unsre Ausgg. בנימוסין ובפניקסין haben; auch im Syr. kommt גווסא אמא (ציג איר איר) אווסידון סחף בנוסידון סחף. sliber Calipharum Anf. in Land, Anecd.: אונוסידון סחף.

Seekrankheit, in Folge deren: Erbrechen und Übelkeit, daher: Übelkeit, Erbrechen. Pes. Wattomer f. 131^a (Echa r. s. y. ה להאונן f. 66a, wo irrig steht מה יתאונן hat Buber für נוסה die Verbesserung נוסה gemacht. Aruch und Levy erklären dies הוסה für: starkes Essen (גוסה und in Folge dessen: Erbrechen. Indess Mussafia zu בווסא bemerkt, dass בווסא die richtige Lesung sei.

אנומרי, νοτάριος, notarius, Schreiber, Bureaubeamter. In Pan. acher. II v. Abba Gor. § 6 בנו של המן נומרו של מלך: "Ein Sohn Hamans war Sekretär des Königs."

נמרין, notoria (sc. epistola). Aufzeichnung, Anklageschrift. Schm. r. § 31 f. 130^b.

עומריקון, νοταρικόν, notaricum, Geschwindschrift, Abkürzung, Andeutung der Wörter durch Anfangsbuchstaben. Mechiltha Amal. § 1 f. 62^b; Ber. r. § 46 f. 45^d מנין לנוטריקון מן התורה; 2, Erklärung der Wörter als Anfangsbuchstaben mehrereranderen Wörter; Pesikta bachod. haschl. f. 109^a u. v. a. St.

אנמי (auch im Syr.: s. syr. Bibelübers. 2. Timoth. 2, 17); Sifre 5. B. M. § 45; das. § 32. Sifra Emor בע לה שעלת נומי על : Ber. r. § 46 f. 45d.

χούμερος, numerus, eine Cohorte, Abtheilung Soldaten; auch ἀριδμὸς in dieser Bedeutung bei den Byzantinern; Mechiltha beschall. § 1 f. 32b.

נימה, גימה, $\nu \tilde{\eta} \mu \alpha$, Gespinnst, Faden, Schnur. Ber. r. § 90 f. 90° בא אחר וקשר חבל בחבל נימה ,da kam Einer und band Seil an Seil, Schnur an Schnur"; Sifra Kedosch. § 2, 4 Ende שלא damit,, תהיה נימא אחת עולה על בשרו nicht auch nur ein Faden an seinen Körper komme". Sifre 5. B. M. § 234: ולא מן העשוי שלא יוציא נימים מן הטלית ויעשה; Ruth r. § 3 f. 38d נימא נימא; 2. Saite: Tanch. I u. II behaalotlecha und Bem. r. § 16 Sch. t. Ps. 81. כמה נימין היו בכנור; 3. ein Haar: Waj. r. § 15 f. 158° אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הב"ה נומה בפני עצמו "für jedes Härchen hat Gott ein besonderes Grübchen geschaffen". Ber. r. § 93 f. 90d: נימה לבושים היה לובש נימה אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועם קורע את כלם "fünf Kleider hatte er (Juda) am Leibe; und auf dem Herzen hatte er ein Haar; wenn er in Zorn gerieth, hat dieses (Haar) alle (5 Kleider) zerrissen". Levy nimmt hier נימה für Kleid und übersetzt: ".... Juda hatte um sein Herz ein Kleidungsstück, das, so oft er in Zorn gerieth, hervorsprang und alle seine Kleider zerriss." Ich weiss nicht, mit welchem Recht das Wort "hervorsprang" eingefügt wird.

נימוסא (syr: גימוס (syr: נימוס syr. Hexapla 2. Kön. 10, 31, syr. Bibelübs. 23, 29); Gesetz, Sitte, Brauch. Ber. r. § 48 f. 37°: עלת לקרתא הלך בנימוסה, "kommst du in eine Stadt, richte dich nach ihrem Brauche"; Ber. r. § 67 f. 68d; Schm. v. § 25 f. 124a; Mech. Schira § 7 f. 48b; Schm. r. § 15 f. 116° עשרה מכות הביא עליהם בנימום המלכות, wo in Pesikta bachazi, Pesikta rabb. daselbst, Tanchuma I r. II Bo. nach der Reihenfolge, wie es die Kaiser machten) steht. Bem. r. § 14 f. 234c (Tanch. I Korach § 11; T. II Kor. § 5); Tanch. I Wajikra § 11 (T. I Wajikra f. 3a); Sifra achre moth § 9, 13 שלא תלכו בנימוסות שלהן; Waj. r. § 17 f. 152a nach Aruchs Lesung נומוס הוא νόμος καί κέλευσις u. s. w. S. Levy. In Schm. r. \S 15 f. 113° ist הנימוסין nach Jalkut, nach Tanch. I Waëra § 2 und T. II Waëra § 5 in oder in שומסין zu berichtigen. Waj. r. § 35 f. 179° nach Aruch אמר ר' אלעזר בסיליום בר חבריפס, nach Jer. Rosch hasch. I, 3 in פרא בסיליום או נומוס κ, πρὸ βασιλέως ὁ νόμος οὺ γραφείς "für den Kaiser ist das Gesetz nicht geschrieben", princeps legibus solutus. Brüll will es ändern א"ר לעזר (בר) פרא בסיליום גריפית "R. Elasar (Sohn) Padas sagt: der König ist ungeschriebenes Gesetz", βασιλεύς νόμος άγραφος. Diese Lesung widerspricht dem Zusammenhang und Sinn. Der Sinn ist ja: während der röm. Kaiser sich von des Gesetzes Zwang nicht gebunden achtet, ist Gott selbst das Vorbild in Übung alles Guten. Pes. r. § 24 f. 43° (Bem. r. § 8 f. 197°).

נימוקי, νομικός, Gesetzkundiger,

Ag. Ber. 36.

עינפי , גינפי , גינפי אחותי , נינפי היה לי ליעשות לפני אחותי , ich hätte vor meiner Schwester Braut (od. junge Frau) werden sollen": Schm. r. § 36 קורין לכלה גינפי ההו יפה גוף לשון יוני st nach Pes. r. § 42 f. 66° zu berichtigen in עינשלי (καλη νύμφη, schöne Braut), wie Friedmann richtig bemerkt, dass sowohl בוף als auch tip zur Deutung verwendet werden. Tanch. II Pekude § 9 Anf. ונחשת התגופה ונחשת הכלה שכן בלשון יוני לכלה גינפי ונחשת התגופה ונחשת הכלה שכן בלשון יוני לכלה גינפי יין קורין לכלה גינפי יין קורין לכלה גינפי יין

גיפולין, Νεάπολις, Nablus, Neapolis, die ehemals Sichem genannte Stadt, wegen ihrer Auflehnung gegen den macedonischen Feldherrn zerstört, und als neue Colonie Neapolis (Neustadt) genannt (Droysen, Geschichte der Epigonen II, 203). In Pesikta Echa f. 121^b s. v. קריה נאמנה wird in tendentiöser Weise die "einst treue Stadt", die aber "eine Buhlerin geworden", d. h. vom rechten Glauben abgefallen ist, קרתא auf מברכתא) מרבבתא (צ"ל מברכתא) Neustadt (Neapolis), die "Stadt des Segens", (wie die Samaritaner sie als ihre Hauptstadt und Sitz ihres Tempels nannten) gedeutet. Bem. r. § 23 f. 247°: ושכם בהר אפרים זה ניפולין; Deb. r. $\S \ 3 \ f. \ 254^a$: מעשה בר' יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותיים. Hiernach sind in den Parallelstellen Ber. r. § 32 f. 31b und Midr. גבי חד ל. 21 כמגדל דוד Schir s. v. גבי עבר בהדין פלאטנוס .bzw berichtigen in הדין ניפולים (הדא). Auf diese falsche Lesung gründet Levy die Vermuthung, die Samaritaner hätten viell. eine Platane verehrt. Es ist einfach eine Textverderbniss.

דיקולוגום s. ניקולוגום.

Nικάνωρ, Feldherr des Syrerkönigs Demetrius, drohte, den Tempel zu zerstören, wenn ihm Juda nicht ausgeliefert werde, fiel in der Schlacht bei Adarsa: am 13. Adar ward als Nikanorstag der Sieg über Nikanor jährlich gefeiert; 2. Eigenname eines Juden, der für den Jerusalemer Tempel Thüren aus Alexandria geholt. Sifra Achremoth § 2, 2; Tanch. I r. II § 1.

ניקורין; in Midr. Samuel § 22 erklärt R. Eibu הרפים durch ניקורין של ברוקלי (Jalkut: ניקורין של ברוקלי), nach Luzzatto (Iggaroth r. 712) zu lesen.

wäre νάκος, das abgezogene Ziegenfell, welches die Satyrdichter, die βαρυλόγοι vor das Gesicht nahmen als Maske. Michal hätte eine Maske von Ziegenfell, wie sie die βαρυλόγοι der Römer vor das Gesicht nahmen, statt Davids in das Bett gelegt. Der Midrasch will nicht zugeben, dass in Davids Hause. Götzenbilder gewesen, daher diese Erklärung.

נירון, $N\dot{\gamma}\rho\omega\nu$, Nero, römischer Kaiser. Echa r. s. v. היו צריה f. $55^{\rm d}$.

אין, גמפיון, אין גמפיון, Springbrunnen, Teich, Schm. r. § 31 f. 129°: nach Aruch und De Lara: unsere Ausgg. ניפיון; Tanch. II Mischp. § 8 נימסינון; Salmas. ad Gordianum tertium 32: "nymphaea ergo sunt salientes, vel

fontes manu structi aquam in

publico ejaculantes.

ענס, צעריס, און, אפריס, און, אפריס, ענס און, אפריס, ערכור אוויר, אוויר,

. גנס=ננסא. Pesikta Dibre f.112a. גנסת, Zwergin. Sifra Wajikra

11, 20.

בפילים. Sifra Schmini § 6, 5; Schm. r. § 15 f. 116^a. בפילים, אבן הגפילים, Nauplius, ein Schalthier, das mit seiner Schale wie mit einem Schiffe zu segeln versteht; daher der Name: auch nautilus; daher auch der deutsche Name: Schiffsbote: Tharg. für אב, B. r. m. 11, 29. S. Landau zu Aruch.

נקרום s. נקרוד.

תקדימון, Nikoonµos, Nikodemus, Name eines wegen seines Reichthums und seiner Wohlthätigkeit berühmten Mannes in Jerusalem in den Zeiten Nero's. Sifra 5. B. M. § 305. Echa r. s. v. על האני בוכיה f. 58° (Pes. r. § 30 f. 52°).

אני , גיקיטא , אויי , גיקיטא , אויי , גיקיטא , Sieger, Besieger. Aba r. Einl. f. 47° (Koh. r. s. v. ייחרון f. 83°: Waj. r. § 2 f. 165°) (nach Aruch auch in Ber. r. § 10) גיקיטי ברברון, "Sieger über die Barbaren". Aruch.

בקלים, ἀνάκλιτον, Ruhebett,

Lehne Sch. t. Ps. 72.

נקרום, νεωκόρος, Tempeldiener, Tempelaufseher. Waj. r. \S 1 f. 145 $^{\rm h}$: אין גנאי למלך לדבר עם נקדודו.

Hierzu hat Sachs I, 166 bemerkt, dass נקרורו eine Corruptel ist aus נקרוסו. Noa, sagt er, wird dort der Tempeldiener Gottes genannt, weil er den ersten Altar gebaut, wie denn in Jer. Berach. f. 3c unten, um כרע zu erklären, gesagt wird, Salomo sei gestanden כגון הדין נקרים (soll heissen כגון נקרום): "wie ein Tempeldiener." Das Gleichniss wird aber erst dann recht verstanden, wenn man erwägt, dass die Städte des römischen Reiches wetteiferten, den Kaisern Tempel zu weihen und Festspiele einzurichten, und sich dafür bei den Kaisern um den Ehrentitel νεωκόρος bewarben. So erhielten z. B. von Hadrian die Städte Athen, Ephesus, Kyzikos u. a. aus solchen Ursachen den Titel Neokoren, Tempeldiener des Gottes Hadrian. Diese Neokorie war ein sehr begehrter Titel Seitens der Städte. Vgl. Gregorovius, Kaiser Hadrian S. 101. 131. Auf diese Sitte anspielend nennt der Midrasch den Noa, weil er den ersten Altar gebaut, den Neokoros Gottes.

גרדינון, νάρδινον (sc. ἔλαιον), Nardenöl. Midr. Schir s. v. גרד f. 24°.

לרתיק , νάρδηξ, ein Kästchen (für Salben und Arzeneien): Die Aerzte nannten ihre Bücher von den Arzneimitteln νάρδηκας. Schol. z. Aristoph. Pesikta Hachod. f. 53b (Pes. r. hachod.) ; 2. Behältniss, Gehäuse: Ber. r. § 6 f. 7c. Midr. Schir s. v. מנדל f. 21b und s. v. השמש f. 23d: Midr. Koh. s. v. השמש f. 72a: Sch. t. Ps. 19.

σεία, σύμβολα (plur.) Handgeld, Arrha, insbes. arrha sponsalitia, Malschatz, Ehepfand, meistens ein Ring. (S. Perles, kleiner Aruch. und Perles, die Berner Handschrift des kleinen Aruch S. 5 ff.) Tanch. II Wajeze § 6.

סבנתא, σάβανον, ein Tuch zum Abreiben im Bade: Umschlagtuch. Ber. r. § 19 f. 19^c in סכנין corrumpirt. Pes. beschall. f. 93^b. (Aruch, De Lara).

סבסטי, סווסמי, $\Sigma \varepsilon eta \alpha \sigma au \dot{\eta}$, Sebaste, von Herodes neu gegründete Stadt an Stelle des unter Jochanan Hyrkan von seinen Söhnen zerstörten Samaria, zu Ehren des Augustus (Σεβαστὸς) so genannt. Tanchuma I Schmini § 8 (T. II das. § 5: Bem. r. § 10 f. 206c); in der Parallelst. Waj. r. § 5 ist בסבסטי ausgefallen; in Tanch. II Bem. § 1 ist בסינמטין nach Bem. r. § 1 in בסבסטין zu berichtigen. Levy will dafür lesen: "wie die Kaiser", ich liess, והרבצתי אתכם כסבסטין euch lagern wie die Kaiser" (?). Sifra bechukkothai § 4, 10: המקריש בפרדיסות סווסטי

סבקין, sebacei, Talglichter: Schm. r. § 36 f. 133d: קרינין וסבקין, קרינין וסבקין, Wachskerzen und Talgkerzen". Aruch. Landau. In Tanch. I Behaalothcha § 9 (T. II das. § 9) ist וואס מובקין nach Bem. r. § 15 f. 229b in סובנים zu berichtigen.

סברוני, Severianus, Sohn des Severus, von einem Anderen adoptirt. Pes. beschall. f. 83^a. Kohut.

סבריקין, σίφαρος, supparum, ein Oberkleid der Frauen beim

Ausgehen. Marquardt, Privatl. d. Römer S. 468. — Sifra mezora § 7,5 יועטוף עשרה פוליוניות wenn man in zehn Mäntel und zehn Pallia gehült ist". Kelim 29, 2. Schabb. f. 120°. Aruch erklärt es für Handschuhe oder Beinkleider.

תנום, sagus, sagum, σάγος, ein dichter wollener Mantel. Sifra Sabim § 1, 2. הסיגום והרדיד; in Kel. 29, 1: סגום ורדיד, wornach auch hier zu berichtigen. Sifra 5 B. M. § 234: ברם לסגום ; das. § 277.

סגמטין, σίγματα, Pfühle, Ruhepolster; Sigmata hiessen nach der Gestalt C die halbkreisförmigen Ruhebetten, welche gegen Ende der Republik und in der Kaiserzeit die lectulos bei Tafel verdrängten. Als nemlich die kostbaren orbes oder δίσκοι, auch monopodia (oder tripodes, wenn sie dreifüssig waren) die triclinia verdrängt hatten, gebrauchte man statt der einzelnen lectuli ein einziges Sopha, accubitum, welches auch nach seiner dem griechischen Buchstaben C ähnlichen Gestalt Sigma hiess. Marquardt, Privatleben der Römer S. 298. — Bem. r. § 1 f. 182^a, wornach Tanch. II zu bemidb. § 1 zu berichtigen ist aus בסבסטין..ich habe euch auf kostbaren Ruhebetten (beim Mahle) hinlegen lassen" והרבצתי אתכם בסגמטין: denn es heisst ויסב אלהים וכו' מאי ויסב מלמד שהרביצן כדרך שהמלכים מסובין רבוצין על מטותיהן:

סגנון, סניאיסי, signum, Zeichen, Losungswort, Bild, Fahne, Panier: Ber. r. § 97 f. 94°: הבא

שלי) אנכי "wer mit meinem Losungsworte "Anochi" kommt, הוא הנואל." Tanch. I tissa § 13 (Schm. r. § 45 f. 139°) סגנום של מלך, "die kaiserliche Fahne". Ber. r. § 6 f. 7d: ספר משנה תורה היה סגנון ליהושוע. In Mechiltha besch. s. v. התיצבו ist und ebenso Sch. נמל מנפות שלהו t. Ps. 18 נטל מנגינות שלהם nach Midr. Schir s. v. לסוסתי f. 9d und Jer. Sota VIII in שלהם נטל סגניות שלהם zu berichtigen. s. auch Levy; 2. Himmelszeichen, Constellation, der Stand der Sterne bei der Geburt eines Menschen; Hist. Aug.: Diadumenus 5: et ea hora et signis prope concinentibus, quibus et Antoninus Pius." Est. r. s. v. בני f. 101b, בני die mit ihm, unter "die mit ihm, gleicher Constellation geborenen".

סמרטיוט s. סגרין.

סדינארום, $\sigma \gg \epsilon \nu \alpha \rho \delta c$, stark, kräftig, Schm. r. § 15 f. 113 b : סנדריאום אים איל איום אים, muss nach Brüll berichtigt werden in סדינארום אום סדינארום אום $\sigma \gg \epsilon \nu \alpha \rho \delta c$ של אוליאום die Sonne". Brüll, Fremd-

sprachl. Redensarten.

ביסיס, synthesis, סיט ביסיט, ein leichtes, farbiges Tischkleid, das man zu Hause und bei Tische anzog: Marquardt, l. l. 312. 554: Martialis 5. 80, 2. — Sifre 5 B. M. § 234. Auch bei den Saturnalien ward es angezogen und an denselben auch auf der Strasse getragen. Statt לסרסים ist לסרסים ist proposition sifre zu lesen.

סירקארים s. סירקארים.

sudarium, ein Tuch um den Hals oder Kopf. Waj. r. § 23 f. 167^b.

οῦλον, Raub. Midr.

Schir. s. v. אעל הרי בתר f. 16^d : כד תתב מלכותא בתר מולא. Siehe Kohut s. v. ארא.

סולים, סוליתא סוליתא, solea, Sohle, Sandale, Schuh; Tanch. II Beresch. § 1; Tanch. I behaal. § 16; (Jer. Schabb. I f. 3°). S.

Levy und Buber.

סומבק, sebaceus, Talglicht: מה סומבק מב קומוי :Sch. t. Ps. 90 משה ב"ו עולה לפני הב"ה שכולו אש ist nach Jalkut Ps. 90 ומשרתיו אש zu vervollständigen. Es ist nemlich statt des in Jalkut stehenden קסילופני zu lesen קסילופני und in der St. Sch. t. einzuschalten: מה סומבק מב קומוי קסילופני: משה also "was ist so ein Talglicht, ב"ו וכו ,was ist so geachtet gegenüber einem Leuchtthurm? Moses, der Sterbliche geht hinauf zu Gott, der ganz Feuer ist, und dessen Engel דeuer sind." Die Worte מה בוצין sind eine Glosse.

אמונטמא (סונטמא κτως). Fuge, Spalt. Waj. r. § 12 f. 155d. Aruch, Landau. Das Wort fehlt in unseren Ausgg. Die Stelle lautet nach Aruch בנו צירא חומא בנו צירא הוא מפני מלנו והו שתי מלבר , er machte einen Spalt in die Thürangel, und was er innen ausgeleert (in die Spalte) trank Jener aussen". In unseren Ausgg. ניקבא בתרעא וכו Dies בתרעא וכו בוקבא בחרעא וכו bies בוקבא בחרעא וכו משום משום משום משום של משום אינו בין של אינו בין אינו בין של אינו בין של אינו בין אינו אינו אינו בין אינו בין אינו בין אינו אינו בין אינו בין אינו בין אינו בין אינו אינו בין אינו אינו בין אי

סוניתא, συνήθεια, Gewohnheit, Ber. r. § 50 f. 49^d. Sachs II, 88.

ουμβάν, ein Zufall. Pes.

r. § 30 f. 52° (Levy).

Desikta bachod, haschl. f. 107^b (Pes. r. § 21 f. 37^c). Sachs

I, 168. Jer. Schebiith 9, 2: א"ל סופיסטה.

סוריא, Συρία, Syrien. Schm. r. § 12. Sifra behar § 1, 1. סוריא sind im Talmud und Midrasch im engeren Sinne die von David eroberten Provinzen Syriens verstanden.

סוריסטין oder vielmehr סוריסטין, σωρείτης, σωρίτης, haufenweise, gehäuft. Deb. r. (nach der Münchener Hdsch. von Buber hersg.): ששפך להם בלעם ברכות בעותר סוריסטין (Buber Likutim S. 10): "überströmend sind die Küsse des Feindes, das sind die Segnungen, mit welchen Bileam sie haufenweise überschüttet hat".

סורסי, סורסילו, in syrischer Sprache. Ber. r. § 74 f. $73^{\rm c}$: אל תהי לשון פרסי (צ"ל סורסי) קל בעיגיך (vgl. Jer. Sota VII, 2): Est. r. s. v. וישלח f. $105^{\rm a}$ (ישלח לעקור (vgl. Jer. Megilla f. $71^{\rm b}$). (Levy).

ממבלא, στάβλον, stabulum, Stall; Sifre 4. B. M. § 42 g. E. ארבעת אלפים מסבלאות; das letzte Wort corrumpirt aus מטבלאות.

narius, Soldat, der auf Piquet gestellt ist; Ber. r. § 26 f. 25°; Schm. r. § 51 f. 143°. (Levy.)

משטירין, στηδάριν, στηδάριν, Brustbild; Midr. Schir s. v. יפה את כתרצה אלו נשי ל. את הירען דא"ר נשי תירען כשרות היו ולא יפה את כתרצה אלו נשי הירען בשרות היו ולא מרו מה מנומיהן למעשה העגל אמרו מה Schön bist du, wie Thirza"; damit sind die Frauen von Thirza gemeint; denn Rab sagte: die Frauen von Thirza waren fromm und gaben nicht von ihren Ohrringen zur Anfertigung des Kalbes; sie sagten:

hat Gott die festen Brustbilder zerbrochen; um wie viel mehr das leichte". Sachs II, 105. Weder die Ableitung von στα-δερός, feststehend, Starker, wie Levy meint, noch die von στα-τάριον, Stater = κυπκ, den "Stater", wie es Fleischer das. Bd. III, S. 722 meint, sind zutreffend, sondern die dem einfachen Sinn entsprechende Erklärung von Sachs.

D'UD = D'UDA, ἴσατις, Waid, Färberroth. Sifre 5. B. M. § 105.

ΙΙΔΟΔΟ, στακτον (se. έλαιον), von selbst ausfliessendes Öl, Vorlauf: צרור המור (Schir 1, 13) geben LXX mit ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς, syr. Hexapla צררא דאסטקטא wieder; 2. für סטכטין $\sigma = \sigma \tau \alpha \kappa \tau \dot{\eta}$ (Accusativendung für Nominativ στακ- $\tau \dot{\eta} \nu$) ein künstlich bereitetes wohlriechendes Ol, aus frischer Myrrhe und Zimmt. Waj. r. § 28 nach לא אנא חכים לך ולאבוך מכפר Aruch קרינום דהוא ספר ובלנאי (והוא עביד (סמכמון Die eingeklammerten Worte sind demnach auch in Pesikta Omer Ende und Pes. r. das. einzusetzen.

אסס, σ⊗ενος, Stärke. Tanch. II Schoftim §2 (Tanch. I das. §3): אילמלא שימנו של יואב לא היה יכול דוד (das ' ist nur mater lectionis). Siehe Levy.

סטרומטין, סדף $\mu\mu$ מדמ, Bettpolster. Midr. Koh. s. v. מה יתרון לעושה, f. $7S^a$.

אסורטיא, סטרטיא, Strasse; Tanch. II Pekude § 3 דומה לסוס שהוא ; in Sifre 5 B. M. § 161 מהלך, corrprt. aus מטרטיאות; s. Friedmann.

סמרטיגום, στρατηγός, comes militum, magister militum, der

oberste Befehlshaber in einer Praefectura; s. אסטרטינוס א. Schm. r. § 37 משל לאוחבו של מלך קומיס (צ"ל ופריפוסיטא) ביקש לעשות ורפוסא (צ"ל ופריפוסיטא) ביקש לעשות Wie wenn der Kaiser einen Comes und einen Präpositus (Kammerherr) zum Freund hatte, und nun einen Militärcommandanten ernennen wollte."

στρατιώτης, Soldat. Schm. r. § 15 f. 115a: ב"ו מכתיב משרשיושין גבורים ,der irdische König wirbt kräftige Soldaten an"; Levy übersetzt hier nunötiger Weise סטרטיוטין mit: "Kriegsoberste"; diese Bedeutung hat στρατιώτης nie, kann also auch nicht haben. In Bem. r. § 8 f. 196d: מי שכתב עצמו סיגרון למלך, welches in Pes. R. § 24 cל מי שהוא מכתיב שרגיון :lautet למלך, ist an beiden Stellen zu מי שמכתיב עצמו סטרטיוט :berichtigen למלך ,wer sich als Soldat für den Kaiser anwerben (conscribere) lässt, verläugnet seine Eltern, und Dieser befiehlt: ehre Vater und Mutter". Levy hält es für secretarius, das passt aber nicht zum Text; heisst auch סקרמארי und אסקריטורי, aber nie שרגיון. Auch passt מכתיב, conscribere, anwerben, 'blos zum Soldaten.

סמרגלייא, Saturnalia, Σατουρνάλια. Die Saturnusfesttage Deb. r. § 7 f. 259°; Est. r. s. v. ויאמר f. 106°.

סידקי, σιτοδόκη, Getreidemagazin, Getreidemarkt. Est. r. Anf.; Midr. Ruth s. v. ויהי בימי f. 36^d; Echa r. s. v. העיר f. 51°.

סיטון, σιτώνης, Getreideaufkäufer. Sifre 5. B. M. § 294. De Lara.

סימוסימה, סיתוסµòs, Verkösti-

gung, reichliche Nahrung. Jlmd. Wajesch. nach Aruch. S. Levy.

סייף, ξίφος, Schwert. Sifre 5. B. M. § 40 (Waj. r. § 35 f. 179^d); Ber. r. § 9 f. 10^a; Waj. r. § 6 f. 150^d; Pesikta bachod. haschl. f. 103^a (syr. מיפא).

סילי, σκιλλα, Krebs. Ber. r.

§ 51 Anf. S. Levy.

§ 25 f. 168d סילון דרהבא.

קסילון, $\sigma\omega\lambda\eta\nu$, Rinne, Canal; übertr. Wasserstrahl, (De Lara) Ber. r. § 32 f. 31° שלהם "sie verderbten ihre (Samen-) Ergüsse"; Bem. r. § 14 f. 128° שילון של אש "wie eine Art Feuerstrahl"; das. vgl.: מגיד הכתוב שהיה יוצא הקול מפי הב"ה כמין התוב שהיה יוצא הקול מפי הב"ה כמין לתוך אונו של משה מבי"ה. S. De Lara.

סיריקראות s. סיריקראות.

סימטא, semita, Fusssteig, Seitenweg, Querstrasse, ein vorspringender Winkel am Wege, wo man Waaren und Sklaven zum Verkauf ausstellte. S. Raschi zu B. bathra f. 84b v. 6, וסימטא אית דאמרי שביל של יחידים ואני שמעתי כניסה בולפת מר"ה ויש רשות לבני אדם להעמיד שם חפצים. Sifra behar § 6: שלא יעמידגו בסמטא ויעמידגו על אבן המקח, "er darf ihn (den hebräischen Sklaven) nicht auf den Sklavenmarkt bringen, und ihn auf den Verkaufstein stellen". (Wegen סימטא vgl. Pesach. f. 50b: תגרי סימטא, und die Erklärung v. Raschi יושבין ומוכרין בשוק. Die Sklavenhändler stellten ihre Sklaven auf dem Sklavenmarkt aus, und der zu Verkaufende ward auf den lapis, πρατήρ λίθος, eine steinerne Anhöhe gestellt, und musste auf Verlangen alle Theile des Körpers untersuchen lassen. סימיסיריקין, ήμισηρικά, semiserica, halbseidene Kleider; Koh. r. s. v. כל הנחלים f. 72^d; bei diesen war die Kette von Leinen u. der Einschlag von Seide, ein Ggs. von ὁλοσηρικά; das Wort ist corrumpirt aus סריקינין.

קימנטירין, σημαντήριον, Siegel. Pesikta beschall. f. 82°; Midr. Schir s. v. גן געול f. 23°, das. s. v. בי טובים דריך f. 5°. In Schm. r. § 19 f. 118° סימנטרי) על כל המטובין אם אין סינטרי (צ"ל γ", wenn mein Siegel nicht bei allen Geladenen ist". In Sch. t. Ps. 18 ist irrig gesetzt für סימנטרא gesetzt für סימנטרא p. ; s. das Wort. Vgl. auch Aruch u. De Lara. Levy.

מייומס s. מייומס. פסיפוס s. מסיפון.

סינדקנוס, σύντεκνος, compater, Gevatter in der Sprache der Kirchenväter; Jalkut Ps. 35, 10 ברכי: בהן אני עושה סינויקוס לילרים. In Sch. t. das. ist der ganze Passus ausgefallen, aber von Rokeach 100 daraus citirt: בברכי אני נעשה סינויקוס לילרים, "mit meinen Knieen (lobe ich Gott); ich werde nemlich Gevatter bei den Kindern, die auf denselben beschnitten werden". S. Perles, Beitr. z. Gesch. der hebr. und aram. Studien S. 57 ff.

מנודיא, συνοδία, Begleitung auf dem Wege. So ist nach Bubers treffender Bemerkung in Tanch. I Bemidb. § 22 (T. II das. § 19 r. Bem. r. § 4) nach Jelamdenu s. v. פקוד כל בכור זכר אני ומלאכי השרת נעשינו ,ich und die dienenden Engel wurden deine Reisebegleiter". Auch die verschiednen Fassungen der von Buber eitirten

Lesungen in den Tanchumamanuscrr. zeigen in der Art der Corruptionen, dass עונריא zu lesen ist.

ער סינטומוס, סינטומוס, kurz, kurz, weg. Midr. Schir s. v. ער שהמלך f. $10^{\rm d}$; das. s. v. הנה מטתו f. $18^{\rm d}$ (Bem. r. § 11 f. $211^{\rm d}$). Aruch. Landau.

καρού, σύσσημα, verabredete Zeichen. Midr. Sam. § 9. Aruch. Levy.

פיסרנין, σίσυρνα, ein Flaus, ein zottiger Rock, wo die Wolle nicht abgeschnitten ist. Ber. r. § 20 f. 21^b: סתנות עור erklärt das. R. Jose b. Chanina mit "Ziegenpelz". S. auch Tanch. I Beresch. § 24 wo Buber pach Ber. r. § 20 emendirt. S. auch Mussafia zu Aruch.

σηκός, Gewicht, Mass (wie σήκωμα). Ber. r. § 10 Anf. אבל יש סיקוסים "Alles hat seine bestimmten Masse, ausser der Thora, diese hat kein Mass, (ist unermesslich, unbegrenzt); לקרבנות נתתי : Waj. r. § 12 f. 156a סיקוסים שנ' ונסכיהם חצי ההין ולך bei den Opfern, איני נותן סיקוסים habe ich bestimmte Masse angegeben, und ihre Trankopfer ein halbes Hin zum Stier (4. B. M. 28, 14), und für dich sollte ich keine Massbestimmungen treffen?" Echa r. s. v. כלו בדמעות f. $63^{\rm b}$: ,Masse (Grenzen), מיקוסים ניתן לעין sind dem Auge gegeben; die Thräne bei Geruch von duftenden Spezereien; die Thräne bei Geruch von Senf; die Thräne beim Salben mit Augensalbe und die Thräne beim Lachen"; d. h. Manches kann das Auge nicht vertragen, es geht über sein Mass; stark duftende Gewürze

kann es nicht ertragen, es kommt die Thräne, ebenso bei heftigem Lachen; vielleicht ist aber hier die Bedeutung von σηκός, σή- $\kappa\omega\mu\alpha$ = Gleichgewicht anwendbar; die Thräne setzt das zu sehr angestrengte Auge wieder in's Gleichgewicht. Schm. r. § 25 f. 124a: "Gott gab dem Jakob סיקוסים Grenzen; wenn deine Nachkommen dem Staub der Erde gleichen, dann sollst du dich ausbreiten!" Auch hier wäre die Bedeutung: Gleichgewicht od. Gegengewicht für סיקוסים nicht unpassend.

סיקוסים, σύκωσις, Feigwarze, Warze, Auswuchs, Knoten; Mussafia, Landau: התמרה הזו וארו אין Ber. r. § 41.

מיקפנמיה, σוκοφαντία, falsche Anklage, Chicane. Sifre 5. B. M. § 349. So sagt Raschi zu 5. B. M. 33, 8: מסופנטיה, wo hier steht: מסופנטיה, עצ"ל סיקופנטיה).

סקרא, rothe Erde von der Insel Skyros; ein Färbemittel; Sifre 5. B. M. § 269. Siehe Mussafia zu Aruch s. v. ממ.

סירון, σάρον, Kehricht, Unrat. Echa r. s. v. יוס f. 68° (Waj. r. § 16 f. 159°). R. Meier erklärte aus dem Griechischen: Unrat! Unrat! S. Levy.

סיריני, nach Aruch in סיריני, (Sifra Schemini § 4, 3) zu berichtigen, בוּנְסִיֹּנְי, die Sirene (De Lara), die Seejungfer. Die Sirenen sind die aus Homer bekannten Seejungfern; es sind die Klippen bei Campanien in diesem Bilde dargestellt, welche durch die glatte Spiegelfläche und den pfeifenden Ton der über den Felsen rauschenden Wellen

den Seefahrer täuschen; σίρω, pfeifen s. Riemer s. v. Sifra Schmini § 4, 3: מיה זו חית הים נפש Jalkut hat הסילונית die richtige Lesung scheint בחירני zu sein. S. Raabad zu Sifra.

סוריקארים, σηρικάριος, σιρηκάριος (sc. ὑφάντης), sericarius (sc. textor), Seidenweber (De Lara). Midr. Schir s. v. כרם f. 33^d: אחר לאחר לאחר להו בן גידם אצבעים מה עשה שהיה לו בן גידם אצבעים מה עשה סדקארים Statt סיריקארים, vgl. auch De Lara.

סריקראות (ein Wort, gebildet aus σηρικάριος), die Seidenweberei. Pes. r. § 26 f. 46° corrumpirt in סיליקראות, welches Güdemann irrig für silicarius=,,Steinmetz" erklärt. Friedmann hat das Richtige, und weist auf Jalkut Ps. 8, 2, wo סיקראות stelft, während es in Sch. t. Ps. 8 ganz ausgefallen ist.

סיריקון, סיריקון, Seide (das von den Serern Kommende); Sifra Negaim § 13 השיריים והסריקין (Levy).

Pes. beschall. f. 83a (Midr. Schir s. v. נן נעול f. 24a) wahrsch. עו בניני zu lesen: Sabinianus, Sohn des Sabinus.

קלגניתא סלגיתא , σιλιγνίτης (ἄρτος), panis siligineus, Brod vom feinsten Mehl; Ber. r. § 64 f. 64° ein Korb für Weizenbrod; ebenso Koh. r. s. v. ברבות השובה

f. 83h (97h) אלא רמי ההוא רחמי מלגיתיה פניא וכפן לההוא רחמי מלגיתיה מולגיתיה פניא וכפן לההוא רחמי מלגיתיה, d. h. der Anblick des vielen Brodes macht schon halbsatt, während der Anblick des leeren Brodkorbs den Hunger noch schäft. Über die Ableitung von מלגיתא Sachs I, 145.

סלירא, neugriech. σελλάριον, Sessel. Waj. r. § 5 f. 152°.

παπαθες, σαλαμάνδρα, Salamander, Erdmolch. Weil er bei der Berührung einen weissen Saft aus seitlichen Hautdrüsen ausspritzt, in solcher Menge, dass die Oberfläche glühender Kohlen dadurch erlöscht, glaubte man im Alterthum, dass er im Feuer lebe, und dass der Saft unverbrennlich mache. Tanch. II Wajescheb. § 3. Sifra Schmini § 6, 5 (Chullin f. 127°); Schm. r. § 15 f. 116°.

ς δριόν ου , Wurm. Sifra behar § 3, 4, Wurm; s. Sachs II, 23, es ist μυσο zu lesen.

סלפינגם , סלפינגם , סלפינגם , סלפינגם , סלפינגם , סלפינג, סלפינג, סלפינגם , רבמה סלפירים יש : Pes. bachod. haschebii f. 152^a : יש לפירים יש : $(in\ Waj.\ r.\ \S\ 29\ f.\ 173^b$ corrprt. in יסלפירגםי , Ber. r. $\S\ 99$ f. 97^c ; אולו חוקעין בסלפירין (צ"ל ; "כסלפירין (צ"ל בסלפירין) ואלו חוקעין בסלפירין (צ"ל סלפינגם) להרים f. 47^a בסלפינגם) להרים f. 47^a וושב העפר ישב העפר (נ"ל סלפינגם) אין אדם העפר r. s. v. ישב העפר f. 97^a in 90^b .

תלקונדרית, Sifra Waj. § 12, 14 nach Ab. s. 39^b, אוכרי רומי (Salz), welches alle Grossprahler (Prasser, σαλάκων) Roms essen, also: feines Salz.

סלרין, σαλάριον, salarium, Sold. Waj. r. § 34 nach Aruch, fehlt aber in unseren Ausgg.

DD, Σά μ ια, eine weisse Erde aus Samos, woraus man Tinte bereitete. Sifre 5. B. M. § 269. Aruch, Mussafia.

σου, σου, σώμα, Leib, Körper. In Ber. r. § 41 f. 40° u. § 52 f. 52 und § 41 f. 40° yth ist דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונא nach Jer. Kethub. VII Ende zu berichtigen in על דמולמסין למקרב weil er sich er, בסמה דמטרונה frecht hatte (ἐτόλμησεν), den Leib der Fürstin zu berühren." Die Lesung למסאנה scheint absichtlich gemacht zu sein; da man es so darstellen wollte, dass Pharao höchstens so weit gekommen, den Schuh Sara's zu berühren; 2., wie גופא, die Summe, die Hauptsache; כל סמא דמילתא. Koh. r. s. v. יש רעה f. 84b.

סמרדקום s. סמדרקום. סימטא s. סמטא

סמליון, σημαλέος, Zeichen gebend — Name eines Engels. Sifre 5. B. M. § 357, s. Levy.

פספיסמא s. סמפניא.

תמפירינון, סנפירינון, סמתφείρινος, neugriech. ζαμφύρινος, von Sapphir, der Sapphirstein. Tanch. II Kitissa § 30: מחצב של סנפירינון; Tanch. I Waëra § 8. (Schm. r. § 8 g. E. u. a.).

σμάρδακος, Gaukler, Betrüger, Wunderdoktor. Schm. r. § 46 f. 140^b. S. Sachs I, 124.

סרמטיה s. סרמטיה. סנגלרין s. סנגדודים.

οτιγγουλάριοι, singulares, Ordonnanzen der höheren Offiziere; sie bestanden aus ausgewählten Leuten verschiedener Nationen; Lydus de mag. 3, 7: μετὰ δέ τοὺς ἐπὶ ταῖς λογικαῖς τεταγμένους λειτουργίαις είσὶν οί λεγόμενοι σιγγουλάριοι, ἄνδρες

έντρεχεῖς, ἐπὶ τὰς ἐπαρχίας ὅημοσίων ἕνεκα χρειῶν ἀποστελλόμενοι (bei Marquardt daselbst);
Sifre 5. B. M. § 131 f. 48a:

3. Jer. Chelek
f. 2Sd hat בורה בהם סניגורים tür מניגורים tür מניגורים tür

3. nur Jalkut Balak hat das Richtige: גירה בהן הסנגלרין והיו מפצעין

3. Levy erklärt es für sanguinarii, blutgierige Leute:

4. es heisst aber: Trabanten, "er hetzte gegen sie die Singulares,

3. welche ihnen die Köpfe zerschlugen." (Marquardt, röm. Staatsverwaltg. II, 489 ff. und 548).

סניגור, συνήγορος, Fürsprecher, Vertheidiger. Ber. r. § 49 f. 49^b

und öfters.

סניגוריא, συνηγορία, syrisch , Fürsprache, Vertheidigung. Ber. r. § 50 f. 49^d u. ö.; Waj. r. § 6 f. 150^b.

סניגורית, Vertheidigung, Fürsprache. Pes. r. § 40 g. E.

סנדלא, סנדלא, σάνδαλον, Sandale. Midr. Ruth s. v. אאת לפנים f. 43°; 2. solea, Sole, Seezunge; 3. eine, diesem Fisch gleich plattgedrückte Missgeburt. Waj. r. § 14 f. 157°. De Lara.

סמדלד, σανδαλάριος, Schuhmacher. Sifre 4. B. M. § 38; das. 5. B. M. § 80.

סדינארום s. סדינארום.

סנדרנא, סנדרנא, סנדרנא, סנדרנא, סנדרנא, אומר. Schir s. v. מנדל דוד f. $20^{\rm d}$ (f. $24^{\rm a}$) מי געשית מלחמת מדין ע"י שני שדיך ע"י שני שדיך ע"י ע"י שני שדיך ע"י ע"י שני שדין ע"י נעשית מלחמת מדין פנחס, Levy übersetzt es mit הסיינגא משה ופנחס (Berichte, übtr. Vorsitzende im Gerichte, übtr. Vorsitzende im Gerichte." Diese Übertragung wäre zu erweisen.

סנהדרי, συνέδριον, auch σιπτις, Synhedrion, Gerichtshof; Sifre 5. B. M. § 144 u. ö.

, סנטר συντηρεύς, Wächter, entspr. dem lateinischen vigil, pl. vigiles, Flurwächter, auch Feuerwache. Ber. r. § 17 f. 17^d (Waj. r. § 34 f. 179a: אתנסבת sie heiratete den, לסנטרין דקרתא Nachtwächter der Stadt." Pesikta Omer f. 69^b (Pes. r. Omer, Waj. r. § 28 f. 172^b; Koh. r. s. v. סנטרך אנא (f. 71a) מה יתרון, "ich bin dein Flurwächter"; Echa r. Einl. f. 44^a, Sachs, und nach ihm Güdemann nehmen es für פסנטר, obsoniator, der die Speisen einkauft; der Satz ישמור לנו מן השרב weist schon auf das Richtige hin.

סנטר, σενάτωρ, senator, Senator. Ber. r. § 67 f. 66° ein doppeltes Wortspiel mit גוטר שנאה. Sein Wächter der ist ihm zum Feind geworden: סנטירו ונעשה לו; darnach heissen noch heute die Senatoren Roms: עד כדון קריין סנטוריי דרומי.

א senatoria (vestis), Senatorenkleidung. Ber. r. § 100 f. 99°.

מנטרות, Wächterlohn. Pes. Omer f. $69^{\rm b}$: סנטרך אנא ולא את סנטרך אנא ולא את יהב לי סנטרותי כלום

סניף, σ טעמ ϕ η, Verknüpfung, Anschluss, Angereihtes. Ber. r. § 91: קמן עושין אותו סניף לעשרה בייה נשל 1894. Sch. t. Ps. 91, 11: מה עשה הב"ה נשל רגל ב"ל ארץ כאדם שעושה סניף אותו סניף לארץ כאדם שעושה סניף אותו סניף לארץ כאדם שעושה סניף שלא Sifra Emor § 13, 18: שלא יהיו הסניפים מגביהים את הלחם ארבעה סניפין של זהב היו שם אותו מניפין של זהב היו שם (Menach. XI, 6). De Lara.

לבף, συνάπτω, verknüpfen. Koh. r. s. v. שמח ל. 97°: ער האסתנפנוי פריטיי, bis meine Groschen zusammengebracht sind."

תנקלישום, σύγκλητος (ό), Senator, Rathsherr; pl. סנקלישום. Ber. r. § 8 f. 8^d. Schm. r. § 12 f. 111^d; das. § 46 f. 140^c u. ö.

סנקלימור, s. das Vorige. Deb.

r. § 6 f. 258d.

συγκλητικός, senatorius, von senatorischem Range. In der byzantinischen Zeit hat, wie Sachs bemerkt, συγκλητικός und σύγκλητος im Allgem. die Bedtg: hoher Staatsbeamter, was auch für die Talmud- und Midraschliteratur gilt. S. Sachs II, 43. In Sch. t. Ps. 80: ואמר לסנקלום ist שלו עשיתי שלשתן בלילה אחר nach Jalkut zu berichtigen in לסנקליטום. Der Syncletus des Statthalters ist sein consilium, bestehend aus Quaestor, Legatus und anderen Personen. S. Madwig II, 109, 115.

סגקנירק, Sifre 5. B. M. § 317 ועתודים אלו סנקנירקים שלהם, corrprt. aus אלו סנקלידיקין, s. das Vorige.

סנקתדרא, συγκάθεδρος, Beisitzer, assessor; die römischen Statthalter hatten zum Beirath Männer, welche sie selbst dazu wählten: assessores; in Sifre 5. B. M. § 27 סקנתודין; soll heissen

,der Präfekt (אפרכום), der über die Präfektur gesetzt ist, fürchtet sich vor seinem Beisitzer." Die Mitglieder des kaiserlichen Staatsrats, des consistorium principis hiessen ebenfalls συγκάθε-Tanch. I Mischpatim § 3 א"ל סונדוקרום (צ"ל סנקתדרום) שלו s. Buber das. Note 16. — Ber. r. § 8 f. 8^d; das. § 49 f. 48^b; Schm. r. § 43; Pes. r. § 45 f. 71b. In Ag. Ber. § 18 in d. St. שלטון כשהוא נכנס חוא יושב בימין וסקונדרים ישלו בשמאלו irrig mit "Sekretär" übersetzt; vgl. dagegen Ber. r. מנקתררום es ist verdorben aus סנקתררום vgl. auch Ag. Ber. § 21, und in Bezug auf שב לימיני gesagt ist: שעשאו סינקלימיקום.

אוסס, σπόγγος, Schwamm; (syr. אספונגא); Waj. r. § 15 f. 158°; Schm. r. § 25 f. 123°; Sifre 5.

B. M. § 48.

אסס, σπογγίζω, mit dem Schwamm aufnehmen, daher im Allgem.: einsaugen. Midr. Schir s. v. שרוא לו הליד שכחו יפה דומה לספוג f. 30b; Sifre 5. B. M. § 48 שרוא יפה דומה לספוג sich zuziehen, שהוא סופג את הכל את הערבעים; sich zuziehen, die 10 Geisselhiebe zu." Hiphil: mit dem Schwamm oder Tuch auffassen, Ber. r. § 94 f. 92b; abtrocknen: Bem. r. § 17 f. 233b. Hiphil: הספיג abtrocknen.

סופגנין, schwammige, locker

gebackene Mehlspeisen.

קולה, σπέκουλα, specula; der Dienst der speculatores, der Trabanten u. Scharfrichter; dann: Hinrichtung, Todesstrafe; Pesikta beschall. f. 89° (Ber. r. § 79 f. 77°. Koh. r. s. v. חופר גומץ f. 103°); Est. r. s. v. מו ושרי היי f. 103°); Waj. r. § 24. Bem. r. § 7 f. 195°. Sch.

t. Ps. 100: מלך ב"ו בשעה שהוא מודה הוא נותן לו ספיקולא ובשעה שאינו מודה אינו נותן לו ספיקולא אבל הב"ה אינו כן אפילו בשעה שאינו מודה נותן לו ספיקולא. Es muss zum Theil nach Jalk. Ps. 100, zum Theil nach Pesikta Schuba und Aruch s. v. דמם VII berichtigt werden. לליסמים שהוא נידון לפני הקוסמינר בשעה שהוא מודה הוא נומל ספיקולא ובשעה שאינו מורה הוא נוטל דימוס אבל הב"ה אינו כן אלא עד שלא הודה הוא נוטל ספיקולא משהודה הוא נוטל דימוס: ,,wenn ein Räuber vor einem Strafrichter vor Gericht steht; wenn er bekennt, wird er verurtheilt; wenn er nicht bekennt, erhält er Freisprechung; nicht so bei Gott: so lange Einer nicht bekennt, erhält er Strafe; bekennt er, erhält er freisprechendes Urtheil." In Pes. Schuba corrpt. in פרוקולה; vgl. Sch. t. ψ 100, Sachs nimmt פרוקולה irrig für proloquium.

אַבּהְטְּטְרְּטְוּרְ בּיִטְּטְרְּטְרְּנְרְּטְוּרְ (Ev. Marc. 6, 27). Feldjäger, Leibtrabant; sie hatten die Hinrichtungen zu vollstrecken, daher: Nachrichter. Bem. r. § 20 f. 241⁶; Waj. r. § 26 f. 169^c; Echa r. s. v. לול וכר לוב הוא הוכר של הוכר של הוכר של הוכר או הובר או

פירא, σάπφειρος, Saphir; Ber. r. § 65 f. 64°: תרין אדרעין די סופא בוגן כתרין עמודין דיפרא סופא. Die 2 letzten Wörter sind in די (,,von Sapphir") zu berichtigen. S. Levy.

βαίν σφαῖρα, Kugel, Ball (syr. אספירא; Bem. r. § 14 f. 224a. Pesikta r. § 3.

DDD, συβσέλλιον, subsellium, Bank, Sessel. Tanchuma Mezora f. 22^b. Sifre 4. B. M. § 115 Ende. פסיפוסא s. מפפסא.

ספקלי σπέκουλα, specula, (Warte, Schutzwehr; das Amt des Ausspähers, speculator); des auf der Warte Stehenden; der Schlosshauptmann; K. r. s. v. מובה Ende; Eljakim, der über den Palast gesetzt — der Schlosshauptmann.

מפרגים, σφραγίς, Siegel. Ber. r. § 32 f. 31b; das. § 49 f. 48b. In Ber. r. § 8 f. 9a ממות מה אחה מה מהות המים הלמים אלמיכטייה שלך מה אחה מבוה הכסים אלמיםי ist zu berichtigen in המים אלימיה על שלך מה אחה מבוה הכסים אלימיה "Was willst du die Würde der Wahrheit, deines Siegels, verachten?" Mattn. Keh. erklärt mind häufigt bei, die Wahrheit ist das Siegel Gottes. Die Erklärungen von Mattn. Keh. sind häufig traditionell; sie weist hier auf die richtige Lesung.

סציליא, Σικελία, Sicilien. Sch. t. Ps. 9.

אגסמרון s. סקבמרין סקריטרי s. סקוייפטריי אסקוטלא s. אסקוטלא.

סקילום, Σίκελος, Siculus. Sch. t. Ps. 9, wird Siculus als Urheber der Einwohnerschaft Siciliens angenommen.

chung mit d. St. in Jer. hätte auf das Richtige geführt.

סקיפטא s. סקיפטא סיקופנטיה s. סיקופנטיה

Bode'pd, σκεπαστον, ein bedeckter Wagen, Sänfte. Waj. r. § 14 f. 147^d. Pes. bach. haschl. f. 103^a; hierzu Bubers Note 56. Bem. r. § 12 f. 217^a und Sifre 4. B. M. § 45. Echa r. s. v. ππλι f. 55^a. In Sch. t. Ps. 42 κασρασανια berichtigen in πυσορασια.

לקרא, $\sigma\'{a}\kappa\chi\alpha\rho$, $\sigma\'{a}\kappa\chi\alpha\rho\sigma$, Zucker; der aus dem Bambusrohr ausfliessende Saft. Koh. r. s. v. יש רעה ראיתי f. $84^{\rm c}$: (מקרא בציר)

σεκρητάριος, Geheimrathschreiber. Koh. r. s. v. קרב מכלי קרב f. 93° (f. 110°) ist zu berichtigen in ושבנא הסופר סיקריטרי. Siehe Jer. Kethub. XII: אליחורף ואחיה תרין אסקריטורי דשלמה, während אסקריטורי in der Parallelst. Kilaj. IX verdorben ist אסקבימורי; "Elichoref und Achia waren die Secretare (ἀσεκρητάριοι neben σεκρητάριοι) Salomos." Levy will es mit scriptor (סקריפטורי), "Geschichtschreiber" wiedergeben. Ber. § 58: וכן איסקרימורין שלה. In Pesikta chadtha (Jellinek b. h. VI S. 57) ist es in והיו י' בני המן : corrprt. סנקטור סנקטורים למלך, in Jalk. Meg. Ester. . סנקדרין

מקריקין, aus סוגימיוס gebildet; die Dolchträger, es sind die Revolutionäre, die unter Herodes und unter den Landpflegern die Römer und Römerfreunde mit verborgenen Dolchen mordeten. Sifre 5. B. M. § 297. Mechiltha Kaspa § 20 f. 108². Die von den Sicariern gewaltsam genommenen und diesen abgekauften Felder. In Koh. r. s. v. שובה אום soll heissen קסרין האש סקרין האש סקרין soll heissen קסרין, "das Oberhaupt der Sicarier"; s. Rappoport E. Mill. s. v. מקרא אבא ...

ברדיום = סרדיום, βαρδαριώτης, Leibtrabant. S. Sachs I, 93, wo Meursius' Erklärung citirt ist: milites stationarii cum baculis et virgis, qui aulae januam custodiebant, et equitante imperatore populum praeeuntes summovebant. — Ber. r. § 82 f. 80^b; Bem. r. § 15 f. 230b. Echa r. s. v. על אלה אני בוכיה f. 58a. שלחה מלכות Sifre 5. B. M. § 344: שלחה מלכות שני סרדיטאות (B. k. 35a). In 12 אתי מלבנון .Midr. Schir s. v. אתי מלבנון ועתירות או"ה להביא אותם סרדיומות מרדיומות ist סרדיומות corrumpirt aus כירודומין (Geschenk, χειρόδο-עסד); s. כירודומון.

an der Weichsel, Don u. Dniepr. Pesikta hachod. f. 48a: אם גולה אחד מכם לברברייה ואחד מכם למממיא ist das letzte Wort (welches in Midr. Schir s. v. קול דודי f. 14c f. 14c למרמיה lautet) mit Buber in darustet bei zu berichtigen. Die von Sachs vorgeschlagene Lesung passt nicht, weil gerade hier die Zerstreung in die

סרמטיה, Sarmatia, die Länder

passt nicht, weil gerade hier die Zerstreuung in die von einander am entferntesten liegenden Länder des röm. Reichs, zugleich auch von rohen Völkern bewohnt, betont wird; wozu Mauretanien neben Berberei nicht passen würde.

ים סמרטין in Jlmd. zu 4. B. M.

8, 6, pl. v. Σαρμάτης, pl. die Sarmaten (Mussafia).

סלפידין s. סרפיגום.

ρης, Σαρακῆνος, Saracenus. Ber. r. § 46.

ッ

עדר, אפרור, אדר, אדורה, אדורה, ארורה, אדורה, B. k. 11°); Mechiltha Nesikin § 16: אם טרוף יטרף זה עדר.

אָן, נֿלָ, Muskel: Faser. Kohut. Siehe אונין. In Waj. r. § 17 f. 160°a ist, wie schon Levy bemerkt, אלו לציבים ולעונות zu lesen statt אלו הציבום לעונות.

עיבותא $\mathbf{g} = \mathbf{g}$ עיגותא, מארינה, מארינה, אוניתא \mathbf{g} , \mathbf{g} ארי \mathbf{g} , \mathbf{g} ברו \mathbf{g}

אנרנא (syr. אכרנא אירנא (syr. Bibelübersetz. Matth. 3, 7); $\chi \delta \nu \alpha$, Schlange, Otter. Deb. r. § 6 f. 258°. Waj. r. § 16 (Echa r. s. v. oth) f. 68°); Echa r. s. v. ואשכח עכנא (f. 61° (f. 71°): אבלע על צואריה.

νος, έχις, Otter. Mechiltha Wajassa § 1 f. 52^b. In Pes. Wattomer f. 132^b (Waj. r. § 16, Echa r. s. v. of. 68b) wird an die Worte וברגלים תעכסנה die Deutung geknüpft, die Töchter Zions hätten auf den Schuhen an den Füssen das Bild eines Drachen gehabt, oder sie hätten in dem hohlen Raum zwischen der oberen und unteren Sohle eine Schale mit Balsam gelegt, auf welche sie beim Begegnen mit jungen vornehmen Männern gedrückt, so dass der Duft wie Otterngift in die Seelen der Begegnenden gedrungen sei, und ihre Leidenschaft entzündet habe.

, ממידה עמידה, אָעוּיה, Nachttopf. Ber. r. § 38 f. 39^d. (De Lara). Siehe Sachs I, 147.

ענבל, ἔμβολον, Klöppel an der Schelle. Sifre 4. B. M. § 24. (Aruch, Landau).

ענקמן, ἔνακμος, kräftig. Ber. r. § 65 f. 64^b. (Aruch, Mussafia, Landau).

νην, ἀκύλας, Aquila, ein Proseltye aus Pontus, Jünger Akiba's, übersetzte die Bibel in's Griechische nach Akiba's Deutungsregeln. Ber. r. § 21 f. 21°; § 46 f. 45°; § 70 f. 69^b. Sifra behar I, 1 § 9.

קלגם = עקלגם (caligati, die gemeinen Soldaten u. Centurionen hiessen caligati; ihr Dienst hiess militia caligata vom Fusszeug; Madwig II, 510. Sifre 5. B. M. § 192: שפעת העקלנסין, "die Menge der Soldaten." Vgl. Dio Cass. 48, 12. Mussafia, De Lara nehmen es für κλάγγος, Geschrei; Levy, κλαγκτὸς, der laut schreiende Krieger. Raschi und Aruch richtig: החיילות.

ערכין, ערכין ערכי, מֹסְעָקֹי, מֹסְעָבּוֹסי, מֹסְעָהָי לפּרוֹרוּל (derichtsgebäude. Sifre 4. B. M. § 117 וואני כותב וואני מעלה בערכים; das. § 119.

ערצוביא, ἐρισύβη, eine Heuschreckenart. Sifra Schmini § 3, 5. Levy.

D

אולן, Paulus, Name des Apostels. Ag. d. Simon Kifa, Jellin. b. h. VI, 13.

κόκο, πάππης, papa, Papst. Ag. d. Simon Kifa bei Jellin. b. h. VI, 9.

פגה, ἄπαγε, hinweg! Ber. r. § 49. "Abraham und Hiob haben das Gleiche gesagt; Abraham sagte: fern von dir, solches zu thun, zu tödten den Rechtschaffenen mit dem Bösen;" Hiob sagte: "es ist einerlei, darum spreche ich: Schuldlose und Frevler vernichtet er. Abraham ist dafür belohnt worden; Hiob ist dafür bestraft worden." אברהם אמר בישולה איוב אמר פנה; Tanch. I Wajera § 7 hat dafür איוב בלע פנה אברהם אכלה בשולה, indem die Abschreiber פנה hier für "Frühfeige, unreife Frucht" hielten, schalten sie ein und אכלה. Nach Grünwald (Varianten zu Midr. rabboth in Hammechakker Bd. 2, S. 238) liest der Pariser Codex: אברהם אמרה בישוב ואיוב אכלה פגה. Diese, wenn auch unrichtige Lesung bestätigt Gebhardts Erklärung (Jüd. L.-Bl.); die richtige Lesung ist nach Gebhardt: אברהם אמר בי שלוי: ואיוב אמר פגה אחת היא ע"כ אמרתי וגו', "Abraham sagte: ave, salve! lebe wohl! sei gegrüsst!" (nach dem Pariser Codex hat er בישוב, sanft geantwortet) indem er ave, salve! sagte; darum ward er dafür belohnt. Hiob sagte apage! darum ward er dafür bestraft; בישוב ist entweder eine unrichtige Correctur für בי שלווי, oder eine Glosse.

פגי s. פגי

, פגון, παγανός, paganus, Landmann; 2., wer nicht Soldat ist, oder nicht in militia, d. h. kein obrigkeitliches Amt hat; Privatmann (Suidas). Ber. r. § 50 Anf. (Waj. r. § 26 f. 169d; Tanch. I Wajera § 21) לאחר שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע למיתורין ישלו היה מהלך כפגן, wie wenn Einer vom Kaiser eine Provinz zur Verwaltung (oder die Stelle als Provinzstatthalter) erhalten hat, ehe er an das Grenzgebiet seiner Provinz anlangt, in bürgerlicher Kleidung geht." Dio Cass. 53, 13 berichtet, dass Augustus angeordnet, dass die Statthalter der Provinzen die Abzeichen ihrer Würde, z. B. Feldherrnmantel, paludamentum erst nach Betreten der angewiesenen Provinz anlegen durften; τὰ τῆς ήγεμονίας κοσμήματα, ὅταντε ές τὴν προστεταγμένην σφίσι χώραν ἐσελθωσιν. Deb. r. sutta § 9 (in Bubers Likkutim S. 4): לאחר ימים שלח המלך והתיר זונין שלו והיה מהלך פיגן (צ"ל פגן). Auch in Jer. Schabb. XII, 3 sind die פנניא, die Nichtbeamten, den בולוומיא gegenübergestellt; — in Schm. r. § 15 f. 114^b sind ebenfalls , כל הפגאנים, ,alle Nichtbeamte" (nicht: ,,alle Landleute", wie Levy übersetzt) dem Praepositus und Legatus gegenüber genannt. Bem. r. § 15 f. 230 (Tanch. II behaalothcha § 11) מעלתו של עשו מעלה שכולה ירידה היא היום אפרכום למחר סגן למחר סרדיום. Levy übersetzt מנן mit Signatorius, — eine Würde, die gar nicht Es ist aber nach existirt. Tanch. I Behaal. § 20 צע zu

lesen statt סגן; auch ist nach T. I vor למחר סרדיום noch einzufügen היום קומום; ,,heute ist er Präfekt, morgen ist er ohne Amt (Privatmann); heute ist er comes, Militärcommandant einer Präfektur, morgen gemeiner Soldat"; es sind die bürgerlichen und militärischen Amter hier auseinandergehalten; der Präfekt hat nur Verwaltung und Rechtspflege, er kommt ausser militia, wird paganus; der comes militum wird zum gemeinen Soldaten.

פגניקא, παγανικά, bürgerliche Kleidung im Gegensatz zur Amts-Midr. Sam. § 24: kleidung. מאנין פנניקא, (wornach Waj. r. § 26 מאנין נפיקא zu berichtigen ist. S. Aruch). Bei Cst. Pphgen. de caerem p. 33 sind die $\pi \alpha \gamma \alpha \nu \alpha l$ χλαμύδες, vestes communes, die gewöhnliche, tägliche Kleidung, den Festtagskleidern gegenübergestellt. (Nicht: bäurische Kleidung, wie De Lara und Levy

ברנוג, παιδαγωγός, Erzieher, insbesondere der griechische Sklave, den der vornehme Römer für seine Söhne zur Erziehung und zum Unterricht hielt, und insbesondre zur Erlernung griechischer Sprache und Literatur. Der Pädagog begleitete seinen Zögling überall hin, auch in die Schule, (Marquardt, Privatl. der Römer S. 111). Pesikta bach. haschl. f. 101b (Midr. Schir s. v. למכוני f. 13b). Tanch. I Bo. § 5 (T. II Bo. § 4); Ber. r. § 28 f. 27b u. ö.

פדרנית ,פדרן s. פדרנית σίστις, πόδαγρα, Fussgicht; Tanch. I Mase § 9 (T. II Mase § 12) Bem. r. § 23 f. 147°.

σοδαγρικός, an der Fussgicht leidend. Waj. r. § 5 f. 149d; Aruch s. v. עלב hat die עלובה מדינתא דאסיא פטגריטוס Lesung עלובה "beklagenswerth ist die Stadt, deren Arzt an der Fussgicht leidet." Die richtige Lesung ist wohl פודגריקום.

πόδαργος, schnellfüssig. Tanch. I Wajischl. 17 soll, מרגליו פתהא פרסנית (פודרגית) ich sie, das Weib, aus Adams Füssen schaffen! da wird sie schnellfüssig, Läuferin"; פרסנית. hier, und Ber. r. § 18 f. 182, wie פררנית in Tanch. II Wajesch. 6, Deb. r. § 6 f. 258d ist in zu berichtigen; ebenso Ber. r. § 45, פרדנית oder פרסנית, welche beide Lesungen Aruch citirt, wo unsre Ausgg. יצאנית haben. In Sifre 5. B. M. § 320 כי דור תהפוכות המה הפכפכים הם in zu lesen פורנים ist anstatt פורנים הם פדרגים, schnellfüssig.

פוטינום, פוטינון, φωτεινός, er-

leuchtet, wie Levy richtig erklärt. Tanch. I Wajesch. § 16 למה נקרא שמו פומיפר שנכנס לביתו של פרעה כיון שנכנס יוסף lies: כיון שנכנס לביתו Ber. r. § 86 f. 84°: פוטיפר שהיה מפטם עגלים לע"ז פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע"ז כיון שירד הפר לשם נעשה פומינון; Jalkut hat dieselbe Lesung, nur für הפר hat er unrichtig יוסף. Der Sinn ist: ..der Götzendiener ward seit Josephs Ankunft erleuchtet", so dass er vom Götzendienste liess; bei den Byzantinern ist $\phi \dot{\omega} \tau \iota \sigma \mu \alpha$ die "Erleuchtung", d. i. die Annahme der christlichen Religion, die Taufe; daher $\phi\omega\tau i\zeta \epsilon i\nu$, taufen. Siehe auch Reiske zu Const. Pphg. de caerem. I, 12. "Appellabant autem Graeci actum baptizandi φωτισμόν et φωτίζειν, illuminationem et illuminare, quia scilicet tunc lux in Domino fiunt, qui antea mersi tenebris erant; unde nova lux baptismatis in codice Theodosiano." Die Juden brauchten das Wort in der Bedeutg.: die jüdische Religion annehmen. So citirt Aruch s. v. שם II; Jelamdenu zu 4. B. M. ויאמר משה לחובב פומיאל : 10, 29 שהאיר במ"ם שאתה אומר ביונית פוטיא. In Mech. Jithro heisst es: שבעה שמות נקראו לו וכו' פוטיאל שנפטר מע"ז. "Den Namen Putiel erhielt Jithro, weil er sich vom Götzendienste losgesagt." Auch hier wird also gedeutet: "von Gott erleuchtet"; nicht wie Weiss in seiner Mechiltha-Ausgabe meint. dass der Erklärer sich eine Verwechselung von 5 in 7 erlaubt hatte, und daher נפטר mit נפטר erklärt habe.

פוטירין, ποτήριον, Trinkgefäss, Becher. Pes. bachod. haschl. f. 103°; Ber. r. § 51 f. 50°d: המרחץ, nach Jer. Pesach. X f. 37° zu berichtigen in בפיילי פוטירין, ebenso Ber. r. § 10 f. 11°a (Koh. r. s. v. βες. r. § 88 f. 85°c: ויתרון ארץ, בוב נמצא בתוך פיילי פוטירין שלו Siehe Buber zu Pesikta f. 103°a Note 62 und Levy s. v.

s. das Folgende.

פוליא, Pulia, Apulia, Apulien, der südöstliche Theil Italiens, zwischen dem Tyrrhenischen und Adriatischen Meere. Sch. t. Ps. 9 פילוס (צ"ל פולוס) בנה פוליא, "Pulus gründete Apulien (und gab ihm den Namen)." An eine Stadt Pholia, wie Neubauer (und nach ihm Levy) meint, ist hier nicht zu denken, sondern es soll der

Name Pulien oder Apulien (heute Puglia) von einem Gründer abgeleitet werden, (in der That hat das Land seinen Namen von eingewanderten Puliern oder Apuliern), wie die eingewanderten Sikuler der Insel Sicilien den Namen gaben: סקולום בנה

פולי, πολύ, viel, s. אברכסין.

פולי, $\pi \dot{\nu} \lambda \gamma$, Thor. Tanch. I Mikker. § 10: אל תכנסו בפולי אחר ;

פוליון, paenula, φαινόλης, φελόνη, ein Oberkleid, Mantel; bei Reisen oder Regenwetter getragen. Sifra mezora § 5, 7: עשרה פליונות.

ת בוליטומנון, πολιτευόμενος, (De Lara), ein städtischer Beamter, Decurio, Stadtrat. Bem. r. § 13 לבן פולוממנון שננב במרחץ f. 219a. Malal. l. XIII p. 336 ed. Dindf.: "πολιτευόμενος τῆς πόλεως, praefectus urbis." Reiske zu Cst. Pphg. de caerem. l. I, 30: "Valesius ad Amm. Marcell. p. 18^a in loco Libanii τους πολιτευομένους vertit ,decuriones', id est magistratus urbanos municipales, quatenus τοῖς ἄρχουσι, regiis officialibus opponuntur, cf. p. 346b, ubi $\delta \tilde{\eta} \mu o \varsigma$, populus, of $\pi o \lambda \iota$ τευταί, ordo, id est senatus aut decuriones, et οί ἀξιωματικοί, honorati, ab aula dependentes, contra distinguuntur. Ibid. p. 475^b in Chron. Alexandrini loco κόμης καὶ πολιτευόμενος τῆς πόλεως vertitur: comes et decurio urbis."

פולטא s. פולייטא.

קפלייםון, φουλίατον, foliatum (sc. unguentum), Salbe oder Öl aus den Blättern der laurus casia. Midr. Schir s. v. לריח f. 6°.

פולמום, πόλεμος, Krieg. Sifre

5. B. M. § 322.

החלימרכום, πολέμαρχος, Feldherr. Schm. r. § 15 f. 116°, § 18 f. 117°. Pesikta Schuba f. 160° (dort corrp. in החמלכום הוא האם, Sifre 4. B. M. § 131. Echa r. Einleitg s. v. לשום כרים ל 47°. ווכור את בוראך, wofür in Koh. r. s. v. לשום כרים כלירכין יושב העפר f. 97°, יושב העפר steht; der Sinn ist übrigens der gleiche.

Geschwür in der Nase. Sch. t.

Ps. 7.

פולירכוס פולירכוס, Mech. Amal. § 2: קלירכוס מבטל על ידו אידיקוס מבטל על ידו, wofür Jalkut hat קלידיכוס מבטל על ידו פולרביס, ist in פילרביס berichtigen; φύλαρχος, der Volkstribun, eine Beamtung nicht nur in Rom, sondern wie an dieser Stelle, eine Beamtung in den italischen Städten, allerdings nicht von der Wichtigkeit und Machtfülle der römischen Volkstribunen.

ROΛΙΣ, (auch im Syr.) φόλλις, Abkürzung von Obolos. Siehe Sachs I, 149. Waj. r. § 37 f. 181^b Von diesem Kupferfollis, dem 24ten Theil eines miliaresium, ist zu unterscheiden der φολλίς (Beutel), welcher 125 miliaresia galt. Marquardt II, 31 ff.

φόλερα, φολλάριον, Obolus. Ber. r. § 35 Ende; § 70 f. 70°; in Midr. Schir Auf. f. 3°:

בולרין או סלע.

תובים, πομπη, feierlicher Aufzug, Pomp; Öffentlichkeit. Pes. r. § 12 f. 17^d; das. § 5.

פומבין, πομπή, πομπεία, festlicher Aufzug, Gepränge. Bem. r. § 12 f. 215^b (f. 248^a): פומבין גרולה. Accusativendung mit Nominativbedeutung; anstatt פומבון

ist zu lesen פומבין.

פומיליום Sifre 5. B. M. § 355, das. in Menach. f. 84b lautet פולמיסטים; B. b. f. 144b גבאי או פולמיסטים. (Aruch: פולמיסטים), Tosefta b. b. X Anf. אפולמושום, von Zuckermann berichtigt in καιμελετής, Verwalter; έπιμεληταί τοῦ σίτου sind die curatores frumenti, (Dio Cass. 55, 31); und ausser für Getreideverteilung hatten diese curatores auch für Verteilung von Ol, Wein und Fleisch zu sorgen. Vgl. Hist. Aug. Alexander Sev. "oleum, quod Severus populo dederat, quodque Heliogabalus imminuerat, turpissimis hominibus praefecturam annonae tribuendo, integrum restituit."

פונדא, φοῦνδα, funda, Tasche, Geldtasche. Tanch. I Tasria § 5: הפונדיא שהיא מלאה. (Tanch. II Tasria § 3: האפונדיה שהיא מלאה. In Waj. r. Tasria steht dafür ארנקי של מעות (eine Glosse). Tanch. I Pekude (T. II Pekude § 5). Sifre 4. B. M. § 131.

פונדיון, dupondius, δ ונדיון, eine Münze = 2 As; Sifra behar

פנדק s. פונדק.

Land zwischen dem Halys und Phasis, westlich von Armenien, östlich von Bithynien. Sifra behar § 1, 1.

κυρίο, τὰ φοσσᾶτα, φωσᾶτα, fossatum, Graben, im späten Lateinisch: Graben, Wall, Lager; Excerpta de Odoacre. fixit fossatum in campo. Salmas. ad Gordian. tert. c. 28: "fossam in

castris recentioris latinitatis auctores vocaverunt fossatum; inde et fossatum pro castris sed et pro exercitu dixerunt. (Sehr häufig bei den Byzantinern auch für Kriegsheer, Kriegszug gebraucht). Tanch. I Tasria § 12, T. II das. § 9. אים להם פימסים בי פלו בחוך. Anstatt הפימסים בע schreiben: הפימסים עשה להם פימסים בע schreiben: "er machte gegen sie Gräben damit sie in die Gräben fallen." Siehe sub במאמה Buber erklärt es irrig für πίδος, Fass.

שוקרין, ποκάριν, geschorene Wolle, kleiner Pelz (De Lara). Ber. r. § 77 f. 76°. In der Parallelstelle Midr. Schir s. v. פרקדיי הי ל מי ואת עולה f. 18° in ייס פרקדיי הייתי של הייתי של פוקרין הייתי של פוקרין הייתי כורך על y wäre ich dort gewesen, ich hätte ihn (den K. Salomo) mit einem Wollentuch erwürgt.

קורבי, φορβεία, Halfter. Ber. r. § 45 f. 45°a (f. 50°d) עתור לך (צ"ל פורבי) פרוכי (א"ל פורבי), mache dir eine Halfter"; s. Aruch.

פוריא, δπώρα, Baumfrüchte, Obst. Ruth r. Anf. f. 35^b (f. 40°), der Preis der Obstfrüchte ist gesunken." Ber. r. § 71 f. 71^a (f. 80^d) יינוהי רפוריא, in der Parallelst. Midr. Sam. § 28 Anf. verdorben in ייניהון קפיריהי

פוריה, פוריא, Sänfte, Tragsessel. Mechiltha Nesik. § 1 f. 82^a ולא ישלגו לא בפוריון וכו' $f. 19^{a.b}$ (Bem. r. § 12 f. 215^a); Midr. Schir s. v. אולר (Bem. r. § 12 f. 215^a); Midr. Schir s. v. מה כלה זו יושבת בפוריה . Pes. r. § 44 f. 69^d : אושיבה עמרם בפוריא . הושיבה עמרם בפוריא .

שורנא, πορνεῖον, Ort der Un-

zucht. Ber. r. § 41 f. 40° (f. 45°) כאינש רבחר פורגא.

פורנום s. פורנום.

פורני, πόρνη, Buhlerin, Buhldirne; Waj. r. § 33 f. 177^h לבלה ניאופים . . . תרגם עקילם (f. 203^d) פילי פורני דהוא מכליא ניארא Aquila übersetzt לבלה ניאופים mit παλαιά πόρνη, welches bedeutet: "die durch Buhlerei zerriebene." Diese Erklärung von παλαιά πόρνη ist unrichtig; der Midrasch vermischt hier die Übersetzung des Symmachus mit der des Aquila. Symmachus übersetzt die Stelle mit מבליא ניארא oder vielm. mit dem griech. τοῦ κατατρίψαι μοιχείας, wie aus Hieronym. Ubersetzung zu ersehen: "quae attrita est in adulteriis." Siehe auch Geiger, Nachgel. Wke. IV S. 85. In Midr. Schir s. v. byo f. 17° (f. 20°a) ist anstatt פני פילאי חach Aruch zu, חקים באמי מחי lesen פורני פליאיי קטיס כאמי מחי πόρνη παλαιά κάθιζε χαμαί, μοιχή, "alte Buhlerin, setze dich nieder auf den Boden, Buhlerin." Siehe auch Brüll, fremdsprachl. Redensarten S. 18. (S. Const. Pphg. pag. 464).

פורניתא, לפורניתא, לפורניתא, לפורניתא, לפור. r. § 67 f. 66° (f. 75°): der Ofen (die Hölle) ist für dich geheizt." S. auch Levy.

תוקלא s. תוקלא. פרפירא s. פורפורא.

gebraucht auch für feierliche Anrede, schwungvolle dichterische Rede; und im Sinn für: Liebe. S. Perles, Beitr. S. 68, wo P. den Regensb. Aruch citirt, welcher ein Targ. zu Exod. 15, 21 bringt; יחלצני כי חפץ בי פומא דידיה

לי במיתן לי חביבות שלו סלקת במיתן לי היא פי' חביבות Pes. bach. haschl. f. 101^b.

פטריקון .s. פומריקון ,פומיקון

קחרן, $\pi \acute{\alpha}$ עטעסק, grob, plump. Koh. r. s. v. וסבותי f. $76^{\rm d}$ (f. $89^{\rm c}$) נסבותי g. das. s. v. שמח f. $97^{\rm c}$ ($114^{\rm b}$): חד בר פחין Midr. Schir s. v. חד בר פחין ($13^{\rm d}$ ($14^{\rm c}$) חד בר פחין. (Kohut).

σισίος, πτωχός, arm. Midr. Koh. s. v. יש רעה חולה ראיתי f. $84^{\rm b}$ איזו רעה חולה כגון דגלום (98b) פטרגום מסכין תשיש ערטל וכפן. Hier sind die 4 letzten Worte zwei Glossen, welche in verschiedener Weise die zwei vorhergehenden Textworte erklären wollen: statt ist nach Gebhardts richtiger Annahme Γιάκισ $= \delta i\alpha \lambda \gamma \dot{\eta} \varsigma =$ krank, krankhaft (s. s. v.) zu lesen; und statt פטרגום ist mit Kohut פטוכום = πτωχὸς, "arm" zu lesen: "ein grosses Übel ist arm und krank zugleich zu sein".

עמרכא und פטרכא, mit Lautversetzung für פרוכטא, $\pi \rho \omega \kappa \tau \delta \varsigma$, Steiss. Waj. r. \S 3 f. 147° (f. 168°) מסניא דיבי לפטטרכא; Koh. r. s. v. חרכמה תעוו f. 88° (f. 103°):

מסגי דיבא לפטרוכא. מסגי דיבא לפטרוכא פטיליקון, אמזלאגוסי, פטיליקון, πατέλλιον, Schale, Schüssel. Ber. r. § 74 f. 73° (f. 83°) וויגרס Echa r. s. v. וויגרס f. 65° (f. 75°) אויגרס דאת מייתי לן חד זמן (קדמוי) לא תיתי מן חד זמן (קדמוי) לא תיתי מן דמר אפסילית ופסקית אייתין קדמך תמגין בטילקין מחדא פטיליק אכל רבי חדא פטיליק אכל רבי חדא פתית.

פימוס s, פימוס. קפימוליום s. פמליילוס.

Υρυδ, κρπό, πιττάκιον, Zettel, Verzeichniss, Liste. Bem. r. § 4 f. 189^a; § 15 f. 230^b. Midr. Sam. § 30. Pes. Para f. 34^b (Pes. r. Para); 2. Loos, Geschick; Midr. Schir s. v. סרם ל. 33^d (f. 39^a) כמדין פיטקין (בהם ממדרין פיטקין (zur Erklärung v. ידון); Koh. r. s. v. אורל להרת יהא רעוא (ידון); אורל ללהת ללהת ללהת מקמיה קוב"ה היך מה דלית את שלים מקמיה קוב"ה היך מה דלית את שלים "möge es Gottes Wille sein, dass, wie du nicht Herr bistüber unsre Geschicke...."
S. darüber Sachs I S. 94.

פטוכום s. פטרגום.

σατρόβουλος, Oberhaupt des Senats. Pesikta r. § 24 f. 44°: ראש פטרובולי היה "Est enim ό πατρόβουλος vel ό πατήρ τῆς βουλης, pater senatus, princeps, caput, defensor atque curator ejus". Reiske ad Cst. Pphg. de caerem II, 3 Ende. Pes. Sukka f. 182a (צ"ל פטרובולי) יצאו פטרופולי nach Schibbole leket Rosch hasch. § 182. In Waj. r. \$ 30 steht פמרובולי für פמרובולי, der Sinn ist der gleiche: πρώτατοι, wie die obersten Senatsglieder in den röm. Provinzialstädten hiessen: πρώτατοι, Principales. Madwig II, 144. In Tanch. I u. II Emor in בריוני corrumpirt.

קמרון, πάτρων, patronus, Beschützer, Annehmer, Patron. Ber. r. § 46 f. 45° ; § 93 g. E.; Schm. r. § 11 Anf.; § 14 Anf. Tanch. I Tasria § 1 ייי פטרונו ב"י ועל העושה פטרונו ב"ו (in Tanch. II das. § 9 ייי עושר ב"י עושר ; Deb. r. § 2 בטחונו ב"י לו פטרונו ב"י . . . היכן הוא והיכן פטרונו לייי וויי שורונו ב"י

Vater des Königs. Ber. r. § 93 rach i nach Reiske zu Cst. Pphg. de caerem. II, 52 p. 711. 712. hatten sämmtliche "Patricier" den Titel "Väter des Kaisers". Aber Basileopator gab es immer nur Einen, und diesen Titel behielt seit Leo der

Schwiegervater des Kaisers". An unsrer Stelle ist die erste Bedeutung die passende. Hierüber Reiske l. l. I, 89 p. 405: "Patricius tunc temporis (sc. Justiniani) idem erat atque pater principis, et erat consiliorum ejus conscius et familiaris intimae admissionis." Ducange: βασιλεοπάτωρ, patricius, οἱ τῶν ἐν τέλει τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ ἐις πατέρας βασιλέων ἀναγεγράμμενοι.

מטרונה, πατρώνα, patrona, Beschützerin, Annehmerin. Est. r. f. 99^h.

פטריקון, πατρικόν, das von den Vätern Ererbte. Ber. r. § 48 f. 49b; § 98 f. 95° zu ידך בעורף אויביך, Wie sehr hat sich Josua bemüht, dass ihm die Feinde den Rücken zeigen, und es ward ihm nicht gewährt? und wem ward es gewährt? dem David: "meiner Feinde Rücken giebst du mir Preis". למה שהיו פטריקין שלו שכתוב בו ידך בעורף אויביך: denn es war sein vom Urvater Ererbtes " Nach dieser Stelle ist in Sch. t. Ps. 18 das verdorbene פומיקון und Jalkut פומיקון zu berichtigen.

פיני שהיא בנינה πήγη, Quelle. Ber. r. § 15 f. 15^d, f. 18^a בנינה.

פינם, πήγανον, Raute. Ber. r. § 20 f. 21^b: בתורתו של ר"מ מצאו ר"ב בתורתו של ר"מ מצאו בגדים של אדה"ר כתוב כתנות אור אלו בגדים של אדה"ר שרומין לפינם רחבים מלמטה וצרין לפינם ווא ein Wortspiel gemacht wird: leuchtende u. rautenförmige Kleider, da es auch Raute bedeutet; s. Levy I, 45^b. Der Pariser Codex hat nach Grünwald in Hammechakker I, 95 anstatt כפנס anstatt כפנס liest Raschi.

פיום, הסוקדסי, Gedicht. Ber. r. § 85 f. 83^h, f. 94^c קברי פיוםין הם "damit man nicht sage, das seien dichterische Erzählungen", erdichtete Erzählungen.

פרמכום s. פיטומין.

פימוס שולס, $\pi \ell \Im o \varsigma$, Fass. Echa r. s. v. יוגרס f. $65^{\rm h}$, f. $75^{\rm h}$ נמחרא פטיס (צ"ל פיטוס) שתא רבי חרא כסא ${\rm Sifre}~5.~{\rm B.}~{\rm M.}~\S~317:$ כשותה מן הפיטוס.

פוסאטא s. פיטסא.

פיטרון Sehm. r. \S 15 f. 115 ist anstatt בער פיטרון zu lesen בער S. M. K. z. St.

שטו, הטימן, חפיים, הואליק, Dichter. Waj. r. § 30 f. 179^d. Midr. Schir s. v. מי זאר f. 15°. Koh. r. s. v. פיאימא. f. 74° ; im Syr. פיאימא.

פינולא s. פיוולא.

פֿיילי, ϕ יולא, ϕ יולא, syr. Hexapl. Cant. V, 13 für בערונת בערונת, $\dot{\omega}_{S}$ $\dot{\phi}$ יולא (איך פֿיליא דהרומא); Sifra Mezora § 1, 1. Bem. r. § 9 f. 203^a s. auch מוטרון.

פילאי, παλαιά, alt. Waj. r. § 33 f. 117^b. Midr. Schir f. 17^c.

פיילרן, φιαλάριος, ein Verfertiger von Trinkschalen. Koh. r. s. v. מה יתרון לעושה ה f. 78%, f. 91% והוי פילרן נהיג מעתיר ליה חד משקויי ,ein Verfertiger von Trinkschalen pflegte ihm jeden Tag einen Trank heissen Wassers zu reichen".

פלטין s. פילוט.

geschenk, Geschenk. S. Sachs I, 121 u. Reiske zu Cst. Pphg. de caerem. appendix ad libr. I p. 451. Anna Komnena, Alexias XI, 10 Ende: φιλοτιμημα, Geschenk.

פילון, πυλών, Thorweg, Thor,

Vorsaal. Pesikta Sukka f. 179b (Waj. r. § 30 f. 173^d). Ber. r. § 48 in אהל פלן של א"א מפולש היה ist nach Aruch אהל nicht zu lesen; dasselbe ist, wie Buber bemerkt, eine Glosse zu פילון; פוליונו של אבינו יצחק :Ber. r. § 66 מפולש היה (nach Aruch מפולש היה); יון ist $\pi \upsilon \lambda \varepsilon \dot{\omega} \nu = \pi \upsilon \lambda \dot{\omega} \nu$. Waj. r. § 18 f. 161°, f. 114^d אעפ"י שכולן נכנסין בפילין (צ"ל בפילון) אחר; Koh. r. s. v. עת ללדת f. 77^b (f. 90^b) כד אתון לפילין, "als sie an den Thorweg gekommen"; פילין könnte, wenn nicht Aruch die Lesung bezeugte, auch Accusativendung πυλήν sein mit Nominativbedtg.

פילום s. פילום und פילום (Pulus, ein fingirter Name als Urheber des Apuliervolkes). Sch. t. Ps. 9 פילום geschrieben statt פילום.

soph, Gelehrter. Ber. r. § 1 f. 3^d; § 11 f. 12^a; § 20 f. 20^b; Pes. r. § 24 f. 42^a. Mechiltha bachod. § 6 f. 75^b. Sifre 5. B. M. § 307. S. Sachs I, 168.

תילץ, πύλη, Thor, Pforte. Ber. r. § 63 f. 61^d ist das Wort dreimal in פיילי corrumpirt; das. § 96 f. 93^d. Midr. Schir s. v. מי ואת f. 18^a.

פילי פּ, παλαιά, Alte. Waj. r. § 33 f. 177^b. Midr. Schir s. v. פילא: f. 17° steht dafür פילאי.

פילון s. פיליון.

בּילון, פּילון, פֿילון, פֿילון, פֿילון, פֿילון, פֿילון, פֿילון, פֿילון, אַסּסי, das Blatt der laurus casia, des Lorbeerbaumes; aus der frischen Frucht presst man ein grünes butterartiges Öl, woraus man die Malabthrumsalbe bereitete; auch kurzweg φύλλον genannt. Die Blätter wurden in Rom mit 60 Denaren, das Öl

mit 400 Denaren das Pfund bezahlt (Marquardt, Privatl, der Römer S. 760). Dieser hohe Preis erregte die Versuchung, die Blätter mit Rebenblättern zu vermischen. Midr. Koh. s. v. vermischen. Midr. Koh. s. v. יש רעה ראיתי f. 84° (f. 98°d) (Sifra Wajikra § 12, 22) יש רעה ראיתי המערב) עלי נפנים f. 84°c (f. 98°d). In der Parallelst. Koh. r. s. v. בפליון f. 92°d (f. 109°d) ist בפליון corrumpirt in בפלילין.

א הפילמא, foliatum, φουλίατον, Malabathrumsalbe. Midr. Schir s. v. נרד וכרכום f. 34° (f. 28°) erklärt R. Jose אהלות mit foliatum פילמא (soll heissen פילמא).

פילניקיא, φιλονεικία, Streitsucht, Eifersucht, Ungerechtigkeit, Parteilichkeit. Tanch. I Waëra § 11 (T. II das. § 11; Schm. r. § 9) שמא פילוניקיא יש "ist etwa Parteilichkeit oben (im Himmel)?" In Tanch. I tasria § 9 und Parallelst. ist das Wort durch die Glosse עיות דין oder עיבור verdrängt worden; s. das. Buber Note 53.

פילסון, φυλάσσων, Wächter, Beschützer, Schutzengel. Ber. r.

§ 60 f. 59h. (Levy.)

פילקמיר, φυλακτήρ, Wächter. Pes. hachod. f. 56°: דלקמירן; Est. r. s. v. קלסריקין ist pach Pes. r. hachod. קלסריקין in ch Pes. r. hachod. יו בלקמירין in ch Pes. r. hachod. אינ פילקמירין in ch Pes. r. hachod. Sachs I, 162; Buber Pesikta hachod. f. 56° Note 240. Kohut nimmt das Wort gar für dilecti "Geliebte (!)". Wie könnte aus dilectus im Griechischen διλέκτωρ werden?

פילקי, φυλακή, Gefängniss. Schm. r. § 15 f. 114^b; § 30 f. 127^d; Pesikta Sukka f. 182^a (Waj. r. § 30 f. 174^b); Pesikta

פלגא

bachazi f. 67a. Pes. r. § 43

פילקים, פילקין, פילקא, πέλεκυς, Beil; Schm. r. § 12 f. 111d: יורד (in Sch. t. Ps. 105 יורד הברד in הוה היה יורד הברד in Tanch. II Waëra § 14 in כפילכין corrprt. (syr. פילקא). Tanch. I das. § 19 hat הוח כחלוון הוח. Auch bei Ephräm kommt פילקא für: Beil vor. S. auch Sachs I, 9. Das Wort פלקין in Sch. t. Ps. 105 könnte auch Einzahl sein, nemlich die Accusativform mit Nominativbedeutung.

ρaenula, φαινόλης, Obergewand. Tanch. I Noach § 21 (Ber. r. § 36) in פיוולא corrumpirt.

פסטים s. פינוס.

פינך, πίναξ, Schüssel (syr. פינד (פינכא). Ber. r. § 38 f. 37

פינס, πηνος, paenula, der Obermantel, den die Römer beim Regenwetter und auf Reisen trugen. Ber. r. § 84 f. 82°.

פנסר s. פינסר.

לבס, פיים (syr. אפים im Aphel) denomin. v. $\pi \varepsilon i \sigma \iota \varsigma$, bereden, begütigen. S. Sachs I, 6. Ber. r. § 74; § 93 f. 90°. — Schm. r. § 51 f. 143a.

פיום, πείσις, Besänftigung (syr.

פיסא); Ber. r. § 74 f. 73^b u. ö. συδ, πεσσός, Bretstein, Stein im Bretspiel, daher: Loos, daher Denom. πεσσεύω). Ber. r. § 84 f. 81^d (f. 93^d). De Lara. Syr. DDD. In der syr. Bibelübs. Act. I, 17 u. 25 ist $\kappa\lambda\tilde{\eta}\rho o\varsigma$ mit פיסא übers.

פילאי Waj. r. § 33 f. 167b (Midr. Sch. s. v. מעט f. 17°), $\pi \alpha \lambda \alpha i \dot{\alpha}$, alt; פילאי פורני, alte Buhlerin.

ליפס s. פים.

פיפני, Ἐπιφάνεια, Epiphania, das biblische Chamath am Orontes, südlich v. Apamea. Ber. r. § 37 f. $36^{\rm a}$ (f. $40^{\rm d}$) את החמתי פיפני. Jer. I u. II geben החמתי durch wieder.

פפיליון s. פיפקין. פיפורין s. פיפורין.

פיקס, φῦκος, Meertang, zur Schminke gebraucht und zum Purpurfärben. Sifra mezora § 1, 1. (De Lara). ושני יכול פיקס ת"ל תולעת; 2. Schminke.

פירם, πειράτης, Seeräuber. וספינות של Schm. r. § 17 g. E. וספינות פירטין Ag. Ber. § 34. (Aruch, De Lara).

פלומא s. פירנום.

פיתום, πύθων, Bauchredner, Orakel; "urspr. hiess der von Apollo getödtete Drache πύθων; die Identification der Priesterin des Apollo Pythios mit der jüdischen Nekromantie kommt daher, dass bei den Juden die heidnischen Gottheiten als infernale Wesen galten". Halévy, Notes d'archéologie talmudique in Revue des études juives XI S. 201. אוב זה הפיתום המדבר Sifra Kedosch. אוב משחיו, ebenso: Sifre 5. B. M. מאי אוב זה פיתום המדבר משחיו : \$112. פימקא s. פיתקא.

σοσο, παξαμᾶς, Zwieback. Bem. r. § 7 f. 195^a (De Lara). ούδο, πύξις, Pyxis, n. pr.

Sifra Em. § 1 (Zunz).

θέλαγος, Meer. In נטל הב"ה (f. 6°) פטל הב"ה Ber. r. § 4 f. 6° כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים באוקיינוס הה"ד פלג אלהים מלא מים: פלגא (ein Wortspiel zwischen ת Theilung und πέλαγος, Meer); Waj. r. § 12 f. 155d (f. 178a) אילפא דמיטרפא בפלגום דימא Est. r. § 5: אילפא דרמכא בפילגוס (wie jenes) Schiff, das auf der Meeresfluth hintreibt: $\pi \varepsilon \lambda \alpha \gamma \circ \varepsilon \gg \alpha \lambda \dot{\alpha} \sigma \sigma \gamma \varepsilon$. Koh. r. s. v. ע. ע. לבקש f. $77^{\rm d}$ (f. $90^{\rm d}$) לפילגוס כר עללין (אייל אגן) לפילגוס "wenn wir auf die hohe See kommen."

בלגנון, Jelamd. Ekeb. ἐπίλογος. Unterredung, Betrachtung.

(von Menschen und Thieren). Sifra Wajika § 10: הפלגם הפלגם (Raschi zu Chull. erklärt הפלגם für ein Lamm bis zum 13. Monat; nach Para I, 3: בני שנה ואילים בני שתים וכולם מיום ליום: בני "ינ חדש אינו כשר לא לאיל ולא לכבש ר' מרפון קורהו פלגם:

פלומא, πλοῦμος, Flaum. Midr. Schir s. v. כמטה f. קורות בתינו; in der Parallelst. Ber. r. § 68 f. 68 steht dafür כמטה וכפירנוס.

פלומטירין, διπλωμάταριον, Schmuckkästchen. Pes. r. § 10 f. 13^d.

תפלומפילון, πριμίπιλος, primipilus, erster Hauptmann jeder Legion. Sifre 4. B. M. § 131 לקיטרון (צ"ל לקנטורין) שהשלים שניו ולא שימש (צ"ל לקנטורין) שהשלים שניו ולא שימש "gleich einem Centurio, der ausgedient hat, aber seinem Primipilus nicht aufgewartet".

ניפולין s. פלטאנוס.

למיא, $\pi \lambda \alpha \tau \epsilon i \alpha$, freier Platz, Strasse. Ber. r. § 22 f. 22^d. Mehrz. פלטריות ; Ber. r. § 41 g. E.; Echa r. s. v. העיר f. 51^b . Die syr. Hexapla hat für ברחובות עיר (Echa 2, 11. 12) בפלטוותא רסרינתא, $\epsilon \nu$ $\pi \lambda \alpha \tau \epsilon i \alpha \iota \varsigma$ $\pi \delta \lambda \epsilon \omega \varsigma$ (LXK).

ת פלטיאני , παλατῖνος, palatinus, Palastbeamter. Midr. Ruth s. v. f. 37^b; Bem. r. § 1 f. 183^b. Midr. Sam. § 1. P. R.

Elies. § 45: בן פלטיני בן מלכים מגדולי הדור.

מלמין, παλάτιν, παλάτιν, pallatium, urspr. das Haus des Kaisers Augustus auf dem Palatinischen Berge; daher: Pallast. Ber. r. § 1 f. 4° u. ö. In Tanch. I lechlecha § 10 ist מנסן in midr. Est. s. v. מניסטר פלטין aus מניסטר פלטין. מניסטר פלטין. s. v. מניסטר.

פלטורה, פלטורין, פלטרין, πραιτώριον, praetorium (syr. פרטורין, syr. Bibelübs. Matth. 27, 27); Feldherrnzelt; dann, weil der Kaiser als Proconsul in allen Provinzen des römischen Reiches oberster Kriegsherr ist, heisst praetorium das Feldherrnzelt, das Hauptquartier des Kaisers, der Kaiserpalast in jedem Orte, wo der Kaiser sich aufhält. Mommsen, Römisches Staatsrecht II, 762. Ebenso heisst der Regierungspalast der Statthalter der Provinzen praetorium. S. auch Fleischer zu Levy. Malal. XVI: τὸ πραιτώριον τοῦ κόμητος τῆς άνατολης. Mechilta Schira § 10 f. 51^b. Pesikta r. § 3; abwechselnd mit פלטין und פלטין gebraucht; vgl. Bem. r. § 13 f. 218^a (f. 251a) mit Pes. r. § 3. Sifre 5. B. M. § 29: נכנס לפתח פלטורין שלו; das. § 309.

פלטירא, πωλητήριον, Verkaufsladen, Bäckerladen. Ber. r. § 22 f. 22^d (f. 25^d) אויל ויתיב קמי פלטירא ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פלטירא מתנמנם.

פלמר, πωλητήρ, Verkäufer, Verkäufer von Backwaren. Midr. Est. Anfang: ולא תאמין בחייך זה ולא תאמין בחייך זה. שרוא לוקח לו מן הפלטר.

פיליון s. פליון.

פלנין, פלנין, פלניא, фמואסייקה, фמואסי

אקק, paenula, Oberkleid beim Reisen; Echa r. s. v. בלע nach Aruch ג' מאות חנויות של פלינון (in unsren Ausgg. nicht).

פרוטונוטרי s. פרוטונוטרי. פקילטא s. פקילטא.

פלנים, $\pi\lambda\acute{\alpha}\nu\eta\varsigma$, Planet. Midr. Schir s. v. זאח קומתר f. $31^{\rm b}$ (f. $36^{\rm b}$), in unseren Ausgg. in סלנס corrprt. In d. Parallelst. Tanch. I Zaw § 3 in פלניםים T. II Zaw § 4 in פלניםים corrprt. von Buber in פלניםים berichtigt = $\pi\lambda\alpha\nu\acute{\eta}$ - $\tau\eta\varsigma$, Wandelstern.

פלסטיני, Παλαιστίνη, Philistäa, das Philisterland. Ber. r. § 90 f. 87^b, Waj. r. § 5 f. 149^b. Echa r. s. v. היו צריה f. 155^c. Vgl. Neubauer, Geogr. du Tal-

mud. S. 2.

קלסטרון, פלסטרון, $\pi\lambda\alpha\sigma\tau\delta\nu$, erdichtet, gefälscht. Bem. r. § 8 f. 197°. Tanch. I l. l. § 10.

ללטטר, πλαστήρ, Betrüger, Lügner, Fälscher. Waj. r. § 19 f. 162°_{\circ} (f. 185°_{\circ}) ועשני פלסטר.

αμον, βάλσαμον, Balsam, das wolriechende Harz der Balsamstaude. Ber. r. § 32 f. 32^d. Bem. r. § 13 f. 217^d.

(Cst. Pphg.) falco, Falke. Koh. r. s. v. בי יש f. 85^b, s. Sachs I, 172.

פלתא, φολίς, Schuppe, (Mussafia). Pes. Para f. 35a (Bem. r. § 19 f. 237°) nach Aruch u. De Lara. רגלי דתרנגולתא דומין לפולתא, wo unsre Ausgg. דרמופניתא haben für שומתא.

פניאם s. פניאם.

Bediner zur Garde des Kaisers gehörend, wie die Germani, galten nicht als Bestandtheile

des römisch. Heeres, sondern bildeten das collegium Germanorum, und theilte sich, wie die familiae servorum in Decurien. Marquardt, Röm. Staatsverw. II, 488. Mechiltha Schira § 10; Waj. r. § 31 f. 175°. Bem. r. § 4 Anf.; § 11 f. 213°.

פניא

פמלניא, feminalia, φεμινάλια, Binden um die Oberschenkel. Ber. r. § 84 f. 82°; in Ber. r. § 99 f. 97° steht dafür במלליא = femoralia, s. v. a. feminalia; die Stelle lautet: אלו לובשים מכנסים

פנארין, פנארין, מנארין, Brodkorb. Tanch. II Wajeze § 6: אני פוסקת אני פוסקת. בלאדין (צ"ל פנארין) שלך.

φενακία, Täuschung.

P. R. El. 35: דברי פנגיות. פגרים, ϕ בּימע, ϕ בּימע, ϕ בּימעוג δ , syr. ϕ בימע trügerisch; (eig., wie Sachs bemerkt: phönicisch, vgl. punica fides; perfidia plus quam punica); Mechiltha zu bachodesch f. 70^a und f. 74^b . Die Ableitung von $\pi \alpha \gamma \gamma \epsilon i \delta \varsigma = \text{auf der ganzen Erde,}$ (allgemein), welche Weiss annimmt, passt nicht in den Zusammenhang: לא נתתיה פנגוס וכן בר ער שלא נתתי לכם המצות הקרמתי מתן שברן כבר ער שלא נתתי לכם המצות הקרמתי שכרן שכרן שלא נתתי לכם מתן שכרן שלא נתתי לכם מתן שכרן

פונדק, פנדק, πανδοκεῖον, Herberge, Gastwirthschaft. Ber. r. § 55 f. 54°. Bem. r. § 2 f. 184°. Tanch. I Noach § 20 (Tanch. II Noach § 14).

פונדקי, πανδόκος, Gastwirth. Ber. r. § 92 f. 89^d; Waj. r. § 1

f. 145°.

תנדקית, $\pi \alpha \nu \delta o \chi l \varsigma$, Gastwirthin. Est. r. f. $101^{\rm b}$ s. v. גם ושתי.

פלמין s. פנמון. אפנמי s. פנמי

שניא, πονέω, ich leide. Sch.

t. Ps. 18, 5 zu Erklärung von אפפוני heisst es dort: ד"א פניא אני מן עקיא, ich leide, fühle Schmerz von der Bedrängniss. Siehe Kohut, s. v. אפיפון.

פניאם, ἄφενος, der jährliche Ertrag des Feldes, annona; dann wie annona, die den römischen Provinzen auferlegten Naturallieferungen für die Armee und den Hof des Statthalters. Bem. r. § 11 f. 212d (Tanch. II Naso ן שמרך שלא תהא עשוי במדינה : (10 פניאס. Das Wort kann nicht = poena sein, wie Levy meint, weil darauf folgt: ושלא תבא זימיא und dass der Stadt kein, למדינה Strafgeld auferlegt werden." Es - ist daher mit De Lara durch ἄφενος zu erklären.

פניאס, פניאס, Paneas, Pameas, griech. Stadt an der gleichnamigen Höhle, aus welcher der Jordan entspringt. Ber. r. § 33

f. 32°; § 63 f. 61d.

פנקם = פניקטא, πίναξ, πινακίδιν, Tafel, Gemälde; Prachtsaal. Waj. r. § 1 f. 145° (Midr. Schir s. v. היו או"ה שומעים קול : f. 13a) כתפוח הדיבור ונתרזין מתוך פניקטיהון. In der entspr. Stelle Tanch. I Teruma § 8 und T. II das. § 9 fehlt מתוך פניקטהון): "die Völker der Erde (vor Errichtung des Stiftszelts) hörten die Stimme Gottes und fuhren erschreckt auf aus ihren Prachtsälen." Das Tharg. מהיכליך על ירושלים לך יובילו von מן פנקמיהון לך ייתון :lautet מלכים שי מלכייא קרבנא; siehe Aruch: "aus ihren Palästen bringen dir die Könige Geschenke."

DID, φανός, syr. κοιδ, Leuchte, Fackel. Ber. r. § 3: הרליק נרות ופנסין; (Sehm. r. § 25 f. 123d [142a]) Ber. r. § 68 f. 67d (f. 76d):

כבו את הנרות כבו הפנסין; Pesikta $beschall. f. 84^b$: דרך הארץ תלמיד טוען פנס ומהלך לפני הרב והרב מהלך מאחוריו ברם הכא וה' הולך לפניהם יומם וכו' Mechiltha beschallach § 1 f. 30a; Schm. r. § 15 f. 114° (f. 131°) וכשהוציא הב"ה את ישראל ממצרים היה ומל הפנס ומהלך לפניהם. "Sich die Fackel vorauftragen zu lassen, erscheint als Vorrecht des Kaisers u. der Kaiserin." S. auch Herodian, I 8 u. 16. So berichtet auch Xiphilin nach Dio 71, 35, dass Marcus Antoninus sich niemals die Fackel habe vortragen lassen. Es muss also, da dies als ausserordentlich berichtet wird, schon lange das Vorrecht des Kaisers gewesen sein, sich die Fackel vortragen zu lassen. Ebenso berichtet Xiphilin 71, 6, dass dieser Kaiser oft bis in die Nacht zu Gericht gesessen: ebenso Capitolinus im Leben des M. Antoninus c. 10. Hierzu stimmt die Fassung der Stelle Mechiltha besch. I f. 30° in Jalkut besch. und Jalkut Joël 4: ר' אומר אנמונינוס פעמים שהיה דן על הבימה ומחשיך ובניו היו מחשיכין אצלו מאחר שנפטר מן הבימה היה נוטל את הפנם ומאיר לפני בניו והיו גדולי מלכותו קריבין אצלו ואומרין לו אנו נוטלין את הפנם ונאיר לפני בניך והוא אומר להם לאו אלא אני אטול את הפנס ומאיר לפני בני כדי להודיע לכם חבתם של בני Rabbi sagte: "Manchmal, wenn Antoninus Recht sprach und bis in die Nacht auf dem Richterstuhl sass, und seine Söhne bei ihm aushielten, nahm er, wenn er den Richterstuhl verliess die Fackel und leuchtete seinen Söhnen vor, wenn dann die Grossen des Reiches sagten: wir wollen deinen Söhnen die Fackel vortragen und ihnen leuchten, sprach er: nein, ich will die Fackel nehmen und meinen Söhnen vorleuchten, um euch zu zeigen, wie sehr ich sie liebe." Diese Fassung ist offenbar die ursprüngliche und richtiger, als die im Mechiltatext. — Ferner Pes. Echa f. 120°. Echa r. s. v. Pes. Echa f. 65°d. Koh. r. s. v. 16°6 g. E. 18°d. Bem. r. § 16°g. E.

οιος, φανηφόρος, der Priester, welcher den Dienst u. die Weihe des Phanes (eines orphischen Gottes) besorgt, s. Suid. s. v. φάνης. Tanch. II Schoftim § 10: והיה הפינסר שלה עומר על פתח המדינה. Vielleicht wäre zu lesen: הפניפור $=\phi$ מניפור scheint פניפור scheint auch in Ab. sara f. 11a vorzukommen: בעלמא ניפיורא נקט גורא קמיה פיפיורא פיפיורא לדוכסא דוכסא להגמונא הגמונא לקומא קומא מי נקים מקמי אינשי אמרו ליה לא אמר להו הב"ה נקט נורא קמי ישראל. Zunächst fällt hier die Frage auf, "trägt der Comes die Fackel irgend Jemandem vor?" Man erwartet: "der Comes trägt die Fackel dem Kaiser vor; trägt aber der Kaiser einem Menschen die Fackel vor?" Und so heisst es auch wirklich, wenn man nur die Versetzung vornimmt: "der Dux trägt dem Comes sie vor. לקומא, der Provinzstatthalter und Provinzkommandant. dem comes od. magister militum einer Praefectura, קומא להנמונא. der Comes (Oberbefehlshaber einer der 4 Praefecturae) dem ήγεμών, dem Herrscher, dem Kaiser, (s. הגמון): trägt aber der Herrscher irgend einem die Fackel vor?" Ausserdem scheint פיפיורא ein späterer Zusatz zu

sein, und statt נפיורא hätten wir בניפיורא zu lesen. "In der Regel trägt der Phanepharos dem Dux, der Dux dem Comes, der Comes dem Herrscher die Fackel vor. Trägt aber der Herrscher irgend Einem die Fackel vor?" Und hier hätten wir auch unser פינסר oder vielmehr מניפיורא.

פנקיא, Φοινίκη, Phönicien. Ber. r. § 90 f. 87^d.

לנקם, π וֹעמל, (syr. פנקסא), Bret, Tafel, Schreibtafel, Buch, Handelsbuch, Schuldbuch; Ber. r. § 1 Anf.: רפשראות ופנקסאות ,Risse und Zeichnungen"; § 69 f. 68d (f. 78a) קפלה כפנקס ,Gott hat (das Stück Land) zusammengefaltet, wie (man) eine Schreibtafel zusammenfaltet." Ber. r. § 81 f. 79° (f. 90°): איתר אדם את נדרו נתבקרה פנקסו. "Wenn Einer in Erfüllung seines Gelübdes säumig ist, wird sein Schuldbuch untersucht, wird (von Oben) nach seinen Sünden geforscht, (und er wird dafür bestraft"). Schm. r. זהב שחום שהיה נמשך כחום :35 והיו סכין בו כשעוה הנתונה ע"ג פנקס. מי את כל מעשה . Midr. Koh. s. v. f. 98d (f. 116a-b) ואפילו דברים שאין בם ממש ולא חמא נכתבין לו על פנקסו: Echa r. Einltg. s. v. חד כותאי $f. 55^{b} \; (f. \; 61^{c})$ דהוינא טעין חד פנקס ובה עשרים וארבע' לוחין, "(ich sah im Traume), dass ich ein Schreibbuch trug, in welchem vierundzwanzig Blätter waren."

פנתרין, πάνθηρ, πανθήρα, Panther, Pardel. Sch. t. Ps. 78, 45: מין חיה הוא ושמו פנתרין.

DDD, φωσσεύω, graben. Ber. r. § 31 f. 30° (f. 34°).

קטטין, πέζοι, Fussvolk. Ber. r. § 46 f. 46° (f. 51°). (De Lara, Mussafia).

ם בסמילום, παστίλος, pastillus, Kügelchen von Brod, Mehl und anderen Substanzen. Midr. Sam. § 11 Ende, (das. § 21). "Und der Stein versank in seine Stirne" (1. Sam. 17, 49) ר' יהורה ברבי אומר כבצק וכו' ר' יהודה (ברבי) אמר כהדין פסטילוס "R. Juda berabbi sagte: wie in einem Teig," wie in Daniel 10, 25 ,,und sie zermalmten (eig. machten düun etc. wie einen Brei) alle ihre Gebeine. R. Juda (so nach Jalkut): "wie in ein Mehlkügelchen." Schm. r. § 41 f. 136a (f. 155^d) פיצטלין geschrieben: איני מבקש אלא מן הפיצטלין שבתוך פיך "ich verlange nur von den Brodkügelchen aus deinem Munde."

לסטים, אוסדינ, Vertrauen, Treue. Sch. t. Ps. 19, 2 ist in וגושלין זה מזה בפיגוסין ופורעין בפיגוסין (in Waj. r. § 26 f. $169^{\rm d}$ (f. $195^{\rm a}$) ואין אחר שומע ביניהן ופורעין זה (בפינסין) בפיגוסין בפינוסין בפינוסיים בפי

תמסיט, πασσύριον, πασσύδιον, mit aller Anstrengung. Koh. r. s. v. וגדלתי f. 76° (f. 88°): וגדלתי בי שלמדתי בוקנתי פסטרין באף נחקיימה בי

לפטמא, πίστωμα, Versicherung der Treue, Unterpfand. Waj. r. § 9 f. 153° (f. 174°d): הדא פסטמא , ,,dies dein Unterpfand ist gut, darum brauchst du dich nicht vor ihm zu fürchten"; ebenso fürchtet euch nicht, weil ihr die vielen vorgeschriebenen Opfer nicht mehr darbringen könnt, beschäftigt euch mit der Thora (בתורה), die Beschäftigung mit der

Thora ist nämlich euer Unterpfand, eure Sicherstellung. Levy übersetzt: "möge dein Betragen gut sein etc." Er nimmt nämlich den Passus ועמו כתות כתות של לסמין, als ob der Statthalter käme, um die Räuber zu bestrafen und übersetzt: da sprach ein Räuber zum anderen. Dann fehlt aber der Vergleichungspunkt: "beschäftigt euch mit der Thora." — Vielmehr sind die Räuber die militärische Begleitung des שלמון, vor welchen die Provinzbewohner sich fürchten." — Aruch übersetzt es mit: הדיבור שלך יהא טוב.

קפטיון, φασιανὸς, Fasan. Ber. r. § 70 f. 69^b (f. 78^d); Bem. r. § 7 f. 195^a (f. 223^c); Koh. r. s. v. לי. סנסתי לי f. 75^d (f. 88^b). (De Lara). בהרי פאסין לפניך; Ag. Ber. § 30: הרי פאסין לפניך.

פסילום Θ. Φελλός, Stammler. Pesikta Nachmu f. 125^b; Koh. r. Anf. (An beiden Stellen wird pup für pub erklärt).

בסכתר, ψυκτήρ, Kühlgefass, ein Gefass, mit Lis oder Schnee gefüllt, um den Wein darin zu kühlen; dann: ein Trinkgeschirr, Kessel, Topf; das Tharg. von ist στιπιπ ist στιπιπ ist στιπιπ ist στιπιπ ist 190° (f. 217°d). Sifra Zaw § 1.

פסל, πάσσαλος, Pflock, Grabscheit. Sifre 5. B. M. § 38: ארץ מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקורדום מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקורדום .ונודר שנת עיניו עליה אין לו בה כלום

תמססαλον, (Deminut. des Vorigen), Pflock, Nagel. Jalkut Ps. 10, 10: כל אחד אומר בלבו שכח אל מה הריין הזה משהן בלבו שכח אל מה הריין הזה משהן, der Satz fehlt in den gedruckten Ausgg. des Sch. t. Wie mir mein gelehrter Freund Buber

לפונטר, obsonator, $\partial \psi \omega v \acute{\alpha} \tau \omega \rho$, der für die Küche einkauft: Kostbesorger. Koh. r. s. v. מה להרם להרם f. 71d (f. 82d) יתרון לארם wo אגא ולית את מטעים לי מתבשילי wo Pes. Omer f. 70° und Waj. r. § 28 u. Pes. r. statt מנירכן die Lesung מגירכן haben. Aruch u. De Lara haben auch für Waj. r. § 28 die Lesung סמנטרך.

אפסינתטן, ἀψινδίτης (οἶνος), syr. yacırı (syr. Bibelübs. Apoc. 8, 11), Absinthwein, über Wermut abgezogener Wein, wie solche Zuthaten zum Weine bei den Römern in grösster Auswahl im Gebrauch waren. Tanchuma II Wajesch. § 8: אני רוצה.

סופסם, ספסם, $\psi \bar{\eta} \phi o \varsigma$, Steinchen, Bretstein. Sch. t. Ps. 26: אשר בידיהם זמה א"ר פנחם הכהן בר חמא אלו המשחקין בפסיפסין שהן חומסין וגוולין אלו המשחקין בפסיפסין שהן חומסין וגוולין גוולין בשמאל ומסמכין בימין והן חומסין וגוולין ליא"ז בשמאל ומסמכין בימין והן חומסין וגוולין בבתי גדולים שהיו (F. 110 (f. 127°) צעשויים בשיש ובפסיפס בתי בבתי השיש ובבתי Sch. t. Ps. 105, 30: הספים (צ"ל פסיפוס) לא היו עולין אתמהא הספים (צ"ל פסיפוס) לא היו עולין אתמהא ואם בפסיפס בסיפוס לא היו עולין אתמהא ואם בפסיפס בסיפוס עולים במיפוס מתפחם מחפחם מחפחם "und (wenn sie die

Hände abwischt) am Mosaikboden, wird der Mosaikboden geschwärzt." 3. Stimmstein, daher Beschluss, Erlass. Pesikta wattomer: פסיפון אינון עבדין, sie fassen Beschlüsse." Echa r. s. v. ולא זכר f. 61^a (f. 70^e) . . . ולא ורבגן אמרו חיתוכין ופספס es scheint חתוכין eine erklärende Glosse zu sein, und die Stelle hiesse: die Rabbinen sagen (das Taw bedeutet) Verurteilung. ונמצאו בני אדם עוסקים Sch. t. Ps. 12 ; בההיא סמפניא ופינה אותה אותו חסיד Jalkut Ps. 12 hat בההיא ספסוניא; Koh. r. s. v. שלח לחמך f. 95^d (f. 112c) lautet die Stelle: לבתר יומין אתצידון יהודאי בהדין ספפסא אמרין מאן אזיל ומפיים עליגן. Offenbar ist an allen diesen Stellen פסיפוסא zu lesen: Verurteilung. "Man war daran, eine Verurteilung zu beschliessen: u. jener Fromme hat sie abgewendet." — "Kurz darauf waren die Juden von jenem verhängnissvollen Beschluss betroffen; da sagte man: wer wird gehen, und für uns Schonung erwirken?" Nach Hesychius ist $\psi \dot{\eta} \phi \iota \sigma \mu \alpha$ auch s. v. a. απόφασις. Möglicher Weise könnte an diesen Stellen auch zu lesen sein. Pesikta Wattomer f. 131°: פסיפין אינון עבדין "sie fassten (verwerfende) Beschlüsse."

מספית (syr. אדססס, פסקיתא בססס, פסקיתא . Joh. 11, 44), φασκία, fascia, Binde, z. B. bei Frauen, um den Busen aufzurichten; Sifre 4. B. M. § 131: היא מוציא' רפוס של פעור (צ"ל פסקין) שלה in Chelek steht מחוף חיקה מחוף מחוף מרוף מיקה שלה wort שלה ביפול, dass für מרוף מרוף שלה ביפול, dass für מרוף ursprünglich ein Fremdwort gestanden, welchem man kein Suf-

סקינם, πισκίνα, piscina, Fischteich, Wassersammlung, Teich. Koh. r. f. 75° (f. S2°): עשיתי לי בריכות מים פוסקינום (צ"ל פיסקינם).

עונין, ψ ומאליי, Matratze, Matte. Koh. r. s. v. מה יתרון f. 78^a (f. 91^b).

פפיליון s. פעליון.

οποβάλσαμον, Saft der Balsamstaude. Ber. r. § 34 f. 33° (f. 37^d); § 39 Anf.

ב"ו : 5 Midr. Sam. § 5 ב"ו ב"ו צר צורה והוא נותן פפוסיא לתוך סממניו והב"ה אינו כן אלא וכל דרכי הסכנת. Das Wort פפוסיא kann hier nicht richtig sein; ausserdem sieht man nicht, wie der angef. Schriftvers hier beweisend sein soll. Liest man aber פספומיא, $\psi \eta \phi \omega \tau \dot{\eta}$ (sc. $\gamma \tilde{\eta}$) = Kies: so ist die Stelle verständlich, "der Maler mischt Kies in seine Substanzen; nicht so der Allheilige; von ihm heisst es: mein Gehen und mein Liegen läuterst du"; es ist nämlich die zweite Hälfte des Psalmverses citirt statt der ersten Hälfte; vgl. Nidda 31a: ארתי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת מלמד שלא נוצר אדם מן המפה אלא מן הברור שבה.

πάπυρος, die Papyrusstaude, aus deren Bast man Segel, Bänder, Kleider machte, wie aus dem inneren Bast ein Schreibmaterial. Ber. r. § 37 f. 36^b (f. 41^a) לובשים כלי פפייך (De Lara).

ραρίδιο, παπυλεών, παπιλεών, Zelt. Cst. Pphg. de cerem. Ι, 9, p. 413: ἡ δέ τοῦ παπιλιῶνος προσηγορία Ῥωμαϊκή έστι, papili: δ γαρ λέγεται, δ καλοῦσιν οί Ελληνες ψυχάριον τὸ πετάμενον περί τὰς κράμβας καί τὰ λοιπὰ λάχανα· ἐπειδὴ οὖν τὰ παραπετάσματα τοῦ παπιλεώνος έοικεν τοῖς πτεροῖς τοῦ ζωυφίου τούτου, διὰ τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι παπιλιώνα αὐτὸν καλοῦσιν. — Pesikta Chanukka f. 2ª (Midr. Schir s. v. אפריון f. 19a) (f. 21d); Bem. r. § 12 f. 215a (f. 247d): עשו לה פפליון לכשאני מבקש לדבר עם ; בתי אהיה מדבר עמה מן הפפליון ולפנים in Bem. r. § 4 f. 191° (f. 219b). ויבא שאול להסך את רגליו עשה עצמו כסוכה עטיף פעליוני'. Wenn man hiermit vergleicht Jalkut Ps. 39: מה עשה שלמה נמל פיפילון שלא תרד עליו השמש, wozu am Rande bemerkt ist פי אהל פווילמך (צ"ל פוויליון) בלע"ז, so werden wir auch hier statt פעליון zu lesen haben שפליון, welches zu der Deutung עשה עצמו כסוכה :passt להסך von. Levy hält פעליון unrichtig für pallium. Ebenso ist in Ruth r. § 3 s. v. קטון וגדול שם f. 38d מה עשה נטל in der Stelle מה עשה נטל פיפקין ופירש עליו כדי שלא תרד עליו השמש. Das Wort פיפקין, welches Levy für ἐφυφικὸν, ein Gewebe mit Fransen erklärt, ist vielmehr eine Corruption aus פפיליון, wie die Jalkutstelle zeigt, und um so sicherer, da hier in Ruth r. der Erklärer Bär Cohn (Matth. Keh.) anmerkt, וילון sei = פיפיקון wie auch in Bem. r. (§ 12) steht מדבר עמה בתוך הפיפקין, also auch

178 פצטלא פרא

dort פפקין in פפקין corrumpirt gefunden, während er doch in Midr. Schir (der Parallelst. von Bem. r. 12) פפליון liest, und es mit אהל וכילה erklärt. Demnach ist an allen diesen Stellen פפיליון zu lesen.

 $\pi \alpha$ פנטלא $\pi \alpha$ סדונאסכ, $\pi \alpha$ pastillus, Brodkügelchen. Schm. r. § 41 f. 136a (f. 155d). Siehe פסמילום.

פקסינון s. פקטינון.

פקטים, פקטים, πηκτὸς, geronnener Bodensatz, Hefe. Sifre 5. B. M. § 324; Est. r. s. v. בשנת שמא יתנו שמן : f. 101° (f. 119°) שלש פקטים בקגדילים ויקלקלו את הסעודה.

פקילטין, פקלטון, הפקלטון, Buntstickerei. In Midr. Schir s. v. גן געול f. 24b (f. 27d) erklärt R. Simon das Wort רקמה (Jechesk. 16, 10) mit פרפירא, dem paludamentum, dem roten Imperatorenmantel, später Auszeichnung des Kaisers als immerwährenden Imperators, purpura; der purpura, während von Aquila gesagt wird, er habe es mit שליקטון (soll heissen פליקטון) übersetzt: das gestickte Triumphalgewand, welches die Kaiser bei öffentlichen Festlichkeiten trugen. Mommsen, röm. Staatsr. I, 760. Sowohl R. Sima, als Aquila wollten also mit ihren bezüglichen Übertragungen von רקמה sagen: Gott habe (nach Jecheskel) Israel königliche Würde verliehen. In der That übersetzt Aquila Jech. 16, 10 הקמה mit ποικίλα, ebenso das. 27, 24 und und 2. B. M. 28, 39 מעשה רקם mit έργον ποικιλτοῦ. Ein anderer Übersetzer gibt es, wie Origenes berichtet, mit ἄνθιμον wieder, welches dasselbe bedeutet: ,,mit

gestickten Blumen versehene Kleider."

פקסינון, πύξινος, vom Buxbaum kommend; 2. Buxbaum. Ber. r. § 15 f. 15d (f. 18a) wird פקסינון Jes. 41, 19) mit פקסינון übersetzt, ebenso Vulg.: buxum, während die LXX שמה das. mit πύξον übersetzt. Tanch. I u. II Teruma § 9, dort in נקשנון, hier in פקטינון corrprt.; vgl. Buber zu Tanch. I das.

פקרסין, ἐπικάρσιον, ein Gewand, Kleid, urspr. eine Kopfbedeckung, dann übtrg. Gewand, Obergewand. In Waj. r. 2 in אפקרסין s. אפקרסין.

פרכונים s. פקרום. פרכונים s. פרקדם.

םקתא, πέταχνον, πιθάκνη, πισάκνη, Humpen. Est. r. s. v. אין אונס בפקתא לפום: f. 102d: אין אונס בפקתא דתמן שאתן בנסא לפיכך אין אונס בפקתא: in Targ. II Ester heisst es פיתקא, ebenso in Midr. Abba Gorion: das hier בנמא geschriebene Wort ist das Nämliche: "es war kein Zwang zum Humpen; darum steht hier: (beim Trinken) war kein Zwang, nämlich den Humpen auszutrinken." Jalkut: war bei den Persern Brauch; einen grossen Pokal, der 40 Sextarios fasste, musste Jeder austrinken, wenn er sich auch den Tod oder Wahnsinn dabei holte. Die vornehmen Perser machten den Oberschenken reich, indem sie ihm Winke gaben, und Golddenare in Menge schenkten, damit er ihnen den Becher nicht zu trinken gebe.

מרא, πέρα, darüber hinaus. ופרא מן מה דאת לביש Ber. r. § 20, "und über dein Vermögen kleide dich." S. Landau.

קרורן, προδύραιος, vor der Thür befindlich. Schm. r. § 33 f. 132° (f. 151^d). Aruch.

פראלוקין, Sehm. r. § 38: "und dies sind die zwölf Steine, die auf dem Herzen Arons sich befanden mit den Namen der Stämme nachfolgender Ordnung; für Ruben Sardonyx, für Simon Topas, für Levi Hyacinthstein; für Juda Rubin, für Isachar Sapphir, für Sebulon Smaragd; für Dan der Lynxstein; für Naphtali Achat; für Gad Amethyst; für Ascher Chrysolith"; nach פראלוקין hier ist יוסף פראלוקין Th. Jer. I, Onkel. und Peschita, welche בורלא haben, und nach LXX, welche βηρύλλιον haben, zu berichtigen in פארוליון: "für Joseph der Beryll." Levy: Name eines Edelsteins von hellweisser Farbe (λευκον).

קבראפרגון, παράφερνα, was die Gattin ausser der Mitgift vom Gatten erhält: Zugabe zur Mitgift. Ber. r. § 80 f. 78d (f. 80a): מהר פרגון מתן פראפרגין. Anstatt ist wie M. K. bemerkt nach Nachmanides בו פראפורנין שלי שכך כתב לה הבא לי מפרפורנין שלי בכל יום.

פרכימא s. פרכימא.

דרנוד א ברנוד ביי א ברנוד ביי א ברנוד ביי א בי

כתנת הפסים זה הפרגוד. 2., Vorhang; dann der hinter dem Vorhang Stehende, Bote; Mechiltha bachod. § 2 Ende: א דומה שומע מפי המלך לא דומה שומע מפי המלך.

לפרגלא (syr. פרגלא), φραγελλη, flagellum, Geissel, Peitsche, Prügel. Sch. t. Ps. 12: מה לך בפראגון ist nach der Parallelstelle Waj. r. § 32 f. 176° zu berichtigen מה לך לוקה בפרגול. Die Meinung Gebhardts, es sei in Sch. t. Ps. 12 בפיראגון zu lesen für גמוראגון, und mit περόνη, "Stachel" zu übersetzen, widerlegt sich durch die Parallelst.

פרכא , פרגום , פורגא πύργος, Thurm. Die syr. Hexapla übersetzt 2. Kön. 9, 17 und 17, 9 מגדול durch פורקסא. Tanch. I Noach § 24 Ende: בואו ונעשה לנו in der Parallelst. Ber. r. § 38 steht ממוכות anstatt פרגוסין, eine auf Vermutung gestützte Glosse; s. Buber zu Tanch. I Noach Note 281. Die Münch. Hdschr. hat in Deb. r. § 26: והיו לעדרעי בתוך החומה שני פיגרין (צ"ל פירגין), das. weiter: והיה עוג יושב בין שני הפירגין. In Megill. Antioch. in Jellinek b. h. VI, 4:

פרגויא, s. v. a. פרגורא, Ber. r. § 56 f. 55^b; s. Levy.

פרגמטוטא, פרגמטוטא, פרגמטוטא, פרגמטוטא, פרגמטוטא, פרגמטוטא, $\pi \rho \alpha \gamma \mu \alpha \tau \varepsilon \nu \tau \dot{\gamma}_{\mathcal{S}}$, Geschäftsmann, Kaufmann. Mechiltha Jithro § 2. Ber. r. § 13 f. $14^{\rm d}$; § 76 f. $75^{\rm c}$; Schm. r. § 19 f. $118^{\rm d}$; § 52 f. $144^{\rm b}$ u. a.

פרגממים; in Bem. r. § 188°:

והיה לו פרנמטים אחת של מרגליות ist פרנמטים nach Tanch. I Bem. § 23 ביניה in פרנמטים בע ליניה in פרנמטים בע ליניה in פרנמטים בע berichtigen, wie in T. II Bem. § 20 מהורה zu berichtigen ist. Weil man den Ausdruck nicht mehr verstand, suchte man ihn zu erraten, und riet falsch, und änderte nach dieser falschen Vermutung; linea margaritarum ist eine Perlenschnur; s. ליניה.

παραδόξως, auffallend, ausserordentlich, übermässig. Ber. r. § 60 f. $58^{\rm d}$; (Ruth r. s. v.) i f. $39^{\rm c}$).

παραδειγματία, Exempel, öffentliche Beschimpfung. Tanch. I lech l. § 7.

פרדומים s. פרדימום.

DTD, παράδεισος, (ursprüngl. persisch), Park, Wildpark. Schm. r. § 12 f. 111^d; § 30 f. 127^c; Sifre 5. B. M. § 196; das. § 228.

gedeckte Gallerie bei den Stadien und Gymnasien, wie ξυστός. Waj. r. § 19 f. 162^a: עמלו והחזירו בכל במלו והחזירו בכל במלו והחזירו בכל במלו והחזירו בכל ", er nahm u. führte ihn herum in allen Städten Juda's, sass dann über ihn (zu Gericht) in der Gallerie des Stadiums und tödtete ihn." Perles, Thron und Circus d. Kön. Salomo, S. 20 liest במרומום, welches = ἐππόδρομος sei.

קלהדרין, auch פלהדרין, אסטאני-דיקסיסי, Beratungssaal. Sifra Milluim. לשכת בילווטין, auch מער בילווטין genannt: Sitzungssaal des Sanhedrin. Neubauer 1. 1. 143.

פרהסיא, (פרריסיא פרהסיא, שרהסיא απαρρησία, Freimut im Reden, Öffentlichkeit. Ber. r. § 17 f. 17^d. Schm. r. § 14

f. 112°. Deb. r. § 2 f. 253°; Pesikta Chanukka f. 2° (Midr. Schir s. v. אפריון f. 19°; Bem. r. § 12 f. 215°) u. a. Ebenso im Syrischen.

προβατία, Schafe, Reichthum an Schafen, Schafheerde. Pesikta Schekal. f. 13^a; Pes. rosch. chod. f. 60^a.

פרובגורין s. כריסרגירון פרוים s. פרוים

Mauer, Gehege, Umgebung. Ber. r. § 68 f. 68^h. S. Sachs II, 87.

πρέσβυσις, πρεσβυσις, πρέσβυσις, πρεσβυσις, Gesandtschaft. Tanch. II Waëra § 5 (Schm. r. § 5 f. 107°).

אריובישים, πρεσβευτης, Gesandter. Ber. r. § 74 f. 74a. Schm. r. § 42 f. 137a; Midr. Schir s. v. שקני f. 5a; 2. griech. Übersetzung von legatus, Beauftragter des Consuls, des Kaisers, z. B. legatus Caesaris pro praetore, Statthalter in einer cäsar. Provinz; Schm. r. § 15 f. 114b·c (Levy: der Ehrwürdige, Alte).

ברובול, פרוסבול, προς βουλῆ, Erklärung vor dem Rate, Abtretung der Schuldforderung an den Rat; das Document, durch welches der Gläubiger seine Forderung dem Gerichte cedirt, damit die Schuld nicht im Erlassjahre erlischt, eine Anordnung Hillels. Sifre 5. B. M. § 113. Die Stelle Gittin 36b: ממי פרוסבול ובומי ist mit Sachs II, 70 zu erklären: προς βουλευταῖς; es ist nämlich zu lesen: ממי פרוסבול פרוס בולומי.

Αποτάπιης, Βefehl, Regierungs-

beschluss. Ber. r. § 42 f. 40°. Pesikta Schor f. 77° (Waj. r. § 27 f. 171°); Waj. r. § 17 f. 160°, Pesikta bach. haschl. f. 102°; Tanch. I Mikkez § 17. In Tanch. II Ekeb Ende in verdorben; siehe Kohut, Ar. compl. III S. 31, 32. In Sch. t. Ps. 12 ist in der Stelle art air air air air aus aus acritain das Wort בתורה aus verdorben, ebenso in Jalkut Ps. 12 nicht air.

תרודוגמא, πρόσταγμα, Anordnung, Beschluss. Pes. r. Anochi (§ 33) פרוסטומא שלו פרוסה מיום ליום (§ 33) פרודוגמא שלו פרוסה מיום ליום (sein Beschluss war erlassen im ersten Monat, und da fürchteten die Israeliten an jedem Tag." Aruch citirt Jelamdenu kitissa מלך ב"ו פורם S. auch Güdemann im Lexidion u. Friedmann.

ברוזדור, προδῦρον, Vorhof, Empfangshalle. Midr. Schir s. v.

נן נעול f. 23d.

ארטאמט, πρώτατος, Principalis, oberstes Ratsmitglied. Ber. r. § 1 f. 4b. איינדאר איי

πρωτογάμεια, προγάμεια, Vorfeier der Hochzeit. Bei den Griechen wurden vor der Hochzeit (am gleichen Tage oder einen Tag vorher) Opfer gebracht, womit eine Opfermahlzeit verbunden war. diesem Opfermahl geladen war, war auch zu der eigentlichen Hochzeit geladen. Siehe Becker-Göll, Charikles III, S. 361 ff. Zu den Juden ging Sitte und Name in der Weise über, dass am Sabbat vor der Hochzeit ein Festmahl veranstaltet wird, Spinnholz, sponsalitia genannt. Daher Jerusch, Demai IV, 4: שבת של פרומוגמיא; Schebiith IV, 9: המת בשבע שני גוג אין לו חלק לעתיד לבוא סימנא דאכל פרוטנמיא אכיל משתותא; Waj. r. § 11 f. 154°: ואותן שבע שנים הן הן פרמגמיא של צדיקים לע"ל וסימנא דעבד (צ"ל דאכל) פרטגמיא אכיל משתותא. In Sch. t. Ps. 14, 7: משל לבן מלך שאירם בת מלך וקבעו פרוסטומיא ביום פלוגי בנו של מלך מצפה לשמחתו ובתה של מלך מצפה לשמחתה מי מעכב פרוסטגמיא. Jalkut Ps. 14 liest beidemale פרוטגמיא es ist vielmehr פרוטגמיא zu lesen. Der Hinweis auf Jes. כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה 63, 4 zeigt, dass die Meinung ist, ehe das Jahr der Erlösung kommt, muss der Tag der Vergeltung dagewesen sein; ebenso: ehe der Königssohn und die Königstochter ihren Freudentag erreichen, muss erst die Vorfeier der Hochzeit, die πρωτογάμεια da sein. Auch hat Jalkut zu Ps. 14 die Lesung פרווטונמא, welches für die ursprüngl. Lesung פרוטוגמיא spricht.

אפנטי s. פרטי.

שרושום, προτομή, Brustbild, Büste. Schm. r. § 15 f. $114^{\rm h.c.}$. In Echa r. s. v. בלע f. $61^{\rm d}$ השומה soll heissen: מרושומי, die Büste; Perles, Sprach- u. Sagenkunde 10.

, פרוטונוטרין πρωτονοτάριος, primicerius notariorum, bei Amm. Marcell. kommt dafür einmal primus notariorum vor; Oberkanzler. In Midr. Schir s. v. כי שובים f. 5^d פלמנטרין; Jer. Sanh. XI f. 30^b: פולמנטירין, in Jer. Berach. I f. 3b: פלמטירין, in Jer. Aboda s. f. 41°: סימנטירין. Levy übersetzt es nach Mussafia mit πολεμονοτάριοι, Notare Kriegsheeres. Die Stellen lauten: נביא וזקן למי הן דומין למלך ששלח ב' פלמטרין (פלמנטרין) [צ"ל פרוטוגוטרין] שלו למדינה על אחד מהן כתב אם אינו מראה לכם חותם שלי וסימנפרין שלי אל תאמינו לו ועל אחד מהן כתב אעפ"י שאינו מראה לכם חותם שלי האמינוהו בלא חותם וסימנמרין כך בנביא כתיב ונתן אליך אות או מופת הבא על פי התורה אשר יורוך. Auch in Tanch. Bem. § 26 ist אף אני בu be-מקרבו ועושה פלמנטרין שלי richtigen in אף אני מקרבו ועושה אותו פרוטונוטרין שלי. In Bem. r. § 1 steht für das bezeichnete Wort גאמן ביתי, eine in den Text gekommene Glosse.

προτίκτωρ, προτήκτωρ, Ροτήκτωρ, Protector, ein Mitglied der kaiserlichen Leibwache ersten Ranges. In der späteren römischen Kaiserzeit gab es drei Rangstufen der Leibgarden; die unterste Stufe bestand aus den Scholares, die zweite aus den Domestici, die höchste aus den Protectores. S. Madwig II, 573. Schm. r. § 37 f. 134° מרוטיקאטור geschrieben.

פרומביא, φορβειά, Halfter. Sch. t. Ps. 10 corrprt. in פרבמיה. ספירא s. פרוסופא.

פרוזדוגמא .s פרוסטומא. פרוקורטור .s פרוסטקוסר: פרוקורטור .s פרוסטקורסין. פרוקונסולארי s. פרוסקלאונה.

προστατεία, das Amt und Geschäft eines προστάτης, eines Patronus. Die Städte Italiens hatten je eine römische Familie als Patroni, welche die Angelegenheiten der betr. Städte im Senat zu vertreten hatten, und ihre Streitigkeiten schlichteten. Marquardt, röm. Staatsverwaltung I, 188. In Deb. r. § 9 f. 257^b in פרוסטיה corrumpirt; die Stelle lautet: כל מי שנשען על ב"ו אף פרוסטיה (צ"ל פרוסטטיה) שלו עוברת, Wer sich auf Menschen verlässt, dessen Beschützung ist ebenfalls vergänglich (wie der sterbliche Beschützer). "Sachs I, 169 will פיסטיה lesen: "dessen Zuversicht ist ebenfalls vergänglich."

פרוסטטיה s. פרוסטה.

פריפי, פרופי, מה פבופים, in ungeziemender Weise; De Lara u. Landau. Ber. r. § 86 f. 89th nach Aruch: בני בכורי ואני מורידו, "er ist mein erstgeborener Sohn und ich sollte ihn in ungeziemender Weise sinken lassen?" Unsre Ausgg. haben für מבויון, eine Glosse, die in den Text gedrungen. Levy will es für ὑπεροψία halten.

πόσιτος, Commandeur eines Truppentheils; insbes. hiessen Praepositi die obersten Befehlshaber der socii und der Auxiliartruppen. 2. Praepositus sacri cubiculi, πραιπόσιτος τοῦ κουβικλείου, auch einfach Praepositus, πραιπόσιτος genannt; Oberkammerherr. Dessen Amt gehörte in der byzantinischen Zeit zu den höchsten Reichswürden; es war das Vorbild des fränkischen

Major domus. Friedländer, Darstellungen aus der Sittengesch. Roms I, 78. Schm. r. § 15 f. 114° (f. 131° · d); Bem. r. § 1 f. 183^b (f. 210^b); § 7 f. 195^a (f. 223b). An diesen beiden Stellen hat es die Bedeutung Befehlshaber, insbes. der Befehlshaber der socii, auch die Obersten der vexilla legionum; Marquardt, röm. Staatsverw. II, 466. In Schm. r. § 37 ist es in רפוסא corrprt.; s. Zunz, Gottesd. Vortr. S. 258 Note 6. erster Stelle (Schm. r. § 15) גכנס will Perles das Wort in פריפטוס ändern in der Bedeutung: Besitzer eines Privatbades. Allein es ist nicht einzusehen, wie πριβᾶτος diese Bedeutung haben kann; פריבטה kommt einmal in Jer. Schebiith VII, 11 für "private" vor, nicht einmal "private Bäder" heisst es dort; "das ist gesagt bei den öffentlichen (Bädern), aber bei den privaten (Bädern)." Es ist also nur Eigenschaftswort. muss nach Aruch פרסביטים gelesen werden: "Legat", sonst auch ύπαρχος genannt.

קרונסולארי (Provinz), προκονσουλάριος, proconsularis; eine proconsularische (Provinz), d. h. eine senatorische Provinz. In den senatorischen Provinzen war der Statthalter ein Proconsul und hatte kein militärisches Commando; die kaiserlichen Provinzen standen je unter einem Proprätor, hiessen daher auch prätorische Provinzen. Dieser hatte sowohl die militärische wie die bürgerl. Obergewalt. Deb. r. § 10 f. 261^d (f. 300^d): אסמרמיגון ששימש בשתי

"gleich einem Prätor, welcher in zwei proconsularischen Provinzen als Statthalter gewaltet." Zunz, G. V. S. 252 Anm. f. bemerkt schon, das Wort sei wahrscheinlich in פרוקונסול zu berichtigen.

פרוקופי, προκοπή, Zunahme an Würde: Auszeichnung. Ber. r. § 48 f. 46^d; Waj. r. § 18 f. 161^d; Pes. r. § 14 f. 23^h שאל לך פרוקופי; das. § 44 f. 69d; Ruth r. s. v. שבנה f. 38a. Ber. r. § 12 f. 13d (Sch. t. Ps. 93, 1). Die Stelle Sch. t. Ps. 93 ist nach Ber. r. § 12 Ende zu berichtigen: ללניון שהמליך את המלך תחלה אמר המלך הואיל ולגיון זה המליכני תחילה הרי אני נותן לו פרוקופי שלא תזוו ממנו לעולם; "weil diese Legion mich zuerst zum Kaiser ausgerufen, soll sie eine Auszeichnung erhalten, die niemals von ihr weichen soll (ihr niemals entzogen werden soll)."

προκουράτωρ, procurator, Steuereinnehmer, Intendant. Procurator Augusti a rationibus, Intendant der fiskalischen Einkünfte und der Domä-Siehe Madwig II, S. 140 Note 2. Sch. t. Ps. 117, 11: בנוהג שבעולם המלך עושה כל מה שמבקש אם יתן קטריגין (צ"ל קטריקין) במדינה ויבאו ויבקשו ממנו בני המדינה (שמא) הן יכולין לפחות והוא עונה אותם שמא אם משלח להם פרוסטקוסרין (צ'ל פרוקורטורין) למדינה שיגבו מהם מאה למרין של זהב ויבקשו מהם בני המדינה שמא הן יכולין לפחות מה שצוה המלך. İm gewöhnlichen Leben wenn der Kaiser der Stadt Strafgelder auflegt, und die Stadtbewohner bitten ihn, so können sie wohl um eine Verringerung derselben bitten und er gewährt sie ihnen. Wenn er ihnen aber Steuereinnehmer in die Stadt schickt, um 100 Pfund Gold von ihnen zu erheben: und die Stadtbewohner bitten dieselben, können diese etwa einen Nachlass von dem gewähren, was der Kaiser befohlen?" Das erste war ist mit Unrecht in den Text eingedrungen.

פרוקרים, προκρίς, getrocknete Feige; Pesikta bach. haschl. f. 104^b ומילא חיקה פרוקריםן (nach Jalkut Jithro ist יברוקרים; Perles erichtigen in ברוקרים; Perles erklärt es für species, Specereien).

ערוקרוס, προκρεύς, Verkäuser von getrockneten Feigen. Pesikta f. $104^{\rm b}$ הוליכה אצל פרוקרוס; nach Jalkut Jithro ist פרוקרוס zu berichtigen in פרוקרוס. Levy erklärt erchtigen in καρποδότης, Fruchtgeber(?). Perles, Sprach- und Sagenk. S. 30 mit speciarius; auch im Syrischen: siehe Land Anecdota I f. 210.

תומייא, προδεσμία, der vorausbestimmte Tag, Termin. Mechiltha beschall. § 1 f. 31a: הגיע' פירותיומיה (פרותיומיה) שלכם הגיע' פירותימיה (פרותיומיה למצרים (Buber אל חוור למצרים שלכם וותימייה מודע לה פרותימייה mit Recht in פרותיומייא geändert).

ארמום, Sifre 5. B. M. § 353 הרמום, wofür Jalkut liest פרטים זה קטן, wofür Jalkut liest פרטים זה קטן, wofür Jalkut liest פרטים זה קטן, bas Wort פרטים ברטים scheint das lateinische partem (Accusativ v. pars) zu sein: Land; Marquardt II, 228: "pars Italiae heisst das Land Italien, wie urbs Romae, die Stadt Rom; siehe Aurel. Victor 39, 31 vom J. 292, wo das Reich in 4 Theile geteilt wurde: "hinc denique parti Italiae invectum tributorum ingens malum." So

auch partes Orientis, die Provinzen des Ostens des römischen Reiches. Capitolinus, Antoninus Pius 9; in Triginta tyr. Cels.: "partibus Gallicanis, Orientalibus, quin etiam Ponti etc."

פרטירא, πρατήριον, Verkaufsladen, Bäckerladen. Ber. r. § 22 f. 22^d.

פרומכוס s. פרמומין. פרכיטה s. פריבטה.

κυστος, εin Ort, mit Bäumen bepflanzt oder mit Säulenhallen geziert zum Lustwandeln; Spazierplätze, wie das Lykeion in Athen, in dessen schattigen Platanenalleen Aristoteles mit seinen Jüngern philosophische Gespräche führte. Nach Plutarch (Kimon 24) wandelte Kimon die einst wasserlose Akademie in einen wohlbewässerten Hain mit schattigen Baumpflanzungen um. Im Allgemeinen war es ein Ehrgeiz der römisch. Kaiser und der Grossen, solche Anlagen zu öffentlichem Nutzen zu stiften; wie z. B. Hadrian, Diocletian, Herodes Attikus. מלד ב"ו מתקלם : Ber. r. § 1 f. 4b במדינה ועדיין לא בנה לה פריבמאות ודימסאות, ,ein irdischer König wird gerühmt in der Stadt, obgleich er ihr noch nicht Parkanlagen und öffentliche Bäder errichtet hat." Ber. r. § 8 f. 9a למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו וראה בולרין אחת מושלכת אמר מה נעשה בה מהן אומרים דימוסיות ומהן אומרים פריבטאות; Midr. Koh. r. f. 75d wird ותענוגות בני אדם durch דימסאות ומרחצאות erklärt; in der Parallelstelle Schir r. s. v. הנה מטתו f. 19a steht מרחצאות für מרחצאות, während dort דימסאות fehlt; in Bem. r. § 11 f. 211d steht פרוזבטה.

Mussafia und De Lara erklären das Wort als: privata, das geheime Gemach; Levy u. Perles: Privatbäder (im Gegensatz zu דימסאות, öffentliche Bäder); dies ist desshalb unrichtig, weil ja beide Wörter Dinge zu öffentlichem, allgemeinem Nutzen bezeichnen sollen dem Zusammenhange nach. Im W. B. zu den Targg. erklärt Levy הימסאות mit "warme Bäder", und מרחצאות mit "kalte Bäder"; beides ohne Begründung. Die Wahrheit ist, dass man in der Länge der Zeit das Wort (פריפטאות ericht mehr verstand, und dafür ein dem Worte דימסאות synonymes Wort neben פריפטאות an den Rand setzte, also מרחצאות, welche Glosse dann in den Text kam.

פריומא, φόρημα, Sänfte; Schir r. s. v. עמוריו f. 17^a ; in Bem. r. 12^a f. 12^a in error corrumpirt. 12^a f. 12^a f. 12^a f. Diener; Schir r. s. v. אמרת f. 12^a אמרת, Nachbar-

schaft. (Aruch). Deb. r. § 11. פרימופילון primopilus, primipilus, der erste Centurio der Legion; Sifre 4. B. M. § 131

in פלומיפילון corrumpirt.

דרכונים, προκωνεύς, Kuchenbäcker (von πρόκωνα od. προκώνια, Kuchen aus junger oder ungerösteter Gerste); Echa r. s. v. ויגרם f. 65^b ist es in מעשה באשה אחת f. 65^b ist es in שהוליכה את בנה אצל פרכיטים (צ"ל ct. את בנה אצל פרכיטים (צ"ל שהוליכה את בנה אצל חר f. 72^d : שהוליכה את בנה אצל חר s. v. שהוליכה את בנה אצל חר s. ercition שהוליכה את בנה אצל חר s. ercition מרקונים.

פרכיםא, παραχύτης, der Badediener, welcher den in der Wanne Sitzenden mit warmem Wasser, (aus dem Kessel entnommen)

übergiesst; ebenso auch: der Badediener, der mit kaltem Wasser übergoss, nachdem der Badende ein Schwitzbad genommen; Badediener. Forbiger, Hellas und Rom IV, 126; 144. Ber. r. § 63 f. 61^d: כהדין פרכימא שמשמף את המרחץ ואח"כ מרחיץ את בן המלך. Unsre Ausgg. haben פרבימא, was Perles veranlasst hat, diese falsche Lesart gegen Aruch beizubehalten und es mit privatus zu erklären. Ebenso Levy. In Midr. Panim ach. II f. 38b ביקש מוכh; auch dort ist פרכיטים in פרביטים corrumpirt.

פרמכום

שרכיל wie פרגול, φραγέλλιον, Geissel; ein Schössling, Zweig; פרכילי ענבים, Rebschoss. Schm. r.

§ 15 f. 114b.

פרכורין, $\pi \varepsilon \rho \ell \chi \omega \rho \alpha$, Umgebung, Gebiet. Deb. r. § 11 f. 262^a : אתה נפגשת עם המלאך בפרכורין שלך אני עולה אצלן בפרכורין שלהן.

peln; denominat. von φρίξις; Sachs II, 193. Ber. r. § 63 f. 61^b.

פרמא, πάρμη, Schild; Echa r. s. v. דרך f. 65⁵. Tanch. II Mischp. § 19; Sch. t. Ps. 17, 7.

bemerkt יון לאבוקטו בלשון יון, so heisst Avocato im Griechischen."

פרמקום, φαρμακός, Zauberer; Ber. r. § 77 f. 76°; (Schir r. s. y. א. מי זאת f. 18°).

קברן, Hiph. הפרץ, mit einer (ϕ έρνη) Morgengabe ausstatten. Ber. r. \S 60 f. 59, 60; das. \S 74 f. 73^d.

קרנין, $\phi \varepsilon \rho \nu \dot{\eta}$, Mitgift. Ber. r. \S 64: שרבו עלי מהר ומתן מהר פרנין מהר מהר פרגין (im Text des Midrasch steht פרנין, es muss פרנין, es muss אפרנין, es muss ולפרנין, es muss אפרנין, es muss ולפרנין, בא שניין, es muss אפרנין, בא פרנין, es muss אפרנין, פר הוא פרנין, פרנין, פרנין, פרנין, פרנין, פרנין, פרנין, פרנין, פרנין, ומתן, בא מהר ומתן (Syr. מהר ומתן, 1. B. M. 34, 12: מהר ומתנה שניין, מהנה שונה שונה שוניין, שוניין, שוניין, ומתנה שוניין, שונייין, שוניין, שונייין, שוניין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייין, שונייייייין, שונ

סרנם, πρόνοος, Versorger, Fürsorger, Verwalter.

שרנס, denom. des Vorigen: versorgen; regieren, lenken. Schm. r. § 43 g. E. f. 138°. Ebenso auch im Syrischen bei Ephräm und Barhebraeus.

פרנסה, Versorgung, Ernährung, Verwaltung, Oberleitung. Ber. r. § 20.

תרונום s. פרנום.

Δ٦D, φᾶρος, Vorhang, Decke. Bem. r. § 10 f. 206^d.

פרסאה, פרסאה, περσία, περσία, persische Dattel. Sifra Behar I, 1. Schebiith I, 1.

שרשם אח παράσημος, περίσημος, kenntlich machen: veröffentlichen; Schm. r. § 7 f. 109°; bekannt machen. Tanch. I Balak § 28; Pinch. § 16; Mechiltha Bo § 13; Waj. r. § 32 f. 176°; öffentlich preisgeben. Bem. r. § 21 f. 243° (Tanch. I Pinch. § 2) פרסם את בתו בקלון.

פודרגוס s. פרסגית.

פרסק, μηλίς περσική, Pfirsichbaum. Ber. r. § 42 f. 41^a.

παρασιτικός, Schmarozer. (S. Sachs I, 152). Ber. r. § 41 f. 40°.

פרעה, parra, Kibitz. (Sachs I, 172); Koh. r. s. v. כי יש דברים f. 85^b.

, פרפורא πορφύρα, Purpurkleid, die purpura; Purpurmantel, die auszeichnende Kleidung des römischen Kaisers; ursprünglich das paludamentum, der rote Kriegsmantel des Oberfeldherrn; daher purpuram sumere oder τὴν βασίλειον πορφύραν περιβαλείν, die Kaiserherrschaft antreten. S. Mommsen, Röm. Staatsr. I, 349. — Pesikta Schekalim f. 16^b (Waj. r. § 2 f. 146^b, Tanch. I kitissa § 4, T. II das. § 8); Schir r. s. v. 1, f. 24^h und Echa r. Anf. f. 51b ואלבישך רקמה ר' סימא אמר פורפירא; R. Simon übersetzt (Jechesk. 16, 10): ich legte dir den (kaiserlichen) Purpur an (gab dir Königsgewänder und damit königliche Würde). Ber. r. § 75 f. 74b: שלח פורפירא er (Jakob) zog "er (Jakob) den Purpurmantel aus, und warf ihn ihm (dem Esau) um." T. I Waëra § 9; Schir r. s. v. כרם f. 33° (Ber. r. § 85 Ende) פורפירה בבליה; Schm. r. § 45 f. 139b; רבי חנין דצפורין אמר עמרה שנתן בראשם וכו' ור"ש ב"י אמר זינאות שחגר להם ור' סימי אמר פורפריאות; "R. Chanin nennt diesen Schmuck die Krone. R. Simon ben Jochai das Schwert, R. Simi den Purpurmantel." Denn auch das Schwert gehört zu den Abzeichen der kaiserlichen Würde. S. Mommsen a. a. O. S. 350. In Ber. r. § 74 f. 73d (f. 83d) ist errert.

187

in פֿיפּורין, wozu Levy bemerkt, wahrscheinlich πέπλον, es heisst: (David legte) den Königsmantel (ab) und § 51 f. 143°: ייח פֿירפֿירא "die Kinder Israels hatten sich (durch die Verehrung d. Kalbes) ihres Schmucks entledigt, nämlich ihrer königlichen Auszeichnung, des Purpurmantels." Deb. r. § 7 f. 259°, Waj. r. § 34 f. 178° und Sch. t. Ps. 21: מלך ב"ו אין לובשין פורפורייא

περιφορά, die herumgetragenen Speisen, die gustationes, die vor und nach der Mahlzeit herumgereicht wurden. (De Lara). Tanch. I Bem. § 27; Tanch. II Bem. § 22.

(syr. φενείς), πρόσωπον, Angesicht. Ber. r. § 8 f. 8^b (Sch. t. Ps. 139); 2., Gestalt, Form; Schm. r. § 5 f. 107°.

Rορκόννησος, Prokonnesos, eine Insel in der Propontis, berühmt wegen ihres weissen Marmors, daher sie jetzt Marmara heisst, und die Propontis Marmarameer. Est. r. c. 1 v. 6: "Es wäre dem Achaschwerosch leichter gewesen, silberne und goldene Säulen anzubringen, als Säulen von Marmor von Prokonnesos nach Medien kommen zu lassen"; Rappoport, Er. Millin s. v. hat zuerst die richtige Lesung und Erklärung des Wortes gegeben.

ספיקולא .s. פרוקולה פרכוגים .s. פרקוגים פרקלינא .s. פרקלמא

פרקלים, παράκλητος, (syr. Anwalt, Fürsprecher, Tröster. Schm. r. § 18 f. 117°. Sifra Mezora § 3, 5.

תרקלינא, περίκλινα, Ruhebetten um den Speisetisch. Tanch. II Reé § 8: בח"ל ומין לי אלא הסף בא"י אפילו יש לי פרקלטין וטרקלין. Statt בח"ל ואין לי אלא הסף בא"י בעו lesen, indem das י in בעוב בא ulesen, indem das י in zusammengezogen worden durch Unachtsamkeit u. Unwissenheit der Abschreiber; "hätte ich auch Ruhelager und Speisetische ausserhalb Kanaans, und im Lande Israels nur eine Schwelle, würde ich doch vorziehen, an der Schwelle zu weilen."

פרגמטיא s. פרקמטיא. פרקסין s. פרקסין.

κρπο, πέταχνον, πιδκάνη, Humpen. Midr. Abba Gorion; s. κπρο.

מתורא, πέταυρον, Gerüste der Seiltänzer; dann: der auf einem Gestell ruhende Tisch, im Ggs. zu den niedrigen Tischen, welche vor die pulvinaria gestellt wurden: Tisch. Sachs I, 153 ff. Schir r. s. v. ממונה f. 17b. In Tanch. II Balak § 4 (Bem. r. § 20) wird das Textwort מולהני "wie ein Geldwechsler, bei dem alle Könige der Völker sich Rats erholen, wie der Geldwechsler, dem Alle ihr Geld bringen." Auch die syr. Hexapla übersetzt שולהן, wie das Targum mit אחרות אולהן.

פתרון s. פתרון.

תחרון של . Becher. Tanchuma I kitissa § 1: פתרון של . פתרון של . Becker למה שצריך הוא יוצא מתוכו . Es scheint gelesen werden zu müssen פתריון של פרנמטוטא "ein Becher des Handelsmannes: Alles, was nötig ist, geht aus ihm (dem Becher) heraus." Sachs I, 26 will es für patera, Schale erklären.

V

צותרא , $\zeta \alpha \Im \rho \delta \varsigma$, hinfällig, schwach. Echa r. s. v. היו צריה f. $56^{\rm a}$; s. Levy.

צפֿירא, σπεῖρα, eine Cohorte. Mechiltha Schira s. v. אנוהו.

(De Lara).

אַריף, σάρπος, eine Kiste, ein hölzernes Haus (bei den Bithyniern). Hesychius erklärt σάρπος mit κίβωτος· Βιδυνοί δε ξυλίνους οἰκίας. (Musafia). — Ester r.

s. v. ישרי. גם ושתי ל. 103° (Sch. t. Ps. 10, 13) נמו האבה נורמום ורומולום מתה אמם (רומום ורומולום מתה המים גדולים ברומי עלים גדולים ברומי עלים גדולים ברומי עלים גדולים ברומי עלים ארומי עלים גדולים ברומי עלים ארומי עלים ארומי עלים ארומי ארומים ברומי לים ארומים ברומי עלים ארומים ארומים ברומים ברומים עלים ארומים ברומים ברומי

P

קאלופראסין s. קאלוחסין.

קאלופראסין, καλή πρᾶσις, der bedingte Verkauf, wornach, wenn in bestimmter Zeit an der verkauften Waare, z. B. Sklaven, gewisse Fehler sich vorfanden, der Verkäufer die Waare zurücknehmen muss: der Verkauf als gute Waare, der für den Käufer vortheilhafte Verkauf. S. Perles in Z. D. M. G. Bd. 35 S. 140 u. S. 725 in der Anzeige von Bruns-Sachau, Syrisch-Römisches Rechtsbuch; Marquardt, röm. Privatleben I, 169. Siehe auch Land Anecd. leges secul. f. 223m: אן נזבן גברא עברא קאלא ארסים; nur möchte für קאלא ארסים zu lesen sein קאלא פראסיס. Land macht zu ארסים ein ? und bemerkt: nescio, quae Graeca vox sit, nisi άρσις, pactum, amicitia s. consensus intelligi possit, quod cum Homerico ἄραρον cohaeret,

verum ipsum, quantum scio, in uno testimonio legitur apud Aeschinem contra Timarchum § 68 Bekkeri, έχρησάμην Τιμάρχω όμιλῶν τῆ ἀυτη ἄρσει. — In Schm. r. § 43 f. 138c ist es in קאלוחסין corrumpirt, welche Corruption, wie erwähnt, Perles berichtigt hat. העבר הזה שאתה מוכר קאקוגריסין (צ"ל קאקופראסין) הוא או (צ"ל קאלופראסין; "ist dieser Sklave, den du verkaufst als fehlerhaft verkauft (ohne den Vorbehalt der Nichtigkeit, wenn sich Fehler finden), oder als fehlerfrei (mit dem Vorbehalt der Nichtigkeit)? Er antwortete: קאקוגריסין (קאקופראסין) הוא ועל זה אני מוכרו, als schlechte, fehlerhafte Waare; gerade desshalb verkaufe ich ihn." (Hiernach ist Levy s. v. קאלוחסי zu berichtigen).

קאלמין, κάλλιμος, schön geschmückt, in voller Amtstracht. Ber. r. § 50 f. 49° (Waj. r. § 26 f. 69^d): לאחר שנפל הנפוניא מן המלך

ער שלא הגיע למיתורין שלו היה מהלך כפגן כיון שהגיע למיתורין שלו היה מהלך כקאלמין: "Wie Einer, der vom Kaiser eine Statthalterschaft erhalten, in bürgerlicher Kleidung geht, ehe er an dem Grenzort seines Gebiets angelangt ist; aber sobald er dort angelangt ist, in voller Amtstracht geht." In Tanch. I Wajera § 21 ist der letzte Theil corrumpirt in כיון שנכנם לישב במקומו התחילו המוכסין שלו ובני המדינה מכבדין אותו. Es ist nämlich aus למיתורין שלו geworden לישב במקומו ausserdem; המוכסין שלו eine ungeschickte Glosse zu der ursprünglichen Lesung הגיע למתורין Nach Dio Cass. 53, 13 hatte August angeordnet, dass die Provinzstatthalter die Abzeichen ihrer Würde und ihre Amtskleidung erst dann anlegen durften, wenn sie die Grenze ihrer Provinz betreten hatten.

καμάρα, Wölbung, Bogen. S. Perles, Thron und Circus S. 13.

קאנידין s. קאנוסין.

אנידין, אוֹאמוֹסׁנו, unzüchtige Menschen, Kinäden; Waj. r. § 33 מובאים קאנוסין; Sam. Gama hat die Lesung: מובאין קשיסין, die richtige Lesung ist wohl אָנידין, es wurden Kinäden, welche (männliche Hurerei treiben) gebracht." (Jalkut Jechesk. 23 hat קשיסין) wohl entstanden aus קיניטין.

ער אמקפראסין, κακή πρᾶσις, der Verkauf als schlechte Waare, so dass beim Entdecken von Fehlern der Kauf nicht rückgängig wird. In Deb. r. § 3 f. 253° ist es in אמר הב״ה לישראל; עושה אתכם בני לא תהיו סבורים שאני עושה אתכם כעבר שארונו מבקש למכור אותו קוריםין כעבר שארונו מבקש למכור אותו קוריםין

(צ"ל קאקופראסין) בכל מה שמוצא אלא כך אני מביא עליכם יסורין עד שתכינו את לבבכם אצלי: "Gott sprach zu Israel: meine Kinder, glaubet nicht, dass ich mit euch verfahre wie mit einem Sklaven, den sein Herr um jeden zu erlangenden Preis als schlechte Waare verkauft (so dass der Kauf nie rückgängig wird), sondern ich bringe vielmehr Leiden über euch, bis ihr eure Herzen zu mir lenket, (dass ihr wieder zu mir zurückkehrt)." Siehe zu קאלופראסין; auch hier wie dort hat Perles die richtige Lesung hergestellt, und die richtige Erklärung zuerst gegeben. Bei Land Anecd. leg. secul. f. 223c steht קאקוארסים, wohl aus verdorben. Hiernach ist Levy s. v. קאלוחסין zu berichtigen.

קדר, χυτρεύς, Töpfer. Bem. r. § 16 f. 231^h (Tanch. I und II Schlach § 1); De Lara.

קדרה, χύτρα, Topf; (De Lara); Bem. r. § 7 f. 195^a; § 16 f. 231^b (Tanch. I u. II Schl. § 1); syr. Bem. r. § 7 f. 195^b, corrumpirt aus דרורא.

קדרוני, κέδρινος, von Cedernholz, zur Ceder gehörig. Ber. r. § 31 f. 29a. Die syr. Hexapla übs. בארוים. 4. B. M. 24, 6 mit איך קדרו, ώς κέδροι.

קוביא, κυβεία, Würfelspiel. Tanch. I Noach § 20 (Tanch. II das. § 14).

קוביוסטוס, κυβιστητής, Gaukler, Taschenspieler, Betrüger. Midr. Abkir Beresch. § 21 (Chullin f. 91^b) וכי גגב או קוביוסטיס אתה. Die Bedeutung von "Würfelspieler" (κυβευτής), welche Buber nach Tossaphoth zu Chullin 91^b

und R. Chananel dem Worte geben will, wie auch De Lara u. Levy, passt weder zu unsrer Stelle noch zu Bechoroth 5a, Chull. 91^b, Kiddusch. 11^a, Bab. b. 92^b, sondern nur Einer, der Etwas zu unterschlagen weiss. Ausserdem wird Würfelspieler im Talmud mit משחק בקוביא wiedergegeben. Darum nennt die Mischna unter den zum Zeugniss Unfähigen nicht den קוביוסטים, den Falschspieler, ebensowenig wie den Dieb, denn das versteht sich von selber; sondern den Würfelspieler, משחק בקוביא, und zwar, weil er ein Müssiggänger sei nach einer Ansicht, oder weil Spielgewinn kein rechtlicher Erwerb sei nach der andern Ansicht.

קוברנים (syr. קוברנים), κυβερνήτης, Steuermann, Schiffslenker.

Waj. r. § 21.

קודו אפרטא, קודו, אפריטא, פורו. אשר שאלו עיני אור ל אשר שאלו עיני ל היא וכל אשר שאלו עיני ל היא וכל אשר שאלו עיני ל היא וכל אשר שאלו ווא ב היא הוא ב היא ווא היא היא ב היא הוא ב היא ב היא הוא ב היא ב היא הוא ב היא הוא ב היא הוא ב היא ב היא הוא ב היא
causarius, kränklich. Die wegen körperlicher Gebrechen (casus) Befreiung vom Kriegsdienst Verlangenden hiessen causarii. Madwig II S. 470. — Ber. r. § 73 f. 72°: הנותרות ר"ל אומר נותרות ר"ל אומר נותרות בישין מנהון עקרין מנהון קווסרין הנהון בישין מנהון עקרין מנהון קווסרין "die Übriggebliebenen also: sie waren theils krank, theils unfruchtbar, theils gebrechlich."

קוזדר, κοαίστωρ, quaestor, quaesitor, Untersuchungsrichter. Sch. t. Ps. 103. (De Lara).

ארסμος, κόσμιον, κόσμιον, κόσμιον, κόσμιον, Schmuck. Ber. r. § 19 f. 19^d: Schmuck. Ber. r. § 19 f. 19^d: so nach Aruch u. De Lara, unsre Ausgg. haben: mikkez § 9; Deb. r. § 6 f. 253; Pes. r. § 12 f. 19^c. Ber. r. § 19 f. 19^d nach Aruch und De Lara f. 13^d of the man the man the man the man the second of the second

§ 13 כל קומיא שלו .

κοσμοκράτωρ, Weltbeherrscher; nach Ammianus 15, 1 legte sich Constantin II den Titel dominus totius mundi bei, wovon die griech. Übersetzung κοσμοκράτωρ ist. Schon Augustus in s. späteren Zeit wird in einer der pisanischen Inschrr. (Orelli 643) ausser seinen anderen Titeln noch mit dem Titel totius orbis terrarum praeses genannt. (Madwig I, 537 A.) So ist dieser Titel im Midrasch auf die Könige von Grossmächten übertragen, wie auf Pharao, Merodach-Baladan, Nebukadnezar. Ber. r. § 58 f. 57°. Schm. r. § 5 f. 107° (Tanch. I Waëra § 2; Tanch. II Waëra § 5); Tanch. I Tasria § 10 (Waj. r. § 18 f. 161°); Pesikta Schekol. f. 14^a etc.

קומיקון, κοσμικὸς, durch die ganze Welt verbreitet. Ber. r. § 24 f. 24° (Koh. r. s. v. אל דרום f. 72°). In Waj. r. § 15 f. 158° steht הולק für קוומיקו für קוומיקו für die Glosse, die das Textwort verdrängt hat.

קוזמריאה, κοσμάριον, Schmuck. Midr. Petir. Mosche rabbenu, Jell. b. h. VI, 71.

קסמרא s. קומנת

א קולא, κολεός, Krug. Waj. r. § 4 f. 148^a; Waj. r. § 33 f. 177^c; Schir r. s. v. יונתי f. 15^c etc. (De Lara).

קולא, κλοιὸς, Halseisen; Schir r. s. v. הושבת f. 34a.

קולא, καυλός, Stengel; Waj. r. § 15 f. 139; 2. Palmsprossen. קולבא s. קולבא.

קולב, κόλλο $\dot{\psi}$, Kurbel. Sifra

Schmini § 6.

קולב, χάλυψ, Stahl. Ber. r. § 35 f. 34° (De Lara). 2., ärmelloses Kleid. Ber. r. § 38 f. 37°.

קולבון, κόλλοβος, Aufgeld. Sifra bechukk. § 4, 10. (De Lara).

קולבון, קולבון, פאסס, קולבון קולבון או קולבון או Händen oder Füssen. Sifra Emor § 2, 3: העיקלן והקולבון, "der Krummbeinige und der Kurzfuss."

קוליאס, κολοιός, Dohle; T. II kitissa § 32. (De Lara).

קולין, καλιὸς, Gefängniss. Schir r. s. v. היושבת (Kohut).

קולית, κωλην, κωλεὸς, Schenkelbein, Hüftknochen, Knochen. Ber. r. § 10 f. 10^d ; das. § 26 f. 26^b ; Hexapla Jes. 66, 24 übersetzt בפגרי (LXX: $\tau \dot{\alpha}$ κῶλα) mit difference.

קולמוס, קולמוס, אפולמוס, תקולמוס אמנה das Schreibrohr. Tanch. II Zaw § 7: יומה קולמסין משתברין: In Midr. Est. s. v. איז המן אחר המן אל f. 107° ist פולמוס פותב פותב המלך ישנו עם אחר dem Satze המלך ישנו אחר כותב Corruptel und muss dafür stehen קולווסים. — Schm. r. § 47 f. 141°.

קולסא, galea, Helm, Sturmhaube. Ber. r. § 19 f. 19c. Nach Fleischer ist das Wort von κῶνος, Helmspitze, abzuleiten. In Sifre 5. B. M. § 81: הואיל

בתולסין בתולסין ואם hat Jalkut בתולסין; doch ist viell. בתולסין richtige Lesart, und für δολία, eine besondere Art von Hut, zu nehmen.

קולר, κολλάριον, collare, Halseisen, Fessel, Kette. Pesikta Dibre f. 103°. Pes. r. § 30 f. 51°. Tanch. I u. II. Kedoschim § 15. Sifre 4. B. M. § 96.

קולרית, קולריא, קולרית, Siegelerde, zu Augenschminke gebraucht: Augenschminke. Pesikta Wattomer f. 132°; (Waj. r. § 16 Anf.) Echa r. s. v. אסורו ממא.

קולתא , קולתא (syr. קולתא , κάλαθος, Korb; Sifre 5. B. M. § 300. — 2. Grosses Trinkgefäss; Humpen. Das Tharg. von וכרה ist וכרה, ebenso im Syr. In Waj. r. § 5 f. 149b (Bem. r. § 10 f. 206) ist in השותים במזרקי יין רב אמר קלוריא ר"י אומר בכוסות קטנים für קולתיא zu lesen קולתיא. Ebenso erklärt in Schabb. 62ª R. Ammi מורקי durch קנישקנין (κανίσκια, Körbe), Humpen. Dies passt zu der Schilderung des üppigen Lebens der Vornehmen im Zehnstämmerreich, dass man den Wein aus Humpen trank. Im Griech. wird κάλαθος wie ψυκτήρ für κρατήρ gebraucht, und bedeutet nicht nur Mischkrug, sondern auch ein übergrosses Trinkgefäss. S. Becker-Göll, Charikles II, 346. Marquardt, Privatleben der Römer, S. 325. 326. Siehe meine Note zu Wünsche, Biblioth. rabb. Bemidbar rabba S. 638. R. Sam. Gama, seitdem v. Buber herausgegeben, wird unter Waj. r. § 5 citirt, es muss offenbar der קלותיא heissen.

קומי, קומי, das Haupthaar. Sifra Achre § 9, 13: ושלא תספר קומי שפה; Deb. r. § 2. קומוס, קומוס, קומוס, קומוס, קומוס, קומוס פונט. B. M. § 16 Anf. Sifre 5. B. M. § 269. Koh. r. s. v. יש רעה ראיתי בחכמה זה ראיתי בחכמה זה איני בחכמה נו איני בחכמה 1.84°

קומום, $\kappa \acute{o}\mu \eta \varsigma$, comes, (auch syr. so), urspr. Begleiter des Feldherrn, dann des Kaisers, später Titel eines kaiserlichen Beamten, Vorsteher einer der grossen Verwaltungszweige oder Hofamter. Schm. r. § 37 f. 134^a: Kriegsminister, militärischer höchster Beamter in einer der 4 Präfekturen: comes militum, auch magister militum genannt; κόμης ἀνατολῆς bei Procopius: magister militum per Orientem. — Est. r. ${
m s.}\ {
m v.}$ ותמאן ${
m f.}\ 104^{
m b}$ (soll h. ק' אסטבלאות), κόμης στάβλων, comes sacri stabuli, Oberstallmeister, aus dem Byzantinischen ist die Würde zu den abendländischen Reichen übergegangen. Conestabilis (aus comes stabuli), Connetable. In Waj. r. § 5 f. 149d wird Schebna הסוכן (Jesaja 22, 15) erklärt als שבנא קומים אספריון (צ"ל אספטריון) κόμης ἀσπαθαρίων, der Befehlshaber über die, welche dem Kaiser den Stab vortragen: der erste Stabhalter, wie Gonfaloniere; sie fungirten insbes. bei Friedensschlüssen und Bündnissverträgen: Oberceremonienmeister. Oft steht auch קומים ohne Beisatz. Tanch. I Behaaloth. § 20 (B. r. § 15): היום אפרכום למחר פגן למחר (צ"ל היום) heute ist er, קומוס למחר סרדיוט Präfekt, morgen ohne Beamtung. heute Militärcommandant der Provinz oder vielmehr der Praefectura, morgen gemeiner Soldat"; (statt סמרדיום ist סמרדיום zu lesen). Man denke an Belisar, Narses u. a.

Tanch. I Tasria § 9 (T. II das. § 7) p der Comes militum fürchtet sich vor dem Präfekten; oder auch vor dem υπαρχος, dem legatus Caesaris, dieser vor dem Kaiser, (an welchen zuletzt appellirt werden kann). Über die Stelle Pesikta Omer f. 71°, Waj. r. § 28 siehe unter μασι

קומיאטון, in Ag. Ber. § 38: תן לי קומיאטון שאעמוד מן המטה הוה. Es ist wohl מֹאנוֹקיסיא, Gesundheit, Aufstehen vom Krankenlager mit Weglassung des א als

α privativum.

γιστάτον, (mit Accusativendung), comitatus, Gefolge, Hoflager; vgl. Amm. Marcell. 14, 5: "ut eum ad comitatum imperatoris vinctum perduceret." Wo Valesius erklärt: à la cour de l'Empereur; ebenso das. 15, 25. 15, 7 u. 8. Est. r. s. v. πείστι 102°. S. Levy. S. auch Th. Jer. II zu 4. B. M. 12, 7^b.

קומטומריסין, in Jalkut Ps. 20, zu berichtigen in קומנטריסין, κομμεντάριοι, commentarii; die vom Kaiser gemachten Aufzeichnungen über gerichtliche Akte, Protokolle, kommt bald für Anklage vor, wie in der Bedeutung von: Vertheidigung. Siehe auch Sachs II, 179. Die Stelle in Sch. t. 20 ist aus Gründen der Censur geändert. Die Stelle lautet in Sch. t. אייד ביום צרה יענך ה' ביום צרה באיזה יום יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליוגים ולתחתונים ואו"ה אומרים הוי כי גדול יום ההוא מאין כמוהו וישראל על ידי דוד אומרי' יענד ה' ביום צרה צרה שהיא לעליונים ולתחתונים והב"ה אומר לאו"ה בואו ודוגו עם בני ישראל שנאמר קרבו ריבכם יאמר ה' והם אומרים מי יבא בדין עם בניך והוא

אומר להן אני כביכול שנאמר הוא נותן עוז ותעצומות לעם. Die gesperrten Worte sind nach Jalkut Ps. 20 (obwohl auch dort nicht Alles richtig ist) zu verbessern in הגישו עצמותיכם קומנטריסין של בגי עשו והם אומרים מי עושה קומנטריסין של ישראל והוא אומר כביכול אני שנאמר אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם; und Gott sagt zu den Völkern der Welt: "bringt eure starken Gründe vor, nämlich die Vertheidigungsgründe für Söhne Esaus; und sie sprechen: wer bringt denn die Vertheidigungsgründe für Israel vor? worauf er (Gott) antwortet: ich, wenn man es von Gott sagen dürfte, denn die Schrift sagt (Ps. 68, 36): der Gott Israels, er gibt Kraft und Stärke dem Volke. " In Gittin 29^a sind und in קומנטריסין של אומות העולם Jer. Jebam. XVI, 5: קמנטריסי המלך, die commentarienses, die Protokollführer, κομμενταρίσιοι.

קומקום, κουκούμιον, ein Gefäss, um Wasser zu wärmen. Tanch. I und II Chukk. § 2. Deb. r. § 2 f. 151^d: Kessel.

קונדא, קונדא קונדא, קונדא (im Spätgriech.), curtus, kurz, klein. Ber. r. § 88 קונדא מכירין, ein kleiner Dolch.

קונדילין, איסלטליסא, איסלעליסיא, איסלעליסייא, איסלעליסייא, איסלעליסייעליסיא, איסלעליסייא,

קונמום, קונדום, אסידס's, Stange,

Pfahl. Pesikta Chanukka f. 14b. Bem. r. § 4 f. 189b in ד' קונטיטין für קונטיטין ד. (De Lara). Pesikta Schor f. 26a.

קנדיטון s. קונדיטון.

(mit eingeschobenem 1), κόθορνος, ein hoch heraufgehender Stiefel mit mehrfachen Sohlen, zwischen welchen ein hohler Raum gelassen ward; er ward gebraucht, um die Statur höher erscheinen zu lassen, daher in der Tragödie von den Schauspielern getragen, und von koketten Jungfrauen, welche auch in die genannten hohlen Zwischenräume der Sohlen wohlriechende Specereien legten, und damit ausgingen. Waj. r. § 16 f. 159a. In der Parallelst. Echa r. s. v. מורו ממא f. 68b in קורקוסין und vielfach in קורדקיסין corrumpirt, in Pesikta Wattomer f. 132b in עבין עבין, von Buber berichtigt.

למנטכריא, cantabrum, eine bevorzugte Fahne des römischen Heeres seit Augustus, die bei grossen Feierlichkeiten umhergetragen ward. (Sachs II, 178), welcher Minucius Felix, Octav. c. 28 citirt; Sch. t. Ps. 45: "Gleich einer Matrone, welche drei zum Kreuzigungstod Verurteilte frei gemacht hat, und sie nachher sah als (עונין קונטכריא של מלך אלקפרין (צ"ל אקלפרין קונטכריא של מלך Adlerträger, belastet mit dem Cantabrum des Kaisers." Siehe auch Mussafia unter אקלפרין.

קנדימון s. קונמימון.

קונמרים, κομμεντάριος, wie , Aufzeichnung; insbes. Aufzeichnung von Protokollen, daher: Anklageschrift, und ebenso bedeutet es oft: Vertheidigung,

wie אילוגין, welches auch sowohl für Anklageschrift wie für Vertheidigung gebraucht wird; Sifre 4. B. M. § 134 משל באדם שנתן (צ"ל שנתון) בקונטריסים של מלכות אפילו :נותן ממון הרבה אי איפשר ליעקר "Gleich einem Menschen, der in die kaiserlichen Anklageprotokolle eingetragen ist u. s. w." In Sch. t. Ps. 45 משל למי שמבקש לעלות לבימה נטל קורדום (לפי גי' הילקום צ"ל קונמרם חלק) ונתן לדיין א"ל למה לא כתבתו א"ל לא היה לי פנאי: "Gleich Einem, der vor Gericht gehen wollte, und ein leeres (unbeschriebenes) Heft (nämlich worin die Vertheidigungsgründe stehen sollten) nahm, und es dem Richter gab. Dieser fragte ihn, warum hast du nichts hinein geschrieben? Er antwortete: weil ich keine Zeit dazu hatte." So haben die Söhne Korachs, als sie vor Gott zu Gericht erschienen, gesagt: "wir konnten es nicht mit unseren Lippen aussprechen, nur in unserm Herzen fühlen wir es." Wenn nicht Jalkut die Lesung hätte, so könnte man קורדום viell. קרדים $\chi \alpha \rho \tau \dot{\eta} \varsigma$ lesen; aber dann fehlte auch das Prägnante, das in קונטרוס liegt.

אנטונינום s. קונטריקום.

קוניא, κονία, Flusssand, Kalk. Tanch. Chukk. § 2 γρης glasirte Schüsseln. De Lara; Dan. 5, 5 übersetzen die LXX mit ἐπὶ τὸ κονίαμα.

קונכי, κόγχη, concha, Muschel; ein daraus gefertigtes Gefäss: Trinkgefäss, Salzfass, Salbengefäss. In Jerusch. Joma 3, 10 wird ינברשת von einem Amora mit Lampe übersetzt (מנרתא), von einem anderen mit man den Context v. Mischna 10,

nämlich dass Ben katin eine Mechanik für das Becken im Tempel angebracht habe, damit das Wasser nicht durch über Nacht stehen untauglich werde, so passt dazu, dass Helena eine eine (goldene) Waschschüssel am Eingang des Tempels angebracht habe, wie De Lara es mit bacia, Becken erklärt. Jelamdenu behaal. in Jellinek b. h. VI f. 88 קונכי של נחשת. In Ber. r. § 60 f. 59^a ויוצא העבר כלי כסף וכלי זהב ובגדים ומגדנות: רב Perlen- קונכי Scheint קונכי muschel zu sein; Perle.

קונעא, קונעא, Weib. Ber. r. \S 32 f. 30° ; das. \S 38 f. 36° vgl. mit Sch. t. Ps. 52, wo קונעתו wiedergegeben wird durch אשתו.

קונרוס, κόνναρος, eine essbare Stachelpflanze. Ber. r. § 20 f. 21 בהראותו. Est. r. s. v. קוץ זה קונרוס f. 102b. S. Sachs I, 110.

קונשוברינין, consobrini, Geschwisterkinder. Jelamd. 1. B. M. 32, 7. (Aruch).

ς γιστοτρόπεζος, Schmarozer. (Perles: κόσσος = Ohrfeige), also qui alapis mensa ejicitur. Echa r. c. 2 Ende, wo es corrprt. ist.

קוסמינר, Ruaestionarius, Untersuchungsrichter, Scharfrichter, Folterer. Pesikta schuba f. 159°a. Deb. r. § 252°c.

כוסטריינום s. קוסטרינום.

DD17, ὄξος, saurer Wein. Ber. r. § 30 f. 28°.

γριρ, κοπάδιν, Stück, Stück Fleisch, Fleisch. (Mussafia, Perles); Ber. r. § 63; das. § 70.

πριρ, κύπη, Büchse, (De Lara). Sifre 5. B. M. § 232; Pes. Omer f. 69^a (Waj. r. § 28 f. 172^a). קופיץ, κοπίς, Degen, Dolch. Sifre 5. B, M. § 207.

קופליה, copula, Band, Strick. Pesikta achre (Waj. r. § 21): קופליות של ברול גתן הקב"ה על רמ"ח איבריו.

קופנדר, in Tanch. I und II Kedosch. § 8 ist nach Waj. r. § 25 f. 128^d und Koh. r. s. v. קם קדם zu berichtigen in סבותי פלטין.

compendiaria, abgekürzter Weg. Sifra Kedoschim § 3, 7; Bem. r. § 11 f. 212° (Ducange).

NDEIP, (auch bei Barhebr.), $\kappa \dot{\alpha} \psi \alpha$, Behältniss, Kästchen. Deb. r. § 2 f. 252^b. Sch. t. Ps. 12. (De Lara).

קפטוליון s. קופסולין.

וו אקופרמיסא, in Waj. r. § 6 f. 150d ist nach Samuel Gama (edirt v. Buber) zu berichtigen in אורקמוסיא לו אורקמוסיאות צ"ל ארקומסיות ב"ל ארקומסיות בניהן שאין אנו כופרין בו והוא בניהן שאין אנו כופר בהן (צ"ל בנו) sind geleistet worden etc.

קוקיא, καύκιον, Schüssel, Schale. Ber. r. § 74 f. 73°. S. Sachs I, 96.

γιρ, κάρυον, Dattel: die Frucht der caryota urens; Waj. r. § 15 f. 159^a.

קרורדיקיא , קורדקים , קורדייקים , קרורדיקיא , קרורדיקי , קרורדיקי , קרורדיקי , קרורדיקי , קרורדיקי , אולדי ,

קורם, κεράτιον, Grösse und Gewicht des Samenkerns des Johannisbrodbaums = 4 Gerstenkörner. Ducange; Sifre אין als Münze war es = ½4 des solidus.

אקורמא, קורמא, קורמא, אוביס, אורמא, אוביס, אוביס, אוביס, אורמא, אוביס,
קוריוםא, קוריוםא, קוריוםא , אסטρίοσσοι, Curiosi, Späher. Seit Diocletian hiessen so diejenigen agentes in rebus, welche in die Provinzen geschickt wurden, um für den Staat wichtige Nachrichten zu erspähen, etwaige Vorbereitungen von Verschwörungen, Aufständen, etwaige geplante Kriege auswärtiger Reiche den Behörden zu melden. Früher wurden die frumentarii zum Theil als militärische Curiere und zu Polizeiund Spionirdiensten verwendet. (S. Marquardt röm. Staatsvw. II, 491 ff.) Hieronym. in Abd. c. 1. Eos, quos nunc agentes in rebus vel veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant. Statt der frumentarii wurden von Diokletian aus dem corpus der agentes in rebus Leute in die einzelnen Provinzen geschickt, um Nachrichten, die für den Staat wichtig waren, zu erspähen und zu melden; sie hiessen Curiosi. Siehe darüber

Sachs I S. 10, wo auch die Beweisstellen angeführt sind. Ber. r. § 3 f. 4° קוריוסי הושיב יוסף בפלטרין "Joseph hatte Curiosos aufgestellt im Praetorium (seiner Amtswohnung), welche, als sie merkten, dass Jakob krank sei, es dem Joseph meldeten." Pes. r. § 8 f. 11ª (ebenfalls bei Sachs vollständig citirt). "Wie die Kaiser ihre Curiosi haben, welche ihnen jedes Einzelne melden, so hat auch Gott seine Curiosi, die ihm Alles melden, was der Mensch im Verborgenen, im Dunkel, wie öffentlich thut; die Curiosi Gottes sind die Seele, welche es dem Engel meldet, der Engel, welcher es dem Cherub meldet, und der Cherub, welcher es Gott meldet." Ferner Midr. Sam. § 25 (nach Jalkut Ps. 51 berichtigt): הצילני מדמים מדמו של נבל לא בשבילי נהרג ויהי כעשרת הימים מדמו של שאול שהיה מעיל שלו נקצצת ולא היה מצטער עליה אפילו שעה אחת מדמו של נתן (צ"ל אוריה החתי) שהיה דוד משלח קורסיות (צ"ל קוריוסות) אחריו לידע אם מחזיר הוא את דבריו אילו היה מחזיר לא אוריה Die Lesung אוריה statt נתן, welches hier und in Jalkut steht, ist bezeugt durch Raschi zu Ps. 51, 16. Aus החתי ist die Lesung נתן entstanden. sind die Curiosi. In Midr. Koh. s. v. גם במדעך f. 95^b יש קוריוסי es ist näm- למובה ויש קוריוסי לרעה lich קוריוסי in קוריות zu berichtigen); קוריוסי לטובה וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם וכו' קוריוסי לרעה שנ' וישמע ה' את קול דבריכ' ויקצוף: "Es gibt Curiosi, die das Gute melden, und Curiosi, die das Böse melden; Curiosi, die das Gute melden: "Und der Ewige erfuhr die Stimme eurer Worte,

die ihr zu mir geredet: rede du mit uns, so wollen wir gehorchen, und es rede nicht Gott mit uns; wir möchten sonst sterben. Und der Ewige sprach zu mir: ich habe erfahren die Stimme der Worte dieses Volkes, die sie zu dir gesprochen; sie haben wohl gesprochen. Curiosi, die das Böse melden: "und der Ewige erfuhr die Stimme euerer Worte und zürnte, und schwur, keiner dieser Männer soll in das Land kommen." In der Parallelst. Waj. r. § 32 f. 176a ist קוריוסי corrumpirt in קול; es heisst dort יש קול למובה יש קול לרעה, weil die Abschreiber das Wort קוריוסי nicht mehr verstanden, glaubten sie, das Schlagwort sei קול, welches in den zwei citirten Bibelversen steht. Das bei Aruch noch erhaltene קריאסות neben der Glosse jist in unseren Ausgg. ausgefallen. Levy: "es gibt eine Stimme des Geschrei's im guten Sinne." Güdemann nimmt das Wort irrig für κήρυξ; Levy s. v. קריאסות für: Geschrei " etwa κραυγή."

קורנוס, κέαρνος, Hammer. Sifre 4. B. M. § 61.

קירום s. קורסא.

קורסור, cursor, κούρσωρ, Läufer. Midr. Abba Gorion: ולא הי' כקורסור לרוץ לפני מרכבתו של אבי Bubers Note 228 zur St.

קורפסא, κρηπίς, Gestell, Sockel. Jelamd. behaal. golde-

nes Gestell. (Levy).

קורצין, אליסק, Haar, eine Art Haartracht, Locke. Deb. r. \S 2 f. 251° מספר פאת המספר פומי זה המספר פומי ועושה תפיסת קורצין.

γιτης (syr. קורקנא), κηριώνη, Wachskerze. Auch κηρούλιον

kommt bei Cst. Pphg. in dieser Bedeutg. vor. Pes. r. § 44 f. 69 והיה אהרן מכאן ומרים מכאן פוענים אורקנות ומהלכין לפניה, statt קורקנות שויונית zu lesen sein.

קורקסא, אף (die Peschita übers. אוות מבעות mit אפורקסא; פורקסא קורקסא אווע מבעות מבעות אווע מניט mit אפר; 2. B. M. 28, 23); Spange. Ber. r. § 18. Bem. r. § 4. — Pirke R. El. חווים שמים במי אוקיאנוס הם החווים.

קטאדיקום, Bem. r. § 9 f. 198^d corrprt. aus קטוליקום.

קטדיקי s. קטאדיקי.

קמבלמון, κατάβλητον, Bezahlung, Schadenersatz. Bem. r. § 4 f. 289^a חייב קטבלטון.

קטדיקי, καταδίκη, Verurteilung zu einer Geldstrafe; Dio Cass. frgm. ed. Dindf. I p. $32: \tau \dot{\eta} \nu$ καταδίκην συνεκτίσειν ύπέσχοντο. Waj. r. § 18 f. 161d; (in Sch. t. Ps. 17 in קטרינין verschrieben); Koh. r. s. v. וש רעה חולה f. 84^b; "R. Gamliel b. R. Chanina fragte den R. Mona: Was heisst das: Oft ist der Reichthum seinem Besitzer zum Schaden aufbewahrt?" (Kohel. 5, 12). Er antwortete: "das Kurze von der Sache ist seine Geldstrafe: wenn ihm von der Regierung eine Geldstrafe auferlegt wird, muss er es geben," סמא דמילתא הוא יסאדיקי דידיה וכוי Waj. r. § 18 f. 161d. In Schm. r. § 11 ist es verdorben in טאריקי; siehe Sachs I, 165.

קמדיקין, κατάδικοι, die Verurteilten. Midr. Abba Gor. s. v.

ותמאן המלכה.

קתוליקום , קתוליקום , אמצ'יסאו, καθόλικος, Schatzmeister, ὁ ἐπὶ τῶν καθόλου λόγων, procurator summarum rationum. Midr. Schir s. v. אעלה f. 31° wird das Wort בחמר

(Dan. 3, 2) durch קתאליקי (καθόλικοι) erklärt. In Bem. r. § 18 f. 235b wird Korach קתליקום פרעה של פרעה genannt. In Bem. r. § 9 f. 198d (Tanch. I Naso § 8 u. Tanch. II das. § 5) ist קאטריקום corrumpirt in קאטריקום. Statt משל לארכיקיטון קאטריקום על muss es nach Ber. r. § 12 Anf. (u. Sch. t. Ps. 14) heissen: משל לארכיטקטון שבנה את המדינה חדרים וביבים ומערות לאחר ימים נעשה קאטוליקוס על אותה מדינה; Levy, der die corrprte. Lesung nicht beachtet, sagt unter קמאדיקום etwa καταδικαστής, der bestrafende Beamte. In Ber. r. § 12 ist ersetzt durch die Glosse נבאי. — Tanch. I Chukk. § 38; (T. II das. § 15, Bem. r. § 19 f. 238d: משל למלך שהיו לו שני קטוליקין.

, κατήγορος, Ankläger. Schm. r. § 43 f. 147d; Waj. r. § 164^d u. s. w. In Pes. hach. f. 53b (Pes. r. § 15 f. 29a) ist der Text העמידו בימה וגם העמידו שורין ויעבירו סקפטורין וכו' wie Buber das. Note 193 bemerkt hat, nach Jer. R. H. I f. 57b zu berichtigen: העמידו בימה יעמדו סיניגורין יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ר"ה נמלכו ב"ד לעברה למחר הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה יעברו סיניגורין יעברו קטיגורין וכו'. Daher entfallen die Vermutungen von Sachs I, 170, welcher ספקולטורין vorschlägt für סקפטורין, von Levy, der סקפטורין für exspectores, Protokollführer, hält; von Güdemann, der es für מקפנמין, סעגס, φάνται hält.

המיגוריא, κατηγορία, Anklage, Belastungsumstände מלמר קטיגוריא. Schm. r. § 15 f. 116^b. Tanch. I mezora § 4, T. II das. § 2.

קטיה, κοίτη, Bett, Lager; Waj. r. § 5 f. 149b.

קטיומא, קטיומא, das Erschaffene, das Werk. Ber. r. § 1 f. 4b. (Tanch. I beresch. § 4) in קטימא corrumpirt, Sch. t. Ps. 18 in קטינמא, Tanch. I § 6 in הטיומא corrumpirt, von Buber berichtigt.

קטיספון, Κτησιφών, Ktesiphon, Hauptstadt des parthischen, und später des neupersischen Reiches, am linken Ufer des Tigris gelegen. Ber. r. § 37 f. 36a und Waj. r. § 5 f. 149b wird כלנה mit Ktesiphon wiedergegeben, wie auch im Tharg. Jer. I u. II zu 1. B. M. 10, 10.

קטלא, κατέλλα, catella, Halskette. Bem. r. § 9 f. 203b. Tanch. I Wajeze § 3, das. Wa-

jischl. § 12.

, קמלפמא κατά λεπτον, Kleinen. Echa r. s. v. העיר רבתי nach Aruch und De Lara, in unseren Ausgg. לוקטא לוקטא corrumpirt. (De Lara).

קטנטין, κτάντης, Mörder. Sch.

t. Ps. 54. (De Lara).

קטפריאנו, lek. t. zu 1. B. M. 32, 21, s. h. קמפראינו , καταπραΰνω, "ich besänftige." Siehe Buber das.

DIDDD, καταφοραί (Accusativendung mit Nominativbedeutung), Schläge, Hiebe. Pes. beschall. f. 81^b (Schm. r. § 30 f. 128^d); Waj. r. § 18 f. 161^d. De Lara.

ρ, κατάφρακτος, bepanzert. Midr. Schir s. v. לסוסתי f. 9d. (De Lara).

קטריטון s. קטקטון.

, κατηγορέω, anklagen. Schm. r. § 43 f. 147d, Waj. r. § 21 f. 164c. Das Wort kommt auch im Syr. in dieser Bedeutung vor.

קטרון, κεδρίς, Cedernfrucht; im weiteren Sinne: alle nicht essbaren Früchte der Nadelhölzer. (Sachs I, 155, 181).

Pes. r. § 11 f. 16^a.

in Sifre 5. B. M. § 309: משל לאחד שהיה עומר וצוהב כנגד בלייוסמום בשוק אומרים לו השומעים שבעולם כנגד בלאייוסטום אתה שומה עומר וצוהב מה אם רצה להכותך ולקרע את כסותך ולחבשך בבית האסורים אתה יכול לו אם היה קטרון (שגדול ממנו) עאכו"כ אם היה הפתקם גדול משניהם שגדול ממנו Es scheint שגדול eine in den Text gedrungene Glosse zu sein, und קשרון scheint aus קנמוריון (centurio) verdorben, wie auch Sifre 4. B. M. § 131 קנשוריון eine Corruption von קישרון ist. Jalkut hat קרטון für קטרון.

, קטריטון, κατάρρυτος, Schnupfen behaftet. Waj. r. § 15 f. 158°. (De Lara). Die Ausgg. haben קמקמון, Aruch u. De Lara

קשרישון.

, καταβράκτης, Durchbruch, Fallthor. (De Lara). Ber. r. § 31 f. 30°; siehe auch syr. Hexapla zu 2. Kön. 7, 2.

קיבר, κηβάριος (άρτος), panis cibarius, das tägliche Brod des Soldaten; (De Lara) Brod aus grobem Mehl und Kleie, bes. für Soldaten und Sklaven bereitet; es hiess cibarius, weil es, wie die anderen Deputate an die Soldaten geliefert ward, daher: schlechtes Brod. Marquardt, Privatleben der Römer S. 413. Mommsen, röm. Staatsr. I, 287. Siehe auch Sachs I, 145. Sifre 5. B. M. § 48. Sifra Behar § 5, 7 שלא תהא אוכל פת נקייה והוא אוכל פת קיבר Midr. Schir s. v. אל תראוני f. 8d; Ber. r. § 90 f. 87d.

ς, κυβερνήτης, Steuer-

mann (auch in der syr. Bibelübs. Act. 27,11); Pesikta achre f. 176a (Waj. r. § 21 f. 176c); Waj. r. § 12 f. 155d: בהרין קוורגיטין דיתיב Pes. r. § 47. Tanch. I Schl. lecha § 31.

γυρ, κοιτών, Schlafgemach (auch bei Ephräm zu Gen. 39); weil in jenem Teil, wo das kaiserliche Schlafgemach war, auch die Kostbarkeiten, Kleinodien und Prachtgewänder aufbewahrt waren und die Geräte, hat κοιτών auch die Bedeutung: Gerätekammer, Schatzhaus. (Reiske zu Cst. Pphg. II f. 520). — Schm. r. § 42 f. 137°; Sifre 4. B. M. § 134, (das. 5. B. M. § 29).

קימיא, קימיא, Lager, Bett. Waj. r. § 5 וסרוחים על ערסותם קימיות

קנמורין s. קימרון.

ק"סמור γ, κυαίστωρ, quaestor, in byzantinischer Zeit Beisitzer im geheimen Rat des Kaisers. Er hatte die Reden, Briefe und Erlasse des Kaisers im Senat vorzulesen, war sowohl Schreiber, als Vorleser der kaiserlichen Erlasse. S. Reiske a. a. O. S. 447. Procop. b. Pers. I, 24: βασιλεῖ τάρεδρος κοαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Echa r. s. v. λοῦσι Ῥωμαῖοι. Echa r. s. v. τοι κὶ τος τος καλοῦσι ἀρεδορος κοαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Aruch und De Lara, während unsre Ausgg.

קילא, καλιά, Kammer. Ber. r. § 31 f. 29^b. Pes. Chanukka f. 8^a (von Buber nach Aruch דומה

לקילינין in פרומה לקיליינין berichtigt); Bem. r. § 12 f. 217ª, Midr. Schir s. v. יפה את f. 27^d. Ber. r. § 31.

קילוס, κάλλος, κάλλεα, schöngefärbte Kleider, Purpurgewänder. Ber. r. § 84 f. 82^b: ויפשיטו את יוסף את כתנתו ר' אלעזר אומר בקילוס את יוסף את כתנתו ר' אלעזר אומר בקילוס.

קילורין, κελλάριον, cellarium, Vorratskammer für Speisen und Weine: Keller, Haushalt. Ber. r. § 11 f. 11^d (Pes. r. § 23 f. 44^c); Ber. r. § 54 f. 53d; § 59 f. 57d; dann: Vorräte, Nahrungsmittel; Pesikta achre f. 173^a (Waj. r. § 20 f. 163d; Bem. r. § 2 f. 185a): וכי קילורין עלת וכו' haben sie denn Mundvorrat mitgenommen auf den Sinai?" Mussafia u. Buber übersetzen es irrig mit: Kuchen (κολλύρα), was hier nicht passt, ich selbst hatte früher es so erklärt, aber später berichtigt in Wünsche, bibl. rabb. Bem. r. S. 643. קילורין, κελλάριον, cellarium ist der römisch-technische Ausdruck für die den Provinzstatthaltern angewiesenen Lieferungen für Geld an Lebensmittel, Getreide, Mehl, Brod, Fleisch, Wein etc. für sich und ihren Siehe Marquardt, röm. Hof. Staatsvwltg. II, 89, 104, 183, Tanch. I kedosch. § 21 עממגו היה כל (T. II das. § 12) שלו עולה "welcher mir meinen ganzen Nahrungsbedarf liefert", und ferner: כל קלארין שלי מן הפרדם היה היה לי; hier ist die ursprüngliche Form, cellarium, von Buber auch richtig erklärt. Das. ונתן להם ארץ ישראל קלארין של הקב"ה הקרבנות ממנה לחם הפנים ממנה וכו' "er gab ihnen das Land Israels, das cellarium Gottes; daraus kamen die Opfer, daraus das Schaubrod etc."

קילורית, κόλλυρις, Augensalbe, Augenschminke, s. קולריא. Waj. r. § 16.

קילקים, קילקים, קילקים, קילקים, קילקים, אוא קילקים, גווא קילגעויא, grobes Tuch von Ziegenhaaren. Sifra Schmini § 6, 8. In Mech. Amalek § 1 s. v. יקדו אבן steht dafür steht dafür das Wort wird im Talmud und Midrasch auch gebraucht für: verwickeltes Haar und darin befindlichen Schmutz. Sifra Sabim § 2, 4; Mikwaoth IX, 2.

קיניגא, קיניגא, Jäger, Thierkämpfer, der mit wilden Thieren im Amphitheater kämpfen musste; dazu wurden Sklaven, und zum Tode Verurteilte genommen, auch Christen und Juden, weil sie dem Kaiser zu opfern sich weigerten; 2. Aufseher der Wildparke. und weil diese Aufseher die wilden Thiere kannten, die als Seltenheiten in die Amphitheater gebracht wurden: Thierkundiger. Sifre 5. B. M. § 102. Ber. r. § 32 f. 31a: קיניני אנא , bin ich ein Thierkundiger, (dass ich die reinen und unreinen Thiere unterscheiden kann)? — 3. Veranstalter von Thierkämpfen (venationes). Pes. bajom haschm. f. 191^b (nach Bubers Berichtigung): תהא מן מברידי ולא מקיניגיא "sei von den Zuschauern, aber nicht von den Veranstaltern der Thierkämpfe." S. Fleischer zu Levy s. v. טברירי. Beim Zuschauen konnte er nämlich möglicher Weise Einem das Leben retten oder Zeugnis von dessen Tode geben.

קיניגין, קיניגין, עיטיאָעיטא, איניגין, Jagd, insbesond. die in Rom beliebten Kämpfe mit wilden Thieren, venationes. Tanch. I Emor § 6 (Waj. r. § 26) sagt David zu Saul: הכי קיניגיא לימרני אבא "hat mich denn mein Vater im Kämpfen mit wilden Thieren unterrichtet?"

קינרוס , קינרוס , קינרוס , קינרוס , קינרוס Ber. r. § 20; 2. Artischoke; Est. r. s. v. בהראותו f. 102^b. (De Lara, Sachs).

Targum wird es für Holz, Block und Baum gebraucht, vgl. syr. Bibelübs. 1. Kön. 10, 11; 2. Kön. 3, 19. Hiob 33, 11). Vgl. Perles S. 20. Mechiltha bachod. § 6; Schm. r. § 30 f. 127^d.

קיסר, καὶσαρ, Caesar, Kaiser. Ber. r. § 8 f. 8^b. Echa r. s. v. f. 61^b etc.

קיסרין, קיסרין, Kαισαρεία, Cäsarea, Name mehrerer Städte in und ausser Palästina, insbes. Cäsarea am Meere, ehemals Stratons Thurm, מגדל שרשינא, auch מגדל נשיא (Fürstenburg) genannt; s. Neubauer, Géogr. d. talm. 11 u. 14, von Herodes neu gebaut und so genannt; später Sitz des röm. Landpflegers von Judäa. Sifre 5. B. M. § 6. Echa r. s. v. היו צריה f. 55c. In Echa r. s. v. הודה יהודה f. 55^b (Bem. r. § 12 f. 214b) ist כנישתא מדוכתא דקיסרין, welches Levy nach Jer. Berach. III f. 6a in כ' מדרתא ד' ändert und übersetzt; die in einer abschüssigen Stelle liegende Synagoge in Cäsarea, nach Grätz Gesch. d. Jud. III, 354 ff. nach Jer. Nasir VII f. 56a in כ' מררתא דקיסרין zu berichtigen: "die Aufruhrsynagoge in Cäsarea" so genannt, weil darin nach Josephus b. jud. II, 4, 14 der Aufstand

gegen die Römer veranlasst wurde. — In Koh. r. s. v. מיבה f. 87d ist יסורין איס חמה מיסורין ואש סקריקון וואר בע berichtigen. In Sch. t. Ps. 25 ist: מעשה מעשה בקיסטון אחד והיה שם nach Jalkut zu berichtigen in: מעשה 2. Caesarea Philippi bei Leschem, doch heisst diese meist יסריין והיה שוני אוויף אווי

קיסריא, קיסריא, Einwohner von Cäsarea. Midr. Schir s. v. f. 23°.

קפימוליון s. קיפסולין כיכלי s. קיפליס. כפליות s. קיפלאות.

קיפלים, κηφαλίς, Capitäl, Säulenknauf; Waj. r. § 25 f. 169^a (Bem. r. § 10 f. 205°).

קירוס, καίρος, licia, Schaft, Geschirr am Webstuhl; das Leistenpaar, durch welche man die ungeraden Kettenfäden heraufund herunterziehen kann. Marquardt, Privatl. d. Röm. S. 507. die Kettenfäden. Ber. r. § 49 f. 48°a. בהם הם עומרים הנחתם שאתה משתמש בהם הם עומרים הנחתם ; — das. § 71 f. 70°d; (Est. r. s. v. ביום השביעי); Deb. r. § 7 f. 26°a (Midr. Schir s. v. בפת קורים יצאו עם ישראל: (בפת ממצרים "die Israeliten haben

Webergeräte mit aus Ägypten genommen."

קירום, καιρός, (syr. קירום und קארסא), Zeitpunkt; 2. Geschick. Bem. r. § 13 f. 220^b; in der Parallelst. Ber. r. § 72 f. 71d ist לעתים לקורנסין zu berichtigen in לקירסין, sie waren kundig der Zeiten." In der Parallelst. Est. r. s. v. ויאמר המלך לחכמים f. 104°: לקורסין. In Est. r. sowie Midr. Schir s. v. יפה את רעיתי f. 28a hat sich die Glosse eingeschlichen, und zwar eine den Text missverstehende שהיו יודעין לרפאות את א הקירום פי' קליפת הערלה, wie Buber zu Pes. Chanukka f. 9b bemerkt hat. (Der Glossator hatte grand gelesen). Midr. Sam. § 27 zu 2. Sam. 7, 19: וואת תורת האדם קורסיה דבר נשא; 3. Zeitpunkt; ${
m Koh.\ r.\ s.\ v.}$ אם ימלאו העבים ${
m f.\ 96^d:}$ אם הגיע קירסו של ת"ח להורות אם הגיע קירסן של נביאים להתנבאות וכו" .--- In Ber. r. § 58 f. 57° ist in שעלה שעלה zu berichtigen בקרסין של ד' ים של די, s. קלרם. In Pes. r. § 6 ist statt בקירו' של ירבעם ושל und בקלירום של וכו' zu lesen אחאב nicht, wie Güdemann meint, mit καιρῷ zu übersetzen.

קידי, καίριος, ὁ, ἡ, auf eine bestimmte Zeit; Sifre 5. B. M. § 323: עבר קירי "(wie Einer sagt zum Anderen: ich verkaufe dir) einen zu bestimmter Zeit abzuliefernden Sklaven, ich (Gott) aber mache es anders; zugleich

mit dem Verkauf liefere ich euch ab."

קירומנקיא, γειρομανικον, Handfessel; (s. über die Zusammensetzung Sachs I, 130). Pesikta Schuba f. 162°; Midr. Schir s. v. קרקומניקיא ist es קרקומניקיא geschrieben.

קיתון, κύαδος, κυάδιν, Becher. Sifre 4. B. M. § 158. Tanch. I wajischl. § 8 (T. II das. § 9).

קלארין, κελλάριν, cellarium, Lebensbedarf. S. קילורין.

קלאאילן, καλλάϊνον, κελαινός, Königblau. S. Sachs I, 132. Sifre 4. B. M. § 115.

קלרם s. קלבם

קלבריאה, Καλάβρια, Calabrien; der Distrikt Calabrien mit Amalfi, Neapel, der Insel Sicilien stand seit Justinian unter einem πατρίκιος. S. Cst. Pphg. de adm. imp. I, 27. Ber. r. § 24. מלגם s. עקלגם.

קלויארי, Calvarius, n. pr. Ag. Simon Kipha in Jell. B. h. VI S. 10.

קלרה s. קלדה

קלוון, κελεύων, befehlend. Ber. r. § 63 f. 61^d: אוף "ich befehle". Waj. r. § 25 f. 168^d. βefehl, κελεύσις. Ber. r. § 5. Waj. r. § 7 f. 152^a.

קלומין, אוד א, קלומין, Abschüssigkeit. Ber. r. § 55: עד קלומין דימא. (S. Übersetzung von עד גבכי ים. (S. Levy).

קלון , καλιά, Kammer, Bordell. Sifre 5. B. M. § 27. Echa r. s. v. א לל אלה אני בוכיה f. 57^d. S. Sachs IV, 146. Im Syr. קליתא.

קלונינפי , καλή νύμφη, schöne Braut. Pes. r. § 42 f. 66°: מהו יפה נוף קלוניפי (צ"ל קלונינפי) Dagegen ist in Tanch. I kitissa

א פו: מהו נפת קלינינפי mit Buber zu berichtigen: מהו נפת כלה נינפי oder nach Tanch. II kitissa § 18: מהו נפת אר"י לשון יוני לשון יוני הוא כלה נינפי

תלוסקא, קלוסקא, אלוסקא, Brödchen, Kuchen.

תלופקרא = קלוקרון, κερβικάριον, cervicarium, Polster. (Perles, etymolog. Studien S. 6 Note.) — Mechiltha Amalek s. v. יוקחו אבן.

קלירקום s. קלידיקום

קליפה, κελύφη, Schale, Hülse; das Abschälen. Ber. r. § 80 f. 82°: Schuppen. Sch. t. Ps. 91; (Bem. r. § 12 f. 214^b). Auch im Syr.; siehe syr. Bibelübers. Act. 9, 18.

קלמין, κάλαμος, Schreibrohr. Ber. r. § 1 f. 3°.

קלנדא, קלנדא, קלנדא, καλανδαί, Calendae, der erste Tag des Monats bei den Römern als Fest der Laren gefeiert; insbes. auch der erste Januar als Festtag. Deb. r. § 7 f. 259°; Est. r. s. v. שנו עם אחר f. 107°. Marq. röm. Staatsverw. III, 127.

κολωνία, Colonie. nach den neu begründeten Städten geführten Römer hatten das römische Bürgerrecht. Später erhielten auch unterthänige Gemeinden das jus coloniae. Sie erhielten damit teils die libertas, teils immunitas, teils das jus italicum, also teils selbständige Communalverwaltung, teils Befreiung von Kopf- und Grundsteuer, teils quiritisches Eigentumsrecht an ihrem Grund und Boden. Die coloniae juris italici hatten diese sämmtlichen Privilegien. Seit Caracalla, welcher das Bürgerrecht auf alle Provincialen ausdehnte, gab es im staatsrechtlichen Sinn keine Colonien mehr. Mommsen, römisch. Staatsr. 853 ff. Marquardt, röm. Staatsvrw. I, 90 ff. — Sifre 5. B. M. § 26 Ende: משל לבני מדינה ; שמבקשין מאת המלך שיעשה מדינה קלניא das. § 328 ist die Rede von Anweisung von Städten als Colonien an verabschiedete Soldaten, indem die Einwohner der Städte zum Verkauf eines Teiles ihrer Grundstücke gezwungen wurden, welche dann den Soldaten überwiesen wurden, teils wie es Augustus mit den italischen Städten verfuhr, die es mit Antonius gehalten, indem man ihnen ihr Eigentum nahm und sie in überseeische Colonien schickte. Marquardt a. a. O. I S. 118. — אשר חלב זבחימו יאכלו: שהיו נותנים להם אפסניות ועושים להם דונאטיבי ומעלה להם קלניא. — 2. figürlich für: eine grosse Menge; Tanch. II tezawe § 11: קולניא של תולעים.

קלרם s. קלם פילקטיר s. קלסנטר

קרסמל, versetzt aus קרסמל, κάρταλος, Korb. Sifra, Sabim § 2.

קלסתר, κλαστήριον, (nach Henr. Stephan. 'ein Schneidewerkzeug, von κλαδεύω, im Talmud und Midrasch für): Schnitt der Gesichtszüge, στα τ. 37° (Pes. bachod. haschb. f. 101°).

קלף, κ s λ ύ ϕ ω , abschälen (Levy). Midr. Schir s. v. משכני f. 7^a . Sifre 5. B. M. § 300. Sam. übs. יוקלף mit יופצל.

קלפי, κάλπη, Urne. Sifra Achre § 2, 2. Tanch. I behaalothcha § 22 (T. II das. § 12). קנתום, קלקנחום, χάλκανδον, χαλκανδές, Kupfervitriolwasser (Bestandteil der Dinte). Sifre 5. B. M. § 269; Sifre 4. B. M. § 16.

קלרה, καλλιρρόη, Kallirrhoe, späterer Name der Stadt Lascha an der östl. Seite des todten Meeres, berühmt durch die warmen Quellen. Sifre 5. B. M. § 17, in Ber. r. § 37 f. 36b in קלדה verschrieben, von Friedmann berichtigt. Mussafia liess sich durch die verdorbene Lesung verführen, es für Chaldäer zu nehmen.

קלרם, κλῆρος, Loos; zugeteiltes Land. Ber. r. § 58 f. 57a: קרית ארבע שהיה עולה בקרסין (צ"ל בקלרסין) של ד' בתחילה ליהודה ואח"כ לכלב ואח"כ ללוי ואח"כ לכהנים "Kirjath Arba, Stadt der Vier, weil es Vieren als Loos (Eigentum zugeteilt war, erst dem Stamm Juda, dann dem Kaleb, dann den Leviten, dann den Priestern." — Echa r. Einl. s. v. אוי עיר הדמים f. 44°: בשעה שהפלתי קלסים, (Aruch liesst קלבסים für קלסים) was Sachs I, 162 in ב' ש' קלרסים berichtet hat. In Pes. r. § 6 heisst es: Salomo ward desshalb den drei Königen nicht zugezählt, die keinen Teil an der künftigen Welt haben, weil er den Tempelbau gefördert; "er soll nicht stehen vor den ערו' של ירבעם ושל Verfinsterten בקירו' אחאב, soll heissen בקלירום של וכו', in dem zugeteilten Loose, Schicksal des Jerobeam und Ahab." Sch. t. Ps. 10, 10: א"ר סימן אין הרשע מפיל בקולרין שלו אלא רשעים Nach Mitteilung גבורים כמותו. meines Freundes Buber haben die Hdschrr. בקולרין statt בקלירום, und ist die Lesung בקלירום, auch

durch Raschi zu Ps. 10, 10 bezeugt. "Der Frevler wählt in sein Loos nur Frevler, stark wie er ist." "Die magistratischen Amter beruhten teils auf der Loosung um die Competenzen, teils auf einer gesetzlich fixirten und schliesslich durch Loosung geregelten Anwartschaft; auf diesem Wege werden teils die Amtssprengel der Prätoren, Adilen und Quästoren festgestellt, teils den Proconsuln consularischen und prätorischen Ranges ihre Statthalterschaften überwiesen. Die Kaiser haben hierbei wohl mitunter in ausserordentlicher Weise Einfluss geübt, namentlich um bevorzugten Personen die städtische Prätur zuzuwenden, auch wohl um wichtige Statthalterschaften in geeigneter Weise zu besetzen." Mommsen, röm. Staatsr. II, 2, S. 891. Diese Art der Beeinflussung der Verloosung der Amter durch den röm. Kaiser schwebte dem R. Simon in jenem Ausspruche vor.

, קלרקום, קלירקום, קלרקום, χιλιάρχης, Militärtribun. Mechiltha Amal. § 2 f. 63a: אפוטרופוס גיזר גזירה קלידיקום (צ"ל קלירקום) מבטל על ירו קלידיקום (קלירקום) גוזר גזירה דקוריון מבטל על ידו דיקוריון גוזר גזירה הגמון מבמל ע"י הגמון גוזר גזירה אפימיקום מבטל ע"י. Wenn der Polizeiaufseher Etwas anordnet, kann es der Tribun umstossen; die Anordnung des Tribunen kann der Decurio (Oberste des Senats in den Städten) umstossen, die Anordnung des Decurio kann der Praeses, Statthalter umstossen; die Anordnung des Statthalters kann der Consularis (der als Juridicus oder Corrector bestellte

Beamte) umstossen." Perles. Etymol. Studien 12 hält קליריקום für Clericus, Gerichtsschreiber. Dies ist desshalb unrichtig, weil nur bei den rohen germanischen Völkern der Clericus, Geistliche als einziger Schreibkundiger die öffentlichen Akte niederschrieb, und daher dort das Wort auch die Bedeutung (Schreiber, clerk) erhielt, nicht aber in dem überbildeten byzantinischen Reiche; ausserdem kann auch der Gerichtsschreiber keine amtlichen Anordnungen erlassen. Indess scheint die Lesung des Jalkut פליריכום, φύλαρχος "Tribun, Volkstribun" richtiger, da Kriegstribunen kein bürgerliches Amt hatten.

καμάρα, Wölbung, Bogen; Perles, zu "Thron und Circus S. 13."

קמילא, קמילא, Kleinodien. Ber. r. § 79 f. 78^b; ebenso im Syrischen.

קמין (syr. אמין), κάμνος, Ofen. Tanch. I kitissa § 2: נותן אותן בקמין, er wirft sie (die Stoppeln) in den Ofen." Das. tasria § 4 אדם (s. Bubers Note dazu); in Tanch. II tasria § 3 und Waj. r. § 14 f. 157 ist das Wort in בחמין verdogben.

קימפון, campus, bei den Byzantinern κάμπος, freie Plätze ausserhalb der Städte, so in Rom, Byzanz, Antiochia und den Provincialstädten, zu Belustigungen bestimmt; in denselben wurden auch die Spiele und Thierhetzen abgehalten: Spielplatz, Rennbahn, Campus; auch der öffentliche Platz für Gerichtsverhandlungen. Pes. beschall. f. 82^b (Midr. Schir s. v. ½ f. 23^d; Waj. r. § 6 f. 150^b;

das. § 31 f. 175^b; Deb. r. § 2 f. 250^d); Sifra Sabim § 2, 3: מפיטי של סוס ממא מפני שעומרים עליו Pesikta bach. haschl. f. 108^a. S. auch Perles, Thron u. Circus etc. S. 9.

קמר, καμαρόω, wölben. Bem. r. § 12 f. 217^a.

קמרוטא, καμαρωτον, Gewölbe, gewölbtes Zimmer; gedeckter Wagen, Sänfte, De Lara; Sachs I 171. — Ber. r. § 31 f. 30°; Midr. Schir s. v. יפה את רעיתי f. 27°d; Bem. r. § 12 f. 217°a (כמרוטא); s. auch Buber zu Pes. Chanukka f. 8°.

קנדיטון, (κονδίτον, näml. οἴνον: Nominativ mit Endung des Accusativ), conditum. Würzwein, aus Wein, Honig und Pfeffer bereitet. Marq., Privatleb. der Römer II, S. 443 ff. — Pesikta bach. haschl. f. 102b: מה קונדיטין יש בו רבש יש בו פלפלין הזה יש בו יין יש בו רבש יש בו פלפלין; Midr. Schir s. v. 131d.

קנדילא, κάνδηλα (ebenso im Syr.), candela, ein Licht aus Talg, Wachs oder Öl. Pes. Chan. f. 3b (Bem. r. § 12 f. 215d; Midr. Schir s. v. צאינה f. 19^d). Ich nehme hier Anlass, eine sinnentstellende Textverderbniss, auf welche Buber z. St. aufmerksam gemacht, zu berichtigen. Nach den Worten כהדא עששיתא -fol דקנדילא דמיא ומשחא מעורבין וכ' gen die unverständlichen Worte מתלקחת מהו מתלקחת מיתה מתקרייא לעשות שליחותיה, Midr. Schir hat מיתה ומתקלהא מיתה ומתקלהא בשביל לעשות רצון בוראם. Offenbar ist das Nämliche, wie בוראם Dieses. בשביל לעשות רצון בוראם ist aber aus ברדא entstanden; der מהו ואש מתלקחת בתוך :Satz lautete הברד ואשתא משתלהבא בגו ברדא, genau wie Th. Onkelos die Textworte übersetzt. (בנו ward in רצון corrumpirt). Es soll das Wunder dargelegt werden, dass mitten im Hagel das Feuer brannte; LXX: καὶ τὸ πῦρ φλογίζον ἐν τῆ χαλάζη. Das Wort מתלקחת wird durch: brennen übersetzt. Dazu passt denn auch das Gleichniss von den zwei feindlichen Legionen, die, wo es den Krieg des Kaisers gilt, ihre Feindschaft vergessen. Dr. Bloch in Posen kommt (Magazin, 1890, I, 94) auf die wunderliche Idee, מיתה מתקהא für μεθ' δ μετακαίει, "nach welchem es hintennach brennt" zu erklären. Das Wort μετακαίω hat er sich selbst erst gebildet. Solche unwissenschaftliche Wunderlichkeiten bedürfen nicht der Widerlegung. Das Gleiche gilt von der aller Grammatik und Etymologie hohnsprechenden Erklärung Königsbergers in Monatsblätter für Vergangenheit und Gegenwart des Judenthums S. 40: es erstarb und er, מיתה ומתקהה,

קנוניא, κοινωνία, Gemeinschaft, Teilnahme; Verabredung zu abwechselnder Leistung. Waj. r. § 12, wo unsere Ausgg. haben עברון ביניהון תקנה כל חר וחר הוה משקה עברון ביניהון תקנה כל חר וחר הוה חד יומא איד ווא הוא ליה הוא ליה הוא ליה הוא הוא ליה משקה ובעביר הוצעביר ליה קנוניא ונעביר ליה קנוניא. S. auch Levy.

πιρ, κεντέω, stechen; im Hiphil. gebräuchl. πης, spitzige, heftige Reden führen: anfahren, tadeln, erzürnen. (In I. Sam. 14, 4 braucht Ephräm μερ für: Angriff, Feindseligkeit. Das Zw. πρρ wird im Syr. auch gebraucht

für: fürchten. Ephr. zu 1. B. M. 43) Pes. schuba.

קנתר, קנמר, אנמר, אנמר, אנמר, אנמר, schelten, tadeln. Sifre 5. B. M. § 1; Ber. r. § 98 f. 95°; Bem. r. § 13 f. 219 (Midr. Schir s. v. קונטרא 5. 22°. Im Syr. קונטרא, Spiess).

קנמרן, streitsüchtig. Est. r. s. v. איש יהודי f. 106°a.

 γ קנמוריון, אנשטיקטיא, centurio. Hauptmann. Pes. r. \S 82 f. 197a (Friedm. Ausg.). In Sifre 4. B. M. \S 131: (שהשלים שניו ולא שימש פלומופילון (צ"ל שהשלים שניו ולא שימש פלומופילון (צ"ל Sifre 5. B. M. \S 317: בני בשן אלו קונטרינים שלהם .בני בשן אלו קונטרינים

Ber. r. § 23 f. 24° (De Lara; Sachs I, 55). "Bis dahin (Adam, Seth, Enosch) wurden die Menschen im Ebenbilde Gottes geschaffen, von da an sind die Geschlechter entartet und wurden die Centauren erschaffen"; ונבראו קנמורין; man suchte sich also mit der griechischen Sage von den Centauren auseinanderzusetzen.

קרכתיר s. קנכתיר

ρ, κῆνσος, census, censio, willkürliche Schatzung, willkürliche Strafe. Mommsen, röm. Staatsrecht II, 305 Anm. 1.—

Mechiltha Nesikin § 16. — 2. Schatzungslisten; Midrasch Est. f. 100°. Daher das Denominativum קנם, strafen. Ber. r. § 9 f. 9d; das. § 20 Anf. למה, Sifre 5. B. M. § 305.

קנקל, κιγκλίς, Gitter, Zimmer. Waj. r. § 19 f. 162^d; Pesikta Schmini f. 117^a; Echa r. s. v. מומאחה f. 56°.

קנשקין, κανίσκιον, Korb; ein grosses korbartiges Gefäss, wie קלתיא (κάλαθος), Humpen; Sabb. 62^a; Ab. s. 72^b, 73^a; Pes. sutr. Waëra § 19. Buber das. Note 22 hält für gewiss, dass in Tanch. II Waëra § 13 (u. Schm. r. § 9) corrumpirt ist aus נשתה בתוך הקנשקין, ebenso in Sch. t. Ps. 78 statt נותנים פיהם נ' פ' בקנשקין zu lesen sei בספל indem die Glosse das Textwort verdrängt hat. Die Erklärung dieses Wortes durch Raschi hat Levy veranlasst, dieses offenbar griech. Wort durch שני und שני zu erklären.

אססר, סיסף, κάσσις, κασσίδιν, (Cst. Pphg. ad fil. c. 53) Helm. Ber. r. § 99 f. 97° ואלו לובשי קיסים (s. De Lara); Schm. r. § 15 f. 115°. Levy will יסים in Ber. r. § 99 für καυσία macedonischer Hut, erklären; die Römer trugen aber doch keine causias.

καρρ, ξέστης, sextarius, (s. auch syr. Bibelübs. Marc. 7, 4),
Sextarius, ein Flüssigkeitsmaass, der sechste Teil des Congius, etwas über 0,54 Liter. (Marqu., röm. Staatsvw. II, 75). — Ber. r. § 49 f. 48°; Waj. r. § 12 f. 155^d (Est. r. f. 105^b); 2., ein Gefäss, einen Sextarius haltend;

in Sch. t. Ps. 25 steht irrig מעשה בקסמון אחד מעשה die ganze Stelle ist corruprt. Anstatt שהר אחד והיה שם אדם גדול והיה לו שם במדינה והיה שם אדם אחד והיו שומרי עוברים ומצאו אכסגאי אחד ותפסוהו muss es nach Jalkut heissen: מעשה היה בקסרין והיה שם איש גדול והיה לו שם במדינה והיו שומרי המדינה עוברים ומצאו אכסנאי ותפסוהו ואמר אל עוברים ומצאו אכסנאי ותפסוהו ואמר אל אני כי בן ביתו של מלך אני

κάστρον, castrum. Castell, Burg. Midr. Schir s. v. לתפוח f. 30° (Bem. r. § 1 f. 182°; Waj. r. § 1 f. 145°). — 2. Namen einer Stadt am Geb. Carmel an der Meeresküste: Castra. Echa r. s. v. צוה ה' f. 59^d als Heidenstadt feindselig der Stadt Chaiva: Castrum peregrinorum (S. Schwarz, Palästina 129); in Midr. Sam. 16 ist es קצרא geschrieben; ebenso Sifra Behar § 3 קצרה הישנה של ציפורי, castra vetera bei Sepphoris, das durch den Barkochbakrieg bekannte ביתר, (castra) vetera; s. ביתר.

אָם קסטרום, κάστρον, ein Bewachungscorps, praesidium; Deb. r. § 1 f. 249°. (S. Sachs II,

105).

קסלופנוס, ξυλοφανός, Leuchtthurm. Pesikta kumi ori f. 144b: "einst wird Jerusalem ein Leuchtthurm werden für die Völker der Erde, und sie werden in seinem Lichte wandeln; denn so heisst es (Jes. 60, 2): "Völker werden wandeln in deinem Lichte." In Sch. t. Ps. 36 ist das Wort in Sch. t. Ps. 36 ist das Wort in Corrumpirt, eine unglückliche Glosse; De Lara (Lonsano, Maarich; Bacher, Revue des Etudes juives V, S. 179). Koh. r. s. v. מה שהיה הוא שיהיה f. 73b: "Einst schickte die Regierung

zu unseren Rabbinern und liess sagen: schicket uns einen von euren grossen Leuchten (קסלפוגום) אחד משלכם). Sie dachten: wie viele grosse Leuchten haben sie, und doch verlangen sie von uns eine Leuchte (קסלופוגום) sie wollen offenbar nur Einen von uns, der das Antlitz erleuchtet in Erörterung der Religionswissenschaft (מאיר פנים בהלכה); sie sandten ihnen daher den R. Meir, der alle ihre Fragen beantwortete." Sch. t. Ps. 90: מה סומבק שב קומי קסילופנום "was ist ein Talglicht wert gegen eine Leuchtthurmflamme?" S. unter סומבק.

אָבּסְ, κάππα, als Buchstabe κ der 20ste Buchstabe im griech. Alphabet (näml. das Wau, \mathcal{F} , mitgerechnet als der 6ste Buchstabe); als Ziffer = 20; s. אפס.

, קפטולין , קפיטולין, אמπιτώλιον, καπετώλιον, Capitolium, Burg u. Tempel in Rom; später auch in Constantinopel. In Mechiltha besch. § 1 ist בקיפוסולין של מצרים zu berichtigen in ערים וכו' Wie die. Wie die byzantinischen Kaiser und ihre Familien in den Kirchen begraben wurden, so übertrug man diese Sitte, als ware sie auch schon in den alten Zeiten und in Agypten gewesen. Die Constantinopler Ausg. hat wirklich בקפטולין, das Wort hat sich vielerlei Abänderungen gefallen lassen müssen. Siehe darüber Bubers Note in Pes. besch. (Geiger, Jüd. Zeitschr. IX, 16). In Sifre § 43 f. 81° in קול המייה של מפטילון, in Echa r. קול המונה של רומי מפוטליילום Ende קול המונה של רומי מפוטליילום Makkoth Ende קול המונה של s. Levy. Ebenso ist in Pes. beschall. בקיברניטין aus בקיברניטין corrumpirt. Levy will קברנט für caverna, königl. Gruft, erklären.

קפילא, κάπηλος, Kneipwirt, Schenkwirt. Waj. r. § 12 f. 155^d (Est. r. § 5 f. 105^b); Echa r. s. v. בתי f. 52^b.

קפיליא, καπήλεια, Weinschenke. Pes. Echa f. 122^b.

קפילין, καπηλεῖον, Schenke, Wirtshaus. Ber. r. § 19 Anf.

קפילישין, καὶ ἐπάλαισεν oder κἀπάλαισεν, Übs. v. יואבק, und es rang" lek. t. zu 1. B. M. 32, 25. S. Buber das.

in Midr. Schir s. v. קפיקלמור f. 32° durch Dittographie von קוומוקרמור in den Text gekommen.

ς, Κοσσαῖοι, die Kossäer, ein Volk in Susiana. Pes. Schorf. 74^α.

קצרא, castra, κάστρα, s, קטסרא. קסטרא s. קסרקיטין.

קקבימא, κακκαβlς, (mit Accusativendung für Nominativ), Rebhuhn. In Pes. rosch ch. f. 58, 59, zu berichtigen nach Pes. r. § 16 f. 30° אים אחר היה נעשה ליום אחר ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כברה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כברה על העם הוה: מהו לחם הפחה על העם הוה: מהו לחם הפחה אמר קקבטין. Arucherklärt das Wort für: heisses Brod, של לחם הם Levy: im Tigel bereitetes, feines Brod, von אמר אמר קקבטין, Tigel; Mussafia verweist auf Th. Jer. II zu סלא דריפתא קקביטין, welches dort mit

wiedergegeben wird. Aber wenn dargestellt wird, Nehemia habe das Volk nicht belasten wollen, darum habe er kein feines Brod oder Gebäck auf den Tisch gebracht, so sieht man nicht, wie das Volk durch dies Weissbrod oder Gebäck so sehr belastet werden konnte. Anders aber. wenn der Aggadist ihn sagen lässt, er habe keine Rebhühner auf den Tisch gebracht, Rebhühner aber für ihn und sein Haus und seine 150 Tischgenossen (V. 17), die täglich an der Tafel des Statthalters assen, das wäre eine drückende Last gewesen für die kleine Colonie, die sie nicht ohne Druck hätte erschwingen können. Allerdings ist der einfache Sinn: ich habe mir die Paschatafel nicht vom Volke bezahlen lassen, ich habe sie aus eigenen Mitteln bestritten. Perles nimmt das Wort für coctus, bicoctus, Zwieback. Allein neben dem einen Ochsen und den 10 gemästeten Schafen ist doch die Ausgabe für Zwieback so unbedeutend, dass sie nicht der Erwähnung wert, wie denn auch bei der Tafel Salomos das Brod nicht erwähnt wird, abgesehen von dem etymolog. Zwang, der darin liegt. Der Irrtum kam daher, dass man tin zu enger Bedeutung genommen.

קרדום, Sch. t. ψ 45 s. קונטרים.

יכרוז s. קרוז.

קריסוליטון s. קרומטסין.

אקרומית, καλαμίς, Stengel, Rohrstengel (Levy). Ber. r. § 56 f. 55° המשה דברים נאמרו בקרומית של קנה (auch Chull. 17b); anst. בקלומית in Midr. Schir s. v. השבעהי f. 14b (f. 16a) ist קרים של קנים f. 14b (f. 16a) ist קרים אין קרטיות של קנים tevy gezeigt, corrprt. aus קרים מ' קרים מ' קרים של קנים s. Levy MWB. IV, 381 und II, 295 s. v. יברור.

קרון, καρρός, Wagen, mit Accusativendung. Sifre 5. B. M.

§ 26.

קרטיגני, Καρδαγένα, (bei Malal. u. Chr. Pasch.), Karthago. Ber.

r. § 44.

קרתינגא, קרמינגא, קרמינגא, קרמינגא, קרמינגא, קרמינגא, Pes. Schor f. 74^a (Waj. r. § 27, Tanch. Emor; s. Buber Note 26: "er kam in eine Stadt, Namens Karthagene, welche nur von Frauen bewohnt war," also die Amazonenstadt. Der Midr. erklärt witzig קרתא aus קרתא אייים,

קרמלא, קרמלא, קרמלא, κάρταλος, Korb. Ber. r. § 60, Waj. r. § 25; ebenso Syr. Hexpl. II, Kön. 10, 7.

קרמיםא, (syr. כרמיםא), auch

ς κάρτης, charta, Papier; Aufzeichnung, Rechnungsbuch, Schuldbuch. (Malal. XI p. 281: καί Άδριανδς έκαυσε τους χάρτας τοῦ ταμιείου); Waj. r. § 34 nach Aruch: הא קרמסיא קדמך זיל קרי hier ist das Rechnungsbuch vor dir, gehe, lies es und rechne"; 2. kaiserl. Erlass; Pes. bach. haschl.: קבע קרטסין בני רומי er erliess Verordnungen, die Bewohner Roms sollen nicht nach Syrien gehen, u. die Bewohner Syriens nicht nach Rom." Mussafia, Aruch u. Levy halten das Wort in letzterwähnter Stelle für κράτος.

κράτησις, die Herrschaftsübernahme. Ab. s. f. 8^b; Deb. r. § 7 f. 259^c; dies principatus, der Jahrestag der Thronbesteigung des Kaisers.

γιανό, κροτάω, stampfen, hüpfen (Fischer zu Buxtorf). Ber. r. § 74.

קוריוסא s. קריאסות.

ς γάμοις, ἀς κηριώνη, Wachskerze. Schm. r. § 36 f. 133d. Cst. Pphgn. de caerem. πέντε λαμπάδας ἄπτουσιν (οί Ῥωμαῖοι) ἐν τοῖς γάμοις, ἀς κηριώνας ὀνομάζουσιν.

קריסוליטין, φυσόλιδος, der Edelstein Chrysolith; Übs. der LXX für שישה. Schm. r. § 38 corrumpirt in יברשטין. Levy hält קרומטטין für farbiger Edelstein, "etwa: χρωμάτιον."

קריסטאלי, κρύσταλλος, Krystall: durchsichtiger Edelstein. Midr. Panim acher. II S. 29^a, (syr. קרוסטלום, syr. Hexapl. zu

Hiob 38, 29).

קרים מלינון, κρυστάλλινος, von dem Edelstein Krystall. Midr. Abba G. f. 3^a אבני קרים טלינון. קרכתיר, קרכתיר, קרכתיר, Gepräge, Gesichtszug, Bild. In Waj. r. § 32 nach Aruch (fehlt in unseren Ausgg.) איז הממונה למלאך הממונה על ההריון א"ל צא וצור את אלו בקנכתירין ע"ל בקרכתירין של אבותיהן הרא הוא (צ"ל בקרכתירין) של אבותיהן הרא הוא הוא דכתיב ויתילדו וכוי.

קרפסינון, καρπάσινον, v. feinem Flachs. Est. r. s. v. יוור (Levy). קרמידא, κεραμίς, Ziegel. Ber. r. § 13; Sifra Mezora § 6, 4.

קרנבא, χέρνιψ, χέρνιβα, Waschbecken. Sifre 4. B. M. § 58.

ς. 8.5. κάρταλος, Korb. Schm.

קירומניקיא s. קרקומניקיא.

קרקיסין, המף אניסיו, nach Hesych. eine besondre Art Schuhe: κοίλα ύποδήματα. Echa r. s. v. 1710. Diese Angabe des Hesychius passt zum Inhalt dieser Stelle, welche sagt, dass die koketten Jungfrauen in Judäa in der Königszeit späteren in hohlen Schuhen Eierschalen mit Balsam gefüllt trugen, und beim Herannahen von Jünglingen die Schalen zerdrückten, um den Balsamduft ausströmen zu lassen. Der Zug ist den Sitten der römischen Damen entlehnt.

קרקסיון, Κιρκέσιον, Karkemisch. (Stadt); Echa r. I, 18, s. Neubauer l. l. S. 354.

קרקסאות, קרקסאות, ludi Circenses, Circusspiele. Sifra achre § 12, 9, Pesikta achre f. 168b. (Tanch. II achre § 1), Tanch. I Schemoth § 6, Echa r. s. v. הביא.

קתידרה, $\kappa\alpha \Im \varepsilon \delta \rho \alpha$, Lehrstuhl, Stuhl des vorsitzenden Lehrers, auch des Richters. Ber. r. § 44. Est. r. s. v. ממלכתו ist על קתירה רמטה zu lesen anstatt על קתירה רמשה; Pesikta f. 7^b; Schm. r. § 43 f. 138a; Echa r. s. v. רבתי f. 51^d: ein erhabener, mit Armlehne und Fussschemel versehener Sessel, Sitz der Fürsten, Richter und Vornehmen, Ehrensitz; vgl. auch Midr. Abba Gorion II f. 3a, wornach zur Seite des Salomonischen Thrones zwei καθέδραι standen, für den Propheten Gad und den Propheten Nathan, und ringsherum 70 καθέδραι für die 70 Altesten.

קטוליקום s. קתוליקום.

קתרום, κέδρος, eine Cedernart. Mech. Wajassa § 1 f. 53°.

Τιακός, mit dem Flusse behaftet, rheumatisch. Waj. r. § 19. (Auch im Syr. $= \dot{\rho} \tilde{\epsilon} \tilde{\nu} \mu \alpha$; pl. ανατικός. Vgl. Merx, Proben des syr. Textes des Galenus in Z. D. M. G. Bd. 39, S. 246.

ראתן, κουτον, Fluss, Schleimfluss. Ber. r. § 41. Waj. r. § 16. (Levy).

Remus genannt, jedoch bei Dionys. Hal. und Dio Cassius Ῥῶμος, einer der fabelhaften Gründer der Stadt Rom. Sch. t. Ps. 10. (Est. r. s. v. ישרי בו אור בו או

mulus u. Remus habe geträumt, dass aus seinen Naslöchern zwei Feuerbrände kommen, welche die von ihm beherrschte Stadt verbrannten. Aus dem Schlafe erwacht, sagte man ihm, dass seine Gattin Zwillinge geboren habe. Da er in diesen Zwillingen die geträumten Feuerbrände erkannt habe, so habe er die Zwillinge im Walde aussetzen lassen, wo aber eine Bärin sie gesäugt habe; und fährt er fort, von diesen von der Bärin Gesäugten seien die vornehmen Familien Orsini (דוביים) entstammt. haben hier wahrscheinlich eine Familiensage, durch welche die Orsini ihre Abstammung verherrlichen wollten. Da es dem religiösen Geist widerstrebte. einen Götzen (Mars) mit einer Vestalin zeugen zu lassen, so machte man aus der Tochter des Numitor die Gattin des Amulius u. veränderte so die urspr. Sage. Wie Grünwald bemerkt, hat der Pariser Codex ebenfalls, was in unseren Ausgg. fehlt, nach ביום שנולדו מתה אמן וזימן להם הב"ה שני דובים וגדלו ונעשו שני מלכים רומום בנה רומי ורומילום בנה רמש.

רומי, 'Ρώμη, Rom; s. die oben cit. Stellen. Oft ist auch Byzanz (Neurom) darunter verstanden (Rappoport) bes. in Midr. Sch. s. v. אל תראוני.

s. אל תראוני א. אל תראוני. אל תראוני. 'Pωμύλος, Romulus, myth. Gründer Roms; s. die im Vor. angegebenen St.

(Pοῦφος, Rufus, römisches agnomen. Midr. Sch. s. v. גן נעול: "sie haben ihre Namen nicht verändert; Ruben u. Simon zogen sie hinab (nach Agypten), als Ruben und Simon zogen sie hinauf; die Ruben hiessen, nannten sich nicht Rufus, die Simon hiessen, nannten sich nicht Julianus." Der Aggadist spricht hier tadelnd von der Sitte seiner Zeit, sich römische od. griechische Namen beizulegen. Tanch. II Teruma § 3. Der Name ist auch Beiname des Tinnius (Rufus); s. angef. St. u. Tanch. I tasria (u. T. II das.) u. öfter.

רופֿינא, Rufina, 'Ρουφῖνα, ein römischer Frauenname. Tanch. II Teruma § 3.

ריגיון, אמאום, reissende Strömung; dem Darsteller schwebte die Sage vom Pyriphlegethon vor. In Pes. r. § 20 f. 35° פגע בו ריגיון

דיסקום s. דיסקום. דיידופום s. דיידופום.

רמש, Rhemi, Reims, St. im Dep. de Marne. S. רומוס Ende. אפרופוסיטוס s. רפוסא

T

שה שי, סט, du. Pes. r. § 41 אלהים יראה לו השה יומן קרבנו ואם אלהים יראה לו השה יומן קרבנו ואם Gott wird sich sein Opfer bereit halten, wenn aber nicht, dann bist du zum Ganzopfer, mein Sohn." Das

 erklärt es aber irrig für $\sigma \dot{\varepsilon}$, dich.

מומפוין s. שומפוזין.

שיראי, Σηρικά, serische, d. i. seidene Kleider (weil bei den Serern producirt). Echa r. s. v. אלה להמוחם f. 63°; Sifra Negaim § 13 Anf. (Syr. שיריא bei Barhebr. Chr. eccl. Π, 3).

(Sachs II, 41); Sifre 4. B. M. § 158. Pes. r. § 5. Tanch. I Chukk. § 5 (T. II das. § 2);

syr. שפורא.

שפיר, σπεῖρα, σπεῖρον, Umhüllung; die Haut, in welcher der Embryo eingehüllt ist (Fischer zu Buxtorf lex. talm.). Waj. r. § 14 f. 157^d.

שפתה, in Tanch. II Reé § 5: הושיבוהו על שפתה אצלם; es ist די על משפרה; dies ist $\sigma \tau \iota$

βας, (mit Accusativendung: στι-βάδα oder στιβάδιον), Lager, Sopha = accubitum. Salmas. ad Heliogabal. c. 19: "sigma vero unus perpetuus lectus semirotundus, quod et stibadium et accubitum dixere." Brüll will πυρώ lesen = ταπήτιον.

שקותיי, $\Sigma \lambda \dot{\gamma} \beta \gamma \beta$, Scythe. Sch. t. Ps. 109: לברייה ולשתותייה מה עשה zu lesen.

שקומינוס, σκοτεινός, dunkel. Herr Buber teilte mir mit, dass er in einem Mscr., welches er nicht näher bezeichnet שקומינוס als Erklärung für (יום) קפ-funden habe.

סמרמיומא s. שרגיון.

שרדוגיכם (syr. Apocal. שרדוגיכם); Σαρδόνυξ, Karneol; in Schm. r. § 38 שררגנין

שקותיי s. שתותיי

n

תיטרון, תאטרא, תיאטרא, תיאטרון s. ווא Schm. r. § 15 f. 115b ist für בצד פיטרון טיטרוו

תביקין, אתה הביקין, הביקין, אמה הביקין, אמה הביקין, thebaische (heilige) Elle der Ägypter. Sachs I, 135.

תוצינוש, in Tanch. I Waëra § 15, s. h. תיצינוש, der Fluss Tessin in Italien; s. Buber a. a. O.

תולסא, θολία, eine besondere Art Hüte. Sifre 5. B. M. § 81.

תוריאה, θεωρία, das Schauen; Midr. Konen.

ποίραννος, tyrannus, Aufrührer, Usurpator. In der Kaiserzeit wurden die, welche

sich zu Kaisern aufwarfen, aber besiegt wurden, tyranni genannt. Salmas. zu Treb. Pollio, trig. tyranni: "tyrannos autem vocarunt rebelles duces, qui sola eorum, quibus praeerant auctoritate et consensu imperium sumebant." In Tanch. I Wajera § 17 כך תוריבום שעומ' במדינה כל מה שנמצא עמו נשמף עמו שנ' כמו שבלול וכו' וכיון שמת אינו רואה עוד שמש למה שהוא תוריכום. Jalkut Ps. 58 hat richtig und zuletzt תוריבום, wo hier תורינום steht. Herr Dr. Perles machte mich darauf aufmerksam, dass es hier nicht δόρυβος: Aufruhr, bedeuten könne, da, wie das Wort וכיון שמת zeige, hier eine Person gemeint sein müsse.

ποῦρμα, turma, eine römische Reiterabteilung zu 30 Mann, dann im Allgem.: Reiterabteilung, Geschwader. Mech. besch. § 2 f. 33° und f. 34°.

Wolfsbohne. Ber. r. § 11. Pes. besch. f. 89^b (Ber. r. § 79).

Toben. Pes. Para f. 40^a (das. f. 97^a) rn nn, Geist des Wahnsinns. (Sachs I, 135).

תיבריש, Τιβερις, Tibris, der Tiberfluss in Mittelitalien. T. I. Waëra § 15.

תיסוורא, תיסברא, אחסברא, אק- σ מטברא, Magazin, Schatz. Ber. R. § 67 f. 66°. Pes. bach. haschl. f. 104° u. a.

תיסוורין, אחסמטףמֹפוסי, thesaurarius, Schatzmeister. Schm. f. 47^b in יסימין corrp.; Sachs II, 196. היסוורין s. תיסימון.

תיק, אינה, אינה, Behältniss. Tanch. I tezawe § 86; Sch. t. Ps. 19. Koh. r. s. v. מוב אחרית f. 87^b. — 2. Geländer; Sifre 5. B. M. § 204, vgl. Targ. und Ephr. zu 5. B. M. 22, 8.

א תכלא s. תכלא

תכלטירין, in Sifre 5. B. M. § 234 ist viell. דלמטיקין zu lesen ein Unterkleid nach dalmatischer Mode, δαλματική; vgl. Hist. Augusta. Pertinax c. 8: lacernas et chirodotas Dalmatarum. Siehe

auch Sachs I, 135. Die Dalmatika ward seit Commodus Mode für Männer und Frauen. Marquardt, Privatl. der Römer II, 564.

תכסים – תכסים, $au ilde{\xi} ilde{\iota} arphi$ stellung; Taktik. Mech. Schira § 4 f. $45^{\rm a}$.

תמד, temetum, Traubenaufguss. Sifre 5. B. M. § 107.

תמליוס, εμέλιος, Grundstein (Aruch); Ber. r. § 5^a u. a.

DDA, Sυσιάζω, schwärmen, gären, brausen. Sachs II, 166: Ber. r. § 77 f. 76a (Sch. r. s. v. ארוים); Deb. r. § 2 f. 252b; in Tanch. I und II Chukk. § 1 (Bem. r. § 18 f. 235c) ist השטה בע berichtigen. Siehe אמנימא.

תקרקא, Sifre 5. B. M. § 234 ist viell. קרקלא zu lesen; καρακάλλιον ist ein langer Mantel nach celtischer Mode, welchen Antoninus, des Septimius Severus Sohn und Nachfolger einführte, der davon auch den Namen Caracalla erhielt. Dio Cass. 78, Hist. Aug. Antoninus 3 u. 9. Caracallas 9. Diese Caracallae hiessen nach ihm auch Antoninianae, und waren bei der niederen Klasse des röm. Volkes sehr im Gebrauch, in usu maxime Romanae plebis frequentatae.

πράγημα, Naschwerk, wie Nüsse, Mandeln etc. lek. t. zu 3. B. M.

תרונום, Αρόνος, Stuhl. Tanch. I teruma § 8 (T. II, 9).

תריאקה, $\Im \eta \rho \imath \alpha \kappa \dot{\eta}$, urspr. Heilmittel gegen den Biss wilder Thiere $(\Im \dot{\eta} \rho)$ und der Schlangen, dann überh. Gegengift. Über die vielen Bestandteile des Th. siehe

Plin. h. n. 20, 100. Midr. Sch. s. v. שני שריך f. 22^a.

תריסא, δυρεός, Schild (urspr. der Stein vor der Thüre); Mech. besch. f. 34°; Sifre 5. B. M. § 192. Davon denominat.

התרים, gewappnet gegenüberstehen, kämpfen, heftig sein, wüthen. Ber. r. § 58 f. 57^a. Schm. r. § 44 f. 138^d.

תרפיון, Θεραπεία, Heilung. Midr. Sch. s. v. גן געול f. 24°.

תרקי, Θράκη, Thracien. Ber. r. § 37 für תיום.

תרקיא, איף, Türkis, ein Edelstein. Ber. § 12 f. 13^d.

Zusätze und Verbesserungen.

Zu S. 6 ist zu bemerken, dass Josephus nur die Gesch. des jüd. Kriegs auch in hebräischer Sprache geschrieben, nicht aber die Altertümer. Auch das 1. Buch der Makkabäer war urspr. hebräisch geschrieben, nicht aber das zweite.

S. 37 Ende unter אדרבלא ist Ber. r. § 23 zu lesen, nicht § 25.

S. 40 unter אוסיא ist Ber. r. § 14 mit Unrecht citirt; Aruch hat zwar die Lesung אוסיא, aber die richtige Lesung, die der Ausgg. ist אומיא.

אינגיאומין, κένηγγυώμην, "ich musste dafür haften" lek. t. zu 1. B. M. 31, 39. S. Buber das.

καιτία, καιτία, Ratlosigkeit, Hilflosigkeit, Verwirrung; lek. t. zu Klagel. 3, 68.

ארפרו ארפרו in lek. t. zu Klagel. 5, 10, v. Buber berichtigt in אפופראו αποπυρόω, brennen; Übs. v. נכמרו. נכמרו.

אשמבישו in lek. t. zu 1. B. M. 31, 39, eine andre Übersetzung für אחמנה, von Buber berichtigt in אשמוכישא $= \dot{\eta}\sigma\tau \dot{\phi}\chi\eta\sigma\alpha$, ich hatte es verfehlt.

κ, Έρημόλαος, Volks-

verderber, in Sefer Serubabel: der Vorläufer des Messias, bei den Christen im Mittelalter: der Antichrist; siehe Jellinek, beth hamm. II, 60 Zeichen des Messias: "und die Völker nennen ihn Antichrist." In beth hamm. III 65 heisst er הרמלת.

S. 78 ist Artikel ארקולאון בע streichen, und ebenso הרימה S. 109 Sp. 2 zu streichen. In Midr. Schir s. v. ישקני ist nämlich אלארקולאון בן הרימה ist nämlich, wie Jastrow treffend bemerkt, eine Glosse, welche urspr. hiess אלאר דווקא אלא בו הולה אלמר In Midr. Sch. s. v. זור התורה שלמר בו אחותו של הדריינוס זו התורה שלמר אלקולאון בדעתו של הדריינוס זו התורה שלמר אלקולאון בדעתו של הב"ה siehe Jastrow in Magazin XIII, 143.

S. 91° גםי bedeutet in Sifre § 355 ἀγαπη, Kuss "Moses ist durch den Kuss Gottes gestorben": מיתת נשיקה, vgl. B. b. 17°.

Auf S. 112 ist Artikel pm zu streichen, welches kein griechisches Wort ist, wie mich Perles belehrt, u. auch Fleischer bemerkt.

כלמום, χλαμυς, der rote Feldherrnmantel der Römer, das paludamentum. Auch De Lara erklärt es für paludamentum; s. Dio Cass. 77, 4; auch die auszeichnende Kleidung des Kaisers. In der späteren Kaiserzeit trugen auch die Hofbeamten und Senatoren hie und da die Chlamys; Gratian, Valentinian und Theodosius befahlen, intra moenia nullus senatorum habitum sibi vindicet militarem; sed chlamydis terrore deposito quieta coloborum et paenularum induat Salmas. zu Alex. vestimenta. Sever. c. 67. — Jelamdenu. עשו מלובש כלמום ויעקב מלובש :Toled ציצית "Esau (die Römer) sind in den Kriegsmantel, Jakob in den Gebetmantel gekleidet."

לודים, ludii, λούδιοι, Gladiatoren, Fechtersklaven und Leute. die mit wilden Thieren zu kämpfen hatten im Circus; auch ludi Gladiatorenkämpfe und Thierkämpfe, wie in Tanch. I Noach § 21: בלעם התחיל בקובה בקוביא בלודים ובקסמים. Bileam war der Erste, welcher Unzuchtstätten, Würfelspiel, Gladiatoren- und Thierkampfspiele u. Zaubereien einführte." In Tanch. II ist כלודים corrprt. in בלורים. S. Salmas. zu hist. Aug. Claudius c. 5 λοῦδος et μονομάχος illi grammatico eadem res fuit. Juvenalis: Nupta senatori comitata est Hippia ludum Ad Pharon et Nilum.

Zu S. 160° פנה. Nach wiederholter Überlegung scheint mir die von mir Anfangs gebilligte Erklärung Gebhardts von הגם für apage! und von בישולה für ave, salve doch unzutreffend. Vielmehr heisst es: "Hiob hat die

unreife Frucht hastig verschlungen (hat vorschnell geurteilt): "Schuldlose wie Frevler vernichtet er"; Abraham hat die reife Frucht gegessen (hat nach reiflicher Uberlegung geurteilt): "solltest du den Schuldlosen mit dem Frevler vernichten? Das ist ferne von dir, Derartiges zu thun." Vergl. auch Buber Tanch. I Wajera § 7 Note 52. — Zugleich sei hier nachgetragen, dass von אנסיא u. אסניא schon Buber (Meged jerach. 1, 45); Lek. tob 1. B. M. 10, Note 7 geurteilt, dass es מוסיא zu lesen sei: Mysia.

קונון, φόνος, Mord, tödtend. In lek. t. zu 4. B. M. 21, 10 heisst es: die 4. B. M. 33, 41. 42 erwähnten Orte Zalmona und Phunon seien hier übergangen, weil sie Todesschatten und Tod bedeuten, אפונון לשון יוני מיתה, φόνον bedeutet im Griechischen: "Tod."

שפרין Eierzu bemerkt mein geehrter Freund, Dr. Perles, dass De Lara die richtige Lesung De Lara die richtige Lesung nabe. Allein mir scheint eduction zu sein, weil das Wort או (mit Eifer, mit Leidenschaft) zur Deutung benutzt wird; auch nicht einzusehen ist, wie das Lernen im Geheimen empfohlen werden soll gegenüber הרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקים בר בתורה.

Zu γιαναίς bemerkte mir Dr. Perles, es sei wahrsch. κομέατον od. κομίατον, mittelalterl. commeatus, Urlaub, Abschied. (Duc. Gloss.) "gib mir Urlaub, dass ich vom Krankenlager aufstehe."

קינדינוס, קינדינוס, Gefahr; Ber. rabba major von Epstein herausgegeb.: מן רחוון קינדינום.

Die Ausgaben, nach denen citirt ist, sind von Midr. rabb. die Ausg. Frft. a/O. 1711, wornach auch Levy citirt hat; manchmal habe ich in () beigefügt die Seitenzahl der Frft. a/O. Ausg. von 1705.

Pesikta ist nach ed. Buber citirt.

Tanchuma II, d. h. die längst gedruckte, nach der Ausg. Warschau 1875, 8.

Tanch. I von Buber herausgegebene, ältere Redaction des Tanchuma.

Pes. r. (Pesikta rabbathi) nach der alten Breslauer Ausg.

Mechiltha nach ed. Weiss.

Abkürzungen.

Ber. r. = Bereschith rabba.Schm. r. od. Schem. r. = Schemoth rabba.

moth rabba. Waj. r. = Wajikra rabba.

Bem. r. = Bemidbar rabba. Deb. r. od. Debar. r. = Debarim

rabba. Midr. Sch. r. = Midrasch Schir

rabba. Midr. Chas. = Midrasch Chasitha

= M. Schir rabba.

Koh. r. = Koheleth rabba.

Midr. Kohel. das Gleiche.

Est. r. od. Midr. Est. = Midr. Ester; Ester rabba.

Pes. = Pesikta.

Pes. r. = Pesikta rabbathi.

Sch. t. ψ od. Ps. = Schocher tob Psalm, auch Midr. Tillim.

Jer. = Jeruschalmi.

Ber. = Berachoth.

Pesach. = Pesachim.

R. H. = Rosch haschana.

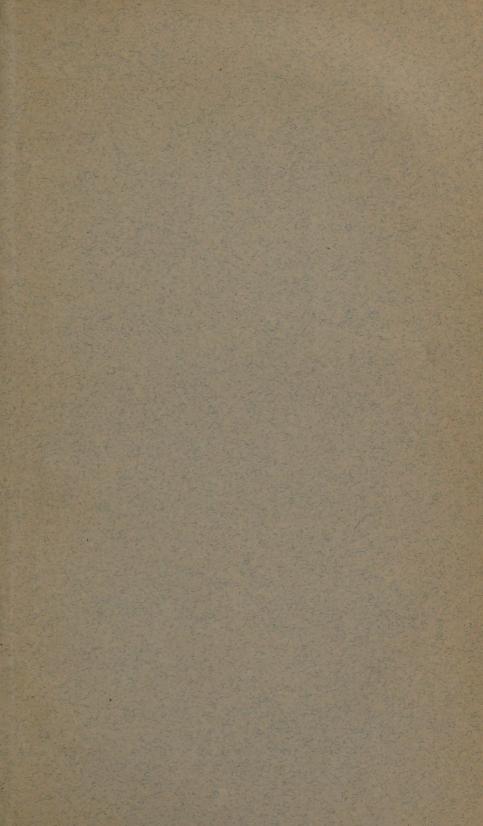
Abod. s. = Aboda sara.

B. B. = Baba bathra.

T. = Tossefta.

Druck von W. Drugulin, Leipzig.

THEOLOGY LIBRARY CLAREMONT, CALIF.
9777

DRUCK VON W. DRUGULIN IN LEIPZIG.

PJ 4845 F8 Fürst, Julius, 1805-1873.

Glossarium Graeco-Hebraeum; oder, Der griechische Wörterschatz der jüdischen Midraschwerke; ein Beitrag zur Kultur- und Altertumskunde. Strassburg, Trübner, 1890.

216p. 24cm.

1. Hebrew language--Glossaries, vocabularies, etc. 2. Greek language, Biblical--Glossaries, vocabularies, etc. 3. Midrash--Criticism, Textual. I. Title.

CCSC/mmb

9777

